

JELENA KOSTIĆ-TOMOVIĆ

Leksikologija nemačkog jezika I

Tvorba reči u
savremenom nemačkom
jeziku

2013.

Jelena Kostić-Tomović

Leksikologija nemačkog jezika I

**Tvorba reči
u savremenom nemačkom jeziku**

Beograd 2013.

Jelena Kostić-Tomović
Leksikologija nemačkog jezika I
Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku

Recenzenti

Prof. dr Smilja Srđić, redovni profesor Filološkog fakulteta u Beogradu
Doc. dr Borko Kovačević, docent Filološkog fakulteta u Beogradu

Izdavač

FOKUS – Forum za interkulturnu komunikaciju

Urednik

Mr Maja Matić

ISBN 978-86-88761-02-4

Beograd 2013.

Zahvalnost

Zahvaljujem se svim kolegama koje su mi pomogle pri pisanju ove knjige, a posebno prof. dr Smilji Srđić, upravniku Katedre za germanistiku Filološkog fakulteta u Beogradu, na neophodnoj podršci. Veliku zahvalnost dugujem i recenzentu doc. dr Borku Kovačeviću na prijateljskoj i dobronamernoj pomoći.

Sadržaj

Zahvalnost	4
Sadržaj	5
Lista grafikona, tabela i ilustracija.....	10
Grafikoni.....	10
Tabele.....	10
Ilustracije	10
1. Uvodna reč	11
1.1. Kome je ovaj priručnik namenjen?.....	11
1.2. Obim priručnika i njegovi dometi.....	11
1.3. Koji je varijetet savremenog nemačkog jezika u središtu pažnje?.....	11
1.4. Zašto je priručnik pisan na srpskom jeziku?.....	12
1.5. Prilagođavanje potrebama neizvornih govornika	12
1.6. Praktičan cilj: unapređenje znanja nemačkog jezika kao stranog.....	13
1.7. Način i stil izlaganja	13
1.8. Bibliografsko citiranje u knjizi.....	15
1.9. Gde možete naći dodatne informacije?	15
2. Uvod	16
2.1. Šta je tvorba reči?.....	16
2.2. Izučavanje tvorbe reči u okviru nemačke filologije i germanistike	17
2.3. Izbor iz literature o tovoru reči u nemačkom i srpskom jeziku	18
I Prvi deo.....	20
3. Jedinice tvorbe reči	20
3.1. Naučni i prednaučni pojmovi i 'reč' kao prednaučni pojam.....	22
3.2. Morfema i vrste morfema.....	24
3.2.1. Šta je morfema?	24
3.2.2. Vrste morfema	24
3.2.3. Slobodne morfeme.....	25
3.2.4. Inventar slobodnih morfema	28
3.2.5. Vezane morfeme	29
3.2.6. Tvorbene morfeme	29
3.2.6.1. Značenje tvorbenih morfema.....	29

3.2.6.2.	Položaj tvorbenih morfema u odnosu na osnovu	31
3.2.6.3.	Prefiksi	32
3.2.6.4.	Nerazdvojni prefiksi.....	34
3.2.6.5.	Razdvojni prefiksi	35
3.2.6.6.	Razdvojni prefiksi i homonimni predlozi	37
3.2.6.7.	Prefiksi koji mogu biti i razdvojni i nerazdvojni.....	37
3.2.6.8.	Sufiksi	39
3.2.6.9.	Domaći imenički sufiksi	41
3.2.6.10.	Domaći pridevski sufiksi	45
3.2.6.11.	Priloški sufiksi	47
3.2.6.12.	Glagolski sufiks(i).....	49
3.2.6.13.	Afiksoidi	51
3.2.6.14.	Prefiksoidi.....	54
3.2.6.15.	Sufikosidi	54
3.2.6.16.	Produktivnost tvorbenih morfema.....	55
3.2.6.17.	Inventar tvorbenih morfema.....	56
3.2.7.	Gramatičke morfeme	57
3.2.7.1.	Inventar gramatičkih morfema	59
3.2.8.	Alomorf.....	60
3.3.	Leksema.....	61
3.3.1.	Leksema i morfema	62
3.3.2.	Leksema i reč	62
3.3.3.	Okazionalizam: reč koja nije leksema.....	63
3.3.4.	Frazeologizam: leksema koja nije (jedna) reč	66
3.4.	Tvorenice i netvorenice.....	81
3.4.1.	Tvorenici modeli	83
3.4.2.	Kombinatorni i konstrukcioni tvorbeni modeli	84
3.4.3.	Neposredne konstituente i analiza neposrednih konstituenata.....	85
3.4.4.	Fuga	88
3.5.	Motivisanost, polumotivisanost i demotivisanost	88
3.5.1.	Sekundarna motivacija i narodna etimologija.....	89
3.6.	Izbor iz literature: jedinice tvorbe reči.....	90

II Drugi deo	92
4. Proces tvorbe reči	92
4.1. Kako se bogati leksički fond savremenog nemačkog jezika?	92
4.2. Tvorbeni modeli u savremenom nemačkom jeziku	93
4.3. Sinonimija između tvorbenih modela	95
5. Tvorbeni modeli u savremenom nemačkom jeziku	96
5.1. Slaganje kao tvorbeni model.....	96
5.1.1. Poreklo i razvoj slaganja.....	97
5.1.2. Osnovni tipovi složenica: determinativne i kopulativne složenice	98
5.1.3. Determinativne složenice.....	98
5.1.4. Kopulativne složenice.....	99
5.1.5. Oblici determinativnih složenica u savremenom nemačkom jeziku	100
5.1.6. Standardne determinativne složenice	101
5.1.7. Determinativne složenice s unikalnim morfemom	101
5.1.8. Uopštavajuće složenice	102
5.1.8.1. Posesivne složenice	102
5.1.8.2. Složenice s deonimizovanom osnovičkom konstituentom	104
<i>Merkeln, wulffen, guttenbergen</i>	104
5.1.8.3. Uopštavajuće složenice sa nazivom srodničkog odnosa	107
5.1.8.4. Poredbene složenice s nazivom životinje.....	108
5.1.8.5. Poredbene složenice s nazivom predmeta	108
5.1.9. Aditivne složenice.....	108
5.1.10. Konfiksne složenice	109
5.2. Izvođenje kao tvorbeni model u savremenom nemačkom jeziku	110
5.2.1. Poreklo i razvoj izvođenja.....	110
5.2.2. Podtipovi izvođenja: eksplisitno, implicitno i retrogradno izvođenje.....	111
5.2.3. Oblici eksplisitnog izvođenja	114
5.2.3.1. Standardno eksplisitno izvođenje	114
5.2.3.2. Prefiksalno-sufiksalno izvođenje	118
5.2.3.3. Složeno-sufiksalno izvođenje	120
5.2.3.4. Sufiksoidno izvođenje.....	121
5.2.3.5. Konfiksno izvođenje	122
5.2.3.6. Eksplisitno izvođenje s unikalnom tvorbenom osnovom.....	123

5.2.3.7.	Eksplisitno izvođenje sa skraćivanjem osnove	123
5.2.4.	Tipovi implicitnih izvedenica	126
5.2.4.1.	Implicitno izvođenje kod imenskih reči.....	126
5.2.4.2.	Implicitno izvođenje kod glagola.....	130
5.2.5.	Retrogradno izvođenje.....	131
5.3.	Prefiksalna tvorba	131
5.3.1.	Germanistička literatura o prefiksalnoj tvorbi	132
5.4.	Tvorba skraćenica.....	134
5.4.1.	Ortografsko skraćivanje i tvorba skraćenica	134
5.4.2.	Poreklo i razvoj tvorbenog skraćivanja	136
5.4.3.	Tipovi skraćenica u savremenom nemačkom jeziku	137
5.4.4.	O statusu tvorbe skraćenica u germanističkoj literaturi	141
5.5.	Konverzija	143
5.5.1.	Konverzija u germanističkoj lingvistici: opšta slika.....	143
5.5.2.	Konverzija kao fenomen na granici tvorbe reči, morfologije i sintakse	143
5.5.3.	Poreklo i razvoj konverzije	144
5.5.4.	Tipovi konverzije.....	146
5.5.5	Poimeničavanje	147
5.5.6	Tipovi prostog poimeničavanja u savremenom nemačkom jeziku	148
5.5.6.1.	Podela prema tipu konverzione baze.....	148
5.5.6.2.	Podela prema vrsti reči kojoj pripada konverziona baza	149
5.5.6.2.1.	Poimeničavanje infinitiva, brojeva i nepromenljivih reči	150
5.5.6.2.2.	Poimeničavanje zamenica	150
5.5.6.2.3.	Poimeničavanje prideva i participa	151
5.5.6.3.	Podela prema fleksivnom obliku konverzione baze.....	152
5.5.6.4.	Podela prema morfološkim obeležjima konverzione tvorenice	153
5.5.7.	Kompleksno poimeničavanje	154
5.5.8.	Ostali vidovi konverzije	155
5.5.8.1.	Prosto poprivedljivanje	155
5.5.8.2.	Tvorba nepromenljivih reči kompleksnom konverzijom	156
III	Treci deo.....	158
Značenje i pragmatička svojstva leksičkih jedinica	158	
6.	Leksičko značenje: semema i polisemija	158

5.5.5. Denotacija i konotacija	161
6.1. Dijaevaluaciona obeležja: lekseme i vrednosni sudovi	162
6.2. Dijatopska obeležja: regionalna raslojenost jezika	162
6.3. Dijastrantska obelžja	168
6.4. Dijaintegracijska obeležja: lekseme domaćeg i stranog porekla.....	169
6.5. Dijatehnička obeležja: opšti leksički fond i jezik struke	172
7. Paradigmatski odnosi	176
8. Zaključne napomene: leksika u nastavi (stranog) jezika i u prevođenju.....	180
9. Bibliografija	183
Izvori primera	187
Izvori primera s interneta.....	188
10. Registar.....	189

Lista grafikona, tabela i ilustracija

Grafikoni

Grafikon 1: Lekseme i lingvističke discipline	22
Grafikon 2: Slobodne i vezane morfeme.....	25
Grafikon 3: Vezane morfeme	29
Grafikon 4: Tvorbene morfeme.....	32
Grafikon 5: Afiksoidi	52
Grafikon 6: Produktivnost tvorbenih morfema.....	55
Grafikon 7: Tvorenice i netvorenice	82
Grafikon 8: Klasifikacija tvorbenih modela	85
Grafikon 9: Tvorbeni modeli u savremenom nemačkom jeziku	94
Grafikon 10: Determinativne i kopulativne složenice	98
Grafikon 11: Podvrste determinativnih složenica	100
Grafikon 12: Podvrste izvođenja u savremenom nemačkom jeziku.....	111
Grafikon 13: Tipovi implicitnih izvedenica	127
Grafikon 14: Osnovni tipovi konverzije u savremenom nemačkom jeziku	147

Tabele

Tabela 2: Tvorenice i njihove neposredne konstituente.....	86
Tabela 3: Tvorbeni modeli - terminološka rešenja.....	93
Tabela 1: Austrijacizmi u Protokolu 10.....	163

Ilustracije

Ilustracija 1: Primer iz rečnika 1 (Quasthoff, 2011).....	69
Ilustracija 2: Primer iz rečnika 2 (Quasthoff, 2011).....	73
Ilustracija 3: Primer iz rečnika 3 (Duden, 2010).....	69
Ilustracija 4: Primer iz rečnika 4 (Duden, 2010).....	73
Ilustracija 5: Primer iz rečnika 5 (DWDS).....	69
Ilustracija 6: Primer iz rečnika 6 (DWDS).....	73
Ilustracija 7: Primer iz rečnika 7 (Duden online)	74
Ilustracija 8: Primer iz rečnika 8 (Duden online)	159
Ilustracija 9: Primer iz rečnika 9 (Duden online)	160
Ilustracija 10: Primer iz rečnika 10 (Ammon, Bichel & Ebner, 2004)	164
Ilustracija 11: Primer iz rečnika 11 (Ammon, Bichel & Ebner, 2004)	165
Ilustracija 15: Višejezični rečnik muzičkih termina.....	174
Ilustracija 16: Rečnik pravnih termina.....	175
Ilustracija 12: Duden Synonymwörterbuch (Duden, 2007 ²)	177
Ilustracija 13: Duden Synonymwörterbuch (Duden, 2007 ²)	177
Ilustracija 14: DWDS - Openthesaurus	177

1. Uvodna reč

1.1. Kome je ovaj priručnik namenjen?

Priručnik „Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku“ namenjen je germanistima i studentima germanistike, kao i svim sadašnjim i budućim filologima i lingvistima koji žele da se upoznaju sa sistemom tvorbe reči u nemačkom jeziku (npr. radi kontrastivnih istraživanja i sl.).

1.2. Obim priručnika i njegovi dometni

Ovaj priručnik pruža pregled tvorbenih modela kojima raspolaže savremeni nemački jezik, a to su: slaganje, izvođenje, prefiksalna tvorba, konverzija i skraćivanje. On uz to nudi i pregled relevantnih podtipova navedenih tvorbenih modela, kao što su, primera radi, kod slaganja determinativne i kopulativne složenice, kao i podvrste determinativnih složenica. Konkretnim tvorbenim obrascima bavili smo se samo pod uslovom da su zbog velike produktivnosti ili iz nekog drugog razloga zanimljivi ili sa stanovišta nastave i usvajanja nemačkog kao stranog jezika, ili pak sa stanovišta ekvivalencije unutar jezičkog para nemački i srpski (drugim rečima, ako su interesantni s prevodilačkog stanovišta).

Želja nam je, dakle, bila da čitaocu pružimo opšti pregled sistema tvorbe reči u savremenom nemačkom jeziku, s posebnim osvrtom na činjenice koje mogu biti od praktičnog značaja, tj. od koristi u nastavi i pri prevođenju. Trudili smo se da čitaoce ovom prilikom ne opterećujemo detaljima koji prema našem mišljenju nisu neophodni za stvaranje opšte slike o sistemu tvorbe reči u nemačkom jeziku.

1.3. Koji je varijetet savremenog nemačkog jezika u središtu pažnje?

Danas je nemački zvanični jezik ili jedan od zvaničnih jezika u više zemalja, i u svakoj od tih zemalja on ima određene osobenosti. Zato se savremeni nemački jezik i smatra policentričnim (ili pluricentričnim) jezikom. To znači da on obuhvata nekoliko nacionalnih standardnih varijeteta, koji se međusobno primetno razlikuju, u manjoj ili većoj meri. Sa stanovišta stranaca koji nemački uče kao strani jezik najznačajniji među standardnim varijetetima svakako su nemački, austrijski i švajcarski nacionalni varijetet.

Za šitelje Srbije koji žele da ovladaju ovim jezikom, barem od 2000. godine na ovomo, potencijalno su najkorisniji nemački i austrijski standardni varijetet. Nekoliko je razloga za to: broj

govornika, prilično snažno prisupravstvo nemačkih i austrijskih preduzeća, institucija i organizacija u Srbiji, srpska dijaspora u Nemačkoj i Austriji itd.

Pregled osobenosti svih nacionalnih varijeteta nemačkog jezika, ili barem tri najvažnija, svakako bi bio i zanimljiv i korisan, baš kao i uvid u specifičnosti većih regionalnih varijeteta. To bi, međutim, daleko prevazišlo optimalan obim priručnika ovog tipa. Zato smo se usredili na standardni varijetet (nem. *Standardsprache*) i na jezik neformalne komunikacije (nem. *Umgangssprache*) koji se koriste u SR Nemačkoj, kao trenutno najvećoj, najmnogoljudnijoj i najuticajnijoj germanofonoj zemlji.

1.4. Zašto je priručnik pisan na srpskom jeziku?

Tvorba reči u nemačkom jeziku dugo se već izučava, prevashodno u okviru nemačke, ali i unutar jugoslovenske i srpske germanistike. Na nemačkom jeziku zato već postoji niz priručnika iz ove oblasti. Neki od njih izuzetno su jasni, pregledni i detaljni, a sadrže i sve informacije koje su relevantne za naše potencijalne čitaocе. Zahvaljujući tome, svi koji mogu da se služe stručnom literaturom na nemačkom srazmerno lako mogu doći do saznanja iz oblasti tvorbe reči u nemačkom jeziku. S druge strane, nedostaje odgovarajuća sveobuhvatna naučna i stručna literatura na srpskom jeziku.

Zbog toga smo smatrali da bi u datoј konstelaciji priručnik na srpskom jeziku trenutno mogao biti od nešto veće koristi. Tako ćemo i čitaocima koji nemačkim još uvek ne vladaju dovoljno dobro da bi s lakoćom pratili stručnu literaturu na tom jeziku omogućiti da steknu osnovna znanja iz ove oblasti, što će svakako pozitivno uticati i na njihovu jezičku kompetenciju.

Da bi čitaoci ipak izgradili temelje za kasnije upoznavanje sa odgovarajućom literaturom na nemačkom jeziku, navodili smo nemačke ekvivalente svih termina iz oblasti tvorbe reči i leksikologije koji se javljaju u tekstu. Na kraju knjige, u poglavljу *Bibliografija*, kao i na kraju pojedinih tematskih celina, čitaoci mogu naći i podatke o svim izvorima na nemačkom jeziku koje smo koristili pri izradi ovog priručnika.

1.5. Prilagođavanje potrebama neizvornih govornika

S obzirom na to da se „Tvorba reči u savremenom nemačkom jeziku“, kao što smo napomenuli, obraća, između ostalih, i govornicima srpskog jezika koji još nisu sasvim usavršili znanje nemačkog, trudili smo se da priručnik prilagodimo i njihovim potrebama.

Zbog toga smo, primera radi, navodili rod nemačkih imenica, njihove srpske ekvivalente itd. Trudili smo se da čitaocima ukratko objasnimo denotativno i konotativno značenje nemačkih

leksema, kao i da pružimo neophodne pragmatičke informacije o njima (ukoliko su npr. arhaične, retke, vezane za jezik neformalne komunikacije i slično).

Da bi čitaoci lakše i potpunije shvatili značenje i upotrebu manje frekventnih leksičkih jedinica davali smo i primere koji ilustruju njihovu upotrebu u nešto širem kontekstu. Ove obimnije primere nismo, međutim, prevodili. Kao što većina čitalaca sigurno dobro zna, optimalan prevod rečenica i većih celina po pravilu nije doslovan („bukvalan“). On nije prost zbir sistemskih ekvivalenta pojedinačnih leksičkih jedinica od kojih se ta celina sastoji. Doslovan prevod ne bi zadovoljavajuće odražavao značenje i stil primera u celini, dok prihvatljiv prevod primera kao celine ne bi nužno ukazivao na prototipične ekvivalente pojedinačnih leksičkih jedinica u njegovom sastavu.

Smatramo da ovi i slični podaci neće smetati čitaocima kojima oni nisu neophodni, a da će ostalima omogućiti da izlaganje prate sa što manje napora i da se što uspešnije upoznaju sa sistemom tvorbe reči u savremenom nemačkom jeziku.

1.6. Praktičan cilj: unapređenje znanja nemačkog jezika kao stranog

Verujemo da jezička teorija ne treba da bude sama sebi svrha, pa smo se zato trudili da „Tvorbu reči u savremenom nemačkom jeziku“ oblikujemo tako da čitaocima pomogne da unaprede znanje nemačkog jezika (ukoliko je to u konkretnom slučaju potrebno) i/ili da im pruži informacije koje mogu da iskoriste podučavajući druge.

Verujemo da svima koji nemačkim jezikom vladaju na srednjim ili višim nivoima znanja upoznavanje sa modelima tvorbe reči, njihovim podtipovima i sa najproduktivnijim obrascima tvorbe reči može pomoći u tome da postignu nekoliko ciljeva. Najvažniji su svakako proširenje vlastitog leksičkog fonda, kao i sistematizacija i produbljivanje znanja o semantičkim i pragmatičkim svojstvima leksema. Pored toga, od značaja u pojedinim slučajevima može biti i stvaranje osnova za detaljnije upoznavanje s različitim aspektima leksičkog fonda savremenog nemačkog jezika, kao i usvajanje elementarnog terminološkog aparata, kao osnova za budući samostalni rad na ovom polju (upotreba odgovarajućih priručnika u profesionalnoj praksi).

1.7. Način i stil izlaganja

Priručnik je pisan jednostavno i jasno, koliko god je to bilo u autorovoj moći. Kao što je rekao i Gete (Goethe), doduše misleći na književnike: „Stil nekog pisca veran je otisak njegovog unutrašnjeg bića: ako neko hoće da piše jasnim stilom, neka mu prethodno bude jasno u duši“ (Gete, 2007).

Pritom smo se trudili, nadamo se uspešno, da sledimo pravila razumljivog izlaganja koja je na osnovu empirijskih istraživanja formulisao poznati nemački psiholog komunikacije Frideman Šulc fon

Tun (Friedemann Schulz von Thun). Šulc fon Tun je, naime, utvrdio da postoje četiri „stuba“ razumljivosti. Daleko najvažniji od njih je jednostavnost, dok su preostala tri jasna struktura, sažetost i dodatni stimulansi, poput primera, ilustracija itd. (Schulz von Thun, 2011). Zato nam je želja bila da ovaj priručnik što više podseća na Šulc fon Tunovu ilustraciju jednostavnosti:

Bei mir kann man alles gut verstehen. Ich mache kurze Sätze und verwende bekannte Wörter. Fachwörter werden erklärt. Und ich bringe die Sachen anschaulich, sodass sich jeder was darunter vorstellen kann. Ich rede wie eine normaler Mensch, nicht wie ein Gelehrter¹ (Schulz von Thun, 2011).

S druge strane, izbegavali smo način izražavanja kao u primeru koji je isti autor konstruisao da bi li čitaocima predložio šta je nepotrebna komplikovanost:

Mein Name, welcher sich als kontradiktorischer Gegensatz zu dem soeben vorgestellten Gegenpol ergibt, subsumiert all jene stilistischen Charakteristika, die die Rezeption auf der Wort- und Satzeben behindern, wobei extrem verschachtelte Satzkonstruktionen ebenso wie die multiple Verwendung von Fremd-, Fach- und sonstwie esoterischen Wörtern zu einem (nicht selten auch Prestigezwecke dienenden) hochelaborierten Sprachmuster auf mest hohem Abstraktionsniveau beitragen² (Schulz von Thun, 2011).

S obzirom na to da je ovo stručan tekst namenjenom stručnjacima i budućim stručnjacima, smatrali smo, međutim, da jednostavnost i jasnoća ne smeju ići na uštrb preciznosti. Kad god smo bili prinuđeni da biramo između jednog i drugog, opredeljivali smo se za preciznost. Izvesan napor prilikom čitanja smatrali smo manjim zlom od mogućih nedorečenosti i nesporazuma. Podrazumeva se to da nismo izbegavali ni upotrebu gramatičkih i lingvističkih termina. Deo čitalaca, pre svega studenti osnovnih studija, većinu njih upoznaće tek dok budu koristili ovaj priručnik. Taj će poduhvat svakako biti naporan, ali je neizbežan i neophodan za buduće germaniste i filologe. Jedan od ciljeva „Tvorbe reči u savremenom nemačkom jeziku“ uparivo i jeste to da omogući usvajanje osnovnog terminološkog aparata tvorbe reči kao lingvističke discipline.

¹ Mene svako dobro razume. Rečenice su mi kratke, a koristim poznate reči. Stručne termine objašnjavam. Pored toga, pričam slikovito, tako da svi to mogu da zamisle. Govorim kao običan čovek, a ne kao kakav učenjak. (Prev. autor)

² Moje ime, koje proizilazi iz svog malopre predstavljenog suprotnog pola, i to kao njegova oprečna suprotnost, supsumira sve stilske karakteristike koje ometaju recepciju, kako na nivou reči, tako i na nivou rečenice, pri čemu ekstremno brojne umetnute rečenice, baš kao i višestruka upotreba stranih reči, stručnih termina i drugih iz bilo kog razloga ezoteričnih reči (koje neretko doprinose prestižnosti) doprinose veoma elaboriranim jezičkim obrascima, najčešće na izuzetno visokom nivou apstrakcije. (Prim. prev.)

1.8. Bibliografsko citiranje u knjizi

Pri bibliografskom citiranju autor je sledio uputstva iz priručnika Američkog udruženja psihologa APA (American Psychological Association) (APA, 2010). Navedeni stil veoma je rasprostranjen u društvenim naukama, pa nam je izgledao pogodan u ovom kontekstu. Stil APA korišćen je i pri bibliografskom citiranju u samom tekstu priručnika i u bibliografiji na kraju knjige.

1.9. Gde možete naći dodatne informacije?

Dodatne informacije i drugi materijal u vezi sa tvorbom reči u savremenom nemačkom jeziku i drugim temama iz oblasti leksikologije, uglavnom na srpskom jeziku, možete naći na *wiki* stranici <http://leksikologija.pbworks.com>. Sa autorom ovog priručnika možete stupiti u kontakt *e-mailom*.

Adresa je jelena.kt@gmail.com.

2. Uvod

U ovom poglavlju objasnićemo šta je tvorba reči, kao poreces (nem. *Wortbildung, f.*) i kao oblast nauke o jeziku (nem. *Wortbildungslehre, f.*). Zatim ćemo ukratko upoznati čitaoca sa pažnjom koju je germanistika tokom vremena poklanjala izučavanju sistema tvorbe reči u nemačkom i u njemu srodnim jezicima, a navešćemo i nekoliko pregleda sistema tvorbe reči u savremenom nemačkom jeziku koji bi čitaocima mogli biti od koristi.

2.1. Šta je tvorba reči?

Tvorba reči (nem. *Wortbildung, f.*) je proces kojim se grade nove reči od jezičkog materijala kojim jezik već raspolaze. Taj jezički materijal čine osnovičke i tvorbene morfeme. Uz pozajmljivanje (nem. *Entlehnung, f.*) i građenje frazeologizama (nem. *Phraseologisierung, f.*) tvorba reči najznačajniji je vid bogaćenja leksičkog fonda (nem. *Wortschatz, m.*).

Bogaćenje leksičkog fonda, tj. građenje novih reči i frazeologizama i pozajmljivanje iz stranih jezika, neophodno je za to da bi jezik išao u korak s vremenom. Stalne promene zahtevaju jezička sredstva za imenovanje (nem. *Nomination, f.*, *Benennung, f.*) raznovrstih predmeta, pojava i predstava koje ranije nisu postojale, ili o kojima iz nekog drugog razloga nije bilo reči. Ponekad se to postiže i bez novog formativa (lekseme), proširenjem značenja postojećih leksema (nem. *Bedeutungserweiterung, f.*). Značenje nasleđenih leksema ne može se, međutim, proširivati do u nedogled, jer bi takva ekstremna polisemantičnost ometala sporazumevanje.

Odgovarajućih primera ima mnogo, a najupečatljiviju su možda različiti izumi koji su postigli veliki uspeh i tako prerasli u široko rasporostranjenje, opštepoznate proizvode. Izum i širenje automobila stvorili su svojevremeno, primera radi, potrebu da se taj novi proizvod nakako nazove, da bi ljudi u komunikaciji mogli referisati na njega, tj. da bi mogli razgovarati o njemu. U nemačkom je radi toga prošireno značenje veoma stare imenice *Wagen, m.* (kola), ali su skovane i složenice *Kraftwagen, m.* i *Kraftfahrzeug, n.* (motorno vozilo). Uz to je iz francuskog pozajmljena i imenica *Automobil, n.*, koja je danas u nemačkom arhaična i retka, ali se zato upotrebljava skraćenica *Auto, n.*

Kao primer podjednako bi dobro mogao poslužiti i niz drugih nekadašnjih novotarija za koje su savremenici morali pronaći nazive, kao što su, primera radi: semafor (nem. *Verkehrsampel, f.* ili samo *Ampel, f.*), avion (nem. *Flugzeug, n.*, ali i *Flieger, m.*, *Maschiene, f.*), padobran (nem. *Fallschirm, m.*), televizor (nem. *Fernseher, m.*), ce-de plejer (nem. *CD-Player, m.*), navigacioni uređaj (nem. *Navigationsgerät, n.*, kolokvijalno *Navi, n.*) i mnogi drugi.

2.2. Izučavanje tvorbe reči u okviru nemačke filologije i germanistike

Proces tvorbe reči, tj. građenje reči (nem. *Wortbildung*, f.) istražuje i opisuje oblast nauke o jeziku koja se na srpskom takođe naziva tvorbom reči (nem. *Wortbildungslehre*, f.). Na nemačkom govornom području ona ima srazmerno dugu tradiciju. Prvi detaljniji opisi sistema tvorbe reči u indoevropskom, germanskom i nemačkom jeziku bili su dijahronijski (npr. Wilmanns, 1922, Krahe & Meid 1967, Hennzen, 1957). Oni su i danas dragocena literatura za sve koje zanima istorijska dimenzija tvorbe reči.

Prvi celoviti sinhronijski opis tvorbe reči u nemačkom jeziku bilo je delo Wolfganga Flajšera „*Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*“ (Fleischer, 1971). Objavljeno je u Lajpcigu, u tadašnjoj Nemačkoj Demokratskoj Republici, a autor ga je zamislio kao univerzitetski udžbenik i priručnik za nastavnike nemačkog jezika (Fleischer, 1971). Prvo izdanje izašlo je iz štampe 1968. godine, a zatim je usledio niz naknadnih, gotovo neizmenjenih izdanja.

Iako je od tada proteklo više od pola stoljeća, nijedan od autora koji su se kasnije odvažili na sličan poduhvat nije uspeo da dostigne ovo Flajšerovo ostvarenje, a kamoli da ga prevaziđe. To važi čak i za pokušaje koje je i sam Flajšer osamdesetih i devedesetih godina prošlog veka preduzimao s Marijom Stepanovom (Fleischer & Stepanowa, 1985) i Irmhild Barc (Fleischer & Barz, 1992). Premda je tvorba reči koju je napisao sa I. Barc bila (i ostala) izuzetno uspešna i uticajna, Flajšer u njoj nije ponudio značajnija nova rešenja, a nije uspeo ni da ponovi raniju doslednost i koherentnost argumentacije.

Uprkos tome što za sada nisu uspeli da dostignu ubedljivost i celovitost Flajšerovog priručnika „*Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*“ iz 1968. godine, novije opise tvorbe reči u savremenom nemačkom jeziku nikako ne smemo zanemariti. Jezik se neprestano menja, i mnoge tendencije koje su se šezdesetih godina prošlog veka tek nazirale u međuvremenu su se znatno razvile i razgranale. Pojave koje su tek poslednjih decenija doživele procvat Flajšer jednostavno nije mogao detaljno analizirati i opisati pre više od 50 godina.

Tako, primera radi, Flajšer imeničkim skraćenicama (nem. *Kurzwort*, n.) posvećuje svega nekoliko stranica (Fleischer, 1971). Znajući to koliko su danas skraćenice u nemačkom rasprostranjene i raznovrsne, zvuči nam gotovo neverovatno da se ovaj tvorbeni model u standardnom nemačkom jeziku počeo širiti tek u 20. veku. Skraćenice su nemački jezik, međutim, zaista preplavile tek nakon Drugog svetskog rata, tako Flajšer nikako nije mogao da ih analizira i opiše onako detaljno kao što bismo to danas mogli.

S druge strane, neke jezičke tendencije koje su bile srazmerno snažne u Nemačkoj Demokratskoj Republici nisu prezivele krah te države. Uticaj ruskog jezika više se ne oseća, a zamenio

ga je uticaj engleskog. Neke od reči koje Flajšer analizira i/ili navodi kao primer izašle su iz upotrebe i postale historizmi, kao na primer *Fünfjahreplan*, m. (petogodišnji plan) , *Maschinen-Traktoren-Station*, f.³ *Bruderpartei*, f. (bratska partija) ili *Bruderarmee*, f. (bratska armija)⁴.

Da bismo se upoznali i s aktuelnim tendencijama u tvorbi reči u savremenom nemačkom jeziku, ali i s različitim tumačenjima pojedinih pojava i procesa koji su u njemu prisutni odavno, neizostavno zato moramo posvetiti pažnju i novijim naslovima iz te oblasti, kao što su „Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick“ Elke Donalis (Donalies, 2002) ili „Deutsche Wortbildung. Eine Einführung“ Ludviga Ajhingera (Eichinger, 2000).

2.3. Izbor iz literature o tovari reči u nemačkom i srpskom jeziku

Čitaocima koji žele da saznaju više nudimo kratku listu značajnih opštih pregleda tvorbe reči u nemačkom jeziku:

Dijahronijski opisi tvorbe reči u germanskom ili nemačkom

Henzen, W. (1957). *Deutsche Wortbildung*. Zweite, verbesserte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Krahe, H. & Meid, W. (1967). *Germanische Sprachwissenschaft. Band III: Wortbildungslehre*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.

Wilmanns, W. (1922). *Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch. Zweiter Abteilung: Wortbildung*. Zweite Auflage. Anastatischer Neudruck. Berlin: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger Walter de Gruyter & Co.

Sinhronijski opisi tvorbe reči u savremenom nemačkom jeziku

Cruse, A., Hundsnurscher, F., Job, M. & Lutzeier, P.R. (prir.) (2001). *Lexikologie: Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzten*. New York: Walter de Gruyter.

Donalies, E. (2002). *Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Eichinger, L. (2000). *Deutsche Wortbildung. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

Erben, J. (1975). *Einführung in die deutsche Wortbildung*. Berlin: Erich Schmidt Verlag.

Fleischer, W. (1971). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. Leipzig: Aufbau Verlag.

³ Centri za iznajmljivanje traktora i drugih poljoprivrednih mašina koji su nakon zemljišne reforme osnovani i u Nemačkoj Demokratskoj Republici, po uzoru na SSSR.

⁴ Odnosi se na partie i armije u drugim državama Istočnog Bloka.

Knopf-Komlósi, E., Rada, R. & Bernáth, C. (2006). *Aspekte des deutschen Wortschatzes. Ausgewählte Fragen zum Wortschatz und Stil.* Budapest: Bööcsész Konzorcium.
(<http://mek.niif.hu/04900/04913/04913.pdf>)

Možda je još zanimljivo napomenuti da je i u Srbiji, tj. u bivšoj Jugoslaviji svojevremeno objavljen jedan priručnik posvećen leksikologiji nemačkog jezika, koji je obuhvatao i tvorbu reči. Njegov naslov glasi „Lexikologie der deutschen Sprache“, autori su Ziglinde Čhocki i Pavica Mrazović, a objavljen je u Novom Sadu 1983. godine (Czichocki & Mrazovic, 1983).

Opisi tvorbe reči u savremenom srpskom jeziku

Klajn, I. (2002). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Prvi deo, Slaganje i prefiksacija.* Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

Klajn, I. (2003). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Drugi deo, Sufiksacija i konverzija.* Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

I Prvi deo

3. Jedinice tvorbe reči

Ova je celina posvećena jedinicama tvorbe reči, odnosno elementima od kojih se grade nove reči, kako u savremenom nemačkom jeziku, tako i u drugim jezicima. Bavićemo se slobodnim, tvorbenim i gramatičkim morfemama, podvrstama tvorbenih morfema (prefiksima i sufiksima), kao i inventarom različitih vrsta morfema i produktivnošću tvorbenih morfema. Objasnićemo šta je leksema, šta su tvorenice i netvorenice, šta su motivacija i demotivacija. Pomenućemo jednočlane i višečlane lekseme (frazeologizme) i osnovna svojstva frazeologizama. Pored toga, čitalac će se upoznati i s određenim graničenim fenomenima, kao što su unikalne morfeme, konfiksi, afiksoidi (prefiksoidi i sufiksoidi) ili narodna etimologija.

Mnogi od pojmove i termina koji su ključni za tvorbu reči, kao što su, primera radi, 'morfema', 'slobodna morfema', 'vezana morfema', 'prefiks', 'sufiks' itd., koriste se i u drugim lingvističkim disciplinama, a naročito u morfologiji. Ovo nimalo ne iznenađuje, s obzirom na to da su morfologija i tvorba reči izuzetno usko povezane lingvističke discipline.

Iako većina čitalaca svakako od ranije vlada barem osnovama morfologije, a mnogi sigurno poseduju i šira znanja iz te oblasti, ovde ćemo predstaviti sve pojmove i termine koji su neophodni za upoznavanje sistema tvorbe reči u savremenom nemačkom jeziku. Na to smo se odlučili iz više razloga: radi celovitosti izlaganja, iz uverenja da će nekim čitaocima koristiti to da osveže znanja koja su ranije stekli, ali i zato da bismo skrenuli pažnju na pojedine aspekte datih pojmove koji su sa stanovišta tvorbe reči neuoporedivo značajniji nego sa morfološkog stanovišta.

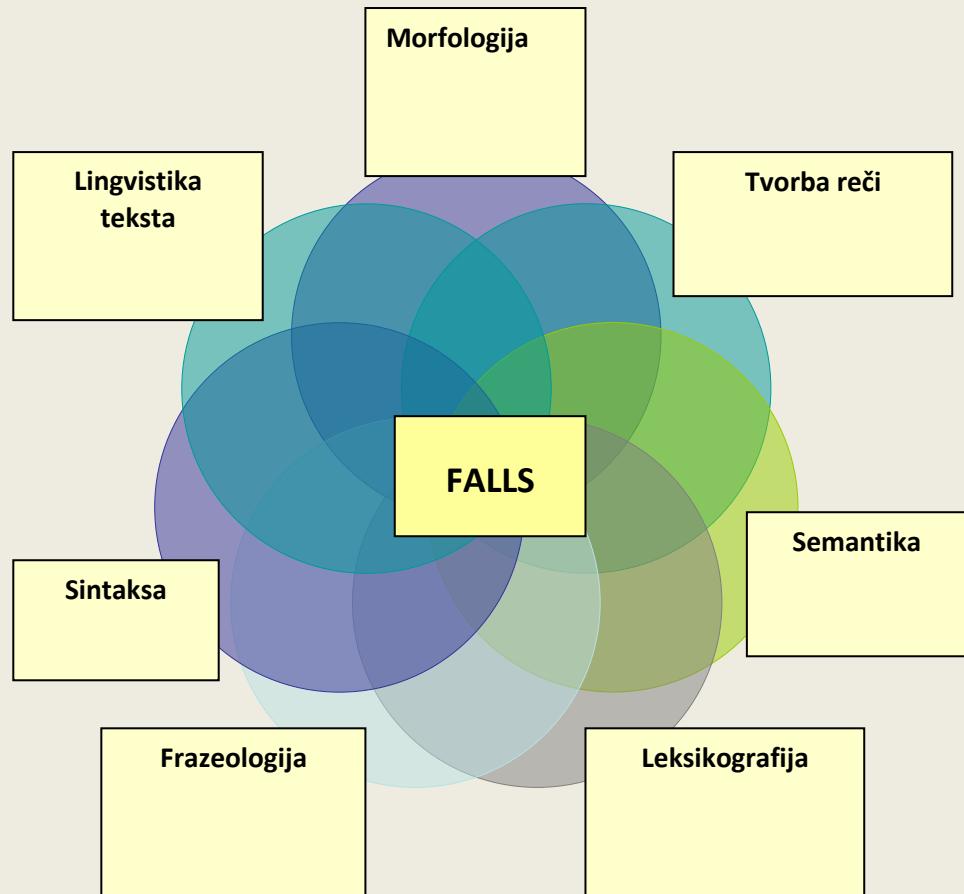
Čitalac, naravno, ne treba da gubi iz vida činjenicu da jezički znaci i drugi jezički fenomeni po pravilu igraju izvesnu ulogu na svim jezičkim nivoima: i na morfološkom, i na leksičkom, i na sintaksičkom, pa i na suprasintaksičkom nivou. Ta uloga na nekim jezičkim nivoima pritom može biti veća, a na drugima manja. Da bismo u potpunosti sagledali njihova svojstva i uloge, jezičke znake i pojave moramo zato proučavati u okviru svakve od odgovarajućih lingvističkih disciplina.

Tako, primera radi, leksema *falls* (ako; u slučaju da) s morfološkog stanovišta pripada određenoj vrsti reči, veznicima, i to veznicima za zavisno složene rečenice, takozvanim subjunktorma ili subjunkcijama (nem. *Subjunkt*, m. / *Subjektion*, f.). Za razliku od toga, tvorbu reči ta će ista leksema prvenstveno zanimati kao tzv. konverziona tvorenica, reč nastalu prelaskom neizmenjenog formativa iz jedne vrste reči u drugu, u ovom slučaju prelaskom okamenjenog genitiva imenice *Fall*, m. (slučaj) među veznike. Semantiku bi interesovalo koliko data leksema ima značenja, i koja su to

značenja, leksikografiju način na koji je obrađena, ili na koji bi je trebalo obraditi u jednojezičnim i dvojezičnim rečnicima, a frazeologiju pitanje da li ona ulazi u sastav frazeologizama (npr. kolokacija *falls nötig* – 'ako bude potrebno', 'u slučaju potrebe'). Sa sintaksičkog stanovišta naročito je značajno to da se ovaj veznik koristi u pogodbenim/kondicionalnim rečenicama (nem. *Konditionalsatz*, *m.*), dok bi pažnju lingvistike teksta mogao privući njegov eventualni doprinos koheziji (nem. *Textkohäsion*, *f.*)⁵ (v. Grafikon 1).

U skladu s temom knjige, u ovom ćemo pregledu obraditi samo lingvističke pojmove i termine koji su od osobitog značaja za tvorbu reči. Pritom ćemo se usresrediti na aspekte koji su u datom kontekstu od odlučujuće važnosti. To, međutim, nikako ne znači to da jezički fenomeni kojima ćemo se baviti nemaju i drugih aspekata, kao što ne znači ni to da su ti drugi aspekti manje bitni. S neke druge tačke gledišta, na primer sa stanovišta koje druge lingvističke disciplinie, pa i iz perspektive jezičkog sistema posmatranog u celini, aspekti koje smo mi zanemarili mogu biti čak i značajniji. U takvim smo ih slučajevima ostavili po strani samo zato da se ne bismo previše udaljili od naše centralne teme. Nismo želeli ni da čitaoce opterećujemo podacima koji mu nisu neophodni zato da bi stekao osnovnu sliku o tvorbi reči u savremenom nemačkom jeziku. Čitaoci koji žele da se upoznaju i sa morfološkim, sintaksičkim, suprasintaksičkim i drugim svojstvima ili funkcijama lingvističkih pojmoveva i jezičkih fenomena koje ćemo obrađivati u daljem toku izlaganja odgovarajuće će informacije lako naći u nekom od priručnika specijalizovanih za date oblasti. Nekoliko takvih naslova, kao i nekoliko sveobuhvatnih pregleda jezičkog sistema u nemačkom naći ćete u izboru iz literature na kraju ovog dela knjige.

⁵ Kohezija je gramatička povezanost elemenata od kojih je tekst sazdan, dakle reči, rečeničnih delova, rečenica, rečeničnih nizova itd. (Glück, 2004). Jedno od najznačajnijih sredstava za postizanje kohezije jesu tzv. konektori (nem. *Konnektor*, *m.*), u koje se ubrajaju i veznici. Pored kohezije postoji i koherencija (nem. *Kohärenz*, *f.*), povezanost koja se ne ostvaruje gramatičkim sredstvima, već leksičkim informacijama, tj. leksemama i njihovim kombinacijama koje upućuju na različite fenomene u vanjezičkoj realnosti. (Duden, 2006).

Grafikon 1: Lekseme i lingvističke discipline

3.1. Naučni i prednaučni pojmovi i 'reč' kao prednaučni pojam

Pojam 'reč' stariji je od filologije i lingvistike. Drugačije rečeno, i pre nego što su uopšte počeli da analiziraju jezik naučnim metodama, ljudi su spontanim razumskim zaključivanjem utvrdili da su reči jedan od elemenata koji postoji u jeziku, tj. od kojih je sazdana verbalna komunikacija. Zbog toga se 'reč' ubraja u tzv. prednaučne pojmove. Za razliku od naučnih pojmoveva, prednaučni pojmovi nisu potpuno precizno definisani. Isto važi i za leksičke jedinice (reči i izraze) kojima se ti pojmovi označavaju.

U svakodnevnoj komunikaciji, kao i u svim drugim vidovima komunikacije van struke i nauke, absolutna preciznost uopšte, međutim, nije ni neophodna. Ovi vidovi komunikacije sasvim se uspešno odvijaju i bez toga. S vremenom na vreme svakako se javljaju izvesne nedorečenosti ili nesporazumi, ali u celini gledano njihove štetne posledice nisu dovoljno ozbiljne da bismo insistirali

na apsolutnoj preciznosti u svakoj prilici, gušeći tako druga pozitivna svojstva jezika, kao što su npr. ekspresivnost, fleksibilnost, prilagodljivost itd.

Za razliku od svakodnevne ili umetničke komunikacije, stručna i naučna komunikacija moraju biti potpuno precizne, da bismo izbegli zabune i nesporazume. Radi toga i naučni pojmovi i odgovarajući termini moraju biti precizno definisani tzv. klasičnim, aristotelovskih definicijama, tj. uz pomoć rodnog pojma (*genus proximum*) i specifične razlike (*differentia specifica*).

Pojednostavljeno rečeno, rođni pojam je šira grupa kojoj pripada određeni pojam, kao što su, primera radi, sisari za mesoždere, mahunarke za grašak ili hemijski elementi za ugljenik. Specifična razlika je osobina na osnovu koje se određeni pojam razlikuje od svih ostalih pripadnika šire grupe. To je u slučaju mesoždera ona osobina koja je zajednička svim mesožderima, a na osnovu koje se oni istovremeno i razlikuju od svih drugih sisara, npr.:

Mesožderi su organizmi čija se ishrana prvenstveno sastoji od mesa.

Aristotelovske definicije uz pomoć rodnog pojma i specifične razlike omogućavaju jasno omeđavanje svih kategorija određenih na ovaj način. Kod aristotelovskih kategorija tako uvek nedvosmisleno možemo utvrditi to da li neki entitet pripada određenoj kategoriji ili ne. Da ostanemo kod prethodnog primera, svi kljunari, torbari i sisari s placentom nedvosmisleno pripadaju kategoriji sisara, dok svi vodozemci, ptice ili ribe nedvosmisleno ne pripadaju toj kategoriji.

Pošto nije ni nastala kao naučni pojam, 'reč' nije aristotelovska kategorija. Ona nije definisana pomoću rodnog pojma i specifične razlike, pa zato ne postoji ni kriterijum na osnovu koga bismo uvek nedvosmisleno mogli utvrditi da li nešto jeste ili nije reč. Iako svi imamo intuitivnu predstavu o tome šta je reč, pa bismo većinom i bez teškoća mogli razlikovati reči od nereči, lingvistima do dana današnjeg nije pošlo za rukom da obezbede optimalnu aristotelovsku definiciju reči. Ponuđena su, doduše, brojna rešenja, ali se nijedno od njih nije pokazalo dovoljno dobro da bi naišlo na sveopšte odobravanje, tj. da bi ga svi prihvatili. Nije, uostalom, nimalo neobično to da se naknadna potraga za aristotelovskom definicijom prenaučnog pojma pokaže kao izuzetno nezahvalan ili čak nerešiv zadatak.

S obzirom na to da pokušaji da se obezbedi naučna definicija reči - i da se time izbegnu svi eventualni nesporazumi - nisu dali poloda, lingvisti u analizama i opisima jezika često izbegavaju da koriste taj pojam i leksičke jedinice koje ga imenuju. Umesto toga koriste se termini kao što su 'morfema', 'leksema', 'neposredna konstituenta' itd.

Morfeme, lekseme, neposredne konstituente itd. naučni su konstrukti, što znači da mi ne posedujemo zdravorazumska znanja o njima, odnosno intuitivan osećaj da one postoje. Saznanja o ovim pojmovima i odgovarajućim terminima ne možemo steći spontano, već ih usvajamo isključivo u

toku školovanja ili uz pomoć naučne i stručne literature. To je ujedno i slaba strana termina 'morfema', 'leksema' i drugih lingvističkih teorijskih konstrukta. Gramatičke i lingvističke tekstove, koji ne samo da obilato koriste ove i druge teorijske konstrukte, nego se i zasnivaju na njima, mogu pratiti samo čitaoci koji su prethodno uložili vreme i napor da se upoznaju s odgovarajućom terminologijom. Svima ostalim praktično je zatvoren pristup informacijama u gramatičkim i lingvističkim priručnicima i drugim tekstovima. Oni su tako upućeni isključivo na znatno siromašniju literaturu koja je specijalno prilagođena potrebama nestručnjaka, pa je zato i osetno pojednostavljena.

Uprkos tome, korist od upotrebe precizno definisanih pojmove i termina daleko prevazilaze sve propratne otežavajuće okolnosti, baš kao što i teškoće koje proizilaze iz korišćenja intuitivnog pojma 'reč' u stručnoj i naučnoj komunikaciji nadilaze njegove pozitivne strane. Kada neko tek počne da se upoznaje s jezičkim problemima, tj. dokle god je nivo znanja relativno skroman, manje neprecizne terminologije ne dolaze mnogo do izražaja, a ni prednosti preciznosti nisu previše uočljive. Svako napredovanje, i u širinu i u dubinu, zahteva, međutim, sve veću egzaktnost.

Zbog toga svi budući filolozi i lingvisti treba da ulože napor u to da istinski ovlađaju svim osnovnim pojmovima nauke o jeziku, pa i teorijskim konstruktima u toj grupi. Oni sebi jedino tako mogu obezrediti pristup stručnim i naučnim informacijama koje su im neophodne, ne samo da bi uspešno okončali obrazovanje i kasnije programe za usavršavanje, nego i da bi zaista kvalitetno obavljali profesionalne zadatke.

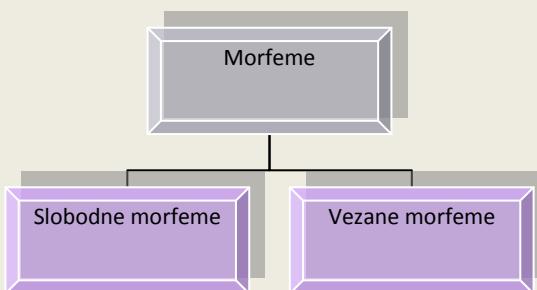
3.2. Morfema i vrste morfema

3.2.1. Šta je morfema?

Morfem ili morfema (nem. *Morphem*, *n.*) najmanji je jezički znak (nem. *sprachliches Zeichen*, *n.* ili *Sprachzeichen*, *n.*), odnosno najmanja jezička jedinica koja ima samostalno značenje (nem. *kleinste selbstständig bedeutungstragende Einheit*, *f.*) (isp. Srđić, 2008). Morfeme se, doduše, mogu raščlaniti na manje jedinice, na primer na foneme, ali te manje jedinice nisu jezički znaci, odnosno one nemaju samostalno značenje.

3.2.2. Vrste morfema

Morfeme se međusobno razlikuju prema tome da li se mogu samostalno upotrebljavati u iskazu ili rečenici, ili nemaju tu sposobnost. Na osnovu toga one se dele na dve osnovne grupe: na slobodne morfeme, koje se mogu samostalno upotrebljavati u iskazima i rečenicama, i na vezane morfeme, koje se ne mogu samostalno koristiti u iskazima i rečenicama.

Grafikon 2: Slobodne i vezane morfeme

Vezane se morfeme dalje dele na tvorbene i na gramatičke, o čemu će kasnije biti više reči. Morfeme iste forme (istog oblika) koje pripadaju različitim vrstama morfema smatramo homonimima, kao u narednom primeru:

- zamenica za treće lice jednine muškog roda *er* (*on*) – slobodna morfema,
- imenički sufisk *-er* (npr. *Erzähler*, *m.* – 'priovedač' ili *Unternehmer*, *m.* – 'preuzetnik') i pridevski sufiks *-er* (npr. *Augsburger* – 'augsburški' ili *Mailänder* – 'milanski') – tvorbene morfeme,
- nastavak *-er* (npr. *tiefer* – 'dublji', *Kind**er* – 'deca' itd.) – gramatička morfema.

3.2.3. Slobodne morfeme

Slobodne se morfeme na nemačkom nazivaju *freies Morphem*, *n.*, *Grundmorphem*, *n.*, *lexikalischs Moprhem*, *n.* ili *Basismorphem*, *n.*. One imaju dva osnovna svojstva: nosioci su leksičkog značenja i mogu se samostalno upotrebljavati u iskazu ili rečenici (isp. Srđić, 2008). Drugim rečima, one mogu „stajati same“ u rečenici, kako se to često kaže. Evo nekoliko primera slobodnih morfema u savremenom nemačkom jeziku:

aber,
aus,
Hund,
in,
klein,
komm (osnova glagola *kommen*),
ob,
sag (osnova glagola *sagen*),
schön,
Tisch itd.

Sama definicija i navedeni primeri već nas upućuju na zaključak da su, osim malobrojnih izuzetaka, slobodne morfeme istovremeno i reči, tj. lekseme. Ne treba, međutim, brzopleto zaključiti to da važi i obrnuta tvrdnja. Nisu sve reči/lekseme istovremeno i morfeme, odnosno ne postoje se sve reči/lekseme od jedne i samo jedne morfeme. Slobodne se morfeme, naime, ne moraju neizostavno upotrebljavati samostalno. Većina njih se po potrebi može povezivati s drugim mofremama, i slobodnim i vezanim, gradeći tako gramatičke oblike ili nove reči, tj. lekseme. To nam, pored mnogih drugih, pokazuju i naredni primeri:

- aus-tret-en* (glagol sa značenjem 'istupiti', izvedenica s prefiksom *aus*),
- dar-in* (zamenički prilog),
- Hund-e* (množina imenice *Hund*, m. - 'pas'),
- Hund-e-leine* (imenica sa značenjem 'povodac', složenica),
- Hünd-in* (imenica sa značenjem 'ženka psa', izvedenica od imenice *Hund*, m.)⁶,
- klein-e* (padežni oblik predika *klein*),
- komm-e* (fleksivni oblik glagola *kommen*, prvo lice jednine prezenta aktiva),
- sag-t* (fleksivni oblik glagola *sagen*, treće lice jednine prezenta aktiva),
- schön-er* (fleksivni oblik prideva *schön*, padežni oblik i komparativ),
- Tisch-e* (množina imenice *Tisch*, m. – 'sto'),
- Tisch-ler* (imenica sa značenjem 'stolar', izvedenica od imenice *Tisch*, m.) itd.

Među retke slobodne morfeme koje se (više) ne mogu upotrebljavati samostalno ubrajaju se tzv. **unikalne morfeme** (nem. *unikales Morphem*, n.). Tako se nazivaju slobodne morfeme koje su u bližoji ili daljoj prošlosti izašle iz upotrebe, ali još uvek „žive“ kao sastavni deo jedne jedine tvorenice, ili eventualno nekoliko tvorenica. Jedini trag postojanja unikalnih morfema u savremenom standardnom nemačkom jeziku upravo su te tvorenice koje se i danas koriste.

Među unikalne morfeme ubraja se, primera radi, morfema /brom/, koja je govornicima nemačkog jezika poznata kao sastavni deo imenice *Brombeere*, f. (kupina). Dok se drugi deo ove složenice, imenica *Beere*, f. (bobica), upotrebljava i samostalno, ali i u kombinaciji s brojnim drugim mofremama (npr. *Erdbeere*, f. – 'jagoda', *Maulbeere*, f. – 'dud', *Johannisbeere*, f. – 'ribizla' ili *Blaubeere*, f. / *Heidelbeere*, f. – 'borovnica'), morfema /brom/ u savremenom se nemačkom jeziku sreće isključivo u sastavu imenice *Brombeere*, f. Etimološka su istraživanja pokazala da morfema /brom/ vodi poreklo od srednjevisokonemačke imenice *brāme*, m., koja je posvedočena i u starovisokonemačkom, u obliku *brāmo*, m. i *brāma*, f., a značila je 'trnovit žbun' (DWDS). Ona je u međuvremenu izašla iz upotrebe, i u njenom se nekadašnjem značenju danas upotrebljava imenica *Dornstrauch*, m. Morfema /brom/ očuvala se, sticajem okolnosti, samo u okviru složenice *Brombeere*,

⁶ Oblik 'Hünd' je takozvani alomorf morfeme 'Hund'. Detaljnije informacije o alomorfima naći ćete u odgovarajućem poglavlju.

f., postavši tako unikalnom morfemom. Iako se više ne koristi samostalno, ubrajamo je među slobodne morfeme, baš kao i ostale unikalne morfeme u savremenom nemačkom jeziku.

Uprkos tome što se danas ne mogu koristiti samostalno, unikalne se morfeme svrstavaju među slobodne morfeme, i to iz nekoliko razloga. S jedne strane, one poseduju leksičko značenje, što je svojstvo slobodnih morfema, dok s druge strane nemaju nijednu od suštinskih odlika vezanih morfema, o kojima će uskoro biti reči. U prilog ovakvoj odluci govore, osim toga, i etimološki razlozi.

Iako unikalne morfeme u savremenom nemačkom jeziku nisu osobito brojne, primer morfeme /brom/ i imenice *Brombeere*, *f.* nikako nije usamljen. Unikalnih morfema, tj. tvorenica koje sadrže takve morfeme, ima i među leksemama koje se i dan-danas izuzetno često koriste. U njih se, između ostalih, ubrajaju i sledeće morfeme:

- /behr/, očuvana u sklopu glagola *entbehren* (nedostajati),
- /dam/, očuvana u sklopu imenice *Damhirsch*, *m.* (jelen lopatar),
- /flat/, očuvana u sklopu imenice *Unflat*, *m.* (nečist, pogan),
- /gess/, očuvana u sklopu glagola *vergessen* (zaboraviti/zaboravljati),
- /letz/, očuvana u sklopu glagola *verletzen* (povrediti/povređivati),
- /lier/, očuvana u sklopu glagola *verlieren* (izgubiti).

Etimološkim istraživanjima utvrđeni su poreklo i istorija većine unikalnih morfema, tako da se odgovarajući podaci mogu naći u etimološkim rečnicima nemačkog jezika, kao što su „Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache“ F. Klugea (Kluge, 2011) ili „Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache“ iz edicije „Duden“ (Duden, 2007) i drugi.

U retke izuzetke o čijem poreklu ni do dana današnjeg nema pouzdanih podataka ubraja se morfema /him/, koju govornici savremenog nemačkog jezika poznaju isključivo kao sastavni deo imenice *Himbeere*, *f.* (malina). Iako su etimolozi izneli brojne pretpostavke o tome odakle je ova morfema mogla poteći i o tome šta je svojevremeno mogla značiti, ni za jednu od njih nema neospornih dokaza, zato što nema odgovarajućih pisanih tragova. Ovakve tvorenice nazivaju se složenicama s pomućenim etimonom (nem. *verdunkelte Zusammensetzung*, *f.*)

Pored unikalnih morfema postoji još jedna značajna grupa slobodnih morfema koje imaju leksičko značenje, ali se ne mogu koristiti samostalno, barem ne u savremenom nemačkom jeziku. To su **konfiksi** (nem. *Konfix*, *n.*), slobodne morfeme stranog porekla koje se u savremenom nemačkom jeziku javljaju isključivo u sklopu tvorenica, dakle kao deo reči/lekseme koja pored njih sadrži i druge elemente. U jezicima iz kojih su potekli, konfiksi se mogu koristiti i samostalno, ali u nemačkom, a

ponekad i u drugim jezicima koji su ih pozajmili, sticajem okolnosti ta samostalna upotreba nije zaživela. Evo nekoliko primera:

/elektr/: *Elektrizität, elektrisch, Elektromotor* itd., ali ne i *Elektr ili *elektr⁷,

/fakul/: *Fakultät, fakultativ* itd., ali ne i *Fakul ili *fakul,

/log(ie)/: *Biologie, Politologie, logisch* itd., ali ne i *Logie ili *log,

/psych/: *Psyche, psychisch, Psychologie*, ali ne i *Psych ili *psych.

Kao što nagoveštavaju navedeni primeri, konfiksi su većinom poreklom iz starogrčkog ili latinskog jezika. Mnogi su od njih u nemački jezik došli u sklopu tzv. neoklasičnih složenica (nem. *neoklassische Zusammensetzung*, f.), tj. leksema skovanih od morfema iz klasičnih jezika, ali tek nakon što su ti jezici već uveliko izašli iz žive upotrebe. Većina neoklasičnih složenica koje danas često koristimo skovana je tek u moderno doba, tokom poslednjih dve stotine godina. Konfiksi se u savremenom nemačkom jeziku u samostalnoj upotrebi nisu odomaćili upravo zato što su u njega i dolazili „nesamostalno“, odnosno u kombinaciji s drugim morfemama.

Slično kao i unikalne morfeme, konfiksi se smatraju slobodnim morfemama zato što imaju leksičko značenje, a i zato što im nedostaju suštinska obeležja vezanih morfema. Oni, naime, ne tvore nizove, za razliku od tvorbenih morfema, a ne služe ni za građenje gramatičkih oblika, čime se razlikuju od gramatičkih morfema.

3.2.4. Inventar slobodnih morfema

Broj morfema kojima jedan jezik raspolaže naziva se morfemskim inventarom (nem. *Morfeminventar*, n). Inventar slobodnih morfema po pravilu je toliko veliki, da nije čak ni moguće sa sigurnošću utvrditi ni to koliko se slobodnih morfema trenutno upotrebljava u određenom jeziku, a pogotovo to koliko je slobodnih morfema taj isti jezik koristio tokom čitave svoje istorije. Pošto su slobodne morfeme nosioci leksičkog značenja, one su nam potrebne u velikom broju da bismo – njima ili njihovim kombinacijama – imenovali mnoštvo pojmoveva (predmeta, bića, pojave, apstraktnih sadržaja itd.). Jednostavnije rečeno, jezik mora raspolagati izuzetno velikim brojem slobodnih morfema, ne bi li govornicima obezbedio sve reči/lekseme koje su im potrebne i koje će im u budućnosti biti potrebne.

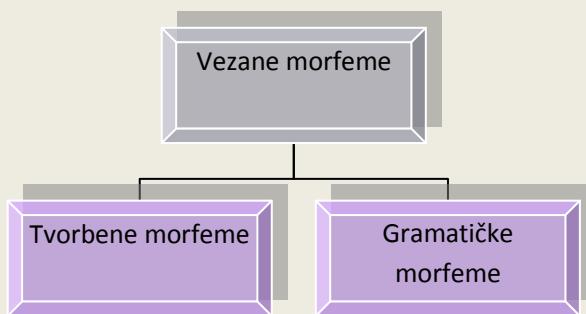
Osim što je veliki, inventar slobodnih morfema je i otvoren (nem. *offenes Inventar*, n.). To znači da se on može obogatiti novim slobodnim morfemama, ali se može i osloboditi morfema koje govornicima datog jezika više nisu potrebne, koje se više ne koriste. Nove slobodne morfeme u jezik

⁷ Postoji, međutim, imenica *Elektro/Electro*, kao oznaka za stil u pop muzici s kraja osamdesetih i početka devedesetih godina 20. veka.

danас ulaze gotovo isključivo pozajmljivanjem, dakle iz stranih jezika, a gube se zastarevanjem, tj. dugom neupotrebotom.

3.2.5. Vezane morfeme

Nemački naziv za vezane morfeme glasi *gebundenes Morphem, n.* Za razliku od slobodnih morfema, vezane morfeme nemaju precizno leksičko značenje i ne mogu se upotrebljavati samostalno u rečenicama i iskazima. One se koriste isključivo u kombinaciji s drugim morfemama, među kojima uvek mora biti i barem jedna slobodna morfema. Služe za građenje novih reči ili za građenje fleksivnih oblika. U zavisnosti od toga koju od navedene dve uloge obavljaju, vezane se morfeme dele na tvorbene morfeme i na gramatičke morfeme. Tvorbene se morfeme nazivaju još i derivacionim morfemama i afkisima, dok se za gramatičke morfeme koristi i naziv flektivne morfeme.

Grafikon 3: Vezane morfeme

3.2.6. Tvorbene morfeme

Za tvorbene se morfeme na nemačkom jeziku koriste termini *Wortbildungsmorphem, n.*, *Derivationsmorphem, n.*, *Ableitungsmorphem, n.* ili *Affix, n.* Kao što i sam naziv nagoveštava, one služe za građenje novih reči, tj. za njihovo izvođenje. Ne mogu se koristiti samostalno u rečenicama i iskazima, a ne mogu se kombinovati ni isključivo jedne s drugima, tako da među elementima s kojima grade novu reč/leksemu uvek mora biti i makar jedna slobodna morfema.

3.2.6.1. Značenje tvorbenih morfema

Kao i sve morfeme (i svi drugi jezički znaci), tvorbene morfeme takođe imaju značenje. Njihovo se značenje, međutim, razlikuje od značenja slobodnih morfema. Slobodne morfeme imenuju određeni predmet, pojavu, biće, radnju ili apstraktni sadržaj, odnosno grupu istovetnih ili međusobno veoma sličnih predmeta, pojava, radnji itd. U skladu s tim, i njihovo je značenje srazmerno usko određeno, kao u narednim primerima:

/auge/ (*Auge*, f.) – 'oko',
 /fall/ (*fallen*) – 'pasti/padati',
 /glas/ (*Glas*, n.) – 'staklo'; 'čaša',
 /rot/ (*rot*) – 'crven',
 /schwer/ (*schwer*) – 'težak',
 /steh/ (*stehen*) – 'stajati',
 /stuhl/ (*Stuhl*, m.) – 'stolica' itd.

Ovakvo se značenje naziva leksičkim značenjem (nem. *lexikalische Bedeutung*, f.), a karakteristično je za slobodne morfeme i za lekseme. I leksičko značenje podrazumeva određeni stepen uopštavanja, jer da nije toga jezički bi znak mogao označavati samo jedan jedini entitet, npr. jednu osobu, jednu životinju, jednu reku itd., kao što čine vlastite imenice. Tako, recimo, značenje morfeme /hund/ (*Hund*, m. – pas) počiva na izvesnom uopštavanju, i jedino zahvaljujući tome data morfema može da označava grupu međusobno srodnih, premda ne i istovetnih životinja, npr. i mužijake i ženke, i odrasle jedinke i mladunce, kao i različite rase pasa: pekinezere, patuljaste šnaucere, haskije, danske doge i mnoge druge.

Značenje tvorbenih morfema zasniva se, međutim, na neuporedivo većem, dalekosežnjem uopštavanju. Njihovo se značenje naziva tvorbenim značenjem (nem. *Wortbildungsbedeutung*, f.). Ono je uglavnom kategorijalno, tj. označava određenu kategoriju. Data kategorija može biti misaona ili morfološka. Zadatak tvorbene morfeme upravo je u tome da čitavu tvorenici svrsta u odgovarajuću kategoriju. Primera radi, sufiks *-heit/-keit/-igkeit* ima značenje osobine u najširem smislu reči, pa tako i sve imenice izvedene pomoću ovog sufiksa označavaju osobine. Osnovni zadatak ovog sufiksa i jeste da tvorenice oblikuje upravo na taj način. Lekseme koje izvedu, sufiks *-heit* i njegovi alomorfi *-keit* i *-igkeit* svrstavaju među imenice, i to među imenice ženskog roda trećeg deklinacionog tipa (Helbig & Buscha, 1991), ondosno deklinacione klase s nastavkom *-en* (Srđić, 2008), koje većinom nemaju množinu, a označavaju osobine:

<i>Blindheit</i> , f. – 'slepilo', 'slepoća',	<i>Schlaffheit</i> , f. – 'mlitavost',
<i>Blödheit</i> , f. – 'glupost', 'tupavost',	<i>Steifheit</i> , f. – 'ukočenost',
<i>Derbheit</i> , f. – 'neotesanost', 'sirovost',	<i>Stumpfheit</i> , f. – 'tupoća', 'otupelost',
<i>Doofheit</i> , f. (supstandard) – 'kretenizam', 'debilizam' (supstandard),	<i>Taubheit</i> , f. – 'gluvoća',
<i>Grobheit</i> , f. – 'grubost', 'neotesanost',	<i>Vagheit</i> , f. – 'neodređenost',
<i>Mildheit</i> , f. – 'blagost',	<i>Zähheit</i> , f. – 'žilavost' itd.

Sufiks *-bar* ima, pak, značenje mogućnosti, izvodljivosti. Lekseme koje izvodi, ovaj sufiks svrstava među prideve, i to među prideve koji označavaju to da se nešto može izvesti, da se može lako uraditi ili, ređe, to da se nešto može dogoditi:

- anwendbar* – 'primenljiv',
- beeinflussbar* – 'podložan uticajima',
- brennbar* – 'goriv',
- nachprüfbar* – 'proverljiv',
- singbar* – 'pevljiv',
- unüberwindbar* – 'nepremostiv',
- verwendbar* – 'upotrebljiv', 'primenljiv',
- verwundbar* – 'ranjiv' itd.

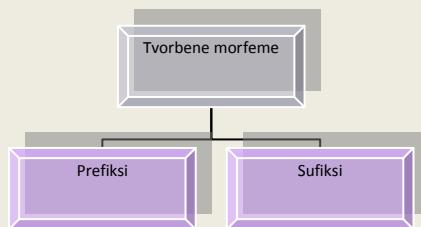
Slično je i kod prefiksa, s tim što oni nemaju tako snažan uticaj na morfološka svojstva tvorenice kao sufiksi, čime ćemo se kasnije nešto detaljnije pozabaviti. Prefiks *ent-*, primera radi, svrstava glagole koje gradi u glagole sa značenjem udaljavanja, uklanjanja, ili im daje početnosvršeno značenje:

- enterben* – 'oduzeti nasledstvo', 'razbaštiniti',
- entkleiden* – 'skinuti odeću', 'razodenuti',
- entkommen/entfliehen/entlaufen* – 'pobeći',
- entladen* – 'istovariti'; 'isprazniti' (električno pražnjenje),
- entreißen* – 'otrgnuti',
- entschlafen/entschlummern* – 'pasti u san', 'zaspati',
- entschweben* – 'odlebdeti',
- entsenden* – 'odaslati',
- entzünden* – 'zapaliti' itd.

Leksičko značenje, kakvo imaju slobodne morfeme i lekseme, za nas je prototipično značenje. Ono najbolje odgovara našoj predstavi o tome šta je značenje, kako ono treba da „izgleda“. Uprkos tome, ne treba nikako izgubiti iz vida ni to da i vezane morfeme imaju značenje, samo što je ono neuporedivo uopštenije, apstraktnije od značenja slobodnih morfema. Značenje tvorbenih morfema kategorijalno je, kao što smo objasnili na prethodnim stranicama, dok je značenje fleksivnih morfema gramatičko, o čemu će kasnije više biti reči.

3.2.6.2. Položaj tvorbenih morfema u odnosu na osnovu

U nemačkom jeziku, baš kao i u srpskom, tvorbene se morfeme mogu dodavati ispred ili iza osnove od koje izvode novu reč/leksemu. Tvorbene morfeme koje se dodaju ispred osnove nazivaju se prefiksima, a tvorbene morfeme koje se dodaju iza osnove sufiksima (Srđić, 2008).

Grafikon 4: Tvorbene morfeme

3.2.6.3. Prefiksi

Prefiksi (nem. *Präfix*, *n.*, stariji naziv *Vorsilbe*, *f.*) su tvorbene morfeme koje se pri građenju reči dodaju ispred tvorbene osnove (Srđić, 2008). Oni imaju funkciju semantičke modifikacije (nem. *semantische Modifikation*, *f.*), što znači da modifikuju, odnosno delimično menjaju značenje tvorbene osnove, kao u narednim primerima:

- alt* (star) → *uralt* (prastar),
- leben* (živeti) → *erleben* (doživeti/doživljavati),
- lesen* (čitati) → *vorlesen* (čitati/pročitati naglas),
- typisch* (tipičan) → *untypisch* (netipičan),
- Wetter*, *n.* (vreme) → *Unwetter*, *n.* (nevreme).

Jedini prefiks u savremenom nemačkom jeziku koji pored funkcije semantičke modifikacije ima i funkciju sintakške transpozicije (nem. *syntaktische Transposition*, *f.*), tj. sposobnost da odredi vrstu reči kojoj će pripadati novonastala tvorenica, jeste imenički prefiks *Ge-*, koji imenice ne gradi samo od drugih imenica, nego i od glagola:

- backen* (peići/ispeći) → *Gebäck*, *n.* (pecivo),
- dichten* (ispevati', 'stvarati poeziju) → *Gedich*, *n.* (pesma),
- flechten* (plesti/isplesti) → *Geflecht*, *n.* (pleteni predmet, splet),
- flüstern* (šapnuti/šaputati) → *Geflüster*, *n.* (šapat, šaputanje, glasine),
- fügen* (povezati/povezivati, nadovezati/nadovezivati, nastaviti/nastavlјati) →
 Gefüge, *n.* (struktura, veza),
- schreien* (viknuti/vikati) → *Geschrei*, *n.* (vika),
- schwazzen* (ćaskati, čavrljati; trtljati) → *Geschwätz*, *n.* (trtljanje, laprdranje),
- stellen* (staviti/postaviti) → *Gestell*, *n.* (postolje),
- tosen* (tutnjati, hučati, bučati) → *Getöse*, *n.* / *Getose*, *n.* (tutnjava, huk, buka),
- wühlen* (preturati; rovariti) → *Gewühl*, *n.* (gužva, vreva, metež) itd.

Ovaj prefiks ne treba mešati s homonimnim glagolskim tvorbenim prefiksom *ge-* (npr. *gedeihen* – 'uspevati', *genesen* – 'ozdraviti/ozdravlјati', *gestehen* – 'priznati/priznavati') niti sa gramatičkom morfemom *ge-*, koji se koristi za građenje participa perfekta, iako su sve tri morfeme zapravo etimološki povezane. I imenički prefiks *Ge-*, i glagolski tvorbeni prefiks *ge-* i gramatička morfema *ge-* potiču, naime, od germanskog prefiksa **ga-*, koji je u starovisokonemačkom potvrđen kao *ga-*, *gi-* i *ge-* (DWDS).

Proces izvođenja reči/leksema pomoću prefiksa naziva se prefiksalmom tvorbom ili prefiksacijom (nem. *Präfixbildung*, f.), a reč nastala na taj način prefiksalmom tvorenicom (nem. takođe *Präfixbildung*, f.). Kao što prethodni primeri pokazuju, prefiksi u savremenom nemačkom jeziku grade različite vrste reči, ali su najproduktivniji u tvorbi glagola. Najveći broj glagolski tvorenica u nemačkom jeziku nastaje upravo prefiksalmom tvorbom.

Prefiksi nemaju sposobnost da menjaju vrstu reči, tako da prefiksalna tvorenica uvek pripada istoj vrsti reči kao i tvorbena osnova. Primera radi, leksema *entkommen* ('uteći', 'pobeći') ubraja se u glagole, baš kao i leksema *kommen* ('doći/dolaziti'), čijom je prefiksacijom nastala, dok je *überklug* ('prepametan') pridev, baš kao i njegova tvorbena osnova *klug* ('pametan'). Lekseme koje se pomoću prefiksa *un-* izvedu od imenica takođe su imenice, i to istog roda i deklinacionog tipa kao i njihova tvorbena osnova, dok su lekseme koje se izvedu od prideva i same pridevi:

Abhängigkeit, f. (zavisnost) → *Unabhängigkeit*, f. (nezavisnost),
Art, f. (način) → *Unart*, f. (ružna navika, neprijatna osobina, nepristojnost),
Glück, n. (sreća) → *Unglück*, n. (nesreća),
Mensch, m. (ljudsko biće) → *Unmensch*, m. (nečovek),
Tat, f. (delo', 'čin) → *Untat*, f. (nedeleno),

absehbar (predvidljiv, očekivan) → *unabsehbar* (nepredvidljiv, neočekivan),
gewiss (izvestan) → *ungewiss* (neizvestan),
typisch (tipičan) → *untypisch* (netipičan),
verantwortlich (odgovoran) → *unverantwortlich* (neodgovoran),
vorsichtig (oprezan) → *unvorsichtig* (neoprezan) itd.

Dok se kod prefiksalnih tvorenica u srpskom jeziku prefiksi nikada ne odvajaju od tvorbene osnove, tj. od ostatka lekseme, u nemačkom jeziku to nije uvek slučaj. U savremenom nemačkom jeziku prefiksi se, naime, dele na nerazdvojne i na razdvojne, jer se pojedini prefiksi u fleksiji odvajaju od glagola u čijoj su tvorbi učestvovali. Ova pojava vezana je isključivo za glagole, dok se kod drugih vrsta reči prefiksi nikada ne odvajaju od tvorbene osnove.

3.2.6.4. Nerazdvojni prefiksi

Kao što i sam nazivi kaže, nerazdvojni prefiksi (nem. *untrennbare Präfix*, *n.*) nikada se u prefiksalsnim tvorenicama ne odvajaju od tvorbene osnove. Poput prefiksa u srpskom jeziku, oni ostaju uz osnovu u svim fleksivnim oblicima i u svakoj sintaksičkoj strukturi u kojoj se data reč/leksička nađe.

kennen (znati) → *erkennen* (prepoznati/prepoznavati)

Erkennst du ihn?

(Prepoznaćeš li ga?)

Hat das Opfer den Täter erkannt?

(Da li je žrtva prepoznala počinjoca?)

Man muss die Gefahren schnell erkennen.

(Opasnosti se moraju brzo prepoznati.)

Nerazdvojni prefiksi u savremenom nemačkom jeziku nemaju homonimnih predloga, iako su se svojevremeno od njih razvili, baš kao i razdvojni prefiksi. Lako ih mogu prepoznati čak i osobe koje tek usvajaju nemački jezik, po tome što im je osnovički vokal svima /e/ (nem. *e-haltiges Präfix*, *n.*):

be-: *lieferen* (isporučiti/isporučivati) → *beliefern* (snabdevati),

ge-⁸: *brauchen* (trebati) → *gebrauchen* (upotrebiti/upotrebljavati),

er-: *arbeiten* (raditi) → *erarbeiten* (razraditi/razrađivati),

zer-: *quetschen* (stiskati', 'pritiskati', 'gnječiti) – *zerquetschen* (zgnječiti),

ver-: *salzen* (soliti/posoliti) → *versalzen* (presoliti/presoljavati),

ent-/emp-: *schweben* (lebdeti) → *entschweben* (odlebdeti),

fangen (hvataći/uhvatiti) → *empfangen* (primiti/primati).

Od ovog pravila među domaćim prefiksima postoji samo jedan izuzetak, prefiks *miss-* (prema starom pravopisu *mijß-*), čiji osnovički vokal nije /e/, već /i/:

miss-: *verstehen* (razumeti/razumevati) → *missverstehen* (pogrešno razumeti),

handeln (delati) → *misshandeln* (zlostavljati).

⁸ Prefiks *ge-* nije više produktivan, ali se u savremenom nemačkom jeziku još uvek koristi više glagola koji ga sadrže, npr. *gehören* (pripadati), *gefrieren* (smrznuti se), *gedenken* (sećati se', 'podsećati se), *gefallen* (sviđati se), *gelingen* (uspjeti/uspevati), *genesen* (ozdraviti), *geschehen* (dogoditi se/događati se), *gestehen* (priznati/priznavati). Neki od njih su i danas veoma frekventni, pa možemo prepostaviti da će se glagolski prefiks *ge-* očuvati barem još neko vreme.

Pored navedenih domaćih prefiksa, nerazdvojni su i glagolski prefiksi stranog porekla, koji se kombinuju isključivo s osnovama koje su i same uočljivo stranog porekla (Duden, 2006):

- de-/des-**: *desaktivieren* (deaktivirati), *desavouiren* (dezavujisati),
- dis-**: *diskreditieren* (diskreditovati), *diskriminieren* (diskriminisati),
- in-**: *inaugurieren* (inaugurisati), *indignieren* (indignirati),
- ko-/kol-/kom-/kon-/kor-**: *koagulieren* (koagulisati), *koalieren* (stupiti u koaliciju, biti u koaliciji), *kollaborieren* (kolaborisati), *kollidieren* (kolidirati), *kommandieren* (komandovati), *korrelieren* (biti u korelaciji),
- prä-**: *prädeterminieren* (predeterminisati), *präfabrizieren* (prefabrikovati),
- re-**: *reagieren* (reagovati), *reanimieren* (reanimirati), *reaktivieren* (reaktivirati),
- trans-**: *transponieren* (transponovati).

Nerazdvojni prefiksi domaćeg porekla istovremeno su i nenaglašeni, tj. ne nose akcenat, pa se zato nazivaju i nenaglašenim prefiksima (nem. *unbetontes Präfix*, *n.*). Za razliku od njih, nerazdvojni prefiksi stranog porekla naglašavaju se, tj. nose akcenat.

3.2.6.5. Razdvojni prefiksi

Razdvojni prefiksi (nem. *trennbares Präfix*, *n.*) nose akcenat, a kod glagola se u fleksiji odvajaju od tvorbene osnove. Drugim rečima, oni u rečenicama i iskazima najčešće ne stoje uz tvorbenu osnovu, već se od nje odvajaju i „izmeštaju“, kao u narednim primerima:

stehen (stajati) → *aufstehen* (ustati/ustajati)

Sie steht jeden Tag früh auf.

(Ona svakog dana rano ustaje.)

Heute sind wir erst um 10 Uhr aufgestanden.

(Danas smo ustali tek u 10 sati.)

Er stand plötzlich auf und rannte aus dem Haus.

(Odjednom je ustao i izjurio iz kuće.)

Stehst du immer so spät auf?

(Ustaješ li uvek tako kasno?)

tragen (nositi) → *beitragen* (doprineti/doprinositi)

Dies hat viel zu unserem Erfolg beigetragen.

(To je mnogo doprinelo našem uspehu.)

Solche Maßnahmen tragen zur Völkerverständigung bei.

(Takve mere doprinose razumevanju među narodima.)

Die Entscheidung des Vorsichtsstands trug zur Verschärfung der Lage bei.

(Odluka predsedništva doprinela je zaoštravanju situacije.)

Ukoliko je glagol u ličnom obliku, naglašeni se prefiks odvaja od njega i dolazi na poslednje mesto u rečenici, pod uslovom da se glagol nalazi na prvom ili drugom mestu. Ako je glagol na poslednjem mestu u rečenici prefiks se, pak, ne odvaja:

Wie manche Menschen mit so wenig Geld auskommen, weiß ich nicht.

(Stvarno ne znam kako neki ljudi izlaze na kraj s tako malo novca.)

Prefiks se odvaja od glagola i u participu perfekta i u konstrukciji *zu + infinitiv*. Gramatička morfema *ge-* i partikula *zu* umeću se tada između prefiksa i glagola (Helbig & Buscha, 1991):

aufstehen (ustati/ustajati) – *aufgestanden*, *aufzustehen*,

aufzählen (nabrojiti/nabrajati) – *aufgezählt*, *aufzuzählen*,

auslesen (probrati/probirati) – *ausgelesen*, *auszulesen*,

vorkommen (dogoditi se / događati se) – *vorgekommen*, *vorzukommen* itd.

Kao što smo nešto ranije već napomenuli, odvajanje prefiksa sreće se isključivo kod glagola. S tvorbenim osnovama koje pripadaju drugim vrstama reči *an-, bei-* i drugi prefiksi iz ove grupe spajaju se „neraskidivo“, tj. ne odvajaju se od njih ni u jednom fleksivnom obliku.

Evo pregleda razdvojnih prefiksa u savremenom nemačkom jeziku:

ab-: *melden* (javiti/javljati) → *abmedlen* (odjaviti/odjavljivati),

an-: *legen* (položiti/polagati) → *anlegen* (uložiti/ulagati novac),

auf-: *rufen* (zvati) → *aufrufen* (prozvati/prozivati),

aus-: *atmen* (disati) → *ausatmen* (izdisati/izdahnuti vazduh),

bei-: *tragen* (nositi) → *beitragen* (doprineti/doprinositi),

dar-⁹: *stellen* (staviti/stavlјati) → *darstellen* (predstaviti/predstavlјati),

ein- (odgovara predlogu *in*): *sehen* (videti/gledati) → *einsehen* (uvideti/uviđati),

mit-: *teilen* (deliti/podeliti) → *mitteilen* (saopštiti/saopštavati),

nach-: *machen* (raditi/uraditi) → *nachmachen* (oponašati),

vor-: *schlagen* (udariti/udarati) → *vorschlagen* (predložiti/predlagati),

zu-: *nähen* (šiti) → *zunähen* (zašiti/zašivati).

⁹ Prefiks *dar-* više nije produktivan. Danas se češće koristi samo nekoliko glagola s ovim prefiksom, kao što su *darlegen* (izložiti/izlagati, npr. zamisao, plan), *darbieten* (izvesti/izvoditi, npr. neko muzičko ili scensko delo), *darbringen* (podneti, dati, npr. žrtvu bogovima) itd. (DWDS).

3.2.6.6. Razdvojni prefiksi i homonimni predlozi

Svi razdvojni prefiksi imaju homonimnu slobodnu morfemu, predlog, od koje su i postali. Između prefiksa i odgovarajućeg predloga nema dubljih značenjski razlika, pa zbog toga pojedini teoretičari smatraju da ih ni ne treba posmatrati odvojeno. Ovakvo stanovište nipošto nije bez osnova, a zastupa ga, između ostalih, i veoma poznata, ugledna i raširena Dudenova gramatika (Duden, 2006). Autori ove gramatike razdvojne prefikse smatraju „predloškim glagolskim partikulama“ (nem. *Verbpartikel, f.*). Glagolske partikule definišu kao tvorbene elemente koji imaju homonimne lekseme¹⁰, a dele ih na:

1. predloške glagolske partikule (nem. *präpositionale Verbpartikel, f.*): *an-, auf-, vor-, durch-* itd.,
2. priloške glagolske partikule (nem. *adverbiale Verbpartikel, f.*): *her-, hin-, herauf-, herab-, hinunter-* itd.,
3. pridevske glagolske partikule (nem. *adjektivische Verbpartikel, f.*): *fest-, frei-, hoch-* itd. i
4. imeničke glagolske partikule (nem. *substantivische Verbpartikel, f.*): *preis-, teil-, stand-* itd.

Pojedini argumenti idu u prilog jednom tumačenju, a pojedini drugom. Odabir rešenja zato prevashodno zavisi od toga kojoj ćemo grupi razloga pridati veći značaj. S obzirom na to da u nastavi nemačkog jezika kao stranog i u odgovarajućim priručnicima preovlađuje tumačenje prema kome su, primera radi, predlog *an* (na, kraj) i prefiks *an-* homonimi, dakle dve različite morfeme koje povezuje zajedničko poreklo, mi ćemo se u ovoj knjizi držati tog shvatanja, da ne bismo nepotrebno opterećivali čitaoce koji su ga već usvojili i privkli se na njega.

3.2.6.7. Prefiksi koji mogu biti i razdvojni i nerazdvojni

Pored prefiksa koji su uvek nerazdvojni ili uvek razdvojni, u nemačkom jeziku postoji i nekoliko prefiksa koji se u nekim slučajevima ponašaju na jedan način, a u drugima na drugi. Da li će takav prefiks biti razdvojni ili nerazdvojni zavisi prevashodno od semantičkih faktora, tj. od značenja glagola (Helbig & Buscha, 1991). Izbor između dve varijante pritom nije slobodan, već je prefiks kod određenog glagola u određenom značenju ili uvek razdvojan, ili pak uvek nerazdvojan. Jasnih i pouzdanih pravila nažalost nema, pa upotreba glagola izvedenih ovim prefiksima pričinjava velike teškoće govornicima koji nemački jezik usvajaju kao strani. Ovoj grupi pripadaju sledeći prefiksi:

¹⁰ „Verbpartikeln sind Wortbildungsmittel, zu denen homonyme Wörter existieren.“ (Duden, 2006).

durch-:

durchdenken (proći u mislima kroz nešto) – *dachte durch – durchgedacht*

Wir haben unser Vorhaben noch einmal durchgedacht.

(Još jednom smo prošli u mislima kroz čitav plan.)

durchdenken (dobro promisliti, dobro osmisliti) – *durchdachte – durchdacht*

Die Konzeption ist bis ins letzte Detail gut durchdacht worden.

(Koncept je osmišljen do najsitnijih pojedinosti.)

hinter-:

hintergehen (otići pozadi) – *ging hinter – hintergegangen*

Dann sind wir hintergegangen.

(Potom smo otišli pozadi.)

hintergehen (varati/prevariti, (u)raditi iza leđa) – *hinterging – hintergangen*

Die Mensch, mit denen er befreundet war, hinterging Müller permanent.

(Miler je prijateljima stalno radio iza leđa.)

über-:

überfließen (preliti se / prelivati se) – *floss über – übergeflossen*

Das Wasser ist aus der Badewanne übergeflossen.

(Voda se prelila iz kade.)

überfließen (obliti/oblivati) – *überfloss - überflossen*

Tränen überflossen ihre Gesichter.

(Lica su im bila olivena suzama.)

um-:

umreißen (oboriti/obarati) – *riss um – umgerissen*

Der Sturm hat die Laterne umgerissen.

(Oluja je oborila banderu.)

umreißen (skicirati, kratko objasniti/objašnjavati) – *umriss - umrissen*

Der Teamleiter hat die Lage kurz umrissen.

(Vođa tima kratko je skicirao situaciju.)

unter-:

unterschieben (podmetnuti/podmetati nešto pod nekoga/nešto) –

schob unter - untergeschoben

Die Krankenschwester hat dem Patienten einen Kissen untergeschoben.

(Medicinska je sestra pacijentu podmetnula jastuk.)

unterschieben (pomdetnuti/podmetati, doduriti/doturati) –

unterschob – unterschoben

Das Testament ist vom Beklagten selbst offenbar unterschoben worden.

(Testament je, izgleda, podmetnuo sam optuženi.)

wider-:

widerhallen (odzvanjati, odbiti/odbijati zvuk) – *halle wider – widergehellt*

Die Kirche halle von Stimmen der Gläubigen wider.

(Crkvom su odzvanjali glasovi vernika.)

widerfahren (snaći) – *widerfuhr – widerfahren*

Hoffentlich ist Ihnen nichts Schlimmes widerfahren.

(Nadajmo se da ih nije snašla neka nesreća.)

Među prefiksima koji mogu biti i razdvojni i nerazdvojni ubraja se još i *ob-*. Ovaj prefiks nije, međutim, više produktivan, i u savremenom je nemačkom jeziku zastavljen u svega nekoliko glagola, koji i sami zastarevaju (Fleischer & Barz, 2007). Osim toga, kod glagola s prefiksom *ob-* ne može se prepoznati veza između značenja i razdvojnosti ili nerazdvojnosti prefiksa. Među retke glagole s prefiksom *ob-* koji još uvek nisu sasvim izašli iz upotrebe ubrajaju se:

obliegen – oblag/lag ob – oblegen/obgelegen (ležati, npr. u nečijoj nadležnosti),

obsiegen – obsiegte/siegt ob – obsiegt/obgesiegt (nadvladati, nadvlađivati),

obwalten – obwaltete/waltete ob – obwaltet/obgewaltet (važiti, npr. pravila).

3.2.6.8. Sufiksi

Sufiksi (nem. *Suffix*, n., starije *Nachsilbe*, f.) su tvorbene morfeme koje se dodaju iza tvorbene osnove (Srđić, 2008). Izvođenje reči sufiksom naziva se sufiksnom tvorbom ili sufiksacijom (nem. *Suffixierung*, f., *Suffixableitung*, f., *Suffixderivation*, f.), ili jednostavno izvođenjem (nem. *Ableitung*, f., *Derivation*, f.). Tvorenice nastale tim putem zovemo sufiksnim tvorenicama (nem. *Suffixbildung*, f., *Suffixderivat*, n., *Suffixableitung*, f.) ili samo izvedenicama (nem. *Ableitung*, f., *Derivat*, n.):

bereit (spreman) → *bereits* (već),

drucken (štampati) → *Druckerei*, f. (štamparija),

dulden (trpeti) → *duldbar* (podnošljiv, koji se može istrpeti),

-
- flach* (ravan) → *Fläche*, f. (površina),
Partner, m. (partner) → *Partnerschaft*, f. (partnerstvo),
Stein, m. (kamen) → *steinern* (kamen, od kamena) itd.

Sufiksi su u savremenom nemačkom jeziku osobito produktivni u tvorbi prideva i imenica. Mnogi prilozi takođe su izvedeni pomoću sufiksa, ali je priloga, uopšteno gledano, daleko manje nego imenica i prideva. Zbog toga je i apsolutan broj priloga nastalih sufiksalmom tvorbom neizbežno daleko manji od broja imenica i prideva koji su građeni na isti način.

Za razliku od prefiksa, koji mogu imati isključivo funkciju semantičke modifikacije, sufiksi mogu imati i funkciju semantičke modifikacije, ali i funkciju sintaksičke transpozicije. To znači da oni ne modifikuju samo značenje tvorbene osnove, već i određuju vrstu reči kojoj će pripadati novonastala reč/leksema, a determinišu i druge morfološke osobine, poput roda i deklinacionog tipa imenica. Tako su, primera radi, sve reči izvedene pomoću sufiksa –e imenice, i to imenice ženskog roda trećeg deklinacionog tipa (tip s nastavkom –(e)n):

- geben* (dati) → *Gabe*, f. (dar),
graben (kopati) → *Grube*, f. (jama),
gut (dobar) → *Güte*, f. (dobrota),
lang (dug, dugačak) → *Länge*, f. (dužina),
liegen (ležati) → *Liege*, f. (ležaljka),
nah (blizu) → *Nähe*, f. (blizina),
scharf (oštar) → *Schärfe*, f. (oštirna),
sprachen (govoriti) → *Sprache*, f. (jezik) itd.

Da navedemo još jedan primer, svi su lekseme izvedene pomoću sufiksa –haft pridevi, bez obzira na to da li su izvedene od drugih prideva, ili pak od imenica i glagola:

imenica + -haft → pridev

- Krampf*, m. (grč) → *kramphhaft* (grčevit),
Sünde, f. (greh) → *sündhaft* (grešan),
Vorbild, n. (uzor) → *vorbildhaft* (uzoran),

glagol + -haft → pridev

- glauben* (verovati) → *glaubhaft* (uverljiv),
schmeicheln (laskati) → *schmeichelhaft* (laskav),
siegen (pobediti) → *sieghhaft* (pobednički),

pridev + *-haft* → pridev

ernst (iskren, ozbiljan) → *ernsthaft* (iskren, ozbiljan),
krank (bolestan) → *krankhaft* (bolestan)¹¹,
wahr (tačan, istinit) → *wahrhaft* (istinit) itd.

Funkciju sintaksičke transpozicije ne mogu imati samo tri sufiksa u savremenom standardnom nemačkom jeziku, pa su zato ograničeni na funkciju semantičke modifikacije. To su deminutivski sufiksi *-chen* i *-lein* i mocijni sufiks *-in*¹², koji isključivo izvode imenice od drugih imenica, menjajući im pritom samo neznatno značenje:

Aufseher, m. (nadzornik) → *Aufseherin*, f. (nadzornica),
Erbe, m. (naslednik) → *Erbin*, f. (naslednica),
Gott, m. (bog) → *Göttin*, f. (boginja),

odnosno

Haus, n. (kuća) → *Häuschen*, n. (kućica),
Hund, m. (pas) → *Hündchen*, n. (psić),
Pferd, n. (konj) → *Pferdchen*, n. (konjić).

Pošto sufiksi određuju vrstu reči kojoj će pripadati novonastala leksema, svaki sufiks gradi reči koje pripadaju jednoj i samo jednoj vrsti reči. Tako razlikujemo imeničke, pridevske, priloške itd. sufikse.

3.2.6.9. Domaći imenički sufiksi

Najznačajniji imenički sufiksi domaćeg porekla u savremenom nemačkom jeziku su (isp. Fleischer, 1971):

-chen:

Kleid, n. (haljina) → *Kleidchen*, n. (haljinica),
Rad, n. (točak) → *Rädchen*, n. (točkić),
Wald, m. (šuma) → *Wälchen*, n. (šumica);

-e:

folgen (slediti) → *Folge*, f. (nastavak, sled),
sauer (kiseo) → *Säure*, f. (kiselina),
schwach (slab) → *Schwäche*, f. (slabost);

¹¹ Pridevi koji su pomoću sufiksa *-haft* izvedeni od drugih predeva označavaju sklonost k nečemu. Razlika u značenju između prideva koji je poslužio kao tvorbena osnova i izvedenice na *-haft* nije osobito velika, pa u srpskom uglavnom i jedan i drugi imaju isti ekvivalent.

¹² Mocijni sufiksi (nem. *Movierungssuffix*, n.) su sufiksi koji od imenica sa značenjem muškog lica grade odgovarajuće imenice sa značenjem ženskog lica, ili obrnuto.

-ei/-elei/-erei:

Dieb, m. (lopop) → *Dieberei, f.* (lopopluk),
Konditor, m. (poslastičar) → *Konditorei, f.* (poslastičarnica),
Sau, m. (krmača) → *Sauerei, f.* (svinjarija);

-el:

Arm, m. (ruka) → *Ärmel, m.* (rukav),
decken (pokriti/pokrivati) → *Dekel, m.* (poklopac),
heben (podići/podizati) → *Hebel, m.* (poluga);

-er/-ler/-ner:

Dampf, m. (para) → *Dampfer, m.* (parobrod),
denken (misliti, razmišljati) → *Denker, m.* (mislilac),
lesen (čitati) → *Leser, m.* (čitalac);

-heit/-keit/-igkeit:

erblich (nasledan) → *Erblichkeit, f.* (naslednost),
frech (drzak) → *Frechheit, f.* (drskost),
müde (umoran) → *Müdigkeit, f.* (umor);

-in:

Esel, m. (magarac) → *Eselin, f.* (magarica),
Held, m. (junak) → *Heldin, f.* (junakinja),
Schwede, m. (Šveđanin) → *Schwedin, f.* (Šveđanka);

-lein:

Kind, n. (dete) → *Kindlein, n.* (detence),
Sarg, m. (kovčeg) → *Särglein, n.* (kovčežić),
Vogel, m. (ptica) → *Vöglein, n.* (ptičica);

-ling:

früh (ran) → *Frühling, m.* (proleće),
lieben (voleti) → *Liebling, m.* (miljenik, mezimac, ljubimac, dragi),
roh (sirov) → *Rohling, m.* (prazan CD);

-nis:

begraben (zakopati) → *Begräbnis*, n. (sahrana),
geheim (tajan) → *Geheimnis*, n. (tajna),
verzeichen (zapisati/zapisivati, popisati/popisivati) → *Verzeichnis*, f. (spisak, lista, popis);

-schaft:

bekannt (poznat) → *Bekanntschaft*, f. (poznanstvo; poznanik),
bereit (spreman) → *Bereitschaft*, f. (spremnost, pripravnost),
verwandt (srođan) → *Verwandschaft*, f. (srodnost; rodbina);

-tum:

Herzog, m. (vojvoda) → *Herzogtum*, n. (vojvodstvo),
irren (varati se/prevariti se, ne biti u pravu) → *Irrtum*, m. (greška),
König, m. (kralj) → *Königtum*, n. (kraljevstvo),
reich (bogat) → *Reichtum*, m. (bogatstvo);

-ung:

anschwellen (oteći/oticati) → *Anschwellung*, f. (otok),
ausrotten (istrebiti/istrebljivati) → *Ausrottung*, f. (istrebljenje),
fälschen (krivotvoriti, falsifikovati) → *Fälschung*, f. (falsifikat);

-bold:

sauen (lokati) → *Saufbold*, m. (pijandura),
sich raufen (koškati se, tući se) → *Raufbold*, m. (tabadžija),
Witz, m. (šala, duhovitost) → *Witzbold*, m. (šaljivdžina);

-ian/-jan:

blöd (glup, tupav) → *Blödian*, m. (tupadžija, glupak),
grob (grub, sirov) → *Grobian*, m. (sirovina, grubijan).

Pored ovih domaćih sufiksa u savremenom su nemačkom jeziku prisutni i brojni imenički sufiksi stranog porekla, kao što su, primera radi: *-ator* (*Indikator*, m. – 'indikator'), *-age* (*Balmage*, f. – 'blamaža'), *-ismus* (*Atheismus*, m. – 'ateizam'), *-ität* (*Produktivität*, f. – 'produktivnost'). U strane se sufikse pritom računaju samo one tvorbene morfeme čije je strano poreklo uočljivo i u savremenom jeziku. Ako se sufiks u međuvremenu toliko odomačio i prilagodio fonetskoj strukturi i drugim karakteristikama nemačkog jezika, da se njegovo pravo poreklo ne može ni naslutiti bez saznanja do kojih su došle etimologija i istorija jezika, sinhorna ga tvorba reči posmatra kao domaći sufiks. Jedan

je od takvih sufiksa i izuzetno produktivni imenički sufisk *-er*, koji zapravo potiče od latinskog sufiksa *-arius* (DWDS).

Stranim se sufiksima ovom prilikom nećemo detaljnije baviti, pošto su čitaocima uglavnom poznati, baš kao i odgovarajuće tvorenice, koje su mahom internacionalizmi. Celovit pregled ovih sufiksa može se naći npr. u Fleischer (1971) i u Fleischer i Barz (2007).

Treba napomenuti i to da osim navedenih sufiksa, koji su već dugo prisutni u nemačkom jeziku, a i danas su produktivni, postoje i neproduktivni sufiksi kojima se, međutim, još uvek nije sasvim izgubio trag, poput sufiksa *-t* u *Sicht*, *f.* (pogled; viđenje), *Schlacht*, *f.* (bitka), *Tracht*, *f.* (nošnja) itd. Ne treba izgubiti iz vida ni novije sufikse, čija je upotreba tek tokom poslednjih nekoliko decenija počela da uzima maha, ako što su *-i* i *-o*:

-i:

Fundamentalist, *m.* (ekstremista) → *Fundi*, *m.* (supstandard) (ekstremista),

Prominente, *m./f.* (slavna ličnost) → *Promi*, *m.* (supstandard) (slavna ličnost),

Trabant, *m.* (trabant, istočnonemačka marka automobila) → *Trabbi*, *m.* (supstandard) (trabant);

-o:

brutal (brutalan) → *Brutalo*, *m.* (supstandard) (siledžija),

normal (normalan) → *Normalo*, *m.* (supstandard) (običan, prosečan čovek),

Proletarier, *m.* (radnik, proleter) → *Prolo*, *m.* (supstandard) (primitivac, seljačina);

Zahvaljujući tome što sufiksi određuju i rod imenica koje grade, oni koji nemački usvajaju kao strani jezik, pa nemaju „osećaj“ koga je roda koja imenica, tj. ne mogu to intuitivno da odrede, kod izvedenica uz pomoć sufiksa uvek mogu pouzdano utvrditi rod imenice, naravno ukoliko poznaju odgovarajuća pravila. Ženskog su roda sve imenice izveden pomoću sufiksa *-e* (*Lage*, *f.* – 'položaj'), *-ei/-elei/-erei* (*Brauerei*, *f.* – 'pivara'), *-heit/-keit/-igkeit* (*Einheit*, *f.* – 'jedinstvo'), *-in* (*Assistentin*, *f.* – 'asistentkinja') i *-schaft* (*Mannschaft*, *f.* – 'tim'). Srednjeg su roda imenice izvedene sufiksima *-chen* (*Bündchen*, *n.* – 'ranfla') i *-lein* (*Brieflein*, *n.* – 'pisamce'), dok su muškog roda imenice izvedene pomoću sufiksa *-el* (*Löffel*, *m.* – 'kašika') , *-er/-ler/-ner* (*Einbrecher*, *m.* – 'provalnik'), *-ling* (*Feigling*, *m.* – 'kukavica'), *-bold* (*Trunkenbold*, *m.* – 'pijanica') i *-ian/-jan* (*Dummian*, *m.* – 'glupak', 'gluperda').

Prefiksi *-nis* i *-tum* donekle su izuzeci, utoliko što su kod imenica koje izvode moguća dva roda, iz istorijskih razloga. Imenice izvedene prefiskom *-tum* uglavnom su srednjeg roda, osim imenica *Reichtum*, *m.* (bogatstvo) i *Irrtum*, *m.* (greška, zabluda), koje su muškog roda. Imenice izvedene prefiksom *-nis* mogu biti srednjeg ili, nešto ređe, ženskog roda:

Bedürfnis, n. – potreba,
Bündnis, n. – savez,
Ereignis, n. – događaj,
Erlebnis, n. – doživljaj,
Gefängnis, n. – zatvor,
Verhängnis, n. – kob, usud,
Verständnis, n. – razumevanje,

ali zato:

Besorgnis, f. – briga,
Finsternis, f. – tama,
Kenntnis, f. – znanje,
Wildnis, f. – divljina.

3.2.6.10. Domaći pridevski sufiksi

Savremeni nemački jezik raspolaže s desetak sufiksa domaćeg porekla za građenje prideva. To je znatno manje nego što odgovarajućih sufiksa ima u srpskom jeziku (isp. Klajn, 2003). Pošto je akcenat u nemačkom jeziku po pravilu, mada ne baš uvek, na prvom slogu u reči, svi se krajnji slogovi, pa tako i sufiksi, izgovaraju nešto tiše i nešto manje razgovetno, te se posledično i slabije čuju i razaznaju. Zbog toga sufiksalna tvorba za jezik poput nemačkog i nije podjednako pogodna kao za srpski i za druge jezike s pomicnim akcentom, pa ni ne čudi to što je u nemačkom i u drugim germanskim jezicima ovaj tvorbeni model nešto slabije zastavljen. U nemačkom su zato razvijeniji i produktivniji neki drugi tvorbeni modeli, pre svega slaganje i konverzija.

Bez obzira na ove razlike koje padaju u oči kada se germanski jezici uporede sa slovenskim, nema nikakve sumnje u to da je sufiksalna tvorba veoma značajna za tvorbu nemačkih prideva i drugih vrsta reči. Evo pregleda domaćih pridevskih sufiksa u savremenom nemačkom jeziku, s po nekoliko prideva čije su građenje ti sufiksi omogućili:

-bar:

brauchen (trebatи) → *brauchbar* (upotrebljiv),
essen (jesti) → *essbar* (jestiv),
sehen (videti) → *sichtbar* (vidljiv);

-ern:

Glas, n. (staklo) → *gläsern* (staklen),
Holz, n. (drvo) → *hölzern* (drven),
Stahl, m. (čelik) → *stählern* (čeličan);

-er:

acht (osam) → *achtziger* (osamdesete: *die achtziger Jahre* – osamdesete godine),
Dresden (Drezden) → *Dresdener* (drezdenski),
Thüringen (Tiringija) → *Thüringer* (tirinški);

-haft:

glauben (verovati) → *glaubhaft* (uverljiv, ubedljiv),
Held, m. (junak, heroj) → *heldenhaft* (junački, herojski),
Leie, m. (laik) → *leienhaft* (laički);

-ig:

Bart, m. (brada) → *bärtig* (bradat),
Rost, m. (rđa) → *rostig* (zardžao),
Staub, m. (prašina) → *staubig* (prašnjav),
wackeln (klimati se) → *wack(e)lig* (klimav);

-isch:

Aberglaube, m. (sujeverje, praznoverje) → *abergläubisch* (sujeveran, praznoveran),
Neid, m. (zavist) → *neidisch* (zavidan),
Slawe, m. (Sloven) → *slawisch* (slovenski);

-lich/-erlich:

Arzt, m. (lekar) → *ärztlich* (lekarski),
Buchstabe, m. (slovo) → *buchstäblich* (doslovan, bukavalan),
Handwerk, n. (zanat) → *handwerklich* (zanatski),
lachen (smejati se) → *lächerlich* (smešan, besmislen);

-los:

(*sich*) *regen* (pokretati (se)/pokrenuti (se)) → *reglos* (nepokretan),
bewusst (svestan) → *bewusstlos* (onesveščen, bez svesti),
leben (živeti) → *leblos* (beživotan);

-mäßig:

Fahrplan, m. (red vožnje) → *fahrplanmäßig* (prema redu vožnje, na vreme),
Plan, m. (plan) → *planmäßig* (prema planu, u skladu s planom),
Recht, n. (pravo) → *rechtmäßig* (zakonit, u skladu sa zakonom),
Vorschrift, f. (propis) → *vorschriftsmäßig* (po propisu, u skladu s propisom);

-sam:

biegen (saviti/savijati) → *biegsam* (savitljiv),
empfinden (osećati) → *empfindsam* (osećajan),
Gewalt, f. (nasilje; sila) → *gewaltsam* (nasilan, nasilnički; silovit).

Pored ovih domaćih sufiksa u nemačkom se sreću i brojni sufiksi stranog porekla, kao što su, na primer: *-abel* (*rentabel* – 'rentabilan', *diskutabel* – 'diskutabilan'), *-bel* (*intolerabel* – 'neprihvatljiv', 'nepodnošljiv'), *-al* (*optional* – 'opcionalan'), *-ell* (*prinzipiell* – 'principijelan'), *-ar* (*molekular* – 'molekularan'), *-iv* (*expressiv* – 'ekspresivan') itd.

3.2.6.11. Priloški sufiksi

Savremeni nemački jezik poznaje desetak sufiksa za građenje priloga. Neki od njih više nisu produktivni, ali se prilozi koje su svojevremeno izveli i dan-danas često koriste, održavajući tako „u životu“ i same sufikse. Najproduktivniji priloški sufiks u nemačkom jeziku svakako je sufiks *-s*. Ne treba, međutim, sve priloge koji se završavaju suglasnikom *-s* bez razmišljanja svrstavati u izvedenice, jer je među njima i mnogo i tzv. okamenjenih genitiva imenica muškog i srednjeg roda, koji su se vremenom razvili u priloge:

Abend, m. (veče) – *des Abends* (od večeri, večerom) → *abends* (uveče),
Anfang, m. (početak) – *des Anfangs* (od početka) → *anfangs* (na početku),
Mangel, m. (nedostatak) – *des Mangels* (od nedostatka) → *mangels* (u nedostatku),
Mittel, n. (sredstvo) – *des Mittels* (od sredstva) → *mittels* (uz pomoć, pomoću, putem),
Morgen, m. (jutro) – *des Morgens* (od jutra, jutrom) → *morgens* (ujutro, jutrom),
Name, m. (ime) – *des Namens* (od imena) → *namens* (po imenu).

Sufiks *-s* priloge izvodi od različitih osnova, ne specifikujući pritom značenje novonastale reči, tako da ono prevashodno zavisi od značenja osnove. Ovo svakako doprinosi njegovoј širokoj primenjivosti.

-s:

bereit (spreman) → *bereits* (već),
besonder- (poseban, osobit) → *besonders* (naročito, osobito),
oft (često) → *ofters* (češće).

Vremenom se razvilo nekoliko varijanti sufiksa *-s* (*-ens*, *-lings*, *-dings*, *-wärts*, *-mals*), koje su se potom i osamostalile, odnosno prerasle u posebne sufikse. One nisu samo alomorfi, jer su, pored formalnih, razvile i izvesne značenjske osobenosti. Tako je, primera radi, sufiks *-ens* bio

specijalizovan za građenje priloga od superlativa i rednih brojeva (npr. *erstens* – 'prvo', 'u prvom redu', 'na prvom mestu'). Sufiks *-dings* pretežno se kombinuje s imenicama koje označavaju delove tela, gradeći priloge koji ukazuju na položaj tela (npr. *bäuchlings* – 'potrbuške'), ili pak s pridevima, gradeći priloge koji označavaju način vršenja radnje (npr. *blindlings* – 'naslepo'). Prilozi izvedeni pomoću sufiksa *-wärts* označavaju kretanje u određenom pravcu (npr. *aufwärts* – 'na gore', 'uvis') itd.:

-ens:

best- (najbolji, superlativ prideva *gut*) → *bestens* (sjajno, idealno, odlično),
früh (rano) → *frühstens* (najranije),
wenig (malo) → *najmanje* (najmanje, u najmanju ruku),
zweit- (drugi) → *zweitens* (kao drugo, na drugom mestu, drugo);

-lings:

Bauch, m. (stomak) → *bäuchlings* (potrbuške),
blind (slep) → *blindlings* (naslepo),
Rücken, m. (leđa) → *rücklings* (poleđuške, na leđa);

-dings:

alle (svi) → *allerdings* (doduše),
neu (nov) → *neuerdings* (nedavno),
schlecht (loš) → *schlechterdings* (nažalost, na nesreću, na nezgodu);

-wärts:

auf (na) → *aufwärts* (na góre, na bolje),
Seite, f. (strana) → *seitwärts* (postrance, na stranu),
vor (ispred, pred) → *vorwärts* (napred);

-mals:

da (tu) → *damals* (onda, tada, u to vreme),
noch (još) → *nochmals* (ponovo),
oft (često) → *oftmals* (često);

-weise:

Glück, n. (sreća) → *glücklicherweise* (srećom, na sreću),
Masse, f. (masa) → *massenweise* (masovno),
Stück, n. (komad) → *stückweise* (na komad, , malo po mal, delimično),
Teil, m./n. (deo) → *teilweise* (delom, delimično);

-maßen:

bekannt (poznat) → *bekanntermaßen* (kao što je poznato),
erwiesen (dokazan) → *erwiesenermaßen* (dokazano, kao što je dokazano);

-halben/-halber:

Anstand, m. (pristojnost) → *anstandshalber* (pristojnosti radi, iz pristojnosti),
Beispiel, n. (primer) → *beispielshalber* (primera radi),
Scherz, m. (šala) → *scherzenshalber* (šale radi, iz šale);

-lei:

ein (jedan) → *einerlei* (jedno isto),
manch (neki) → *mancherlei* (raznovrstan, svakojaki);

-weg:

durch (kroz) → *durchweg* (potpuno, sasvim, skroz),
kurz (kratak) → *kurzweg* (na prečac, po kratkom postupku).

3.2.6.12. Glagolski sufiks(i)

Savremeni nemački jezik raspolaže jednim jedinim sufiksom za tvorbu glagola, sufiksom *-(e)n*. On je istovremeno i tvorbena i gramatička morfema, i po tome je jedinstven u nemačkom jeziku. Tvorbenom ga morfemom smatramo zato što služi za izvođenje glagola, uglavnom od imenica i prideva, a gramatičkim morfemom zato što je neophodan i za građenje osnovnog glagolskog oblika, infinitiva. Evo nekoliko primera:

-en:

Acker, m. (njiva, oranica) → *ackern* (obrađivati zemlju; dirinčiti),
Farbe, f. (boja, farba) → *färben* (bojiti, farbati),
Frühstück, n. (doručak) → *frühstückt* (doručkovati),
Spitzel, m. (doušni, uhoda) → *spitzeln* (uhoditi, potkazivati, cinkariti).

Glagolski sufiks *-(e)n* u savremenom nemačkom jeziku poznaje nekoliko varijanti. One su se razvile kao alomorfi, ali su neke od njih, i to *-eln* i *-ern*, vremenom stekle i određene značenjske osobenosti. Varijanta *-eln* ima iterativnu i deminutivnu značenjsku komponentu, tj. obeležava radnju kao učestalu, ali niskog intenziteta (npr. *lächeln* – 'smešiti se', 'smeškati se'). Pored toga, ova varijanta može imati i pežorativnu nijansu (npr. *krittern* – 'zakerati', 'zanovetat' i, 'neopravdano i zlonamerno

kritikovati'). Slično je i sa varijantom *-ern*, koja, međutim, više nije produktivna. Zbog ovih značenjskih osobenosti *-eln* i *-ern* mogu se smatrati zasebnim sufiksima, dok su ostale varijante sufiksa *-(e)n* (*-ieren/-isieren*, *-ifizieren*, *-igen*, *-schen*, *-zen/-enzen*) samo alomorfi. Alomorfi *-schen* i *-zen/-enzen* pritom nisu više produktivni.

-eln:

blöd (glupav) → *blödeln* (glupirati se),
Frost, m. (mráz) → *frösteln* (smrzavati se, mrznuti),
lachen (smejati se) → *lächeln* (smešiti se);

-ern:

knabbern (glodati, grickati),
knistern (pucketati),
sabbern (baliti; baljezgati)¹³;

-ieren:

Europa, n. (Evropa) → *europäisieren* (evropeizovati),
Fetisch, m. (fetiš) → *fetischisieren* (fetišizovati),
Mythos, m. (mit) → *mythologisieren* (mitologizovati);

-ifizieren:

Gas, n. (gas) → *gasifizieren* (gasifikovati),
Kode, m. / *Code*, m. (kod) → *kodifizieren* (kodifikovati),
Mumie, f. (mumija) → *mumifizieren* (mumifikovati);

-igen:

Angst, f. (strah) → *ängstigen* (plašiti, strašiti),
rein (čist) → *reinigen* (čistiti/očistiti),
Stein, m. (kamen) → *steinigen* (kamenovati);

-schen:

feil (na prodaju) → *feilschen* (cenjakti se),
Herr, m. (gospodin, gospodar) → *herrschen* (vladati);

-zen/-enzen:

du (ti) → *duzen* (obraćati se nekom sa 'ti),
faul (lenj) → *faulenzen* (lenčariti),
Sie (vi) → *siezen* (persirati, obraćati se nekom sa 'vi).

¹³ Navedeni se glagoli zasnivaju na onomatopejama.

3.2.6.13. Afiksoidi

Afiksoidi ili poluafiksi (nem. *Arfixoid, n.*, *Halbaffix, n.*) su morfeme koje se nalaze na granici između slobodnih i tvorbenih morfema. Oni su se razvili od slobodnih morfema koje su vremenom postale toliko aktivne u tvorbi složenica i izvedenica, da su počele da tvore nizove. O tovrbenom nizu govorimo onda kada postoji veliki broj izvedenica koje su građene prema istom tvorbenom obrascu, tj. koje su izvedene pomoću istog elementa. Kao što smo ranije već napominjali, tvorenje nizova jedno od suštinskih svojstava tvorbenih morfema.

Da bi se od slobodne morfeme razvio afiksoid nije, međutim, dovoljno da ona počne na tvori nizove. Mnoge frekventne slobodne morfeme ulaze u sastav velikog broja složenica i izvedenica, pa ipak ne smatramo da se od njih razvio afiksoid. Jedna od njih je, primera radi, i morfema /hand/ (*Hand, f.* – 'šaka'), koju srećemo u brojnim složenicama i izvedenicama, ali nema nikakvih nagoveštaja tome da bi se u dogledno vreme mogao razviti odgovarajući afiksoid:

anhand – na osnovu,
Arbeiterhand, f. – radnika ruka,
Feindeshand, f. – neprijateljska ruka,
Frauenhand, f. – ženska ruka,
Handarbeit, f. – ručni rad,
Handball, m. – rukomet, *Handballer, m.* / *Handballspieler, m.* – rukometar,
Handballen, m. – koren palca,
Handbewegung, f. – pokret šake,
Handbremse, f. – ručna kočnica,
Handbuch, n. – priručnik,
Handcreme, f. – krema za ruke,
Händedruck, m. – stisak ruke,
Händeklatschen, n. – tapšanje,
händeringend – kršeći ruke,
Händeschüttlen, n. – rukovanje,
Händewaschen, n. – pranje ruku,
Handfläche, f. – dlan,
handgearbeitet/handgefertigt/handgemacht – rukom rađen,
Handgelenk, n. – zglob šake,
handgeschrieben – rukom pisan,
handhaben – rukovati,
Handschrift, f. – rukopis,
kurzerhand – naprečac,
Kusshand, f. – poljubac u ruku, rukoljub,
Menschenhand, f. – ljudska ruka,

Treugandgesellschaft, f. (pravni jezik) – fiducijarno društvo,

Treuhand, f. (pravni jezik) – poverenje, fiducija,

Treuhandeigentum, n. (pravni jezik) – imovina pod starateljstvom,

Treuhankonto, n. (pravni jezik) – fiducijarni račun itd.

Da bi se od slobodne morfeme razvila homonimna tvorbena morfema, neophodne su i značenjske promene. Značenje afiksoida razlikuje se, naime, od značenja odgovarajuće slobodne morfeme. Ono po pravilu nije samo drugačije od značenja slobodne morfeme, nego je i opštije, kategorijalno, baš kao što je i tipično za značenje tvorbenih morfema. Tako, recimo, morfema /werk/ (*Werk*, n. – 'delo'; 'fabrika') kao sufiksoid ima neuporedivo neodređenije, opštije značenje, i to značenje zbirnosti:

Astwerk, n. - krošnja, granje,

Backwerk, n. - pecivo,

Blattwerk/Blätterwerk, n. - lišće (svo lišće nekog drveta ili žbuna),

Buschwerk, n. - grmlje (velika površina gustog grmlja),

Laubwerk, n. (uzvišeno) - ≈ Blattwerk,

Naschwerk, n. (arhaično) – slatkiši,

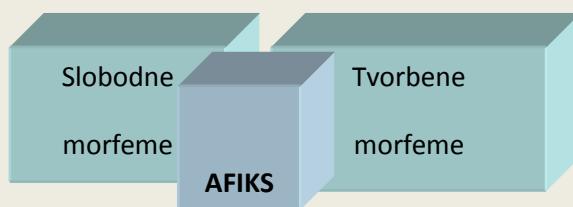
Netzwerk, n. – mreža, mrežni sistem,

Schuhwerk, n. - obuća,

Strauchwerk, n. - a) šikara, gustiš; b) šiblje itd.

Afiksoid je homonim slobodne morfeme od koje je potekao. Oni nisu dve varijante iste morfeme, zato što se međusobno razlikuju prema funkciji, značenju, pa i prema drugim svojstvima. Dok, recimo, imenica *Werk*, n. ima množinu, koja glasi *Werke* (dela; fabrike), imenice izvedene afiksoidom /-werk/ uglavnom je nemaju, upravo zato što imaju zbirno značenje: **Astwerke*, **Laubwerke*, **Naschwerke* itd. Množinu mogu graditi samo one imenice izvedene afiksoidom /-werk/ čije značenje to dozvoljava, npr. *Netzwerk*, n. – *Netzwerke*.

Baš kao što se afiksi dele na prefiske i sufikse, u zavisnosti od toga da li stoje ispred tvorbene osnove ili iza nje, i afiksoidi se dele na prefiksoide i sufiksoide, o čemu će uskoro biti više reči u odgovarajućim poglavljima.

Grafikon 5: Afiksoidi

Razvoj afiksoida nikako, međutim, ne znači da se slobodna morfema „gubi“, tj. zastareva kada se od nje razvije afiksoid. Mnoge od njih se i dalje koriste kao slobodne morfeme, u istom značenju kao i do tada. Tako se i morfema /werk/, koju smo odabrali kao primer, i dan-danas koristi i kao slobodna morfema, pa je čak i neuporedivo frekventnija od odgovarajućeg afiksoida. Baš kao i druge morfeme od kojih su se razvili afiksoidi, ona i dalje gradi složenice, zadržavajući u njima svoje izvorno značenje.

Lebenswerk, n. - životno delo,

Jugendwerk, n. -

1) mladalačko delo (delo koje je umetnik stvorio u mladosti),

2) omladinska kancelarija, kancelarija za omladinu, kancelarija za mlade (institucija ili organizacija zadužena za brigu o omladini),

Elektrizitätswerk, n. - elektrana, električna centrala.

Zbog toga ne valja prenagljivati u zaključivanju, i ovakve morfeme proglašavati afiksoidima svaki put kada se jave u sklopu neke tvorenice, već je neophodno pažljivo analizirati svaki primer za sebe.

Slobodne morfeme mogu, doduše, i sasvim preći u klasu derivacionih morfema, ako prestanu da se koriste samostalno i izgube odgovarajuće prvo bitno značenje. Tako se svojevremeno zbilo s današnjim sufiksim *-heit*, *-schaft* i *-tum*. Za sada, međutim, nema naznaka tome da bi današnji afiksoidi u dogledno vreme mogli izgubiti prvo bitna značenja i funkcije. Tom značenju, ili tim značenjima, ove morfeme samo pridodaju još jedno novo značenje i funkciju, i novi status koji iz njih proizilazi. Pritom nova uloga najčešće nije ni izbliza tako rasprostranjena i tako duboko ukorenjena kao izvorna varijanta. Tako, primera radi, pridev *voll* (pun) ne samo da se i dalje upotrebljava samostalno, nego je i izuzetno frekventan. Čak se i u tvorenicama češće javlja kao slobodna morfema (*dreiviertelvoll* – 'dve trećine pun', *halbvoll* – 'napola pun'), nego kao sufikso (*wirkungsvoll* – 'delotvoran', *planvoll* – 'planski'):

dreiviertelvoll – dve trećine pun

Meine SD-Karte ist schon dreiviertelvoll, aber ich trotzdem kann nichts löschen.

(SD kartica mi je već dve trećine puna, ali ipak ne mogu da je izbrišem.)

planvoll – planski

Ein Experte hält es für wahrscheinlich, dass der Täter planvoll vorgegangen ist.

(Jedan stručnjak smatra da je počinilac delovao planski.)

3.2.6.14. Prefiksoidi

Kao što su prefiksi afiksi koji se u tvorbi dodaju ispred tvorbene osnove, tako su i prefiksoidi afiksoidi koji se utvori dodaju ispred tvorbene osnove. Dok su „pravi“, tradicionalni prefiksi listom najproduktivniji u tvorbi glagola, prefiksoidi najviše grade imenice i prideve, a uglavnom su se razvili od imenica.

Tako se, primera radi, jedan od prefiksoida savremenog nemačkog jezika razvio i od imenice *Bombe, f.* (bomba). Danas prefiksoid *bomben-/Bomben-* gradi imenice, sporadično i prideve. On intenzivira značenje tvorbene osnove, a lekseme koje izvede koriste se u neformalnoj komunikaciji (nem. *Umgangssprache, f.*):

Erfolg, m. (uspeh) → *Bombenerfolg, m.* (veliki uspeh, neviđen uspeh),

Form, f. (forma) → *Bombenform, f.* (odlična forma, fenomenalna forma),

Stimmung, f. (raspoloženje) → *Bombenstimmung, f.* (dobro raspoloženje, sjajno raspoloženje).

Kao što se već da naslutiti na osnovu izlaganja u prethodnom poglavlju, ovo nikako ne znači niti da se imenica *Bombe, f.* više ne koristi samostalno, niti da ne može učestvovati u tvorbi reči kao slobodna morfema. U savremenom nemačkom jeziku postoje, naprotiv, i brojne tvorenice u kojima je ona zastupljena u izvornom značenju, pa samim tim i kao slobodna morfema:

Angriff, m. (napad) → *Bombenangriff, m.* (bombardovanje, napad iz vazduha),

Anschlag, m. (udarac; procena; prepad, atentat) → *Bombenanschlag, m.* (bombaški napad),

Flugzeug, n. (avion) → *Bombenflugzeug, n.* (bombarder).

Ima čak i primera da se sa istom tvorbenom osnovom kombinuju i slobodna morfema /bombe/, tj. imenica *Bombe, f.*, a i prefiksoid *bomben-/Bomben-*. Tako nastaju homonimi, tj. reči istog oblika, a različitog značenja, kao u narednom primeru:

sicher (siguran)

→ *bombensicher*¹ (koji može da izdrži eksploziju bombe)

(*ein bombensicherer Keller* – podrum pruža zaštitu od napada iz vazduha),

→ *bombensicher*² (supstandard) (potpuno siguran, skroz siguran)

(*bombensicheres Backup* – siguran bekap, sigurna rezervna kopija).

3.2.6.15. Sufiksoidi

Sufiksoidi su afiksoidi koji se pri tvorbi reči dodaju iza tvorbene osnove. U savremenom su nemačkom jeziku najproduktivniji u tvorbi imenica, a zatim i u tvorbi prideva. U najproduktivnije imeničke sufiksoide trenutno se, između ostalih, ubrajaju i sufiksoid *-wesen*. On se razvio od imenice *Wesen, n.* (biće; suština), a gradi imenice sa značenjem sistema, poput srpskog sufiksa *-stvo* u

primerima 'školstvo', 'zdravstvo', 'sudstvo' itd. (isp. Klajn, 2003). Evo nekoliko tvorenica izvedenih pomoću ovog sufiksoida:

Bank, f. (banka) → *Bankwesen, n.* (bankarstvo, bankarski sistem),

Bildung, f. (obrazovanje) → *Bildungswesen, n.* (školstvo, obrazovni sistem),

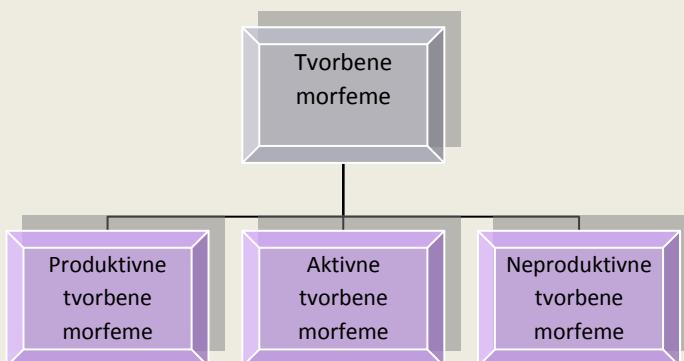
Gesundheit, f. (zdravlje) → *Gesundheitswesen, n.* (zdravstvo, zdravstveni sistem),

Zoll, m. (carina) → *Zollwesen, n.* (carinski sistem).

3.2.6.16. Produktivnost tvorbenih morfema

Produktivnost (nem. *Produktivität, f.*) je svojstvo tvorbenih morfema da učestvuju u građenju novih reči. Tvorbene morfeme koje se u posmatranom trenutku zaista koriste za građenje novih reči nazivaju se produktivnim (nem. *produktiv*), a one koje se više ne koriste za građenje novih reči neproduktivnim (nem. *unproduktiv*). U produktivne tvorbene morfeme ubrajaju se, na primer, imenički sufiks *-ung* (*Ausgrabung, f.* – 'iskopavanje', *Kundgebung, f.* – 'politički miting', *Umfgebung, f.* – 'okolina', 'okruženje', *Vergebung, f.* – 'oproštaj' itd.) ili pridevski sufiks *-lich* (npr. *angeblich* – 'navodan', *überheblich* – 'nadmen', *verderblich* – 'kvarljiv', *sterblich* – 'smrtan'). Neproduktivne su tvorbene morfeme poput imeničkog sufiksa *-t* (*Fahrt, f.* – 'vožnja', *Schrift, f.* – 'rukopis', *Gruft, f.* – 'grobnica', *Naht, f.* – 'šav' itd.), koji smo nešto ranije već pominjali, ili poput sufiksa *-de* (npr. *Zierde, f.* – 'dekoracija', 'ukrasi'; *Begierde, f.* – 'požuda').

Produktivnost je graduelan pojam, što znači da podela na produktivne i neproduktivne tvorbene morfeme nije sasvim oštra. Tvorbene morfeme produktivnost ne gube od danas do sutra, već postepeno, tako da pored sasvim neproduktivnih tvorbenih morfema ima i takvih koje se još uvek koriste za građenje novih reči, ali retko ili sporadično. Takve tvorbene morfeme nazivaju se aktivnim tvorbenim morfemama (nem. *aktiv*). U njih se, između ostalih, ubrajaju imenički sufiks *-nis* i pridevski sufiks *-sam*. O produktivnosti tvorbenih morfema isp. Fleischer, 1971 ili Glück, 2004.

Grafikon 6: Produktivnost tvorbenih morfema

3.26.17. Inventar tvorbenih morfema

Inventar tvorbenih morfema nije ni neograničen, a ni tako otvoren kao inventar slobodnih morfema. Jednostavnije rečeno, tvorbenih je morfema u jeziku znatno manje nego slobodnih, i može se tačno utvrditi njihov broj u određenom trenutku. Osim toga, one po pravilu ne zastarevaju tako brzo kao slobodne morfeme, a nove se tvorbene morfeme i teže stvaraju.

Inventar tvorbenih morfema ni u kom slučaju, međutim, nije nepromenljiv. Kao što smo videli u prethodnom poglavlju, pojedine tvorbene morfeme vremenom gube produktivnost i izlaze iz upotrebe, a nakon izvesnog vremena mogu postati i potpuno neprepoznatljive, čak i ako se očuva poneka tvorenica u čijem su građenju svojevremeno učestvovale.

Tako je, recimo, imenica *Saum*, *m.* (porub) potvrđena još od starovisokonemačkog perioda, iz devetog veka (DWDS). Danas je posmatramo kao tzv. netvorenicu, dakle kao reč koja se sastoji od jedne jedine morfeme, zato što je ne možemo razložiti na manje značenjske elemente. Svojedobno je ova imenica, međutim, izvedena uz pomoć indoevropskog elementa *-mo-* (DWDS), koji se vremenom potpuno izgubio iz nemačkog jezika. Čak i tamo gde je ostavio traga, kao u imenici *Saum*, *m.*, on se potpuno stopio s osnovom, tako da ga savremeni govornici nemačkog jezika uopšte ne mogu prepoznati, pa ni zapaziti. Za njegovo postojanje znamo isključivo zahvaljujući istoriji jezika i etimološkim istraživanjima.

Gubitak produktivnosti i potpuno gubljenje pojedinih tvorbenih morfema nadoknađuje se pozajmljivanjem. Pozajmljivanje tvorbenih morfema nije, doduše, ni izbliza tako jednostavno kao pozajmljivanje leksema. Da bi govornici jezika-primaoca određenu tvorbenu morfemu uopšte i prepoznali kao takvu, neophodno je da vrlo dobro vladaju jezikom iz koga data morfema potiče i/ili da jezik-primalac pozajmi više leksema u čijem je građenju ona učestvovala. Primera radi, sufiks latinsko-francuskog porekla *-tät* (lat. *-tas/-tatis*, fr. *-tait*), koji je danas u nemačkom prisutan u brojnim imenicama (*Pietät*, *f.* – 'pijetet', *Absurdität*, *f.* – 'apsurdnost', *Spontaneität*, *f.* – 'spontanost', *Modalität*, *f.* – 'modalnost', 'modalitet' itd.), nije se tu mogao odomaćiti odmah nakon što je pozajmljena prva leksema u čijoj je tvorbi i on učestvovao. Ovaj se sufiks odomačio tek nakon što je pozajmljen veći broj odgovarajućih izvedenica. Da je, kojim slučajem, ostalo na jednoj ili na par pozajmljenica koje sadrže ovaj sufiks, on nikada ne bi ni ušao u nemački jezik kao tvorbena morfema.

Inventar tvorbenih morfema bogati se i prelaskom slobodnih morfema u tvorbene. Pritom slobodna morfema može ostati u upotrebi, kao kod afiksoida, ali ima i slobodnih morfema koje su sasvim prešle među tvorbene, kao na primer današnji sufiksi *-heit* ili *-schaft*.

Imenica *heit*, *m./f.* koristila se, naime, u starovisokonemačkom i srednjevisokonemačkom periodu, u značenju 'osoba', 'stalež', 'način', 'biće'. Ulazila je često u složenice s imenicama sa značenjem lica (tzv. *nomen agentis*, nem. *Personenbezeichnung*, *f.*), pa je tako vremenom prešla među tvorbene morfeme, tj. među sufikse, dok se kao slobodna morfema sasvim izgubila (DWDS). Slična je bila i sudbina starofisokonemačke imenice *scap* u značenju 'izgled', 'oblik', koja vodi poreklo od germanske reči **skafti*- . I ova je imenica još u starovisokonemačkom periodu bila izuzetno produktivna u tvorbi složenica, dospevši tim putem na kraju među sufikse (DWDS).

3.2.7. Gramatičke morfeme

Gramatičke ili fleksivne morfeme (nem. *grammatisches Morphem*, *n.*, *Flexionsmorphem*, *n.*) imaju gramatičko značenje. Gramatička morfema *-st* u (*du*) *machst* ima, tako, značenje 'drugo lice jednine prezenta aktiva', dok gramatička morfema *-(es)* u (*des*) *Kindes* ima značenje 'genitiv jednine' (isp. Srdić, 2008).

Gramatičke se morfeme koriste za građenje gramatičkih oblika. One omogućavaju deklinaciju imenica i drugih imenskih reči, komparaciju prideva i konjugaciju glagola, tj. promenu svih promenljivih reči.

U savremenom nemačkom jeziku gramatičke su morfeme uglavnom nastavci, (nem. *Flexionsendung*, *f.*), što znači da se pretežno dodaju iza osnove:

Frau, *f.* (žena) – *Frauen* (žene),

klein (mali, nizak) – *kleiner* (manji, niži),

lernen (učiti/naučiti) – *lernet* (učili ste),

weinen (plakati) – *weinen* (plačući) itd.

Ispred osnove dodaje se isključivo gramatička morfema *ge-*, koja služi za građenje participa perfekta (npr. *speilen* – *gespielt* ili *lesen* - *gelesen*), doduše u kombinaciji s nastavkom *-t* ili *-en*, kao što pokazuju i upravo navedeni primeri. Zahvaljujući ablautu, promeni *e* u *i* (nem. *e/i-Wechsel*, *m.*) i umlautu, u nemačkom postoje i gramatičke morfeme koje se umeću unutar osnove:

fallen (pasti/padati) – *fiel* (pao/-la sam, pao/-la je),

Mutter, *f.* (majka) – *Mütter* (majke),

Nägel, *m.* (nokat; ekser) – *Nägel* (nokti; ekseri),

schreiben (pisati/napisati) – *schrieb* (pisao/-la sam, pisao/-la je),

sterben (umreti/umirati) – *starb* (umro/-la sam, umro/-la je).

Morfeme poput /schr...b/, /f...ll/ ili /st...rb/, čiji osnovički oblik nije uvek isti, zato što se menja usled ablauta u fleksiji (*schreiben*, ali *schrieb* i *geschrieben*; *sterben*, ali *stirbt*, *starb* i *gestorben*), nazivaju se diskontinuiranim morfemama (nem. *diskontinuierliches Morphem*, *n.*).

Jedino se kod takozvanog supletivizma (nem. *Suppletion*, *f.*, *Suppletivismus*, *m.*) fleksivni oblici grade uz pomoć potpuno druge osnove, a ne dodavanjem nastavaka ili drugih gramatičkih morfema na istu osnovu. Takve se osnove nazivaju supletivnim osnovama (nem. *Suppletivstamm*, *m.*), a odgovarajuće paradigmе supletivnim paradigmama (nem. *suppletivisches Paradigma*, *n.*). One se sreću samo kod nekoliko izuzetno starih, izuzetno frekventnih i izuzetno značajnih leksema.

Iako je sam termin 'supletivizam' poznat samo stručnjacima za gramatiku i lingvistiku, supletivnim osnovama u praktičnom smislu vladaju čak i učenici koji tek odnedavno usavajaju određeni jezik. Lekseme sa supletivnim osnovama toliko su, naime, značajne i toliko se intenzivno koriste, da se malo koji sadržaj može izraziti bez njih. Među ovakve lekseme ubrajaju se npr. pojedini pomoćni glagoli, lične zamenice, po nekoliko najvažnijih prideva itd. Ovo ne važi samo za nemački i srpski, nego i za druge indoevropske jezike, pošto supletivne osnove po pravilu i potiču iz praindowropskog perioda. Evo nekliko primera iz nemačkog jezika:

sein (biti) - (*ich*) **bin** ((ja) sam) -

(*ich/er/sie/es*) **war** ((ja) sam bio/bila, (on, ona, ono) je bio/bila /bilo)

gewesen (particip perfekta),

gut (dobar) - **besser** (bolji),

ich (ja) - **mir** (meni) - **mich** (mene) (Duden, 2006).

S obzirom na to da su supletivne osnove izuzetno stare, najopširnije i najpotpunije informacije o njihovom poreklu i o njihovom daljem razvoju u različitim indoevropskim jezicima nude studije i priručnici iz istorije jezika. Ovde ćemo reći još samo nekoliko reči o „dugovečnosti“ supletivnih paradigm, tj. pokušaćemo ukratko da objasnimo to kako i zašto jedna tako atipična pojava s tolikim uspehom odoleva promenama.

Zbilja je zanimljivo pitanje zašto supletivne paradigmе uporno opstaju, već hiljadama godina, i to u velikom broju jezika koji su se inače uglavnom znatno udaljili jedni od drugih. Ovo je tim interesantnije što supletivne paradigmе zapravo protivreče principu jezičke ekonomije (nem. *Sprachökonomie*, *f.*). Jednostavnije rečeno, one nisu u saglasnosti sa stalnom, uglavnom nesvesnom težnjom govornika, pa time i jezika kao sistema, da izraze što više, koristeći pritom što manje jezičkih elemenata, a pogotovo što manje različitih jezičkih elemenata. Ta nastojanja dolaze do izražaja u

svakodnevnoj komunikaciji, ali i u istorijskim promenama unutar jezičkog sistema (nem. *Sprachwandel, m.*) (isp. Polenz, 2000).

Smatra se da su se supletivne paradigmе, uprkos jezičkoj ekonomiji, razvile i očuvale iz potrebe za tim da se sagovornici pravilno razumeju. Lekseme s ovakvom paradigmom (zamenice, pomoćni glagoli itd.) ubrajaju se u najfrekventnije reči i u reči najopštijeg, najšireg značenja, a baš su takve reči ujedno i najkraće, upravo usled delovanja jezičke ekonomije (Polenz, 2000). S druge strane, sve su te lekseme istorvremeno i od centralnog značaja, kako za jezički sistem, tako i za uspešnu svakodnevnu komunikaciju. Ako kao primer uzmememo glagol *sein* (biti), koji je ujedno i pomoćni glagol, veoma je važno da sagovornik nedvosmisleno i pravilno razazna to da li je neka radnja stvarna ili hipotetička (indikativ ili konjunktiv, tj. oblik *ist* nasuprot oblicima *sei* ili *wäre*), da li se odvija sada ili se odvijala u prošlosti (prezent *ist* nasuprot preteritu *war* ili perfektu *gewesen*), da li je vršilac govornik, neka druga osoba ili neke druge osobe (npr. oblik *bin* nasuprot obliku *ist* ili *sind*) itd.

Da bi govornici jasno međusobno razlikovali oblike ovih reči koje su od ključnog značaja gotovo u svim komunikativnim situacijama, ti se oblici moraju primetno, pa čak i drastično razlikovati jednih od drugih. Zadatak je supletivnih paradigm u pravu u tome da obezbede primetne razlike između različitih gramatičkih oblika jedne lekseme, baš kao što smo malopre videli kod paradigmе glagola *sein*. To može biti naročito značajno za usmenu komunikaciju, u kojoj često postoje razne smetnje, kao što su buka, prevelika prostorna udaljenost između sagovornika, loša telefonska veza itd. Pritom je jezička komunikacija i dan-danas mnogo češće usmena nago pisana, dok je u prošlosti bila isključivo ili gotovo isključivo usmena.

3.2.7.1. Inventar gramatičkih morfema

Inventar gramatičkih morfema u nemačkom jeziku ograničen je i poznat, baš kao i u drugim jezicima. To znači da se tačno zna koliko gramatičkih morfema trenutno postoji u nemačkom jeziku i koje su to morfeme. Isto bi važilo i za bilo koji drugi trenutak u jezičkoj istoriji koji bismo odabrali, pod uslovom, naravno, da je dovoljno dobro istražen.

Broj gramatičkih morfema znatno je, osim toga, manji od broja tvorbenih, a pogotovo od broja slobodnih morfema. Dok je slobodnih morfema u nemačkom jeziku toliko da se njihov tačan broj ni ne može utvrditi, tvorbenih je morfema samo stotinjak, a gramatičkih jedva nešto preko deset.

Inventar gramatičkih morfema takođe je i zatvoren, što znači da se menja sporo i teško. Promene jesu moguće, one su se zbivale, a i nadalje će se zbivati, ali je za njih potrebno mnogo vremena. Tako je fleksija u savremenom nemačkom jeziku drastično redukovana u odnosu na germanski, pa čak i u odnosu na srednjevisokonemački period, ali je taj proces gubljenja fleksije i

gramatičkih morfema trajao vekovima, tj. više od dva milenijuma. Usled standardizacije jezika, sveopšte pismenosti i obaveznog školovanja jezička je norma danas, osim toga, još i stabilnija nego u prošlosti, što će dodatno usporiti ovakve promene.

Usled istih istorijskih procesa koji su doveli i do upravo pomenute redukcije fleksije i smanjenja broja gramatičkih morfema u nemačkom jeziku (vezivanje akcenta za prvi slog u reči, slabljenje vokala u krajnjim slogovima u reči, gubljenje krajnjih slogova itd.), među gramatičkim morfemama u nemačkom jeziku široko su rasprostranjene i polisemantičnost i homonimija. Drugim rečima, isti oblik ima više (gramatičkih) značenja i mora da vrši više funkcija, koje se međusobno manje ili više razlikuju. Gramatička morfema /-en/ sreće se, tako, primera radi, u sledećim značenjima, tj. funkcijama:

gehen (ići) – markiranje infinitiva¹⁴,

wir gehen (mi idemo) – markiranje prvog lica množine prezenta,

sie gehen (oni idu) – markiranje trećeg lica množine prezenta,

gegangen – marikranje participa perfekta,

des Patienten, dem Patienten... (od pacijenta, pacijentu...) –

markiranje genitiva, dativa i akuzativa jednine i svih padeža množine pojedinih imenica,

die Frauen (žene) –

markiranje množine imenica ženskog roda i pojedinih drugih itd.

Gramatičke su morfeme izuzetno važne za funkcionisanje fleksivnih jezika, i svako ko želi dobro da ovlada stranim, ali i maternjim jezikom neizostavno mora detaljno da se upozna s njima i s njihovim svojstvima. Od lingvističkih disciplina najviše im pažnje, međutim, posvećuje morfologija, dok se tvorba reči njima veoma slabo bavi, s obzirom na to da ne učestvuju u građenju novih reči. U ovom smo poglavlju zato naveli samo najznačajnija svojstva gramatičkih morfema, u nemačkom jeziku i uopšte, dok za podrobnije informacije čitaocu upućujemo na odgovarajuću stručnu literaturu (npr. Srđić, 2008, Duden, 2006, Helbig & Buscha, 1991 itd.).

3.2.8. Alomorf

Alomorf (nem. *Allomorph*, *n.*) se definiše kao poziciona varijanta morfeme (isp. Srđić, 2008, Glück, 2004). To je donekle izmenjeni oblik morfeme, koji ona zadobija u određenom okruženju, tj. u kombinaciji s drugim morfemama. Tako, recimo, pridev *stark* (jak) ima i alomorf /stärk/, koji srećemo u komparativu (*stärker*) i u superlativu (*stärkst-*), dok imenica *Baum*, *m.* (drvo) ima alomorf /bäum/, koji se javlja u oblicima množine (*Bäume* – 'drveće'). Sa pojedinim primerima alomorfije sreli smo se i

¹⁴ O morfemi /-en/ kao jedinoj morfemi u nemačkom jeziku koja je istovremeno i tvorbena i gramatička morfema bilo je reči u poglavlju Glagolski sufiks(i).

kad smo predstavljali sufikse u savremenom nemačkom jeziku, recimo s /-keit/ i /-igkeit/, alomorfima imeničkog sufiksa *-heit*.

Alomorfi nastaju u fleksiji i u tvorbi reči, iz težnje za lakšim izgovorom. U nemačkom se jeziku alomorf od osnovne varijante morfeme, pre svega kod imenica i prideva, uglavnom razlikuje po tome što mu je vokal pomućen, tj. po umlautu. U predhodnom smu pasusu to već videli na primerima */stark/ - /stärk/ i /baum/ - /bäum/*, a ima i niz drugih primera, poput:

<i>/bauch/ - /bäuch/:</i>	<i>Bauch</i> , m. (stomak) – <i>Bäuche</i> (stomaci) – <i>Bäuchlein</i> , n. (stomačić) – <i>bäuchlings</i> (potruške),
<i>/haus/ - /häus/:</i>	<i>Haus</i> , n. (kuća) – <i>Häuser</i> (kuće) – <i>häuslich</i> (kućevan; domaći, prijatan),
<i>/jung/ - /jüng/:</i>	<i>jung</i> (mlad) – <i>jünger</i> (mlađi),
<i>/lamm/ - /lämm/:</i>	<i>Lamm</i> , n. (jagnje) – <i>Lämmer</i> (jagnjad) – <i>Lämmchen</i> , n. (jagnješce),
<i>/stamm/ - /stämm/:</i>	<i>Stamm</i> , m. (stablo) – <i>Stämme</i> (stabla) – <i>stämmig</i> (stamen) itd.

Ne treba, međutim, pogrešno zaključiti to da je svaki oblik s umlautom neizbežno i alomorf. O alomorfima govorimo samo onda kada između dve varijante jedne morfeme nema nikakve razlike u značenju, pa je jasno da su nepodudarnosti nastale samo kao propratna pojava u fleksiji ili u tvorbi reči. Kada između dva oblika postoji razlika u (gramatičkom) značenju, onda nije reč o alomorfiji. U takvim je slučajevima umlaut gramatička morfema, kao u naradnim primera:

<i>Apfel</i> , m. (jabuka) – <i>Äpfel</i> (jabuke),
<i>Mutter</i> , f. (majka) – <i>Mütter</i> (majke),
<i>Tochter</i> , f. (kćer) - <i>Töchter</i> (kćeri),
<i>Vater</i> , m. (otac) – <i>Väter</i> (očevi).

3.3. Leksema

Lexema ili leksička jedinica (nem. *Lexem*, n.) najmanja je jedinica leksičkog sistema (nem. *Wortschatz*, m., *Lexikon*, n.). Ona je samostalni jezički znak koji ima značenje i ne može se dalje razlagati, a da pritom to značenje ne izgubi. Lekseme mogu biti različitog obima. Najčešće imaju obim reči, ali ponekad i grupe reči, pa čak i čitave rečenice. Evo nekoliko primera:

<i>Armbanduhr</i> , f. – ručni sat,
<i>Ausgangspunkt</i> , m. – polazište,
<i>fünfundzwanzig</i> – dvadeset i pet,
<i>Kronleuchter</i> , m. – luster,
<i>lustig</i> – veseo,
<i>Öl</i> , n. – ulje,
<i>Sand</i> , m. – pesak,
<i>verkommen</i> – propasti;

arm wie eine Kirchenmaus – siromašan kao crkveni miš,
jemandem geht ein Licht auf – nekome je sinulo pred očima,
Potemkinische Dörfer, pl. – Potemkinova sela,
ungebetener Guest, m. – nezvani gost,
von Tag zu Tag – iz dana u dan,
Vorbei ist vorbei. – Što je bilo, bilo je.,
Wer zuletzt lacht, lacht am besten. – Ko se zadnji smeje najslađe se smeje. itd.

Sve lekseme kojima raspolaže određeni jezik čine leksički fond (nem. *Wortschatz, m.*) datog jezika. Leksički fond savremenog nemačkog jezika izuzetno je veliki, baš kao i leksički fond drugih jezika. Ne samo da ne možemo utvrditi koliko tačno leksema postoji u nemačkom ili u nekom drugom jeziku, nego taj broj ne možemo ni koliko-toliko pouzdano proceniti. Potpuno je, međutim, izvesno da se u najmanju ruku radi o stotinama hiljada leksema. O leksičkom fondu i o njegovoj složenoj strukturi biće više reči nešto kasnije.

3.3.1. Leksema i morfema

Pojam lekseme razlikuje se od pojma morfeme upravo na osnovu samostalnosti. Sve morfeme jesu jezički znaci i sve morfeme imaju značenje, ali nisu sve morfeme samostalne. Tvorbene i gramatičke morfeme nisu samostalne, a ima čak i slobodnih morfema koje nikada ne stoje same u rečenici ili iskazu. U nesamostalne slobodne morfeme ubrajaju se, na primer, konfiksi, unikalne morfeme, pa čak i neke glagolske osnove (npr. *sprech-*, osnova glagola *sprechen* – 'govoriti', *les-*, osnova galgola *lesen* – 'čitati/pročitati', *fall-*, osnova glagola *fallen* – 'pasti/padati' itd.).

S druge strane, isti elemenat može istovremeno biti i morfema i leksema. To je slučaj kod leksema koje se, barem sinhrono gledano, sastoje iz jedne jedine slobodne morfeme, kao što su:

/blatt/ - *Blatt*, n. (list),
 /gelb/ - *gelb* (žut),
 /ob/ - *ob* (da li),
 /schnell/ - *schnell* (brz),
 /sonne/ - *Sonne*, f. (sunce),
 /wasser/ - *Wasser*, n. (voda),
 /zwei/ - *zwei* (dva) itd.

3.3.2. Leksema i reč

Pojam 'leksema' valjalo bi takođe razgraničiti od pojma 'reč', s obzirom na to da između njih ima sličnosti, pa i preklapanja, koja svakako s početka otežavaju razlikovanje. Gotovo su sve reči, naime, istovremeno i lekseme, a većina leksema istovremeno su i reči. Međutim, pored toga što je

'leksema' naučni, a 'reč' prednaučni pojam, kao što smo objasnili na početku ovog dela knjige, treba imati na umu i to da postoje reči koje nisu lekseme, baš kao što postoje i lekseme koje nisu reči.

3.3.3. Okazionalizam: reč koja nije leksema

Reči nemaju status lekseme sve dok se ne etabiraju u leksičkom fondu određenog jezika, tj. dok se ne ustale u upotrebi i ne postanu šire poznate njegovim govornicima. Kada se reč etabirala u leksičkom fondu kažemo da se uzualizovala ili da je došlo do njene uzualizacije (nem. *Usualisierung*, f.). Dok to ne postignu, one imaju status tzv. okazionalizma (nem. *Okkasionialismus*, m., *Gelegenheitsbildung*, f., *Ad-hoc-Bildung*, f.).

Okazionalizmi su tvorenice koje su skovane u određenoj komunikativnoj situaciji, specijalno za potrebe te situacije (datog razgovora, teksta, teme itd.), i tek će budućnost pokazati to da li će ikada više biti upotrebljene, pa i da li će možda čak ući i u širu upotrebu. Nekim okazionalizmima vremenom zaista i pođe za rukom da se „probiju“, da uđu prvo u upotrebu, a zatim i u rečnike odgovarajućeg jezika. Po prirodi stvari, i sve tvorenice kojima danas raspolaže leksički fond nemačkog jezika „karijeru“ su započele kao okazionalizmi. Za razliku od takvih uspešnih okazionalizma, brojni okazionalizmi nikada ne prevaziđu okazionalni karakter, i njihov se „životni vek“ završava nakon jedne jedine upotrebe, nakon nekoliko korišćenja ili posle kraćeg perioda manje ili veće popularnosti. Nije, međutim, uvek lako sa sigurnošću utvrditi to da li se reč zaista uzualizovala ili nije, tj. da li je još uvek okazionalizam ili je stekla status lekseme (isp. Heusinger, 2004).

Okazionalizmi mogu biti prilično upečatljivi, pogotovo ako su i skovani s namerom da privuku pažnju, u nadi da će biti duhoviti i/ili da će doprineti ostvarenju određenog stilskog efekta. Evo nekoliko takvih primera:

Nasengausgrabung, f. (iskopavanja/iskopine iz nosa)

← *Nase*, f. (nos) + *Ausgrabung*, f. (iskopavanje)

*Sofort musste Herr Kempen an die Nasengausgrabung im Bus denken. Verstohlen blickte er auf Martha, die hinten in der Ecke alleine vor sich hin saß. Es tat ihm Leid, aber immer wenn er sie sah, konnte er an nichts anderes denken, als dass er fast von ihrer Nase verschluckt worden wäre. Unwillkürlich mied er es in ihrer Gegenwart Dinge anzufassen, die sie vielleicht berührt haben könnte.*¹⁵

besäufniserregend (koji čoveka podstiče na to da se obeznani od alkohola)

← *Besäufnis*, n. (obeznanjenost od alkohola) + *erregen* (izavati/izazivati)

(po analogiji s *besorgniserregend* – „zabrinjavajući“, koji izaziva zabrinutost)

¹⁵ Menge (2009)

Es tut mir Leid, aber ihr Zustand ist [besäufniserregend].¹⁶

Diese Situation ist extrem [besäufniserregend].¹⁷

Weil mir heut nichts weiter einfällt, außer der Tatsache, dass das Oktoberfest [besäufniserregend] ist, folgen nur zwei Links, die besondere Aufmerksamkeit veridenen.¹⁸

Arschkriegergesindel, n. (ulizička bagra)

← *Arschkriecher, m.* (ulizica, čep, uvlakač) + *Gesindel, n.* (bagra, ološ)

Ich halte diesen Vorgang für einen Affront gegen die Künslerin. Dass sie gegen dieses [Arschkriegergesindel] offensichtlich eingeknickt ist, ist mehr als bedauerlich.¹⁹

Nichtskönnerpack, n. (nesposobni šljam)

← *Nichtskönner, m.* (nesposobnjaković) + *Pack, n.* (ološ, bagra, šljam)

Wenn du mich nicht kennst, wird es wohl daran liegen, dass ich mich nicht mit solchem [Nichtskönnerpack] wie dir abgebe.²⁰

Idiotenflut, f. (reka idiota, bujica idiota)

← *Idiot, m.* (idiot) + *Flut, f.* (bujica, poplava)

Und dabei aus der [Idiotenflut] noch die verwertbaren Idioten herauszulsen und sicher auf die Mauer zu ziehen.²¹

Zarad čitalaca koji možda još uvek nisu dovoljno ovladali nemačkim jezikom da bi mogli da steknu celovit utisak o denotativnom i konotativnom značenju okazionalizama koje smo upravo predstavili, navećemo i nekoliko odgovarajućih primera na srpskom jeziku:

übertetka

Većina srpskih tetaka su obična sprdnja sa idejom tetke. U najboljem slučaju, to su mlake, prosečne, kolebljive tetke! Tvoja tetka je bič Božji od tetke! Tvoja tetka je übertetka. Tvoja tetka je, ako tako smem da kažem, tiranosaurus reks od tetke.²²

¹⁶ <http://twitter.com/ICEthunersee/statuses/73455282520469505>

¹⁷ <http://twitter.com/codenaga/statuses/230284491669766144>

¹⁸ http://www.schmitzchen.org/alt/archive/2004_10_01_Altes.html

¹⁹ <http://www.ureader.de/msg/15101330.aspx>

²⁰ <http://forum.staemme.ch/showthread.php?t=22698&page=222&langid=5>

²¹ Schamoni, 2011.

²² Basara, 2012.

butičari

U prodavnici me je sačekao šok druge vrste, šok jeftinoće. Prvoklasna letnja pamučna košulja, kakvu bi pohlepni srpski **butičari**, listom potomci krvoločnih hajduka, naplatili najmanje dvadeset evra, koštala je neverovatnih 5,95 €.²³

drempetićizacija

Samo ostacima mog nekadašnjeg snažnog stida, mojoj lenjosti, nespretnosti i urođenoj tupoumnosti mogu zahvaliti što mi nije pošlo za rukom da postanem nešto sofisticiraniji Drempetić. Od potpune **drempetićizacije** spasle su me samo moje mane...²⁴

drempetićstvo

I tu više nisam mogao da razmišljam jer je Drempetić prešao takoreći svaku meru svog **drempetićstva**.²⁵

čovekougađanje

Moj mobilni telefon je zvonio bez prestanka, a ja sam u slaboumnosti odgovarao na sve pozive misleći da se tako – odgovarajući na svačiji poziv – borim protiv gordosti, a u stvari sam služio preprednom demonu **čovekougađanja**.²⁶

Za razliku od okazionalizma, i srpskih i nemačkih, koje smo upravo predstavili čitaocu, mnogi su okazionalizmi sasvim neupadljivi. To naročito važi za tvorenice koje su nastale prema izuzetno produktivnim tvorbenim obrascima, kao što je izvođenje imenica od glagola pomoću sufiksa *-ung*, poimeničavanje infinitiva, prideva i participa, izvođenje imenica od prideva pomoću sufiksa *-nis* itd. Takve okazionalizme čitaoci i slušaoci razumeju bez ikakvih poteškoća, uglavnom ni ne primećujući da su se upravo susreli s rečju koja nije etablirani elemenat leksičkog fonda njihovog jezika, i koju verovatno ne beleži nijedan rečnik. Ovakvim neupadljivim okazionalizmima autori stilske i druge efekte mogu postići jedino ako ih kombinuju s drugim sredstvima, ili ako ih obilato koriste u tekstu. Nekoliko primera naći ćemo u narednoj rečenici:

Heitere, m./f. (vesela, vedra osoba) ← *heiter* (veseo, vedar),

Hübsche, m./f. (osoba prijatnog izgleda. lepa osoba) ← *häubsch* (prijatnog izgleda, lep),

Wohlerzogene, m./f. (lepo vaspitana osoba) ← *wohl erzogen* (lepo vaspitan),

Wohlausgeruhete, m./f. (odmorna osoba) ← *wohl ausgeruht* (odmoran).

*Ich blickte zu ihnen und ihrem geschäftig heiteren Tag hinüber wie ein Gefangener durchs Gitter, oder wie Arme, Hungernde und Unterdrückte zu den Aristokraten und Reichen hinüberblicken, den **Heiteren**, **Hübschen**, **Gebildeten**, **Wohlerzogenen**, **Wohlausgeruhten** mit den gepflegten Gesichtern und Händen.*²⁷

²³ Basara, 2012.

²⁴ Basara, 2012².

²⁵ Basara, 2012².

²⁶ Basara, 2012².

3.3.4. Frazeologizam: leksema koja nije (jedna) reč

Neke se lekseme ne sastoje od jedne reči, već od grupe reči. To su takozvani višečlane lekseme ili frazeologizmi (nem. *Phraseologismus*, m., *Phraseolexem*, n., *Wortgruppenlexem*, n.). Oni se od „običnih“ grupa reči, tj. od sintagmi²⁷, razlikuju time što su stabilni. Višečlane su lekseme, naime, stalni spojevi, čvrste konstrukcije. Mnogi su frazeologizmi osim toga i idiomatizovani, što znači da im značenje nije prost zbir značenja njihovih sastavnih delova. Nekoliko takvih primer naveli smo već u poglavlju *Leksema*, a evo i još nekih:

bei Nacht und Nebel – pod okriljem noći/tame/mraka,
ein hohes Tier sein – biti velika zverka,
einen Vogel haben (supstandard) – biti malo čaknut,
in Verruf kommen/geraten – izaći na zao glas,
jemandem den Laufpass geben – dati nekome korpu, otkačiti nekoga,
jemandem die Suppe versalzen – zapržiti nekome čorbu,
jemanden vom Stuhl hauen – oboriti nekog s nogu,
jemanden vor vollendete Tatsachen stellen – staviti nekog pred svršen čin,
reinen Tisch machen – isterati stvari na čistac, račistiti stvari, dovesti nešto u red,
sich in Unkosten stürzen – izložiti se troškovima, baciti se u trošak itd.

Svi nemački frazeologizmi zajedno čine frazeološki sistem nemačkog jezika (nem. *Phraseolexikon*, n.). Frazeološki je sistem podsistem leksičkog sistema (isp. Ivanović, 2005). Vladanje frazeološkim sistemom nemačkog, ili nekog drugog jezika, naziva se frazeološkom kompetencijom (nem. *phraseologische Kompetenz*, f.). Frazeološka je kompetencija deo leksičke kompetencije, koja je, pak, izuzetno značajan deo opšte jezičke kompetencije.

Frazeološki sistem i frazeologizme proučava zasebna mikrolingvistička disciplina koja se naziva frazeologijom (nem. *Phraseologie*, f.). Kao što se može pretpostaviti, najsveobuhvatnije, najdetaljnije i najaktuelnije informacije o frazeološkom sistemu valja tražiti upravo u studijama i priručnicima iz te oblasti (npr. Ivanović, 2005; Ivanović, 2012), dok se najpouzdaniji i najprecizniji podaci o značenju pojedinačnih frazeologizama mogu naći u specijalizovanim frazeološkim rečnicima

²⁷ Hesse (1971)

²⁸ Mnogi germanisti i budući germanisti u Srbiji i u drugim zemljama Istočne i Jugoistočne Evrope upoznali su se tokom univerzitetskog obrazovanja s tzv. glagolskom gramatikom zavisnosti (nem.

Dependenzverbgrammatik, f. / *Dependenz-Verb-Grammatik*, f.) i tom su prilikom usvojili terminološka rešenja nemačkog sintaksičara U. Engela (Ulrich Engel). U njegovoj nomenklaturi, koju su preuzezeli i njegovi sledbenici, grupe reči, tj. sintagme nazivaju se frazama (nem. *Phrase*, f.). Mi ćemo se u ovom priručniku, međutim, držati termina ‘grupa reči’ i ‘sintagma’, zato što je razlika između njih i termina ‘frazeologizam’ (nem.

Phraseologismus, m.) uočljivija, pa je i mogućnost zabune manja. Pored toga, nadamo se da bi ovaj pregled tovrbe reči u savremenom nemačkom jeziku mogao biti od koristi i negermanistima, kojima nomenklatura U. Engela uglavnom nije bliska, za razliku od opštepoznatih terminoloških rešenja ‘grupa reči’ i ‘sintagma’.

(nem. *phraseologisches Wörterbuch*, n.). Na kraju ovog dela knjige zainteresovane ćemo uputiti na nekoliko takvih priručnika, studija i rečnika, dok ćemo se sada ograničiti samo na pregled najvažnijih vrsta frazologizama u savremenom nemačkom jeziku, ne bi li čitaoci stekli sliku o tome kakve se sve konstrukcije ubrajaju među frazeologizme, kao i uvid u bogatstvo i raznovrsnost frazeološkog sistema savremenog nemačkog jezika.

Frazeologizmi su izuzetno heterogeni, a frazeološka literatura nudi niz definicija i klasifikacija, koje se međusobno manje ili više razlikuju. Podela koju ćemo ovom prilikom predstaviti zasniva se na Burgerovoj klasifikaciji frazeologizama (isp. Burger, 2003; Ivanović, 2005; Ivanović, 2012), ali je donekle modifikovana. Iako je, bez sumnje, jedna od najpoznatijih, najšire prihvaćenih i najboljih klasifikacija frazeologizama u germanističkoj lingvistici, i Burgerova klasifikacija ima nekoliko slabijih tačaka. Ako se njome nešto pažljivije pozabavimo, primetićemo, primera radi, da izvesne klase frazeologizama nisu potpuno precizno definisane, da granica između dve sroдne klase nije uvek sasvim jasno određena, a da bismo pojedine frazeologizme zapravo mogli svrstati u više klasa.

S obzirom na to, međutim, da je cilj ovog pregleda samo to da čitaocu skrene pažnju na bogatstvo i raznovrsnost frazeološkog sistema savremenog nemačkog jezika, navedene slabije strane Burgerove klasifikacije u datom kontekstu ne samo da nisu problematične, nego ni ne dolaze do izražaja, pa se njima nećemo ni detaljnije baviti.

Prema Burgerovoј tipologiji frazeologizmi se na osnovu značenja, komunikativne funkcije i stepena idiomatičnosti dele na sledeće grupe²⁹:

- 1.** idiomi (nem. *Idiom*, n.),
- 2.** poluidomi (nem. *Teil-Idiom*, n.),
- 3.** kolokacije (nem. *Kollokation*, f.),
- 4.** ustaljene fraze (nem. *feste Phrase*, f.),
- 5.** poslovice (nem. *Sprichwort*, n.),
- 6.** opšta mesta (nem. *Geimeinplatz*, m.),
- 7.** strukturni frazeologizmi (nem. *struktureller Phrasologismus*, m.),
- 8.** komunikacijski frazeologizmi (nem. *kommunikativer Phraseologismus*, m.),
- 9.** šematske frazeološke konstrukcije (nem. *Modellbildung*, f.),
- 10.** geminatni frazeologizmi (nem. *Zwillingsformel*, f., *Paarformel*, f.),
- 11.** komparativni frazeologizmi (nem. *komparativer Phraseologismus*, m.),

²⁹ Srpske ekvivalente nemačkih termina iz oblasti frazeologije preuzeli smo iz Ivanović (2005) i Ivanović (2012), uz minimalne izmene.

- 12.** kinogrami (nem. *Kinegramm*, *n.*),
- 13.** krilatice (nem. *geflügeltes Wort*, *n.*),
- 14.** autofrazeologizmi (nem. *Autophraseologismus*, *m.*),
- 15.** onimički frazeologizmi (nem. *onymischer Phraseologismus*, *m.*),
- 16.** terminološki frazeologizmi (nem. *phraseologischer Terminus*, *m.*) i
- 17.** klišei (nem. *Klischee*, *n.*).

Idomi su potpuno idiomatizovane grupe reči koje označavaju različite predmete, pojave i predstave. Uglavnom su to imeničke sintagme koje se sastoje od imenice, prideva i eventualno člana, ali među idiomima ima i drugih tipova sintagmi, na primer predloških ili pridevskih (Ivanović, 2005). Od drugih frazeologizama iste ili slične strukture razlikujemo ih po tome što se njihovo značenje ne može ni naslutiti na osnovu kombinacije značenja reči koje ih sačinjavaju. Zbog toga se kaže da su idiomi potpuno neprozirni (nem. *undurchsichtig*).

Tako idiom *schmutzige Wäsche*, *f.* (prljav veš) ne označava niti rublje, niti bilo kakve zaprljane predmete, već skrivena nedela, mračne tajne neke osobe. Slično tome idiom *ein armes Würstchen*, *n.* (kukavac, jadničak) ne označava nikakvu viršlu (*Würstchen*, *n.*), već osobu koja izaziva sažaljenje. Evo još nekoliko primera:

- ein ungläubiger Thomas*, *m.* (neverni Toma),
- eine grüne Minna*, *f.* (marica),
- fern von Madrid* (daleko od mesta zbivanja),
- grüne Welle*, *f.* (zeleni talas),
- kalter Kaffee*, *m.* (bajata priča; bajata novost),
- kein Schwein*, *n.* (supstandard) (niko živi),
- roter Faden*, *m.* (lajtmotiv),
- Schnee von Gestern*, *m.* (lanjski sneg),
- spanische Wand*, *f.* (paravan) itd.

Poluidomi su poluidiomatizovane grupe reči koje označavaju različite predmete, pojave i predstave. Kao i idiomi, najčešće imaju oblik imeničke sintagme koju čine imenica, pridev i ponekad član, ali mogu imati i oblik neke druge sintagme. Njihovo značenje takođe ne proizilazi u potpunosti iz kombinacije značenja reči od kojih su sastavljeni, ali veza s doslovnim značenjem ipak nije sasvim prekinuta. Zbog toga se kaže da poluidomi nisu potpuno neprozirni, već delimično prozirni ili poluprozirni.

Preciznog i nedvosmislenog kriterijuma za razlikovanje idioma i poluidoma, međutim, nema, jer nema ni jasne granice između potpune i delimične idiomatizacije. U većini slučajeva to nije problem, jedino svrstavanje graničnih slučajeva izazvati izvesne teškoće i proizvoljnosti.

Poluidiom je, na primer, imenička sintagma *der Kalte Krieg* (Hladni rat). Ona nije sasvim idiomatizovana, zato što je Hladni rat zaista bio rat, sukob između Sjedinjenih Američkih Država i SSSR-a oko globalne prevlasti koji je obeležio najveći deo druge polovine 20. veka. Ta konfrontacija, međutim, naravno nije bila doslovno hladna, već se od tipičnih ratova razlikovala time što dve supersile ni u jednom trenutku nisu ušle u direktan vojni sukob, već su snage odmeravale na druge načine (npr. indirektni vojni sukobi, tzv. trka u naoružanju itd.).

Slično tome, *ein blinder Passagier*, m. (slepi putnik) jeste putnik, jedino što nije slep, već samo nije platio putnu kartu, zbog čega se krije od brodskog osoblja ili osoblja nekog drugog prevoznog sredstva. Značenje poluidioma *falscher Alarm*, m. (lažna uzbuna) takođe se donekle može naslutiti na osnovu značenja prideva *falsch* (pogrešan) i imenice *Alarm*, m. (alarm, znak za uzbunu; uzbuna). Ipak, značenje ove imeničke sintagme nije samo prost zbir značenja reči u njenom sastavu, jer ona ne označava samo uzbunu ili znak za uzbunu, već i svaki strah ili zebnju za koje se na kraju, srećom, pokaže da su neosnovani. Kao primer poluidioma mogli bi se navesti i sledeći frazeologizmi:

am Ende des Tages (kada se sve sabere i oduzme),
der schnelle Euro, m. (lako i brzo zarađen novac),
hinter verschlossenen Türen (iza zatvorenih vrata) itd.

Kolokacije su čvrste i ustaljene neidiomatizovane grupe reči. One su, dakle, stabilne konstrukcije čije značenje u potpunosti proizilazi iz značenja njihovih sastavnih delova³⁰. Pored toga, kolokacije su se vremenom nametnule kao tipična, uobičajna sredstva za to da se u odgovarajućem jeziku izrazi određeni sadržaj. One su neretko i jedini prihvaćeni način za izražavanje datog sadržaja, iako jezički sistem zapravo nudi i mnoge druge mogućnosti. Ni obični govornici, a ni jezički stručnjaci ne mogu pritom predvideti koja će se tačno mogućnost nametnuti kao kolokacija, tj. kao prihvaćeno rešenje (jedino ili jedno od nekoliko). Zbog toga se kaže da su kolokacije prozirne (nem. *durchsichtig*), ali nepredvidljive (nem. *unvorhersehbar*) konstrukcije.

Tako se, primera radi, za održavanje higijene zuba u srpskom jeziku koristi isključivo kolokacija 'prati zube', iako ništa manje logične ne bi bile ni sintagme *četkati zube, *ribati zube, *trljati zube i *čistiti zube, a verovatno bi se mogla naći i još koja mogućnost. Uprkos tome što bi bile podjednako prihvatljive u gramatičkom, semantičkom i stilskom pogledu, ove se druge mogućnosti jednostavno ne koriste, i nijedan ih kompetentni govornik srpskog jezika nikada ne bi upotrebio, osim

³⁰ Kao što je slučaj i kod drugih tipova frazeologizama, pored određenja za koje smo se opredelili u ovoj knjizi, lingvistička i germanistička literatura nudi raznovrsna shvatanja i definicije kolokacija. Istaknuti proučavalac leksičkog sistema nemačkog jezika, Hans Jirgen Heringer zato je svojevremeno i prokomentarisao da mu se nimalo ne bi svidelo kad bi ga neko primorao da precizno definiše kolokacije: „Was genau Kollokationen sind, möchte ich nicht definieren müssen.“ (Heringer, 1999).

možda u šali. Od četiri alternative koje smo naveli upotrebljava se isključivo sintagma 'čistiti zube', ali u drugačijem značenju nego kolokacija 'prati zube', jer podrazumeva korišćenje konca, a ne četkice.

Uporedimo li srpski i nemački jezik, videćemo da je nemački ekvivalent kolokacije 'prati zube' takođe kolokacija, ali da ne glasi **Zähne waschen* (*waschen* – 'prati'), već *Zähne putzen* (*putzen* – 'čistiti'). I u nemačkom bi se jeziku, baš kao i u srpskom, lako dalo naći još nekoliko mogućnosti da se izrazi isti sadržaj, npr. **Zähne bürsten* (*bürsten* – 'četkati'), **Zähne waschen* ili **Zähne spülen* (*spülen* – 'ispirati', 'prati'). Bez obzira na to što bi teorijski bile sasvim prihvatljive, nijedna se od ovih alternativa ne upotrebljava, tako da bi ih svaki kompetentni govornik doživeo kao krajnje neobične i neprihvatljive, pa čak i komične.

Uzete skupa, osnovne karakteristike kolokacija, prozirnost i nepredvidljivost, ovu grupu frazeologizama čine osobito velikim izazovom za sve govornike koji određeni jezik usvajaju kao strani. Kao što smo videli na primeru 'prati zube' - *Zähne putzen*, kolokacije su jezički specifične, baš kao i svi ostali frazeologizmi. Drugim rečima, one se razlikuju od jezika do jezika. Imaju naravno i poklapanja, poput podudarnosti između nemačke kolokacije *Vortrag/Vorlesung halten* (*Vortrag, m. / Vorlesung, f.* – 'predavanje', *halten* – 'držati'), i njenog srpskog ekvivalenta, kolokacije 'držati predavanje'. Nažalost, takve se podudarnosti ne mogu predvideti, pa nisu od osobito velike pomoći govornicima ograničene kompetencije.

Zahvaljujući tome što je njihovo doslovno značenje ujedno i njihovo stvarno značenje, kolokacije govornicima ograničene kompetencije ne stvaraju teškoće pri razumevanju, ali zato izazivaju tim veće probleme pri jezičkoj produkciji (govor/pisanje). Usled prozirnosti njih je, naime, izuzetno teško prepoznati, tj. razlikovati od „običnih“ sintagmi. Govornici ograničene kompetencije nemaju dovoljno znanja i iskustava koja bi im ukazala na pravu prirodu kolokacije. Oni jednostavno ne mogu da uoče to da je određena formulacija u datom jeziku čvrst spoj, a ujedno i jedini prihvatljiv način da se izrazi određeni sadržaj. Zbog toga govornici ograničene kompetencije nisu ni svesni toga da kolokacije treba da usvoje kao celinu, onako kako bi usvajali i idiome ili poslovice.

Posledično, govornici ograničene kompetencije pri jezičkoj produkciji sklapaju sintagme koje nisu gramatički ili semantički pogrešne, ali svejedno nisu adekvatne, jer nisu zaživele u jeziku i ne koriste se. Takva su rešenja problematična zato što nisu „u duhu jezika“, pa kompetentnim govornicima zvuče izuzetno neobično, začuđujuće, a ponekad i smešno i/ili nerazumljivo. Da bismo naslutili kakve sve greške mogu proizaći iz nepoznavanja kolokacija dovoljno je da pomislimo na to kakve bi reakcije izazvao govornik koji bi, misleći na snimanje podataka na CD, bez ikakve želje da bude orginalan i/ili duhovit u standardnom srpskom jeziku upotrebio formulaciju 'spaliti CD' ili 'sagoreti CD', po ugledu na engliski i nemački (engl. *to burn a CD/DVD*, nem. *eine CD/DVD brennen*).

Sličan bi utisak svakako izazvao i govornik koji bi umesto kolokacije *den Fernseher einschalten* (uključiti televizor) upotrebio sintagmu **den Fernseher anzünden*, oslanjajući se na srpsku kolokaciju 'upaliti televizor'. Nema ni potrebe za tim da naglašavamo da bi isto tako bilo i sa govornikom koji bi, ugledajući se na englesku formulaciju *to take a photo of someone*, na nemačkom skovao sintagmu **ein Foto von jemandem nehmen* (umesto *ein Foto von jemandem machen*), a na srpskom sintagmu *uzeti fotografiju od nekoga, umesto 'fotografisati/slikati nekoga'. Pored ovih, ima i niz drugih primera, koji možda nisu svi listom toliko upečatljivi, ali su svakako podjednako neprihvatljivi.

U ovome se kolokacije razlikuju od ostalih frazeologizama, koji ili stvaraju poteškoće već pri razumevanju, ili barem lako upadaju u oči specifičnom strukturom, kao npr. šematske konstrukcije ili geminatni frazeologizmi, o kojima će kasnije biti reči. S druge strane, takve se konstrukcije upravo zahvaljujući tim poteškoćama i/ili toj specifičnoj strukturi barem lako prepoznaju kao frazeologizmi, tako da su govornici ograničene kompetencije svesni toga da na njih moraju da obrate posebnu pažnju.

Kada se govornik ograničene kompetencije prvi put sretne, primera radi, s geminatnim frazeologizmom *durch Dick und Dünn* (kroz sito i rešeto) on možda neće shvatiti to šta dati frazeologizam tačno znači, ali će mu svakako biti jasno, pa makar nesvesno i intuitivno, da je taj izraz unekoliko atipičan, da se ne može shvatiti bukvalno (*kroz gusto i tanko), i da zato valja pribaviti dodatne informacije o njemu. Slično bi bilo i s geminativnim frazeologizmima *Hinz und Kunz* (kuso i repato) i *mit Pauken und Trompeten* (s velikom pompom, uz veliku pompu), s komunikativnim frazeologizmom *mach die Ohren steif!* (samo hrabro!, bukvano *ukruti uši!) ili s ustaljenom fazom *eine goldene Kehle haben* (imati zlatan glas, bukvalno *imati zlatno grlo).

S obzirom na to da su kolokacije brojne i česte u jeziku, tj. da većina tekstova, i usmenih i pisanih, takoreći vrvi od njih, nedovoljno poznavanje kolokacija govornike ograničene kompetencije praktično lišava mogućnosti za to da produkuju tekst prihvatljivog kvaliteta. Čak i ako bi im pošlo za rukom da sastave tekst u kome nema niti jedne gramatičke ili pravopisne greške, on i dalje ne bi bio „u duhu jezika“, pa bi čak i čitaoci koji se ne bave jezikom i nisu stručnjaci za jezička pitanja vrlo brzo i lako prepoznali to da s tim tekstom nešto nije kako valja, da nije optimalan.

Zbog toga bi kolokacijama u nastavi stranih jezika trebalo pokloniti izuzetnu pažnju, a svakako znatno veću nego što im se do sada obično poklanjala. Učenicima bi veoma koristilo to da usvoje što veći broj kolokacija, a pre svega bi ih trebalo senzibilizovati za ovaj tip frazeologizama, zato da bi bili svesni problema, a i zato da bi i samostalno mogli da unapređuju svoju kolokacijsku kompetenciju (nem. *Kollokationskompetenz, f.*). U tom im cilju svakako valja ukazati na postojanje rečnika koji su

specijalizovani upravo za informacije o kolokacijama i probabemama³¹, takozvanih kombinatornih ili kolokacijskih rečnika (nem. *Kollokationswörterbuch*, n.). Oni su od neprocenjivog značaja za sve koji žele dobro da ovladaju stranim jezikom i da se osposobe za jezičku produkciju u skladu sa svim jezičkim normama.

Uz pomoć kolokacijskog rečnika učenici i drugi govornici ograničene kompetencije mogu, primera radi, doznati to da imenica *Verletzung*, f. (povreda) ulazi u sastav probabema poput *schwere Verletzungen* (teške povrede), *innere Verletzungen* (unutrašnje provrede), *leichte Verletzungen* (lakše povrede), kao i to da gradi kolokacije kao što su *seinen Verletzungen erliegen* (podleći povredama) ili *Verletzungen erleiden/davontragen* (zadobiti povrede). Iz takvih rečnika takođe doznajemo to da imenica *Empfang*, m. u značenju 'svečani prijem' gradi kolokaciju *einen Empfang geben* (organizovati prijem), a u značenju 'prijem signala' kolokaciju *auf Empfang sein* (imati prijem). Tu ćemo doznati i da se za imenicu *Druck*, m. u značenju 'pritisak', između ostalih, vezuju probabeme *großer/starker/hoher Druck* (veliki/snažan/visok pritisak) i *den Druck messen/kontrolieren* (meriti/kontrolisati pritisak), a da ulazi u sastav kolokacija *jemandes Druck nachgeben* (podleći pritisku), *unter Druck stehen* (biti pod pritiskom) itd.

Prvi specijalizovani rečnik kolokacija u nemačkom jeziku objavljen je 2011. godine. Bio je to „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ U. Kvasthofa (Quasthoff, 2011). Sličan mu je, međutim, nešto stariji rečnik „Duden: Stilwörterbuch“ (Duden, 2010), koji je doživeo već čitav niz izdanja. Uz kolokacije ovaj potonji rečnik nudi i neke druge tipove frazeologizama, pa i probabeme i primere. Pored njih, izvesne podatke o kolokacijama, a ponekad čak i prilično detaljne informacije o njima, danas takođe nude i mnogi štampani opšti i učenički rečnici nemačkog jezika, a naročito pojedini *online* elektronski rečnici, kao „Digitales Wörterbuch der deutschen Gegenwartssprache“ (DWDS) ili „Duden online“. Evo nekoliko primera iz kolokacijskog rečnika U. Kvasthofa, kao i iz nekih drugih rečnika koji korisnicima ukazuju i na kolokacije u koje ulaze odrednice.

³¹ Probabeme su tipične kombinacije leksema, koje se koriste veoma često, znatno češće od drugih kombinacija koje dati jezik takođe dozvoljava. Za razliku od kolokacija, probabeme nisu frazeologizmi, već samo izuzetno frekventne sintagme. One se od kolokacija, naime, razlikuju po tome što nisu isključiva sredstva za iskazivanje određenog sadržaja, pa govornici mogu koristiti i drugačije formulacije, a da se ipak ne ogreše o jezičku normu (isp. Herbst & Klotz, 2003).

Abkehr die

A: abrupt · bewusst · brusk · deutlich · klar · plötzlich · radikal · schnell · schroff · überraschend ■ allgemein · generell · grundlegend · gründlich · grundsätzlich · konsequent · völlig · vollkommen · vollständig ■ notwendig ■ schleichend · schrittweise · still · vorsichtig · weitgehend · zunehmend ■ endgültig · zeitweilig · zwischenzeitlich ■ inner

Ilustracija 1: Primer iz rečnika 1 (Quasthoff, 2011)

Absatz der**Textabschnitt**

V: AKK. ergänzen · schreiben · vergleichen ■ lesen
A: erste · oberste ■ ausgedehnt · groß · kurz · lang

Umsatz

V: NOM. boomen · steigen · wachsen ■ lahmen · schrumpfen · sinken · stagnieren · stocken · zurückgehen ■ sich erhöhen · verringern ■ AKK. ankurbeln · erreichen · garantieren · stabilisieren · steigern · verdoppeln ■ einbüßen
A: gestiegen · hoch · lebhaft · massenhaft · rege · reichlich · reifsend · steigend · stürmisch · wachsend ■ stabil · stagnierend · unverändert ■ flau · gering · niedrig · rückläufig · schlecht · schleppend · schwach · sinkend · stockend · zurückgehend ■ angepeilt · bisherig · jährlich · momentan · monatlich

Schuhabssatz

A: breit · flach · hoch · klobig · niedrig · spitz

Ilustracija 2: Primer iz rečnika 2 (Quasthoff, 2011)

Abendessen, das:

das A. bereiten, machen, richten, auftragen; das A. steht auf dem Tisch, ist fertig; ein A. geben (*ein festliches Abendessen veranstalten*); bleib doch zum A.!; jmdn. zum A. einladen; vor, nach dem A.

Ilustracija 3: Primer iz rečnika 3 (Duden, 2010)

Abbau, der:

1. *das Abbauen*: der A. der Gerüste, Tribünen.
2. a) *Senkung; Beseitigung*: ein kontinuierlicher, stufenweiser A.; der A. der Handelsschranken, Zölle; der A. von Ängsten, von Vorurteilen; dem sozialen A. entgegenwirken; b) *Verringerung*: der A. der Verwaltung, des Personals; der fortschreitende A. von Arbeitsplätzen, von Stellen; den A. von Beamten fordern.
3. (Bergmannsspr.) *Förderung, Gewinnung*: der A. von Kohle, des Erzes; dem A. unterliegen (*abgebaut werden*); Kali in A. nehmen (*abbauen*).
4. (Chemie, Biol.) *Zerlegung in niedere Aufbaumlemente*: der A. von Eiweiß, von Stärke, von Hämoglobin; der A. des Alkohols im Blut, der Fettsäuren in der Leber.
5. *Schwund, Rückgang*: ein biologischer A. findet statt; der A. der Kräfte im Alter.

Ilustracija 4: Primer iz rečnika 4 (Duden, 2010)

Wortprofil 2012 für Dissertation : 303 signifikante Verbindungen

Ilustracija 5: Primer iz rečnika 5 (DWDS)

Wortprofil 2012 für Dissertation : 303 signifikante Verbindungen

Ilustracija 6: Primer iz rečnika 6 (DWDS)

Ausnahme

absehen
machen
geben
gelten
bestätigen
bleiben
zulassen
bildnen

Bedeutungen, Beispiele und Wendungen

a. Abweichung von der geltenden Regel; Sonderfall

Beispiele

- eine Ausnahme machen
- etwas bildet eine Ausnahme, gilt als große Ausnahme
- es beteiligten sich alle mit Ausnahme der Kinder
- alle ohne Ausnahme
- von wenigen Ausnahmen abgesehen

Wendungen, Redensarten, Sprichwörter

Ausnahmen bestätigen die Regel

Ilustracija 7: Primer iz rečnika 7 (Duden online)

Prema U. Kvasthofu, autoru rečnika „Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen“ (Quasthoff, 2011), kolokacije mogu biti različitog oblika, i to:

1. imenička sintagma s pridevskim atributom (pridev + imenica), npr. *geistiges Eigentum – intellektualna svojina*, *anfallende Kosten* – 'troškovi koji nastanu', 'nastali troškovi', *einmalige Abfindung* – 'jednokratna otpremnina', *rückständige Abgaben* – 'zaostale dažbine', *dienstleistende Tätigkeiten* – 'uslužne delatnosti', *der diensthabende Arzt* – 'dežurni lekar', *ein ausgiebiges Frühstück* – 'obilan doručak', *unterschwellige Ängste* – 'skriveni/podsvesni strahovi', *eine ausgesprochene Abneigung* – 'izrazita antipatija', *eine auffallende Erscheinung* – 'upadljiva pojava';
2. glagolska sintagma s imenicom u funkciji subjekta (glagol + imenica), npr. *eine Abfindung steht (jemandem) zu* – '(neko) ima pravo na otpremninu/namirenje', *der Abflug verzögert sich* – 'let kasni' itd.;
3. glagolska sintagma s imenicom u funkciji objekta u dativu ili akuzativu (glagol + imenica), npr. *dem Dienst fernbleiben* – 'izostati s posla', *ein Gelübde ablegen* – 'zakleti se', 'položiti zakletvu', *ein Gelübde brechen* – 'prekšiti zakletvu', *einen Einwand gelten lassen* – 'uvažiti'

prigovor', den Ausnahmezustand verhängen – 'proglasiti vanredno stanje', ein Gesetz verabschieden – 'doneti zakon', einen Vertrag abschließen – 'sklopliti ugovor';

4. glagolska sintagma s predloškom konstrukcijom (glagol + predlog + imenica), npr. *jemanden nach dem Weg fragen* – 'pitati nekoga kako se stiže nekuda', *das Gespräch auf etwas bringen* – 'okrenuti razgovor na neku temu', *jemanden in ein Gespräch verwickeln* – 'uvući nekoga u razgovor';
5. glagolska sintagma s pridevom³² ili prilogom u funkciji priloške odredbe (glagol + prilog/pridev), npr. *anderwertig nutzen* – 'koristiti drugačije', 'koristiti u druge svrhe', *ausgelassen feiern* – 'neumereno/razuzdano se veseliti', 'neumereno/razuzdano slaviti', *ausgiebig frühstücken* – 'obilno doručkovati';
6. pridevska sintagma s pridevom kao atributom (pridev/particip + pridev), npr. *hundertprozentig sicher* – 'stopostotno siguran', *ausdrücklich verboten* – 'izričito zabranjen', *voll betankt* – 'pun do vrha (rezervoar)' itd.

Kao što navedeni primeri pokazuju, ekvivalentne kolokacije na srpskom jeziku mogu biti veoma slične nemačkim kolokacijama, ali se ipak veoma često makar donekle, ili čak osetno od njih razlikuju. Govornici srpskog jezika koji nemački usvajaju kao drugi jezik moraju zbog toga svakako na njih obratiti posebnu pažnju i moraju se potruditi da ih usvoje, inače će njihova jezička produkcija na nemačkom neizbežno ostati manjkava, tj. neusaglašena s normom tog jezika.

Ustaljene fraze su stabilne, poluidiomatizovane ili idiomatizovane glagolske sintagme koje se, međutim, moraju dopuniti da bi se formulisala gramatična rečnica. Kao što će i sam čitalac lako uočiti na osnovu primera koje ćemo navesti nekoliko redova niže, one se moraju dopuniti da bi se oblikovalo misaono zaokruženi iskaz ili zaokružen govorni čin³³. To je i osnovna formalna razlika između ustaljenih fraza i poslovica, koje imaju oblik gramatične rečenice, zaokružene su misli, i nije ih neophodno dopunjavati da bi poslužile kao govoran čin:

die Flinte ins Korn werfen (dići ruke od svega),
einen Pik auf jemanden haben (imati pik na nekoga),
etwas an den Tag bringen (izneti nešto na videlo, obelodaniti),
im grünen Bereich sein (biti u redu),
in eine Sackgasse geraten (naći se u slepoj ulici, upasti u slepu ulicu),
jemandem den Rest geben (dotući nekoga),

³² U skladu s mišljenjem koje je srazmerno rašireno u germanistici, prilozima smatramo samo nepromenljive reči, tj. samo one lekseme koje nikada, ni u jednoj funkciji nemaju fleksiju, a pretežno označavaju okolnosti pod kojima se odvija glagolska radnja (Srđić, 2008).

³³ Govorni činovi su osnovne jedinice jezičke komunikacije (isp. Kostić, 2002).

jemandem einen Floh ins Ohr setzen (ubaciti nekome buvu),
jemanden auf die Folter spannen (držati nekoga u neizvesnosti, mučiti nekoga neizvesnošću),
jemandes Thron wackelt (nekome se trese stolica/fotelja),
keinen Stein auf dem anderen lassen (ne ostaviti ni kamen na kemenu, razrušiti do temelja),
unter eine Sache einen Schlussstrich ziehen (podvući crtlu) itd.

Poslovice su frazeologizmi u obliku rečenice koji prenose neku moralnu ili drugu pouku. One imaju oblik gramatične rečenice, misaono su zaokružene i ne moraju se dopunjavati da bi preuzele na sebe ulogu govornog čina (isp. Ivanović, 2005):

Aus den Augen, aus dem Sinn. (Daleko od očiju, daleko od srca),
Der Weg zur Hölle ist mit guten Vorsätzen gepolstert. (Put do pakla popločan je najlepšim namerama.),
Die Welt ist ein Dorf. (Svet je mali.)
Die Zeit heilt alle Wunden. (Vreme leči sve rane.),
Ein Unglück kommt selten alleine. (Nesreća nikad ne dolazi sama.),
Morgenstund hat Gold im Mund. (Ko rano rani, dve sreće grabi.),
Stilles Wasser ist tief. (Tiha voda breg roni.).
Vorsicht ist die Mutter der Weißheit. (Oprez je majka mudrosti.)
Wer anderen eine Grube gräbt, fällt selbst hinein. (Ko drugome jamu kopa, sam u nju upadne.),
Wer zuletzt lacht, lacht am besten. (Ko se zadnji smeje, najslađe se smeje.),
Zeit ist Geld. (Vreme je novac.) itd.

Iako će pri pomenu frazeologizma mnogima prvo pasti na pamet upravo poslovice, sa stnovišta usvajanja i nastave stranog jezika, pa i sa stanovišta prevodenja i drugih filoloških zadataka, njihov značaj danas više nije osobito veliki. (Što, naravno, ne znači da nisu bitne.) U ruralnoj, usmenoj kulturi poslovice su, u nedostatku drugih mogućnosti, bile značajno sredstvo za prenošenje moralnih pouka i drugih (sa)znanja, ali u pisanoj i urbanoj kulturi, koja raspolaže znatno bogatijim mogućnostima za prenošenje moralnih vrednosti i znanja uopšte, njihov se značaj osetno smanjio (isp. Ivanović, 2005). U današnje vreme nisu frekventne, ne koriste se često, bilo da ih posmatramo pojedinačno, bilo da ih posmatramo kao grupu. Osim relativno malog broja poslovica koje su očuvale vitalnost, ovi frazeologizmi prelaze u pasivan leksički fond savremenih govornika, ili čak polako padaju u zaborav.

Opšta mesta su frazeologizmi u obliku rečenice i autonimni iskazi, baš kao i poslovice. Za razliku od poslovica, ovi frazeologizmi, međutim, ne formulišu (uslovno rečeno) nove misli i zaključke, već samo potvrđuju nešto što je već i samo po sebi jasno:

Aus Kindern werden Leute. (Deca rastu.),
Geschehen ist geschehen. (Šta je bilo, bilo je.),

Versprochen ist versprochen. (Obećanje je obećanje.),

Was muss sein, muss sein. (Što mora, mora.; Biće što mora biti.)

Wo er recht hat, hat er recht. (Sasvim je u pravu.; Što jeste, jeste.) itd.

Strukturalni frazeologizmi su frazeologizmi koji uspostavljaju gramatičke odnose, tj. imaju sličnu funkciju kao predlozi ili veznici:

in Bezug auf (u vezi sa, što se tiče),

im Falle dass (u slučaju da, ako, ukoliko) itd.

Komunikacijski frazeologizmi strukturiraju i usmeravaju komunikaciju. Većina ih se i ubraja u tzv. signale za strukturiranje teksta (nem. *Textbegrenzungssignal*, n.). Oni obeležavaju početak i kraj pisane ili usmene komunikacije ili pojedinačnih celina u okviru složenije komunikativne celine. To su formule za pozdravljanje i oprاشtanje, signali kojima sagovornicima naznačujemo to da smo zainteresovani za nešto druži razgovor, da se slažemo ili da se ne slažemo s govornikom, da želimo da preuzmem reč ili da je predamo sagovorniku, da bismo voleli da razgovor privredemo kraju itd. Iako nisu ni izbliza tako živopisni kao poslovice, geminativni frazeologizmi i pojedine druge grupe frazeologizama, značaj komunikativnih frazeologizama izuzetno je veliki. Govornik mora vladati ovim izrazima da bi uopšte imao šanse da uspešno vodi bilo kakvu, pa čak i najprostiju komunikaciju na odgovarajućem jeziku:

Auf Wiederhören! (Doviđenja.; u telefonskoj komunikaciji),

Auf Wiedersehen! (Doviđenja.)

Bis zum nächsten Mal. (Vidimo se. / Čujemo se.),

Guten Morgen/Tag! (Dobro jutro / dobar dan!),

Was macht die Kunst? (Šta ima?, Šta se radi?),

Wie geht's? (Kako si?, Kako je?),

Wir sehen uns. (Vidimo se.),

Wir telefonieren. (Čujemo se) itd.

Kao što i sam njihov naziv kaže, **šematske frazeološke konstrukcije** izrazi su oblikovani po određenoj šemi, po određenom modelu. Svi šematski frazeologizmi koji su nastali po istom modelu imaju istu strukturu:

Jahr für Jahr (godinu za godinom),

Schritt für Schritt (korak po korak),

Tag für Tag (dan za danom, iz dana u dan),

Wort für Wort (reč po reč) itd.;

von Jahr zu Jahr (iz godine u godinu),

von Tag zu Tag (iz dana u dan),

von Tür zu Tür (od vrata do vrata),
von Zeit zu Zeit (s vremena na vreme) itd.

Geminatni frazeologizmi su izrazi koji se sastoje od dve reči koje pripadaju istoj vrsti reči, povezane veznikom ili predlogom (isp. Burger, 2003). Mnogi se geminativni frazeologizmi zasnivaju na aliteraciji (nem. *Stabrheim, m.*), premda ima i drugačijih tipova:

Arm in Arm (ruku pod ruku),
Art und Weise (način),
aus Gnade und Barmherzigkeit (iz sažaljenja),
bei Nacht und Nebel (u tajnosti),
Hab und Gut (imovina),
in Bausch und Bogen (đuture, bez razlike),
mit Ach und Krach (uz veliku halabuku),
mit Kind und Kegel (sa celom porodicom),
mit Mann und Maus (svi do jednog; do kraja, potpuno; bez ostatka),
mit Wort und Tat (rečju i delom),
Rang und Namen (ugled) itd.

Komparativni frazeologizmi su ustaljena poređenja koja intenziviraju značenje nekog prideva ili glagola:

arm wie eine Kirchenmaus (go kao crkveni miš),
dastehen wie ein begossener Pudel (stajati kao pokisao),
dumm wie Bohnenstroh sein (biti glup kao čuskija),
ein Gesicht wie drei (acht/vierzehn) Tage Regenwetter machen (gledati kiselo),
Nerven wie Drahtseile haben (imati živce kao konopce, imati čelične živce),
wie eine Bombe einschlagen (odjeknuti kao bomba) itd.

Opisujući konvencionalne oblike neverbalne komunikacije ili vidove neverbalnog ponašanja, **kinegrami** označavaju osećanja koja se ispoljavaju na taj način ili ciljeve takvih postupaka. Kinegram *die Achseln zucken* (slegnuti ramenim) znači 'biti rezigniran', *jemandem auf die Schulter klopfen* (potapšati nekog po ramenu) znači 'čestitati nekome', a *sich jemandem in den Weg stellen* (preprečiti nekome put, isprečiti se nekome na putu) znači 'ometati nekoga da ostvari cilj'. Navećemo još nekoliko primera:

die Waffen strecken (položiti oružje),
jemandem den Vortritt lassen (ustupiti nekom prvenstvo),
jemandem in die Arme fallen (pasti nekome u zagrljaj),
jemanden gegen die Wand drücken (saterati nekog uza zid),
sich die Nase rüpfen (mrštit se, kriviti lice – od gađenja),
vor jemandem auf die Knie fallen (pasti pred nekim na kolena) itd.

Krilatice su opšte poznati citati iz književnih dela, filmova, s televizije, iz reklame itd., poput narednih citata iz Šekspirovog Hamleta:

To be, or not to be, that is the question.

nem. *Sein oder Nichtsein, das ist hier die Frage.*

srđ. *Biti ili ne biti, pitanje je sad.*

Something is rotten in the state of Denmark.

nem. *Etwas ist faul im Staate Dänemark.*

srđ. Nešto je trulo u državi Danskoj.

Ukoliko želi da upozna novije krilatice, koje danas uglavnom potiču iz medija, govornik mora da prati medijsku scenu u odgovarajućoj sredini, tj. da srazmerno redovno prati zabavne emisije, serije, reklame, humorističke emisije, političke govore, intervjuje itd., da čita novine i časopise, da gleda filmove, a pre svega filmske hitove itd. Samo će mali broj modernih krilatica biti uvršten u rečnike.

Krilatice koje su preuzete iz reklama, filmova, serija itd., a nisu stekle slavu van granica jedne zemlje ili jezičke zajednice, nimalo nije lako prevesti, čak i kada prevodilac nema nikakvih poteškoća s tim da ih prepozna kao krilatice, a ni s tim da odredi odakle su preuzete i koje je njihovo značenje. Tako je i sa naredne dve krilatice iz nemačkih televizijskih reklama s početka prve decenije 21. veka:

Drei, zwei, eins... meins! (slogan iz reklame za E-bay),

Nicht immer, aber immer öfter. (slogan iz reklame za pivo),

ili, pak, s krilaticom *ein bisschen Spaß muss sein* (≈ ponekad treba i da se zabavimo, doslovno 'malo zabave je neophodno') iz starog šlagera pevača Roberta Blanka, ili *und das ist auch gut so* (i to je potpuno u redu) iz veoma poznatog govora nemačkog političara Klausija Voverajta (Klaus Wowereit), dugogodišnjeg gradonačelnika Berlin, održanog 2001. godine. U Nemačkoj je takođe slavna i krilatica, po formi slična poslovici, koja se pripisuje bivšem predseniku SSSR-a Mihailu Gorbačovu „Wer zu spät kommt, den bestraft das Leben.“³⁴ Gorbačovljeva izjava je zapravo glasila nešto drugačije, nije bila toliko komprimirana i nije podsećala na izreku: „Ich glaube, Gefahren warten nur auf jene, die nicht auf das Leben reagieren. Und wer die vom Leben ausgehenden Impulse - die von der Gesellschaft ausgehenden Impulse aufgreift und dementsprechend seine Politik gestaltet, der dürfte keine Schwierigkeiten haben, das ist eine normale Erscheinung.“ Zapamćena je, međutim, u upečatljivom obliku koji joj je dala novinarka FAZ-a, da bi bila pogodnija kao naslov članka (http://de.wikiquote.org/wiki/Michail_Gorbatschow).

³⁴ One koji prekasno reaguju kazniće sam život.

Autofrazeologizmi se sreću isključivo u književnim i dramskim delima, u filmovima i televizijskim serijama. To su izrazi koje autor ciljano ponavlja u tekstu, predstavi, filmu ili seriji, tako da unutar datog dela stiču obeležja frazeologizma, pre svega stabilnost. Primer autofrazeologizma bile bi uzrečice, tzv. *catch phrases*, likova u filmovima i serijama. To su izrazi koje određeni lik često koristi i po kojima je prepoznatljiv (npr. *my name is Bond, James Bond* iz filmova o Džemu Bondu).

Onimički frazeologizmi su stabilne grupe reči koje se koriste kao imena institucija, geografskih pojmljiva i dr.:

- das Adriatische Meer* (Jadransko more),
- das Kaspische Meer* (Kaspijsko more / Kaspijsko jezero),
- das Rote Kreuz* (Crveni krst),
- das Weiße Haus* (Bela kuća),
- der Ferne Osten* (Daleki istok),
- der Nahe Osten* (Bliski istok) itd.

Terminološki frazeologizmi su stabilne grupe reči koje imaju funkciju termina. Za filologe i buduće filologe svakako su osobito značajni terminološki frazeologizmi koji pripadaju terminološkom aparatu nauke o jeziku i nauke o književnosti, a jezičkim stručnjacima koji se opredeljuju za prevođenje stručnih tekstova, svakako, i terminologija odgovarajućih struka. Ovde ćemo navesti nekoliko primera terminoloških frazeologizama iz pravne, ekonomске, religijske i vojne terminologije:

Terminološki frazeologizmi iz oblasti prava:

- amtliche Eigenschaft*, f. (službeno svojstvo),
- außergerichtliche Einigung*, f. (vansudski sporazum),
- behördliche Verfügung*, f. (odluka nadležnog organa),
- einstweilige Verfügung*, f. (privremeni nalog),
- geistiges Eigentum*, n. (intelektualna svojina),
- Gerichtsstand*, m. der begangenen Tat (nadležnost suda prema mestu izvršenja krivičnog dela),
- gütliche Einigung*, f. (sporazum postignut mirnim putem),
- nichtstreitige Gerichtsbarkeit*, f. (vanparnično sudstvo),
- ordnungsgemäß bevollmächtigt* (uredno opunomoćen, opunomoćen po propisu) itd.;

Terminološki frazeologizmi iz oblasti ekonomije:

- abziehbare Steuer*, f. (porez s pravom na odbitak),
- ausländischer Steuerpflichtiger*, m. (poreski obveznik nerezident),
- autonome ergänzende Steuer*, f. (autonomni novootvrđeni porez),
- Fälligkeit*, f. der Steuer (dospelost poreza),
- Land*, n. der Erstattung (zemlja u kojoj se vrši povraćaj),

steuerbarer Umsatz, m. (oporeziv promet),
steuerpflichtiger Abnehmer, m. (kupac – poreski obveznik) itd.

Terminološki frazeologizmi iz oblasti religije:

die große Fastenzeit (uskršnji post),
die Heilige Dreieinigkeit (Sveta trojca),
die Weisen aus dem Morgenland (mudraci s Istoka),
Hochfest, n. des lichten Dienstags (praznik svetlog utorka),
Ritus, m. der Wasserweihe (čin vodoosvećenja),
strenger Fasttag, m. (strogi post),
Zelt, n. der Offenbarung (šator od sastanka),
Zelt, n. des Zeugnisses (šator svedočanstva) itd.

Terminološki frazeologizmi iz vojne terminologije:

atomare Unterwasserdetonation, f. (podvodna nuklearna eksplozija),
erhöhte Gefechtsbereitschaft, f. (povećana borbena gotovost),
langer Feuerstoß, m. (dug rafal),
leichte Bewaffnung, f. (lako naoružanje),
nachhaltiger Kampfstoff, m. (dugotrajni bojni otrov) itd.

Klišei su grupe reči koje se isuviše često koriste, tako da ih govornici nešto razvijenijeg osećaja za jezik doživljavaju kao isprazne i izlizane, kao otrcane fraze. Kliše je, primera radi, kada na nemačkom jeziku godišnji odmor nazovemo *die schönste Zeit des Jahres* (najlepši period godine) ili kad dom nazovemo *die eigenen vier Wände* (sopstvena četiri zida).

3.4. Tvorenice i netvorenice

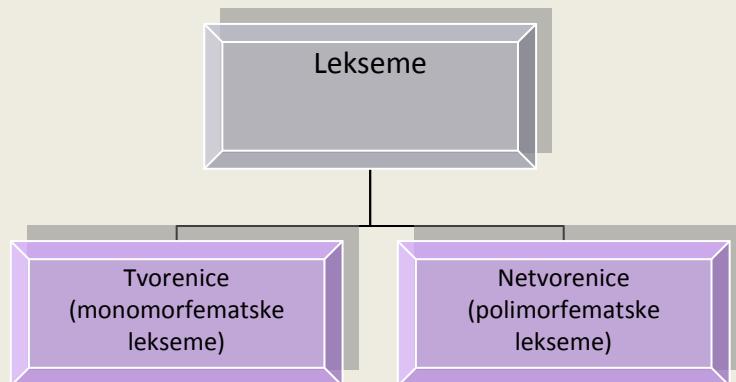
Lekseme koje se sastoje od jedne jedine slobodne morfeme, poput leksema *Glas, n.* (staklo; naočare; tegla), *roh* (sirov) ili *drei* (tri), nazivaju se monomorfematskim konstrukcijama (nem. *monomorphemische Konstruktion, f.*, *monomorphematisches Wort, n.*). Gledano iz malo drugačije perspektive, naime sa stanovišta tvorbe reči, one se nazivaju netvorenicama (nem. *Simplex, n.*), usled toga što se, barem u savremenom jeziku, ali često ni u ranijim periodima jezičkog razvoja, na njima ne vide tragovi tvorbe reči. To znači da se one (danasa) ne mogu razložiti na morfeme, na manje značenjske elemente od kojih su građene.

Lekseme koje se sastoje od više morfema nazivaju se polimorfematskim konstrukcijama (nem. *polymorphematische Konstruktion, f.*, *polymorphematisches Wort, n.*), a iz perspektive tvorbe reči tvorenicama (nem. *Wortbildungskonstruktion, f.*). Na njima se jasno vide tragovi tvorbe reči,

odnosno jasno se prepoznaju elementi od kojih su građene, ili pak način na koji su nastale od nekih drugih elemenata. Tako je i kod narednih primera:

- AKW, n.* (atomska centrala) ← *Atomkraftwerk, n.* (atomska centrala),
- anekdotenhaft* (anegdotski) ← *Anekdot, f.* (anegdota) + *-haft*,
- anerkennen* (priznati/priznavati) ← *an* + *erkennen* (prepoznati/prepoznavati),
- bekämpfen* (suzbiti/suzbijati) ← *be-* + *kämpfen* (boriti se),
- Fachtagung, f.* (stručni skup) ← *Fach, n.* (struka; predmet) + *Tagung, f.* (skup, sastanak),
- Gut, n.* (imanje, poljsko dobro) ← *gut* (dobar),
- Kripo, f.* (kriminalistička policija) ← *Kriminalpolizei, f.* (kriminalistička policija),
- Lachen, n.* (smeh, smejanje) ← *lachen* (smejati se),
- Laufbursche, m.* (potrčko) ← *lauf-* (trčati) + *Bursche, m.* (dečko, mali),
- pausenlos* (bez pauze, neprekidno) ← *Pause, f.* (pauza) + *-los*.

Kao što navedeni primjeri pokazuju, tvorenice većinom nastaju spajanjem manjih elemenata, odnosno povezivanjem morfema i/ili drugih leksema, pa čak i grupa reči. To, međutim, nije jedina mogućnost. Nove se reči grade i skraćivanjem reči ili višečlanih naziva, i upravo se na tom principu zasniva tvorba skraćenica, kao i tzv. retrogradna derivacija. Osim toga, lekseme se u nemačkom jeziku mogu i bez formalnih promena prebacivati, prenosići u novu vrstu reči, kao u primerima *lachen* (smejati se) → *Lachen, n.* (smeh) i *gut* (dobar, -a, -o) → *Gut, n.* (poljsko dobro, imanje; dobro). Tvorba reči koji se zasniva na tom principu naziva se konverzijom.

Grafikon 7: **Tvorenice i netvorenice**

3.4.1. Tvorbeni modeli

Za bogaćenje jezika staraju se sami govornici, pozajmljujući reči iz stranih jezika ili gradeći nove reči. U građenje reči ponekad se ulaže mnogo vremena, energije i veštine. Tako je kada stručnjaci za marketing smišljaju najbolji naziv za neki novi proizvod, kada naučnici tragaju za pogodnim terminom kojim će označiti novootkriveni fenomen ili kada se stručnjaci za jezik trude da pronađu adekvatan domaći ekvivalent neke strane reči. Naučni i stručni termini, nazivi proizvoda i druge reči od marketinškog značaja, pa i pojedine kreacije književnika i drugih ljudi od pera zaista su po pravilu rezultat brižljivog promišljanja. Za razliku od toga, ulaganja u reči koje pripadaju opštem leksičkom fondu uglavnom su neuporedivo manja. Njih grade „obični“ govornici datog jezika, bez posebnih znanja ili iskustava koja bi im olakšala posao, relativno spontano, a da često nisu ni svesni sopstvenog dostignuća.

Međutim, bez obzira na to da li novu reč grade stručnjaci ili laici, da li u to ulažu mnogo ili malo truda, da li se radi o svesnom naporu ili jednostavno o govornikovom pokušaju da što brže i uspešnije reši problem pred kojim se našao, taj se zadatak obavlja prema već postojećim šemama. Nove se reči, naime, uvek grade na osnovu takozvanih tvorbenih modela (nem. *Wortbildungsmodell*, n.). Tvorbeni su modeli opšte smernice, opšte šeme koje su se vremenom nametnule kao najbolje, najefikasnije metode za tvorbu reči u određenom jeziku ili u određenoj porodici jezika. U savremenom nemačkom jeziku, baš kao i u savremenom srpskom, postoje sledeći tvorbeni modeli:

1. slaganje (nem. *Komposition*, f., *Zusammensetzung*, f.),
2. izvođenje (nem. *Derivation*, f., *Ableitung*, f.),
3. prefiksalna tvorba (nem. *Präfixableitung*, f., *Präfigierung*, f.),
4. tvorbeno skraćivanje (nem. *Kurzwortbildung*, f.) i
5. konverzija (nem. *Konversion*, f.).

Slaganje je tvorbeni model koji se zasniva na kombinovanju, spajanju elemenata koji su i sami samostalni. Ti elementi mogu biti slobodne morfeme, lekseme ili grupe reči:

Adressbuch, n. (imenik, adresar) ← *Adresse*, f. (adresa) + *Buch*, n. (knjiga),

Eintagsfliege, f. (majska mušica;³⁵ čudo za tri dana, prolazna senzacij) ← *ein Tag* (jedan dan) + *Fliege*, f. (muha, mušica),

Landwirtschaftsministerin, f. (ministarka poljoprivrede) ← *Landwirtschaft*, f. (poljoprivreda) + *Ministerin*, f. (ministarka),

leichtverderblich (lako kvarljiv) ← *leicht* (lako) + *verderblich* (kvarljiv) itd.

³⁵ Majske mušice se još nazivaju i vodenim cvetovima ili jednodnevnikama. Reč je o grupi koja obuhvata oko 2000 vrsta insekata. Njihov latinski naziv glasi *ephemeropterae*.

Izvođenje se zasniva na povezivanju samostalnih elemenata sa sufiksima. I ovde samostalni elementi mogu biti slobodne morfeme, lekseme ili grupe reči:

Frechheit, f. (drskost) ← frech (drzak) + -heit,

friedlich (miran) ← Friede(n), m. (mir) + -lich itd.

Kao što i sam naziv prefiksalne tvorbe kaže, ovaj se tvorbeni model zasniva na kombinovanju samostalnih elemenata s prefiksima:

aushusten (iskašljati) ← aus- + husten (kašljati),

Unzeit, f. (nevreme, nedoba; loš trenutak, loš momenat) ← un- + Zeit, f. (vreme),

vorladen (pozvati na sud i sl.) ← vor- + laden (pozvati/pozivati) itd.

I suštinu tvorbenog skraćivanja možemo lako odgometnuti već na osnovu samog naziva tvorbenog modela. Ovaj se tvorbeni model, naime, zasniva na skraćivanju kome se podvrgavaju lekseme ili grupe reči (višečlani nazivi):

BMI, n. ← Bundesministerium des Inneren, n. (Savezno ministarstvo unutrašnjih poslova),

Schiri, m. ← Schiedsrichter, m. (sportski sudija),

Uni, f. ← Universität, f. (univerzitet) itd.

Konverzija podrazumeva prebacivanje, prelazak reči i grupa reči iz jedne vrste reči u drugu vrstu reči bez formalnih promena, osim eventualno ortografskih:

Fliegen, n. (letenje) ← fliegen (leteti),

Grün, n. (zelenilo) ← grün, n. (zelen),

Weise, m. (mudrac) ← weise (mudar) itd.

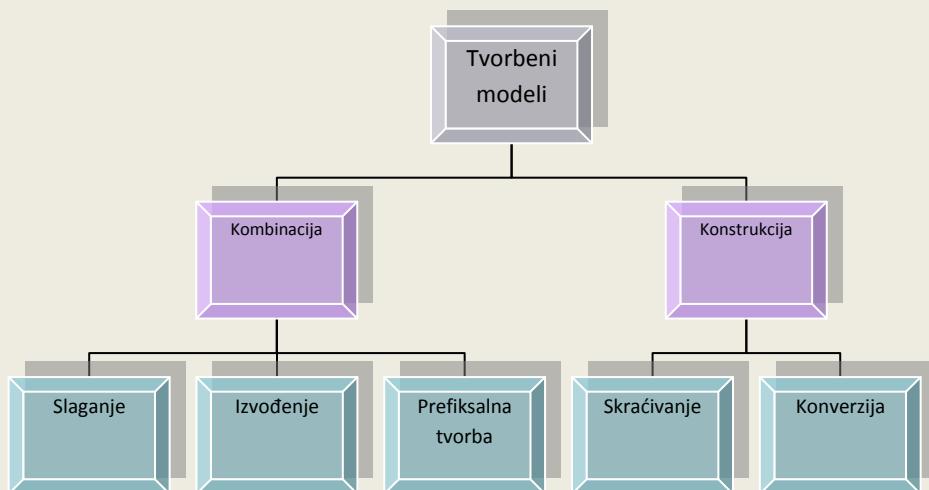
Tvorbenim morfemima posvećen je čitav drugi deo ove knjige, koji nosi naslov *Proces tvorbe reči*. Tamo ćemo čitaoce detaljnije upoznati s suštinskim odlikama svih tvorbenih modela i s podtipovima koje su oni razvili u nemačkom jeziku, a navećemo i brojne primere. Za ovu priliku ograničili smo se na osnovne informacije, neophodne za razumevanje narednog poglavљa.

3.4.2. Kombinatorni i konstrukcionalni tvorbeni modeli

Svi tvorbeni modeli mogli bi se podeliti na dve grupe. S jedne strane, tu su tvorbeni modeli koji se zasnivaju na kombinaciji postojećih jedinica tvorbe reči, dakle morfema, leksema, pa i grupa reči. U takve tvorbene modele ubrajaju se slaganje, izvođenje i prefiksalna tvorba. Primera radi, imenica *Lorbeerkrantz, m. (lovorov venac)* nastala je kombinacijom lekseme *Lorbeer, m. (lovor)* i lekseme *Kranz, m. (venac)*. Slično tome, pridev *gewaltig* (silan; ogroman) nastao je kombinacijom

lekseme *Gewalt*, f. (sila; nasilje) i sufiksa *-ig*, a glagol *austrinken* (ispiti, iskapiti) kombinacijom prefiksa *aus-* i lekseme *trinken* (piti/popiti).

Za razliku od njih, tvorba skraćivanjem podrazumeva skraćivanje jedne lekseme ili grupe reči, a konverzija prelazak jedne reči ili grupe reči u novu vrstu reči bez formalnih promena. Kod ova dva tvorbena modela nova se reč, dakle, ne gradi kombinovanjem dve jedinice tvorbe reči; ona se konstruiše na osnovu jedne postojeće reči, lekseme ili grupe reči. Skraćenica *EZB*, f. konstruisana je na osnovu višečlanog naziva *Europäische Zentralbank*, f. (Evropska centralna banka), a konverziona tvorenica *Verletzte*, m./f. (povređena osoba) konstruisana na osnovu participa perfekta glagola *verletzen* (povrediti), koji glasi *verletzt*.

Grafikon 8: Klasifikacija tvorbenih modela

3.4.3. Neposredne konstituente i analiza neposrednih konstituenata

Ukoliko je tvorenica nastala kombinacijom, pojedinosti u vezi s njenim nastankom utvrđuju se postupkom koji se naziva **analiza neposrednih konstituenata** (nem. *Konstituentenanalyse*, f.). Neposrednim se konstituentama (nem. *unmittelbare Konstituente*, f.) smatraju elementi „od kojih je svaka tvorenica neposredno sazdana, na koje se ona na prvom sledećem nižem nivou može direktno razložiti“³⁶ (Fleischer, 1971).

Imenica *Unfallversicherung*, f. (osiguranje od posledica nesrećnog slučaja) nastala je, primera radi, kombinovanjem, povezivanjem imenica *Unfall*, m. (nesreća, nesrećan slučaj) i *Versicherung*, f. (osiguranje), i to su njene neposredne konstituente. Obe su ove neposredne konstituente i same

³⁶ „aus denen jede Konstruktion unmittelbar gebildet ist, in die sie sich auf der nächstniedrigen Ebene direkt zerlegen lässt“ (Fleischer, 1971)

tvorenice, ali su obe postale pre imenice *Unfallversicherung*, f. Zahvaljujući tome one su govornicima nemačkog jezika stajale na raspolaganju takoreći kao „građevinski materijal“ za tvorbu novih reči.

Ovaj je princip u osnovi isti i kod izvedenica i prefiksalnih tvorenica. Neposredne konstituente izvedenice *Unsicherheit*, f. (nesigurnost) jesu pridev *unsicher* (nesiguran) i sufiks *-heit*. I ovde je pridev *unsicher* već i sam tvorenica, ali je stariji od imenice *Unsicherheit*, f., pa je zato i mogao učestvovati u njenom građenju. Kao primer iz oblasti prefiksalne tvorbe može nam poslužiti glagol *unterschreiben* (potpisati/potpisivati). Njegove su neposredne konstituente, međutim, dve netvorenice, prefiks *unter-* i glagol *schreiben* (pisati).

U narednoj tabeli navećemo još nekoliko tvorenica i njihovih neposrednih konstituenata.

Tvorenica	Prva neposredna konstituenta	Druga neposredna konstituenta
<i>Gelassenheit</i> , f. (opuštenost)	<i>gelassen</i> (opušten)	<i>-heit</i>
<i>bisher</i> (do sada)	<i>bis</i> (do)	<i>her</i> (ovamo)
<i>schwarz-gelb</i> (crno-žut)	<i>Schwarz</i> (crn)	<i>gelb</i> (žut)
<i>Bundsefinanzminister</i> , m. (savezni ministar finansija)	<i>Bund</i> , m. (savezna država, federacija)	<i>Finanzminister</i> , m. (ministar finansija)
<i>Ausnahme</i> , f. (izuzetak)	<i>ausnehmen</i> (izuzeti/izuzimati)	<i>-e</i>
<i>hartnäckig</i> (tvrdoglav, uporan, nepopustljiv)	<i>harter Nacken</i> (čvrst vrat)	<i>-ig</i>
<i>unbegrenzt</i> (neograničen)	<i>un-</i>	<i>begrenzt</i> (ograničen)
<i>unterstützen</i> (podržati/podržavati)	<i>unter-</i>	<i>Stützen</i> (pružiti/pružati oslonac)
<i>Verfassungsbeschwerde</i> , f. (individualna žalba ustavnom sudu)	<i>Verfassung</i> , f. (ustav)	<i>Beschwerde</i> , f. (žalba)
<i>Entscheiden</i> (odlučiti/odlučivati)	<i>ent-</i>	<i>scheiden</i> (odvojiti/odvajati itd.)

Tabela 1: Tvorenice i njihove neposredne konstituente

Tvorenice nastale kombinacijom po pravilu se sastoje od dve neposredne konstituente. Kada nove reči grade kombinacijom govornici, naime, gotovo uvek povezuju dva i samo dva već postojeća elementa. To ne samo da je neuporedivo jednostavnije i samim tvorcima reči, nego je i drugim govornicima datog jezika tako znatno lakše da uspešno protumače značenje novonastale reči.

I obimne tvorenice, koje sadrže četiri, pet ili više morfema (npr. *Bundesverfassungsgericht*, n. – 'Savezni ustavni sud'), kakve u savremenom nemačkom jeziku nisu nimalo retke, nastale su

spajanjem dva elementa kojima je jezik raspolagao od ranije (*Bund*, m. – 'savezna država', 'federacija' i *Verfassungsgericht*, n. – 'ustavni sud'). Od (samo) dve neposredne konstituente sastoji se čak i groteskna tvorenica *Rindfleischetikettierungsüberwachungsaufgabenübertragungsgesetz*, n. (Zakon o prenosu zadataka nadgledanja obeležavanja goveda i etiketiranja goveđeg mesa). Ma kako teško bilo u to poverovati, ova reč nije nastala iz humorističkih pobuda, već kao skraćeni (!) naziv jednog zakonskog predloga koji se 1999. godine našao pred poslanicima u parlamentu nemačke federalne jedinice Meklenburg – Zapadna Pomeranija. Prva neposredna konstituenta date imenice je *Rindfleischetikettierungsüberwachungsaufgabenübertragung*, f., a druga *Gesetz*, n.

Tvorenice sa tri ili više neposrednih konstituenata nalaze se samo među brojevima (npr. 348 – drei Hundert acht und vierzig), kao i među pojedinim značenjskim grupama prideva, kao što su pridevi koji označavaju boje (npr. *rot-gelb-blau* – 'crveno-žuto-plavo').

Kod tovrenica koje su konstruisane na osnovu jedne postojeće lekseme ili grupe reči, dakle kod skraćenica i konverzionih tvorenica, ali i kod pojedinih atipičnih izvedenica (tzv. retrogradne i implicitne izvedenice), analiza neposrednih konstituenata nije moguća. Pošto se kod njih tvorbeni proces ne može razjasniti analizom neposrednih konstituenata, umesto toga utvrđuje se to na osnovu koje su lekseme ili grupe reči konstruisane. Zatim se tvorenica upoređuje s tim polaznim oblikom, da bi se rasvetile sve relevantne pojedinosti u vezi s njenim građenjem.

Da bismo utrvdili kako je tačno nastala skraćenica *Kita/KITA* f. (obdanište; jasle; predškolsko)³⁷ moramo je, tako, prvo dovesti u vezu sa složenicom *Kindertagesstätte*, f., od koje je i nastala. Upoređivanjem skraćenice i neskraćenog oblika zapažamo da je skraćenica nastala od početnih slogova dvaju delova složenice ('ki' od *Kinder*, pl. –'deca' i 'ta' od *Tagesstätte*, f. – 'dnevni centar', 'ustanova za dnevni boravak'). Na osnovu toga možemo, onda, zaključiti to da je skraćenica *Kita*, f. nastala takozvanom slogovnom abrevijaturom, spajanjem početnih slogova sastavnih delova složenice ili višečlanog naziva.

Navećemo još jedan primer. Ukoliko želimo da rasvetlimo nastanak imenice *Zögern*, n. (oklevanje), naš prvi korak mora biti da je dovedemo u vezu s glagolom *zögern* (oklevati), zato što je na osnovu njega konstruisana. Kada zatim uporedimo ove dve lekseme utvrđićemo da je imenica *Zögern*, n. nastala konverzijom glagola *zögern*, tj. konkretno supstantivizacijom infinitiva tog glagola. Time ćemo ujedno i objasniti građenje ove imenice.

³⁷ U različitim regionima Nemačke skraćenica *Kita*, f., baš kao i neskraćeni oblik *Kindertagesstätte*, f. označavaju različiti ustanove za brigu o deci. Negde su to jaslice, negde obdaništa, negde samo celodnevna obdaništa, a negde ustanove za prdškolsku nastavu. Zbog toga pri tumačenju ili prevođenju teksta treba uzeti u obzir kontekst, ili čak pribaviti i dodatne informacije, da bi se sa sigurnošću utvrdilo o kakvoj se tačno ustanovi radi.

3.4.4. Fuga

Fuge su elementi koji se dodaju između neposrednih konstituenata tvorenice radi lakšeg izgovora. U nemačkoj se lingvistici za fuge koristi nekoliko termina: *Fugenzeichen*, *n.*, *Fugenelement*, *n.*, *Fugenlaut*, *m.*, *Interfix*, *n.* itd. One se sreću kod složenica i kod izvedenica. Nemaju značenje, pa se zato ne ubrajaju u morfeme. Najčešće fuge u nemačkom su: -(e)n-, -(e)s-, -er-, -ens-, -e-, -et-, -t-;

Arbeitsrecht, *n.* (radno pravo),

Forschungsvorhaben, *n.* (istraživački poduhvat),

Kündigungsfrist, *f.* (otkazni rok),

Krisenarbeitslosigkeit, *f.* (krizna nezaposlenost),

meinetwegen (što se mene tiče),

wesentlich (suštinski) itd.

3.5. Motivisanost, polumotivisanost i demotivisanost

Značenje tvorenica može nedvosmisleno proizilaziti iz značenja njihovih sastavnih elemenata. U takvim slučajevima svako ko poznaje značenje elemenata od kojih se sastoji neka tvorenica može zaključiti i to šta ona znači, čak i ukoliko se prvi put s njom sreće. Za takve se tvorenice kaže da su motivisane. Navešćemo nekoliko primera:

Autounfall, *m.* (automobilska nesreća) ← *Auto*, *n.* (automobil) + *Unfall*, *m.* (nesreća),

hellgrün (svetlo zelen) ← *hell* (svetao) + *grün* (zelen),

sich kräftigen (osnažiti se, povratiti snagu) ← *Kraft*, *f.* (snaga) + *-igen* (glagol),

Trennwand, *f.* (pregradni zid) ← *trenn-* (deliti) + *Wand*, *f.* (zid),

Übersetzung, *f.* (prevod) ← *übersetzen* (prevoditi) + *-ung* (apstraktna deverbalivna imenica, mogućeg sekundarnog konkretnoz značenja) itd.

U trenutku kada nastaju tvorenice su uvek potpuno motivisane (nem. *vollmotiviert*). Ta motivacija može, doduše, biti metonimijska ili metaforična, kao kod leksema *Kindergarten*, *m.* (obdanište, zabavište), koja ne označava vrt ili baštu za decu, nego ustanovu za čuvanje i vaspitanje dece predškolskog uzrasta. Slično je i s leksemom *Talentschmiede*, *f.* (rasadnik talenata), koja ne označava kovačnicu (*Schmiede*, *f.* – 'kovačnica'), nego ustanovu koja nadarenoj deci i omladini omogućava to da razviju određeni talenat i da postignu zapažene rezultate na odgovarajućem polju.

Značenje tvorenice vremenom se, međutim, može udaljiti od značenja njenih sastavnih elemenata, tj. od njihovog zbira. Taj proces može odmaći manje ili više, pa u skladu s tim govorimo o polumotivisanim (nem. *teilmotiviert*) i demotivisanim (nem. *demotiviert*) tvorenicama (Fleischer &

Barz, 2007). Polumotivisane su, recimo, tvorenice *Seehund*, *m.* (tuljan) i *Handtuch*, *n.* (peškir), s obzirom na to da tuljani nisu psi, ali ipak jesu morske životinje, dok peškiri nisu marame ili platna za šake, ali ipak jesu komadi tkanine koje koristimo i za brisanje ruku. Ne bismo, međutim, mogli reći ni to da se kod ove dve tvorenice izgubila baš svaka veza sa značenjem sastavnih elemenata, kao kod tvorenica *Zeitschrift*, *f.* (časopis), *Zeitung*, *f.* (novine), *Hochzeit*, *f.* (venčanje) ili *Maultasche*, *f.* (jelo relativno slično raviolama), koje se smatraju demotivisanim. Značenje imenice *Zeitschrift*, *f.* niko više ne bi pravilno utvrdio na osnovu značenja imenice *Zeit*, *f.* (vreme) i imenice *Schrift*, *f.* (pismo; dopis), baš kao što ni do značenja imenice *Zeitung*, *f.* nikako danas ne bi uspeo da dopre na osnovu značenja imenice *Zeit*, *f.* i poznавања značenja sufiksa *-ung*. Lako prepoznatljive veze nema ni između značenja prideva *hoch* (visok; uzvišen) i imenice *Zeit*, *f.*, s jedne strane, i značenja tvorenice *Hochzeit*, *f.*, s druge strane, a ni između imenica *Maul*, *n.* (gubica) i *Tasche*, *f.* (džep; tašna) i složenice *Maultasche*, *f.*, čije su oni sastavni elementi.

3.5.1. Sekundarna motivacija i narodna etimologija

Gubitak ili nedostatak motivacije nije nimalo retka pojava. Ako bismo obratili pažnju, brojne bismo primere demotivacije našli čak i među naizgled sasvim običnim leksemama, koje svakodnevno koristimo, ne razmišljajući mnogo o tome kako su one nastale. Kod pojedinih leksema nedostatak motivacije, međutim, može ometati govornike odgovarajućeg jezika. Oni tada leksemi „pribavljuju“ novu motivaciju, ne bi li je lakše upamtili. Ta se nova, naknadna motivacija naziva sekundarnom motivacijom (nem. *sekundäre Motivation*, *f.*).

Posebno zanimljiv vid sekundarne motivacije predstavlja narodna etimologija (nem. *Volksetymologie*, *f.*). To je kreativan pokušaj da se naknadno motiviše reč stranog porekla ili domaća reč čija se motivacija vremenom izgubila. Pritom se oblik reči modifikuje tako da značenje tvorenice naizgled proizilazi iz značenja njenih sastavnih elemenata, ili barem tako da ti sastavni delovi podsećaju na poznate morfeme i lekseme. S naučne, etimološke tačke gledišta to objašnjenje koje spontano iznađu pripadnici jezičke zajednice po pravilu nije ispravno, tj. ne odgovara istorijskim činjenicama. Uprkos tome, ono uspešno ispunjava svoj osnovni zadatka, tj. omogućava govornicima to da upamte reč i njeno značenje i da je nadalje bez teškoća koriste. Narodna se etimologija osobito često poduhvata reči stranog porekla, pogotovo ako govornici jezika-primaoca slabo poznaju jezik-davalac. Tako je, recimo, bilo i s imenicom *Hängematte*, *f.* (viseća mreža za spavanje), koja upošte nije nastala slaganjem, od glagola *hängen* (visiti) i imenice *Matte*, *f.* (asura; otirač), kao što bi svako na prvi pogled pomislio, već je pozajmljena iz jednog indijanskog jezika, verovatno posredstvom romanskih jezika (DWDS).

Domaćih se reči narodna etimologija lača uglavnom onda kada neka od morfema ili leksema u sastavu tvorenice zastari, tako da je pripadnici jezičke zajednice više ne prepoznaju. To se, između ostalog, zbilo i s imenicom *Maulwurf*, *m.* (krtica). Istorijski gledano, prvi deo ove složenice /maul/ nema nikakve veze s imenicom *Maul*, *n.*, na koju se danas oslanja, već potiče od indoevropskog korena *muk-, u značenju 'gomila', 'kamara' (DWDS).

3.6. Izbor iz literature: jedinice tvorbe reči

Specijalizovani priručnici (morfologija, sintaksa, leksička semantika)

- Dürscheid, C. (2010). *Syntax. Grundlagen und Theorien* 5., durchgesehene Auflage. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Römer, C. & Matzke, B. (2003). *Lexikologie des Deutschen. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Schwarz, M. & Chur, J. (2004). *Semantik. Ein Arbeitsbuch*. 4., aktualisierte Auflage. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Srdić, S. (2008). *Morphologie der deutschen Sprache*. Beograd: Jasen.

Frazeologija (studije, priručnici, rečnici)

- Burger, H. (2003). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen*. 2., überarbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Duden (2002). *Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. 2., neu bearbeitete und aktualisierte Auflage. Mannheim: Dudenverlag.
- Griesbach, H. & Schulz, D. (2004). *1000 deutsche Redensarten. Mit Erklärungen und Anwendungsbeispielen*. Berlin: Langenscheidt.
- Ivanović, B. (2005). *Frazeologizmi u Luterovom prevodu Biblije iz 1534. godine i njihova zastupljenost u savremenom nemačkom jeziku*. Magistarski rad. Beograd: Filološki fakultet.
- Stojičić, V. (2010). *Teorija kolokacija*. Beograd: Zadužbina Andrejević.
- Zeljić, G. (2005). *Ustaljene konstrukcije u novinskom jeziku*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

Rečnici geografskih varijeteta

- Ammon, U., Bickel, H. & Ebner, J. (2004). *Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Lichtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol*. Berlin: Walter de Gruyter.

-
- Ebner, J. (1998). *Duden. Wie sagt man in Österreich?* Duden Taschenbücher Bd. 8. Mannheim: Bibliographisches Institut.
- Meyer, K. (1989). *Wie sagt man in der Schweiz? Wörterbuch der schweizerischen Besonderheiten.* Duden Taschenbücher Bd. 22. Mannheim et al.: Dudenverlag.

Opšti pregledi gramatičkog sistema

- Duden. (2006). *Die Grammatik.* 7., völlig neu erarbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim: Dudenverlag.
- Helbig, G., Buscha, J. (1991). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländerunterricht.* 13., durchgesehene Auflage. München: Langenscheidt.

Rečnici gramatičkih i lingvističkih termina

- Bußmann, H. (Hrsg.) (2002). *Lexikon der Sprachwissenschaft.* Dritte, aktualisierte und erweiterte Auflage. Stuttgart: Alfred Kröner Verlag.
- Vuksanović, J. (1997). *Rečnik jezičkih pojmoveva.* Beograd: Bona fides.
- Glück, H. (Hrsg.) (2004). *Metzler Lexikon Sprache.* 2., erweiterte Auflage. Stuttgart: Metzler. (CD-ROM)
- Homberg, D. (1989). *Sachwörterbuch zur deutschen Sprache und Grammatik.* Frankfurt am Main: Diesterweg.
- Homberg, D. (2000). *Sachwörterbuch zur Sprachwissenschaft.* Stuttgart: Philipp Reclam Jun.

II Drugi deo

4. Proces tvorbe reči

Dok smo se u prethodnoj celini bavili jedinicama tvorbe reči, tj. elementima od kojih se grade nove reči, u ovoj ćemo se celini pozabaviti mehanizmima koji omogućavaju taj proces. Ključni pojmovi s kojima će se čitalac pirtom upoznati biće: neposredne konstituente, tvorbeni model i tvorbeni obrazac, a zatim slaganje i složenica, izvođenje i izvedenica, prefiksalna tvorba i prefiksalna tvorenica, skraćivanje i skraćenica, i konačno konverzija i konverziona tvorenica.

4.1. Kako se bogati leksički fond savremenog nemačkog jezika?

Bogaćenje leksičkog sistema zahtevaju i vanjezički i unutarjezički faktori. Od vanjezičkih faktora to su potreba za imenovanjem novih predmeta, pojava, predstava, ideja i drugih sadržaja svesti, kao i potreba za izražavanjem ili izbegavanjem određenih konotacija i stilskih karakteristika. Najvažniji unutarjezički faktor jeste potreba da se slobodnim morfemima i drugim potencijalnim tvorbenim osnovama omogući to da preuzmu što veći broj različitih sintaksičkih uloga. Tu su i zamena nemotivisanih leksičkih jedinica motivisanima, nadomeščivanje nedostataka fleksivnog sistema (npr. kod *singularia tantum*), ograničavanje polisemije i homonimije, tendencija ka univerbiranju, tj. zameni sintagmi jednom leksičkom jedinicom itd. Detaljne informacije o tome nude npr. Erben (Erben, 1975) i Polenc (Polenz, 1991).

Leksički fond (nem. *Wortschatz, Lexikon*) nemačkog jezika menja se i bogati neprestano, i to na različite načine. Najkorišćenije mogućnosti u tom pogledu svakako su:

1. proširivanje značenja (postojećih leksema),
2. pozajmljivanje,
3. tvorba reči u širem smislu:
 - 3.1. tvorba novih formativa prema domaćim tvorbenim obrascima (tvorba reči u užem smislu),
 - 3.2. tvorba novih formativa prema obrascima pozajmljenim iz drugih jezika (kalkiranje),
 - 3.3. transponovanje reči i sraslih fraza u novu klasu (konverzija) i
4. građenje frazeologizama (frazeologizacija).

Među ovim procesima centralno mesto svakako proširenju značenja postojećih leksema i tvorbi reči. Osim tvorbe reči u užem smislu, tj. građenja novih leksema prema domaćim tvorbenim obrascima, ova obuhvata i dva granična fenomena: kalkiranje (nem. *Lehnübersetzung, f.*) i konverziju. Kalkiranje je granični fenomen utoliko što kao uzor koristi strane lekseme i tvorbene

obrasce, pa se približava pozajmljivanju. Konverzija se od ostalih tvorbenih obrazaca izdvaja, pak, time što tim procesom ne nastaje novi formativ, već neki od formativa kojima jezik već raspolaže prelazi u drugu vrstu reči, pa tako npr. od prideva *fromm* (pobožan) nastaje imenica *Fromme*, *m./f.* (pobožna osoba, vernik/vernica). Zbog toga se, i to ne bez razloga, postavlja pitanje da li je konverzija uopšte tvorbeni, ili samo morfološki fenomen.

4.2. Tvorbeni modeli u savremenom nemačkom jeziku

Tvorbene modele, sledeći Faljšera, definišemo kao „...uzorke, šeme, strukturalne tipove prema kojima reči već jesu ili mogu biti tvorene...”³⁸ (Fleischer 1971). Savremeni nemački jezik raspolaže s pet osnovnih tvorbenih modela. Ti osnovni tvorbeni modeli su:

1. slaganje (kompozicija),
2. izvođenje (derivacija),
3. prefiksalna tvorba (prefiksacija),
4. tvorba skraćenica i
5. konverzija.

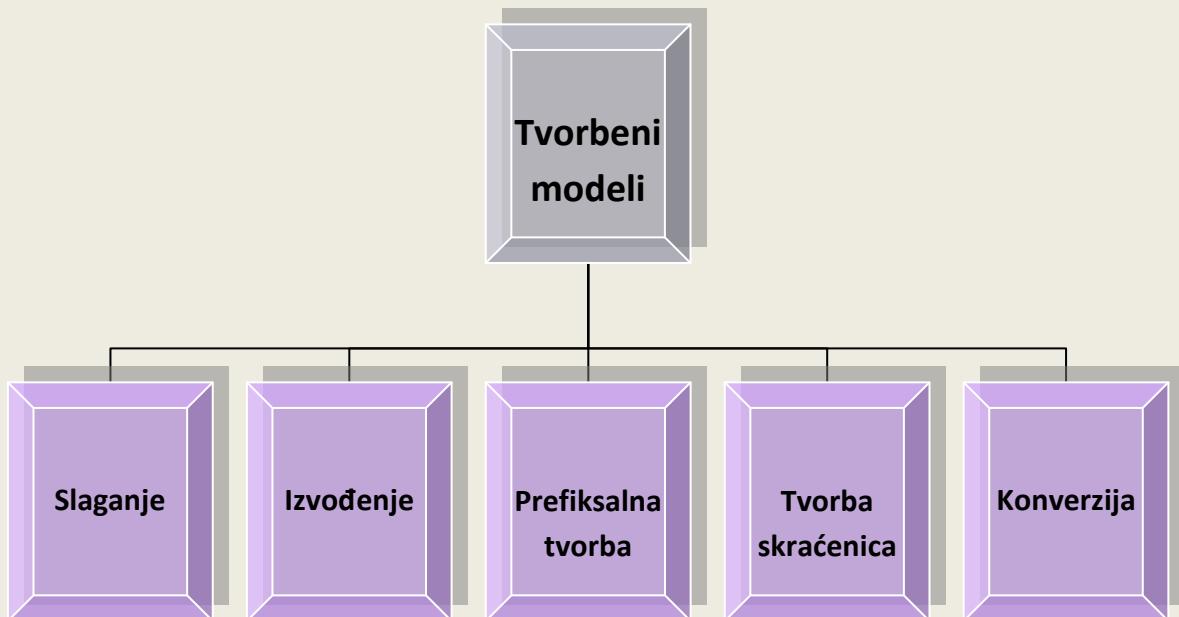
Tvorbeni modeli (Wortbildungsmodell, n.)			
Srpski termin(i)		Nemački termin(i)	
Tvorbeni model	Tvorenica	Tvorbeni model	Tvorenica
slaganje kompozicija	složenica	Zusammensetzung, f. Komposition, f.	Zusammensetzung,f Kompositum, n.
Izvođenje derivacija	Izvedenica derivat	Ableitung, f. Derivation, f.	Ableitung, f. Derivat, n.
prefiksalna tvorba prefiksacija	prefiksalna tvorenica	Präfixableitung, f. Präfigierung, f.	Präfixbildung, f.
tvorba skraćenica skraćivanje	skraćenica	Kurzwortbildung, f.	Kurzwort, n.
konverzija pretvaranje	konverzionna tvorenica	Konversion, f.	Konversionsbildung, f.

Tabela 2: Tvorbeni modeli - terminološka rešenja

Kao što pokazuje i Tabela 3, proizvode slaganja (nem. *Zusammensetzung*, *f.*, *Komposition*, *f.*) nazivamo složenicama (nem. *Zusammensetzung*, *f.*, *Kompositum*, *n.*), proizvode izvođenja (nem. *Ableitung*, *f.*, *Derivation*, *f.*) izvedenicama (nem. *Ableitung*, *f.*, *Derivat*, *n.*), proizvode prefiksalne

³⁸ "...Muster, Schemata, Strukturtypen, nach denen Wörter gebildet sind oder gebildet werden können..." (FLEISCHER 1971)

tvorbe (nem. *Präfixableitung*, f., *Präfigierung*, f.) prefiksальным твореникама (nem. *Präfixbildung*, f.), производят творбу скраћеница (nem. *Kurzwortbildung*, f.) скраћеникама (nem. *Kurzwort*, n.), а производят конверзије (nem. *Konversion*, f.) конверзационим твореникама (nem. *Konversionsbildung*, f.).

Grafikon 9: Tvorbeni modeli u savremenom nemačkom jeziku

Osim navedenih pet postoji i šesti tvorbeni model: **reduplikacija** (nem. *Reduplikationsbildung*, f.). Reduplikacija je творба reči удважањем слогова, морфема или других сегмената, уз мање промене или без њих, као у наредним примерима:

Schnickschnack, m. (supstandard) – глупости, празна прича; *andrmolje*, *džidža-bidže*, *drangulije*,
tagtäglich – свкодневно,
wortwörtlich – дословце.

Иако лексема nastалих reduplikacijom nema mnogo, у немачком се језику разликују три типа оваквих речи:

1. jednostavno удважање (nem. *einfache Reduplikation*, f.):

Pinkepinke, f. (supstandard) – *lova*, *kinta*,
Popo, m. (supstandard, деји језик) – *guza*;

2. rimovano удважање (nem. *Reimdoppelung*, f.):

Heckmeck, m. (supstandard) – *trabunjanje*, *laprdanje*; *gnjavaža*,

Klimbim, m./n. (supstandard) – drangulije; gužva, ludilo, haos,
Remmidemmi, m. (supstandard) – haos, ludilo;

3. udvajanje s ablautom (nem. *Ablautdoppelung*, f.)

tipptopp (supstandard) – tip-top,
Wischiwaschi, n. (supstandard) – gluposti, tandara-mandara, bla-bla,
Zickzack, m./n. – cik-cak,

Kao što su prethodni primeri nagovestili, većina leksema nastalih reduplikacijom pripada supstandardu, odnosno ili jeziku neformalne komunikacije (nem. *Umgangssprache*, f.) ili još nižim stilskim slojevima. Mnoge od njih imaju pogrdno, pežorativno značenje (nem. *abwertend, pejorativ*).

Smatra se da su primeri reduplikacije zastupljeniji u rečniku male dece koja tek uče da govore nego u govoru odraslih. Ove dečje reduplikacije često se zasnivaju na onomatopeji, tj. na podražavanju glasova koje ispušta neko biće ili mašina (nem. *lautmalendes Wort*, n., *Onomatopoetikum*, n., *Onomatopoetikon*, n.). Evo nekoliko dečjih reduplikacija:

Mama, f. – mama,
Papa, m. – tata,
Töfftöff, n. (samo u dečjem jeziku) –automobil, motor (kao na srpskom ‘brm-brm’),
Wauwau, m. (samo u dečjem jeziku) – pas (kao ‘av-av’ u srpskom).

Pojedine reči nastale reduplikacijom u nemački su došle iz stranih jezika, npr. *Bonbon*, n./m. (bonbona) iz francuskog ili *Tamtam*, n./m. (tamtam; buka, frka, dizanje prašine), takođe iz francuskog.

Uloga reduplikacije je, međutim, marginalana. Broj ovako građenih reči tako je ograničen, da se reduplikacija nikako ne može svrstati među osnovne tvorbene modele, niti u savremenom nemačkom jeziku, niti u bilo kojoj od ranijih faza njegovog razvoja. Zbog toga smo joj ovde posvetili nešto više pažnje, jer se kasnije nećemo vraćati ovom slabije produktivnom tvorbenom modelu.

4.3. Sinonimija između tvorbenih modela

U svakom jeziku postoje i tvorbeni obrasci slične, mada po pravilu ne i potpuno iste funkcije, tj. značenja. Nemački jezik nudi mnoštvo primera za (parcijalno) sinonimne tvorbene obrasce. Tako se, primera radi, imenice sa značenjem muškog lica (nem. *Personenbezeichnung*) mogu tvoriti pomoću različitih sufiksa:

-bold: *saufen*(lokati, pijančiti) → *Saufbold*, m. (pijandura, ispičutura),
-er: *forschen* (istražiti/istraživati) → *Forscher*, m. – (straživač, naučnik, naučni radnik),
-ling: *eindringen* (prodreti/prodirati) → *Eindringling*, m. –(uljez, nezvani gost).

Osim sufiksnom tvorbom, imenice sa značenjem muškog lica mogu se, međutim, graditi i slaganjem ili konverzijom:

*Fach, n. (struka), Mann, m. (muškarac) → Fachmann, m. (stručnjak),
verwandt (srođan) → Verwandte(r), m. (rođak).*

Ovakve sinonimne tvorbene obrasce pre bi trebalo smatrati komplementarnim nego konkurenčkim (Erben, 1975). Bez obzira na stepen podudarnosti, sinonimija između tvorbenih obrazaca, kao i između leksema, po pravilu ostaje parcijalna. Sinonimni tvorbeni obrasci nisu puko sredstvo za prevazilaženje fonetskih i morfoloških prepreka, kao što su, primera radi, nemogućnost neograničenog nagomilavanja prefiksa ili nespojivost pojedinih sufiksa s leksemama određenog glasovnog sklopa. Između sinonimnih tvorbenih modela postoje razlike u pogledu denotativnog ili konotativnog značenja, ili razlike stilske prirode.

5. Tvorbeni modeli u savremenom nemačkom jeziku

5.1. Slaganje kao tvorbeni model

Slaganjem se naziva građenje reči spajanjem dveju neposrednih konstituenata od kojih je svaka ili slobodna morfema (npr. *Tisch, m.* – 'sto' i *Bein, n.* – 'noga' u složenici *Tischbein, n.* – 'noga od stola'), tvorenica (npr. *Mannschaft, f.* – 'tim' i *Nation, f.* – 'nacija' u *Nationalmannschaft, f.* – 'reprezentacija'), ili čak grupa reči (npr. *zwei Zimmer* – 'dve sobe' u *Zweizimmerwohnung, f.* – 'dvosoban stan').

Ulazeći u sastav složenice neposredne konstituente srastaju u formalnu i značenjsku celinu. Ortografski se jedinstvo novonastale celine ogleda u spojenom pisanju, a morfološki u zajedničkoj fleksiji ograničenoj na drugu neposrednu konstituentu. U fonetskom pogledu ovo jedinstvo obeležava jedan glavni akcenat na prvoj neposrednoj konstituenti. Semantičko jedinstvo postiže se procesom u kojem neposredne konstituente gube leksičku samostalnost, tako da složenica nije puki zbir značenja svojih sastavnih delova (Iskos & Lenkova, 1963).

Slaganjem se danas u nemačkom jeziku grade različite vrste reči, ali najviše imenice. To je najzastupljeniji vid tvorbe imenica, a s obzirom na visoki udeo imenica u leksičkom fondu nemačkog jezika samim tim i najproduktivniji tvorbeni model (savremenog) nemačkog jezika. Prema mišljenju pojedinih autora, imeničke složenice čine preko dve trećine leksičkog fonda nemačkog jezika (Ortner, 1991). Ova se procena, doduše, kosi sa podacima Dudenove gramatike, prema kojoj sve nemačke imenice uzete zajedno, dakle i one koje su nastale slaganjem i one koje nisu, čine 60% leksičkog fonda nemačkog jezika, tj. ipak manje od dve trećine (Duden, 1984). Bilo kako bilo, nema spora da je

slaganje u savremenom nemačkom jeziku izuzetno produktivno i da je veliki deo leksičkog fonda nastao upravo na taj način.

5.1.1. Poreklo i razvoj slaganja

Uporedno-istorijska istraživanja pokazala su da se slaganje odvijalo još u praindoevropskom periodu. Među složenicama starijim se po postanku smatraju tzv. korenske složenice (nem. *Stammkompositum*, *n.*). One se sastoje dve slobodne (imeničke) morfeme u neflektiranom obliku. Nastanak korenskih složenica komparatisti smeštaju u rane faze praindoevropskog jezika, u kojima „padežna fleksija još uvek nije bila razvijena, tako da je neizdiferencirani koren reči još uvek mogao da se koristi za izražavanje najrazličitijih odnosa“ (Krahe & Meid, 1967)³⁹.

Složenice u kojima se i prva neposredna konstituenta javlja u flektiranom obliku nazivaju se **nepravim složenicama** (nem. *unechtes/uneigentliches Kompositum*, *n.*). Smatra se da su se pojavile nakon izdvajanja pragermanskog iz praindoevropskog, ili čak nakon izdvajaju zapadnogermanske grupe jezika iz pragermanskog (Krahe & Meid, 1967). Naziv neprave složenice treba da ukaže na poreklo ovih tvorenica. One su, naime, srasle sintagme, nastale spajanjem imenice i njenog atributa. Nakon izvesnog vremena prave su se složenice (nem. *echtes/eigentliches Kompositum*, *n.*) stopile sa nepravim (Wilmanns, 1922), tako da ih danas bez uvida u istoriju jezika nije moguće razlikovati jedne od drugih.

Proces slaganja odvijao se u svim fazama razvoja nemačkog jezika, premda nejednakim intenzitetom (Iskos & Lenkowa, 1963). Od 17. veka njegova produktivnost neprekidno raste. Između ostalog, razvoj slaganja podstiče i okolnost da nemački jezik usled malobrojnosti pridevskih sufiksa oskudeva u tzv. relacionim pridevima. Nemogućnost sintaksičkog atribuiranja zato se rešava građenjem atributskih složenica (Iskos & Lenkowa, 1963). U nemačkom jeziku tako, primera radi, nema ekvivalenta srpskim pridevima 'morski' ili 'visinski', a nema ni tvorbenog obrasca koji bi omogućio tvorbu takvog prideva. Nemački ekvivalenti srpskim imeničkim sintagmama 'morski vazduh' i 'visinska razlika' zato su atributske složenice *Meeresluft*, *f.* (*Meer*, *n.* – 'more', *Luft*, *f.* – 'vazduh') i *Höhenunterschied*, *m.* (*Höhe*, *f.* – 'visina', *Unterschied*, *m.* – 'razlika').

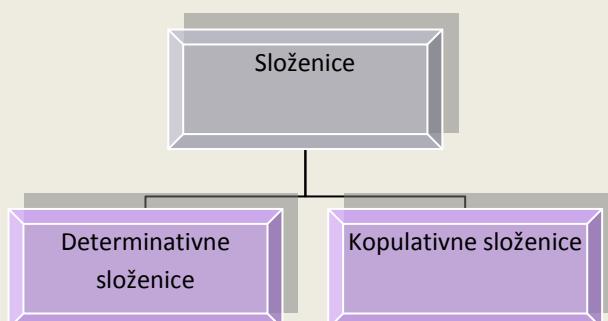
³⁹ „die Kasusflexion noch nicht ausgebildet war und wo ein noch undifferenzierter Wortstamm zum Ausdruck der verschiedensten Beziehungen dienen konnte“ (Krahe & Meid, 1967).

5.1.2. Osnovni tipovi složenica: determinativne i kopulativne složenice

U savremenom se nemačkom jeziku, slično kao i u srpskom, razlikuju dva osnovna tipa složenica:

1. **determinativne složenice** (nem. *Determinativzusammensetzung*, f., *Determinativkompositum*, n.), koje se još nazivaju i atributskim složenicama i
2. **kopulativne složenice** (nem. *Kopulativzusammensetzung*, f., *Kopulativkompositum*, n.), koje se još nazivaju i koordinativnim složenicama.

Između determinativnih i kopulativnih složenica osnovna je razlika u semantičkom odnosu između prve i druge neposredne konstituente. Kod determinativnih složenica prva je neposredna konstituenta značenjski podređena drugoj, pa se zato njihov međusobni odnos naziva podređenošću/subordinacijom (nem. *Subordination*, f.). Između neposrednih konstituenata kopulativne složenice vlada, međutim, odnos ravnopravnosti/koordinacije (nem. *Koordination*, f.).

Grafikon 10: Determinativne i kopulativne složenice

5.1.3. Determinativne složenice

Kod znatno brojnijih determinativnih složenica neposredne konstituente su, dakle, u odnosu podređenosti. Prva neposredna konstituenta naziva se **odredbenom konstituentom** (nem. *Bestimmungswort*, n.). Ona je značenjski podređena drugoj, tzv. **osnovičkoj konstituenti** (nem. *Grundwort*, n.), i bliže je određuje.

Tako, primera radi, u determinativnoj složenici *Bildwörterbuch*, n. (slikovni rečnik) odredbena konstituenta *Bild*, n. (slika) bliže određuje osnovičku konstituentu *Wörterbuch*, n. (rečnik), tj. precizira to na koju se tačno vrstu rečnika misli. Usled toga, tvorenica je kao celina hiponim u odnosu na vlastitu osnovičku konstituentu, baš kao što je leksema *Bildwörterbuch*, n. hiponim u odnosu na leksemu *Wörterbuch*, n.

Odnos podređenosti omogućava to da prva i druga neposredna konstituenta determinativne složenice pripadaju različitim vrstama reči. Tako, recimo, pridev *groß* (velik) i imenica *Buchstabe*, *m.* (slovo) mogu tvoriti novu imenicu *Großbuchstabe*, *n.* (veliko slovo), a glagolska osnova *fließ-* (teći) i imenica *Band*, *n.* (traka) leksemu *Fließband*, *n.* (proizvodna traka).

Evo još nekoliko primera determinativnih složenica, premda će o njima nešto kasnije biti više reči:

Auto, *n.* (automobil) + *Marke*, *f.* (marka) → *Automarke*, *f.* (marka automobila),
betteln (prositi) + *arm* (siromašan) → *bettelarm* (ubog),
Brief, *m.* (pismo) + *Umschlag*, *m.* (omot) → *Briefumschlag*, *m.* (koverat),
dunkel (taman) + *blau* (plav) → *dunkelblau* (tamno plav),
Meer, *n.* (more) + *Frucht* (plod) → *Meeresfrüchte*, *pl.* (plodovi mora),
Stein, *m.* (kamen) + *hart* (tvrd) → *steinhart* (tvrd kao kamen),
Tisch, *m.* (sto) + *Tennis*, *n.* (tenis) → *Tischtennis*, *n.* (stoni tenis) itd.

5.1.4. Kopulativne složenice

Kod **kopulativnih (koordinativnih) složenica** neposredne su konstituente u koordinativnom, tj. semantički ravnopravnom odnosu. Prva neposredna konstituenta nije podređena drugoj, a ni druga prvoj. Obe neposredne konstituente moraju pripadati istoj vrsti reči. Značenje složenice zbir je njihovih značenja, kao u primerima:

blau-gelb (plavo-žut) ← *blau* (plav) + *gelb* (žut),
einunddreißig (trideset i jedan) ← *ein* (jedan) + *und* (i) + *dreiβig* (trideset),
literarisch-kulturell (književno-kulturni) ← *literarisch* (književni) + *kulturell* (kulturni),
politisch-kulturell (političko-kulturni) ← *politisch* (politički) + *kulturell* (kulturni),
schwarz-weiß (crno-beo) ← *schwarz* (crn) + *wieß* (beo),
Stadtstaat, *m.* (grad-država) ← *Stadt*, *f.* (grad) + *Staat*, *m.* (država),
Strichpunkt, *m.* (tačka-zarez) ← *Strich*, *m.* (crtka) + *Punkt*, *m.* (tačka),
vierundzwanzig (dvadeset i četiri) ← *vier* (četiri) + *und* (i) + *zwanzig* (dvadeset) itd.

Tačka-zarez istovremeno je, naime, i tačka i zarez, grad-država je i grad i država, a predmet koji opišemo kao plavo-žut istovremeno je i plav i žut. Nešto što nazovemo političko-kulturnim ima veze i s politikom i s kulturnom, baš kao što se ono što opišemo kao književno-kulturno tiče i književnosti i kulture.

Broj kopulativnih složenica u nemačkom jeziku ni izbliza ne dostiže broj determinativnih složenica. Kopulativne su složenice znatno brojnije među pridevima nego među imenicama. Najčešće

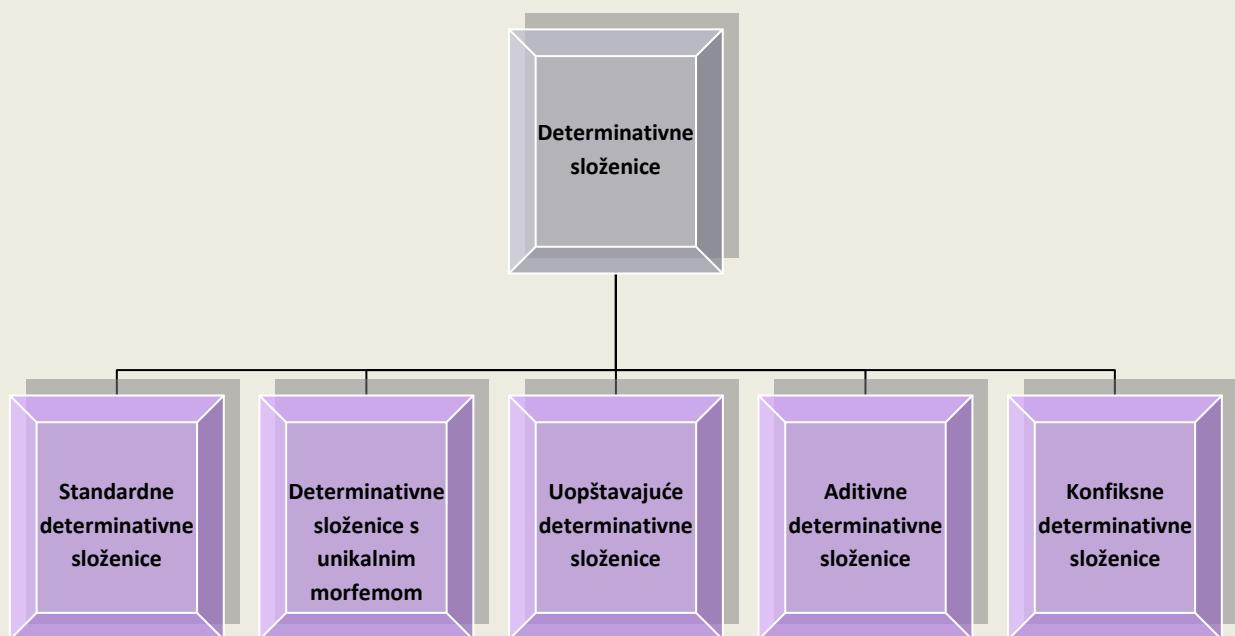
je reč o pridevima koji označavaju boje ili brojeve: *zweiundzwanzig* (dvadeset i dva), *achtunddreißig* (trideset i osam), *schwarz-weiß* (crno-beo) itd.

S obzirom na to da je razlika između determinativnih i kopulativnih složenica isključivo semantičke prirode, pojedini teoretičari zastupaju stav da kopulativne složenice ne bi trebalo smatrati zasebnim tipom složenica. Oni predlažu to da se kopulativne složenice tumače kao specifičan tip determinativnih složenica. Pobornici ovog rešenja nisu, međutim, jedinstveni. Ajzenberg, primera radi, smatra da sve kopulativne složenice treba smatrati posebnim tipom determinativnih složenica (Eisenberg, 2000), dok za razliku od njega Remer i Macke veruju da to važi samo za imeničke kopulativne složenice, dok kod prideva ostaju pri uobičajnom tumačenju (Römer & Matzke, 2003).

5.1.5. Oblici determinativnih složenica u savremenom nemačkom jeziku

Za razliku od kopulativnih složenica, determinativne su složenice razvile nekoliko podvrsta, koje su, međutim, zastupljeni isključivo u tvorbi imenica. U savremenom nemačkom izdvajamo sledeće tipove determinativnih složenica:

1. standardne determinativne složenice,
2. determinativne složenice s unikalnim morfemom,
3. uopštavajuće složenice,
4. aditivne složenice i
5. konfiksne složenice.

Grafikon 11: Podvrste determinativnih složenica

5.1.6. Standardne determinativne složenice

Kod standardnih determinativnih složenica denotat je u potpunosti obuhvaćen složenicom, a ni jedna od konstituenata ne pokazuje značajnije morfološke, etimološke ili semantičke posebnosti. Jednostavnije rečeno, ovo su tipične determinativne složenice, koje nemaju nikakve osobenosti. Evo nekoliko primera:

Ausfahrtsstraße, f. (izlazni put, izlaznica, izlaz) ← *Ausfahrt*, f. (izlaz, izlaženje) + *Straße*, f. (ulica, put),
Büroklammer, f. (spajalica) ← *Büro*, n. (kancelarija) + *Klammer*, f. (kopča, štipaljka)
Ferienhaus, n. (kuća za odmor) ← *Ferien*, pl. (rasplust, godišnji odmor) + *Haus*, n. (kuća),
Nummernschild, n. (registerska tablica) ← *Nummer*, f. (broj) + *Schild*, n. (natpis, tabla s natpisom),
Schallmauer, f. (zvučni zid) ← *Schall*, m. (zvuk) + *Mauer*, f. (zid),
Telefonbuch, n. (telefonski imenik) ← *Telefon*, n. (telefon) + *Buch*, n. (knjiga).

5.1.7. Determinativne složenice s unikalnim morfemom

Kao što već i sam naziv ovog tipa determinativnih složenica nedvosmisleno kazuje, determinativne složenice s unikalnim morfemom izdvajaju se od ostalih složenica time što je jedna od njihovih neposrednih konstituenata unikalna morfema.

O unikalnim morfemama već je bilo reči u prvom delu ove knjige. Da podsetimo, to su slobodne morfeme koje su u bližoji ili daljoj prošlosti izašle iz upotrebe, ali su ipak ostavile traga, i to kao neposredna konstituenta jedne tvorenice. U narednim primerima unikalne su morfeme zaokružene i istaknute bojom, dok su neobeležene neposredne konstituente „obične“ morfeme ili lekseme:

Fledermaus, f. (slepi miš),
Schornstein, m. (dimnjak).

Pojedine unikalne morfeme zastupljene su u nekoliko tvorenica u savremenom nemačkom jeziku:

Auerhahn, m. (mužjak tetreba),
Auerhenne, f. (tetrebica),
Auerhuhn, n. (mužjak ili ženka tetreba);

Pausbacke, f. (bucmasti obrašćić),
Pausback, m. (osoba, najčešće dete, s bucmastim obraščicima);

Schwiegermutter, f. (svekrva, tašta),
Schwiegervater, m. (svekar, tast),
Schwiegereltern, pl. (tast i tašta, svekar i svekrva),

Schwiegertochter, f. (snaja),

Schwiegersohn, m. (zet);

Stiefmutter, f. (pomajka, mačeha),

Stiefvater, m. (poočim),

Stiefeltern, pl. (pomajka i poočim),

Stiefsohn, m. (pastorak),

Stieftochter, f. (pastorka),

Stiefkind, n. (pastorče),

Stiefschwester, f. (polusestra, usvojena sestra),

Stiebrbruder, m. (polubrat, usvojeni brat).

U srazmerno malobrojnim slučajevima kada je poreklo unikalnog morfema nerazjašnjeno, kao npr. poreklo morfema /him/ u imenici **Himbeere**, f. (malina), govori se o **složenicama sa pomućenim etimonom** (nem. *verdunkelte Zusammensetzung*, f.).

5.1.8. Uopštavajuće složenice

Postoji nekoliko tipova uopštavajućih složenica. Svima im je zajedničko to da imaju šire značenje nego što bi se na prvi pogled prepostavilo. Nešto preciznije rečeno, njihovo je značenje šire nego što bi se moglo zaključiti na osnovu značenja njihove osnovičke konstituente. Germanistička literatura najviše pažnje posvećuje tzv. posesivnim složenicama, tako da su one i najbolje opisane. Ovaj tip složenica postao je i u sanskritu, pa su one zahvaljujući tome privukle pažnju istraživača još u fazi procvata uporedno-istorijskog metoda, tj. pre više od stotinu godina.

Prvo ćemo, preglednosti radi, navesti sve podvrste uopštavajućih složenica, da bismo se zatim, u zasebnim celinama, nešto detaljnije pozabavili osnovnim obeležjima svake od njih:

1. posesivne složenice,
2. složenice sa deonimizovanom osnovičkom konstituentom,
3. uopštavajuće složenice s nazivom srodničkog odnosa kao osnovičkom konstituentom,
4. poredbene složenice s nazivima životinja i
5. poredbene složenice s nazivom predmeta.

5.1.8.1. Posesivne složenice

Posesivne ili bahuvrihi složenice (nem. *Possessivkompositum*, n., *Bahuvrihi-Kompositum*, n.) razlikuju se od standardnih determinativnih složenica time što eksplicitno imenuju samo jedan deo denotata, po principu *pars pro toto* (deo umesto celine) (Fleischer, 1971). Na tom se principu zasniva

i stilska fugura sinegdoha (nem. *Synekdoche*, f.), s kojom su se čitaoci svakako već sretali. Kada kažemo da u nekom krdu ima određeni broj grla, ta se formulacija zasniva na sinegdohi, zato što eksplisitno pominjemo samo deo tela, ali pritom zapravo mislimo na čitave životinje. Isto važi i za formulaciju, danas zastarelju, da u nekoj kući ili porodici ima određeni broj glava ili duša, pri čemu se misli na glave ili duše same po sebi, nego na ukućane ili članove porodice.

U posesivne se složenice, primera radi, ubrajaju nemačka imenica *Nashorn*, n. (*Nase*, f. – 'nos', *Horn*, n. – 'rog') i njen srpski ekvivalent 'nosorog'. Obe lekseme eksplisitno imenuje samo deo tela odgovarajuće životinje, ali njihovo značenje, uprkos tome, obuhvata životinju u celini, a ne samo rog na njenom nosu⁴⁰. Istog su tipa, između ostalog, i sledeće složenice:

- Blaubart*, m. (Plavobradi, ženoubica)⁴¹ ← *blau* (plav) + *Bart*, m. (brada),
- Blauhelm*, m. (plavi šlem, vojnik Ujedinjenih nacija) ← *blau* (plav) + *Helm*, m. (šlem),
- Blauhemd*, n. (pripadnik omladinske organizacije FDJ (Freie Detusche Jugend) u bivšoj Istočnoj Nemačkoj) ← *blau* (plav) + *Hemd*, n. (košulja),
- Blaujacke*, f. (mornar, pomorac)⁴² ← *blau* (plav) + *Jacke*, f. (jakna),
- Dickkopf*, m. (tvrdoglavac, bandoglavac) ← *dick* (debeo) + *Kopf*, m. (glava),
- Dummkopf*, m. (glupan, tupan) ← *dumm* (glup) + *Kopf*, m. (glava),
- Grünschnabel*, m. (žutokljunac) ← *grün* (zelen) + *Schnabel*, m. (kljun),
- Klatschmaul*, n. (opajdara, tračara) ← *klatschen* (tračariti) + *Maul*, n. (gubica),
- Pausback*, m. (dete bucmastih obraščića)⁴³ ← *paus* (naduvati se, oteći)⁴⁴ + *Backe*, f. / *Back*, m. (obraz),
- Quaselkopf*, m. (brbjlivac, čegrtaljka, torokuša) ← *quaseln* (brbjlati, lupetati) + *Kopf*, m. (glava),
- Rotznase*, f. (balavac) ← *Rotz*, m. (sline) + *Nase*, f. (nos),
- Rotzunge*, f. (iverak)⁴⁵ ← *rot* (crven) + *Zunge*, f. (jezik),
- Trotzkopf*, m. (inadžija) ← *Trotz*, m. (inat) + *Kopf*, m. (glava) itd.

Kao što navedeni primeri nagoveštavaju, ove su tvorenice većinom imenice sa značenjem lica (nomen agentis, nem. *Personenbezeichnung*, f.). Često su vezane za jezik neformalne komunikacije (nem. *Umgangssprache*, f.). Osnovička konstituenta označava deo tela (npr. *Kopf*, m. – 'glava', *Bart*, m. – 'brada', *Backe*, f. / *Back*, m. – 'obraz') ili odevni premdet (*Jacke*, f. – 'jakna', *Hemd*, n. – 'košulja',

⁴⁰ Imenica *Nashorn*, n. nastala je kalkiranjem latinske lekseme *rhinoceros*. Latinska imenica nastala je po uzoru na grču reč *rhinokeros* (Kluge, 1999).

⁴¹ Plavobradi (nem. *Blaubart*, fr. *Le Barbe bleu*) je glavni lik istoimene bajke, koju je krajem 17. veka, po motivima iz narodne književnosti, napisao i objavio Šarla Peroa (Charles Perrault). U bajci je reč o plemiču koji, jednu za drugom, ubija svoje supruge, sve dok jedna žena ne reši da izbegne sudbinu svojih prethodnica.

⁴² Nemačka imenica *Blaujacke*, f. nastala je kalkiranjem engleskog *bluejacket* (Duden GWDS-CD).

⁴³ Čitalac će se setiti da smo imenicu *Pausback*, m. već pomenuli u poglavljju posevećnom složenicama s unikalnom morfemom. To ne treba da ga buni, jer ova složenica zaista pripada i jednom i drugom tipu. Među složenice s unikalnim morfemom ubraja se zato što sadrži unikalnu morfem /paus/, dok se među posesivne složenice ubraja zato što se zasniva na principu *pars pro toto*.

⁴⁴ Unikalna morfema /paus/ potiče od glagola *pausen* (naduti se, oteći).

⁴⁵ Iverak je vrsta ribe.

Helm, m./n. – 'šлем'). Složenica, međutim, označava osobu kod koje se upadljivo ispoljava određena fizička ili karakterna osobina, tj. koja nosi određenu odeću ili uniformu itd.

5.1.8.2. Složenice s deonimizovanom osnovičkom konstituentom

Determinativne složenice ovog tipa specifične su po tome što je njihova osnovička konstituenta deonimizovana vlastita imenica. **Deonimizacija** je proces u kome vlastita imenica (nem. *Eigenname, m.*) gubi to svojstvo i stiče odlike zajedničke imenice (nem. *Gattungsbezeichnung, f.*). To se ne događa samo u sklopu složenica, već još češće pri samostalnoj upotrebi. Imena naučnika i pronalazača postaju, tako, nazivi mernih jedinica, imena proizvođača nazivi predmeta, imena gradova nazivi proizvoda itd.:

Georg Simon Ohm (bavarski fizičar i matematičar) →
Ohm, n. (merna jedinica za električni otpor),
Nikola Tesla (naučnik srpskog porekla) →
Tesla, n. (merna jedinica za magnetnu indukciju),
Wilhelm Conrad Röntgen (nemački fizičar) →
röntgen (napraviti radiografski (rendgenski) snimak),
Damaskus (arapski *Dimašq, Dimišq*, grad u Siriji) →
Damast, m. (damast) itd.

Vlastite imenice, a najčešće prezimena slavnih ličnosti, u nemačkom se jeziku koriste i kao osnova za građenje izvedenica. Te su izvedenice često glagoli koji označavaju ponašanje kojim je data poznata ličnost privukla naročito veliku pažnju, pretežno negativnu. Nekoliko takvih glagola može se naći i u sledećem članku iz denevnog lista *Tageblatt ancajger* (*Tageblatt Anzeiger*), koji izlazi u Tbingenu:

*Merkeln, wulffen, guttenbergen*⁴⁶

Immer öfter erhalten Politiker ihre eigenen Verben, ein Tätigkeits-, Tu- oder Tun-Wort. Mit „riestern“⁴⁷ (zusätzliche Rente) hat's begonnen. „Lafontainieren“⁴⁸ oder „den Lafontaine machen“ (Hals über Kopf zurücktreten) ist längst als geflügeltes Wort in den Sprachschatz eingegangen. In letzter Zeit sind aber ausnahmslos konservative Politiker betroffen.

⁴⁶ http://www.tagblatt-anzeiger.de/Home/aus-der-region_artikel,-Merkeln-wulffen-guttenbergen-arid,159516.html

⁴⁷ Valter Rister (Walter Riester) bio je od 1998. do 2002. savezni ministar rada i socijalne politike u SR Nemačkoj. Predložio je uvođenje dodatnog penzionog osiguranja, koje je onda po njemu nazvano *Riester-Rente*, f. (Risterova penzija). Glagol *riestern* znači 'uplaćivati dodatno penzionalno osiguranje'.

⁴⁸ Oskar Lafonten (*Oskar Lafontaine*) je nemački političar. Veoma je dugo bio član i funkcionier SPD-a, a od 1998. do 1999. čak i savezni ministar finansija SR Nemačke. 1999. dao je ostavku na sve državne i partijске funkcije, uz objašnjenje da je nedostatak saradnje unutar vlade tadašnjeg nemačkog kancelara Gerharda Šredera (*Gerhard Schröder*), njegovog partijskog druga i velikog rivala, dostigao nepodnošljive razmere. Tada su nastali i glagoli *lafontainieren* i *izraz den Lafontain machen*, koji pominje autor teksta u Tageblatt ancajgeru, u značenju 'dati iznenadnu ostavku', 'neočekivano se povući s položaja'.

Es begann mit „merkeln“⁴⁹. Da ist sich die Netzgemeinde aber nicht ganz einig, was darunter zu verstehen sei. Übersetzt der eine es mit „Nichtstun, keine Entscheidungen treffen, keine Äußerungen von sich geben“, legt der andere in „merkeln“ die Bedeutung „sich in Sprechblasen ausdrücken, sich nicht genau festlegen“ hinein. Glaubt man einem Dritten, hat das Verb die britische Presse erfunden und meint damit „Missfallen äußern, jemandem eine Standpauke erteilen“. Vielleicht schält sich ja mit der Zeit eine einzige Bedeutung heraus. Sonst bekommt die Netzgemeinde Verständigungsprobleme.

Ganz arg erwischt hat es freilich den Freiherrn. Wer heute „guttenbergt“⁵⁰, der kupfert unverhohlen und dreist ab, ohne den Urheber zu nennen. „Guttenbergen“ wird sich sicher halten, wie auch „wulffen“⁵¹ gute Chancen hat, in die Umgangssprache aufgenommen zu werden. Die neueste Schöpfung der Twitter-Freaks steht als Synonym für „jemandem wütend Tiraden auf der Mailbox hinterlassen und mit Konsequenzen drohen“, also: „Wulff ihm doch was!“, „wulff doch mal!“ oder „man, hat der gewulfft!“ könnte sich durchaus durchsetzen. (...)

Da se vratimo, međutim, složenicama. Kao što smo već napomenuli na početku poglavljia, kod deonimizovanih determinativnih složenica vlastita imenica preuzima ulogu osnovičke konstituente. Po pravilu je to neko od široko rasprostranjenih, običnih i narodskih nemačkih imena, prezimena ili nadimaka. Unutar složenice ono, međutim, više ne imenuje konkretnog pojedinca, već postaje imenica sa značenjem lica muškog, ženskog, ili čak bilo kog pola⁵².

*Schlau***meier**, m. (pametnjaković) ← *schlau* (pametan; lukav) + *Meier* (prezime),

*Schlau***berger**, m. (pametnjaković) ← *schlau* (pametan; lukav) + *Berger* (prezime),

*Zimmer***liese**, f. (princeza na zrnu graška (fig.)) ← *zimmerlich* (preosteljiv) + *Liese* (ime),

*Film***fritze**, m. (filmadžija, faca iz sveta filma) ← *Film*, m. (film) + *Fritz* (nadimak, od imena Friedrich),

*Bieder***meier**, m. (bidermajer⁵³; malograđanin, sitna dušica) ← *bieder* (čestit; jednostavan; skroman, pokoran) + *Meier* (prezime) itd.

⁴⁹ Angela Merkel (*Angela Merkel*) nemačka je političarka iz redova konzervativne partije CDU. 2005. godine izabrana je za kancelara SR Nemačke. U trenutku objavlјivanja ove knjige (2012) još uvek je na toj funkciji. Kao što se vidi iz teksta, glagol *merkeln* upotrebljava se, barem za sada, u različitim značenjima, svakako i zbog toga što javnost za sada nije donela sud o tome koju će osobinu Angele Merkel smatrati naročito upečatljivom.

⁵⁰ Karl Teodor cu Gutenberg (*Karl-Theodor zu Guttenberg*), nemački političar iz redova konzervativne partije CSU, vršio je brojne visoke funkcije u svojoj partiji u nemačkoj državi. Bio je generalni sekretar CSU-a, savezni ministar ekonomije u prvoj vladu Angele Merkel i savezni ministar odbrane u njenoj drugoj vladu. Uživao je izuzetno veliku popularnost među biračima. Ostavku je dao 2011. godine, nakon što je izašlo na video da je njegova doktorska disertacija drastičan primer kršenja autorskih prava, tj. plagijat. U skladu s tim, glagol *guttenbergen* znači ‘plagirati’.

⁵¹ Kristijan Vulf (*Christian Wulff*), nemački konzervativni političar, bio je premijer federalne jedinice Donja Saksonija (*Niedersachsen*), a zatim predsednik SR Nemačke, od 2010. do 2012. Izložen brojnim optužbama za korupciju podneo je, veoma nevoljno, ostavku 2012. godine. Tokom te afere, koja je trajala nekoliko meseci, nastao je i glagol *wulffen*, između ostalog i u značenju ‘pretiti’, s obzirom na to da je Vulf pretio novinama koje su objavljivale informacije o ovom skandalu.

⁵² Detalje informacije o determinativnim složenicama sa deonimizovanom osnovičkom konstituentom, i mnoštvo primera za tvorbene konstrukcije tog tipa u savremenom nemačkom jeziku nudi magistarski rad M. Krstić pod naslovom „Imeničke tvorbene konstrukcije sa ličnim imenom kao tvorbenim morfemom u savremenom nemačkom jeziku“ (Krstić, 1998).

⁵³ Bidermajer je stil u umetnosti i primenjenoj umetnosti centralne Evrope, pa i u Nemačkoj. Trajao je od Bečkog kongresa 1815. godine do revolucija 1848. godine. Bio je to kulturni i umetnički stil građanske klase. Njegova osnovna obeležja bila su konzervativizam i povlačenje u privatnu živo i beg u idilu.

Imenice ovog tipa većinom nisu deo osnovnog leksičkog fonda. Mnoge od njih nisu čak ni osobito frekventne. Ne koriste se u formalnoj komunikaciji, jer pripadaju jeziku neformalne komunikacije (nem. *Umgangssprache*, f.), ili nekom nižem stilskom sloju. Negativno su konotirane, često pežorativne. Zbog toga ih treba upotrebljavati s oprezom, a izbegavati ukoliko govornik nije sasvim siguran u to da dobro poznaje i njihovo značenje i njihova pragmatička svojstva.

U udžbenicima nemačkog jezika kao stranog ovakve složenice gotovo da se ni ne sreću, a slabo su zastupljene i u vanudžbeničkim tekstovima kakvi se najčešće koriste u nastavi. Imajući to u vidu, nimalo ne čudi to što ih osobe koje nemački jezik uče kao strani upoznaju tek u poodmaklim fazama učenja. Upravo ćemo zato navesti i nekoliko primera u kontekstu, da bi čitaoci mogli steći što jasniju sliku o denotativnom i konotativnom značenju uopštavajućih složenica s deonimizovanom osnovičkom konstituentom.

Der Bundespräsident ist zudem mehr als ein Grüßaugust. Auch wenn er aus gutem Grund nicht über die Machtfülle des Reichspräsidenten der ersten deutschen Republik oder des amerikanischen Präsidenten verfügt: Er ist ein Verfassungsorgan, dem das Grundgesetz einen ganzen Abschnitt widmet.⁵⁴

Aber man muss authentisch sein – man selbst bleiben und keine Rolle spielen. Ich bin nicht der geborene Zyniker oder der Streithansel – da ht es dann keinen Sinn, den im Interview zu mimen.⁵⁵

Das heißt, Shenja, die Hauptfigur, zahlt ihn vor allem, als sie in der Mitte des Buches eine Auslandsreise unternimmt, eine Schocktherapie in Sachen Desillusionierung. Shenja wird von einem Filmfritzen aus dem Westen angeheuert, der eine Dokumentation über russische, im Westen anschaffende Prostituierte drehen will. Shenja fährt, man könnte sagen: weltanschaulich punktgenau, nach Zürich, in die Hauptstadt des verbunkerten Kapitals, und durchforscht die Zürcher Halb- und Bordellwelt.⁵⁶

Die Regierung übergoss den ausgesperrten Volksvertreter mit Spott. Innenminister Tarek el Aissami unterstellte ihm "Verfolgungswahn". Ledezmas Kollege in Libertador, dem größten und einzigen Chávistisch regierten Bezirk von Caracas, nannte ihn gar eine „Heulsuse“. Die Polizei schaute tatenlos zu. Für Ledezma kam es noch ärger: Die von Chávez kontrollierte Nationalversammlung ordnete dem Stadtoberhaupt im April eine Art Gouverneur über, ein Amt, das in ähnlicher Form in den neunziger Jahren schon existierte und dann abgeschafft wurde und ironischerweise auch einmal von Ledezma ausgeübt wurde.⁵⁷

⁵⁴ http://www.nw-news.de/magazin/schwarz_weiss/3617113_Viel_mehr_als_ein_Gruessaugust.html

⁵⁵ <http://www.netzwerkrecherche.de/files/nr-werkstatt-13-interview-kulturen.pdf>

⁵⁶ <http://www.dwds.de/?qu=Filmfritze>

⁵⁷ <http://www.dwds.de/?qu=Heulsuse>

5.1.8.3. Uopštavajuće složenice sa nazivom srodničkog odnosa

Među uopštavajuće determinativne složenice ubrajaju se i tvorenice čija je osnovička konstituentna imenica koja inače označava srodnički odnos, ali u okviru date složenice ima znatno šire značenje, tj. označava bilo koju osobu muškog ili ženskog pola:

*Kaffee***tante**, f. (ženska osoba koja voli da „kafeniše“, velika ljubiteljka kafe) ← *Kaffee*, m. (kafa) + *Tante*, f.,

*Klatsch***base**, f. (tračara) ← *Klatsch*, m. (trač), *klatschen* (tračariti) + *Base*, f. (zastareli naziv za sestru u trećem kolenu),

*Lach***tante**, f. (smešljivica, smešljiva ženska osoba) ← *lachen* (nasmejati se / smejati se) + *Tante*, f. (tetka; strina; ujna),

*Märchen***tante**, f. (ženska osoba koja na dečjim radijskim i televizijskim programima čita bajke; ženska osoba sklona izmišljotinama) ← *Märchen*, n. (bajka) + *Tante*, f.,

*Schwatz***base**, f. (brbljivica, trtljavica) ← schwatzen (brbljati, trtljati) + *Base*, f.

Ove su imenice često šaljive, i uglavnom se koriste u neformalnoj komunikaciji. U formalnoj ih komunikaciji treba izbegavati. Radi čitalaca koji nisu još imali prilike da se sretnu sa složenicama ovog tipa, ili da ih bliže upoznaju, i ovde ćemo navesti nekoliko primera u kontekstu:

*Wenn sie abgestiegen sind aus diesen Höhen, beginnen die geistigen Spitzenleistungen. Unter den neuen Kommunikationsmitteln haben Männer sich den Computer als Spielzeug vorbehalten, den Schwatzbasen das Handy überlassen. Während die Knaben auf dem Bildschirm Ritterschlachten schlagen, tippen die Mädchen in der S-Bahn sehnsüchtig mit zarten Fingerchen SMS-Grüße an den Besieger ihres Herzens.*⁵⁸

*Hier endet an einem nassen Sonntagnachmittag die Schleswiger Tortenschlacht mit einer Niederlage der Angreifer. Größere Kontingente von Kaffeetanten und Kuchenonkeln haben sich versammelt und ergeben sich mehrmals Mohn-Marzipan-Torte und Rhabarber-Butterstreuel. Aber ist es nicht eigentlich ein süßer Sieg und das Geheimnis allen Ringens?*⁵⁹

*Wie ein Vogel die Welt beäugt Von Martin Warnke Das Wort » Merian « steht heute für eine Branche. Mit ihm betitelte Hefte bieten Lektüren über Städte und Regionen, vor Ort helfen Merian-Reisebücher - sollte man den Namen personifizieren, würden die meisten wohl auf eine Art Reiseonkel schließen. Manche denken bei Merian womöglich nur an seine berühmten Pflanzen und Tiere zeichnende Tochter Maria Sibylle.*⁶⁰

*Nina Hagen liest also Hans Christian Andersens Schneekönigin, deren legendärer Eispalast im vergangenen Jahr, zu Andersens 200. Geburtstag, weltweit in Kinder- und Erwachsenenköpfen erstand. Und man kann über Frau Hagen denken, was man will: Als Märchantante ist sie sensationell. Sie hat ihrer Stimme ein Samtkleid übergezogen, eine überraschend weiche 19-Uhr-Sandmännchen-Stimme.*⁶¹

⁵⁸ <http://www.dwds.de/?qu=Schwatzbase>

⁵⁹ <http://www.dwds.de/?qu=Kaffeetante>

⁶⁰ <http://www.dwds.de/?qu=Reiseonkel>

⁶¹ <http://www.dwds.de/?qu=M%C3%A4rchantante>

5.1.8.4. Poredbene složenice s nazivom životinje

Kao i ostale vrste uopštavajućih složenica, i poredbene su složenice imenice sa značenjem muškog ili ženskog lica. Njihova je osnovička konstituenta imenica sa značenjem životinje ili predmeta. Ovakve tvorenice zasnivaju se na poređenju osobe s datom životinjom ili predmetom. Evo nekoliko primera gde se kao osnovička konstituenta javlja naziv životinske vrste:

Bücherwurm, m. (knjiški moljac) ← *Buch*, n. (knjiga) + *Wurm*, m. (crv),

Naschkatze, f. (osoba koja rado i često jede slatkiše) ← *naschen* (jesti slatkiše i druge poslastice) + *Katze*, f. (mačka),

Pechvogel, m. (baksuz, malerozna osoba) ← *Pech*, n. (peh, nesreća) + *Vogel*, m. (ptica),

Unglücksrabe, m. (baksuz, malerozna osoba) ← *Unglück*, n. (nesreća) + *Rabe*, m. (gavran).

5.1.8.5. Poredbene složenice s nazivom predmeta

Ova grupa složenica veoma je slična poredbenim složenicama s nazivom životinje. Jedina je razlika u tome što je ovde osnovička konstituenta imenica sa značenjem predmeta, tako da se tvorenica zasniva na poređenju osobe s datim predmetom.

Uglavnom se radi o supstandardnim leksemama pežorativnog, pogrdnog značenja. Tome, međutim, znatno doprinosi i prva neposredna konstituenta, koja već i sama obično ima izraženo negativno značenje (npr. *jammern* – 'kukati', 'kukumavčiti'). Pored toga, odredbene konstituente često i same pripadaju supstandardnim varijetetima, pa onda ni s tvorenicama koje grade ne može biti drugačije (npr. *plappern* – 'trtljati', *labern* – 'lupetati', 'baljezgati'). Pri upotrebi ovih imenica treba zato striktno voditi računa o njihovom konotativnom značenju i o njihovim pragmatičkim svojstvima.

Evo nekoliko primera:

Jammerlappen, m. (beda od čoveka, bednik, kukavica) ← *jammern* (kukati) + *Lappen*, m. (krpa),

Labertasche, f. (blebetuša, torokuša) ← *labern* (lupetati, blebetati) + *Tasche*, f.,

Plapperertasche, f. (brbljivica, blebetuša) ← *plappern* (trtljati, lupetati) + *Tasche*, f.,

Plaudertasche, f. (brbljivica, pričljivica) ← *plaudern* (pričati, časkati) + *Tasche*, f. (džep; tašna),

Rotzlöffel, m. (balavac) ← *Rotz*, m. (sline) + *Löffel*, m. (kašika) itd.

5.1.9. Aditivne složenice

Aditivne se složenice (nem. *Zusammenrückung*, f.) od standardnih determinativnih složenica razlikuju po tome što njihova odredbena konstituenta nije reč, već grupa reči. Ta grupa reči srasta samo u okviru date složenice ili, ređe, u sklopu nekoliko tvorenica.

Grupa reči koja srasta da bi ušla u sastav složenice kao prva, odredbena konstituenta uglavnom je imenička sintagma. Uz imenicu kao atribut veoma često stoji broj ili leksema koja pripada nekoj drugoj vrsti reči, ali takođe označava količinu:

*Dreigroschen*heft, n. (petparački roman) ← *drei Groschen*, pl. (tri groša, tri pare) + *Heft*, n. (sveska),

*Einfamilien*haus, n. (porodična kuća) ← *eine Familie*, f. (jedna porodica) + *Haus*, n. (kuća),

*Mehrfamilien*haus, n. (stambena zgrada) ← *mehrere Familien*, pl. (više porodica) + *Haus*, n.,

*Vielvölker*staat, m. (višenacionalna država) ← *viele Völker*, pl. (mnogo naroda) + *Staat*, m. (država) itd.

5.1.10. Konfiksne složenice

Kao što se već i na osnovu naziva može prepostaviti, konfiksne su složenice determinativne složenice čija je barem jedna neposredna konstituenta konfiks. Kod pojedinih su tvorenica ovog tipa, međutim, i obe neposredne konstituente konfiksi.

Šta su konfiksi objasnili smo već u prvom delu knjige, u polavlju *Slobodne morfeme*. Ovom ćemo prilikom čitaoca samo kratko podsetiti na to da su to slobodne morfeme stranog porekla koje se u jezicima iz kojih su potekle mogu koristiti i samostalno, dok u nemačkom ta samostalna upotreba sticajem okolnosti nije zaživela. Zato se one u njemu javljaju isključivo u sklopu tvorenica, tj. složenica ili izvedenica.

Veliki broj konfiksnih tvorenica ubraja se među takozvane neoklasične složenice (nem. *neoklassisches Kompositum*, n.), tj. u lekseme skovane od morfema iz starogrčkog i/ili latinskog jezika, ali tek kada su ti jezici već uveliko bili mrtvi. Njihovi su autori uglavnom istraživači, teoretičari, stručnjaci i sl., koji su ih skovali s namerom da posluže kao naučni i stručni termini.

Među leksemama iz ove grupe preovlađuju internacionalizmi, što će čitalac lako uočiti već i na osnovu narednih nekoliko primera:

Astronaut, m. (astronaut),

bibliophil (bibliofilski),

Bibliophile, m./f. (bibliofil),

Biochemie, f. (biohemija),

Biologie, f. (biologija),

Kosmonaut, m. (kosmonatu),

Meritokratie, f. (meritokratija),

Psychoanalyse, f. (psihoanaliza).

5.2. Izvođenje kao tvorbeni model u savremenom nemačkom jeziku

Izvođenje se još naziva i derivacijom. Nemački termini glase *Ableitung*, f. i *Derivation*, f. Reči nastale na ovaj način nazivaju se izvedenicama ili derivatima (nem. *Ableitung*, f., *Derivat*, n.).

U srpskom je jeziku izvođenje, sveukupno gledano, najproduktivniji tvorbeni model. Za razliku od toga, fiksiranje akcenta na prvi slog u nemačkom i u drugim germanskim jezicima nije se povoljno odrazilo na razvoj izvođenja. Ovo je sasvim razumljivo, imajući u vidu to da izvođenje uglavnom podrazumeva dodavanje tvorbene morfeme, tj. sufiksa na kraju reči. Usled dinamičkog (ekspiratornog) akcenta na prvom slogu reči u nemačkom se krajnji slogovi ne izgovaraju i ne čuju podjednako razgovetno kao početni i središnji slogovi. Tokom vekova to je već dovelo do ozbiljnih promena, kao što je pojedinostavljivanje fleksije ili nešto slabiji razvoj izvođenja. Uprkos tome što izvođenje u nemačkom jeziku, za razliku od srpskog, nije dominantan tvorbeni model, ono je ipak veoma produktivno i izuzetno značajno za bogaćenje leksičkog fonda.

5.2.1. Poreklo i razvoj izvođenja

Izvođenje, tačnije rečeno sufiksalna tvorba, nasleđena je iz praindoevropskog perioda. To je, poput slaganja, drevni tvorbeni model, čiji prvobitni nastanak izmiče čak i rekonstrukciju. Iako je poznato to da se nemali broj sufiksa jeste razvio iz slobodnih morfema koje su se javljale kao završne konstituente složenica, ne može se dokazati to da su se baš svi sufiksi, odnosno sufiksi kao tip morfema, javili baš na ovaj način. Majd smatra da protiv takve pretpostavke govori i činjenica da se sufiksi nasleđeni iz praindoevropskog sastoje iz jednog jedinog glasa ili sloga, i stoga veruje da bi njihovo poreklo pre trebalo tražiti među deiktičkim partikulama (Krahe & Meid, 1977).

Imenske reči koje danas smatramo implicitnim izvedenicama zapravo su imenice i pridevi izvedeni od glagola:

- Bruch*, m. (lom; prelom) ← *brechen* (lomiti, slomiti/slamati),
- Fang*, m. (ulov; lovljenje) ← *fangen* (loviti, uloviti),
- Fund*, m. (otkriće; (arheološki) nalaz;) ← *finden* (naći/nalaziti, pronaći, otkriti),
- Schwung*, m. (polet; zamah) ← *schwingen* (ljuljati, zaljuljati; oscilovati),
- starr* (ukočen) ← *starren* (buljiti),
- wach* (budan) ← *wachen* (bdati, probdati),
- wirr* (zbrkan, haotičan) ← starovisokonemački *werran* (zbunuti; dans *verrirer*) itd.

Ove su tvorenice izuzetno stare. Smatra se da su imenice datog tipa izvedene još u praindoevropskom periodu, i to uz pomoć vokalskih sufiksa, dakle kao i sve druge eksplicitne izvedenice. Sufiks je kod imenica uzrokovao i kvalitativi ili kvantitativi ablaut. Kvalitativni ablaut ostao

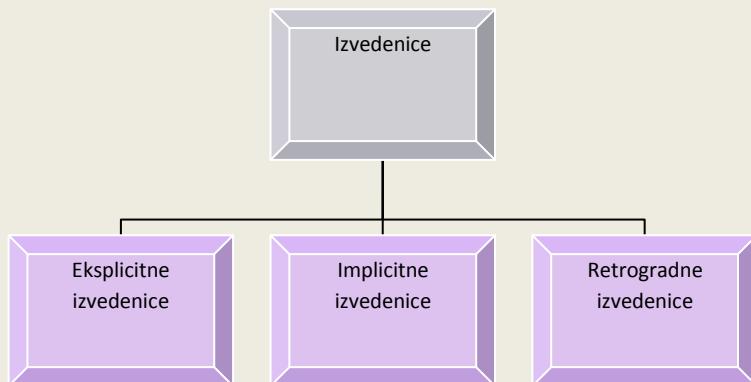
je lako uočljiv i nakon toga što su se u pragermanskom periodu sami sufiksi izgubili (Krahe & Meid, 1967; Wilmanns, 1922).

Izloženi procesi i njihove posledice dovode do toga da imeničke implicitne izvedenice kod kojih je uočljiv ablaut danas na prvi pogled, bez udubljivana u njihovo istorijsko poreklo, izgledaju kao produkti „unutrašnje derivacije“⁶². S druge strane, imenice ovog tipa čiji se fonetski oblik ne razlikuje od prezentske osnove najviše podsećaju na retrogradnu derivaciju, o kojoj će reči biti nešto kasnije. I jedno i drugo tumačenje treba, naravno, odbaciti, kao i ono prema kojem je implicitna derivacija poseban vid potpuno drugog tvorbenog modela, konverzije. Ovakva tumačenja uklonila bi, doduše, potrebu za iznošenjem istorijskih i etimoloških objašnjenja, ali ne valja zanemarivati tačnost zarad jednostavnosti.

5.2.2. Podtipovi izvođenja: eksplisitno, implicitno i retrogradno izvođenje

Savremeni nemački jezik poznaje tri osnovna tipa izvedenica, različite produktivnosti i različitog značaja:

1. eksplisitne izvedenice,
2. implicitne izvedenice i
3. retrogradne izvedenice.

Grafikon 12: Podvrste izvođenja u savremenom nemačkom jeziku

Zbog brojnosti, raznovrsnosti i produktivnosti najznačajnije su svakako **eksplisitne izvedenice**. Takve tvorenice sastoje se od dve neposredne konstituente, od tzv. tvorbene osnove i od tzv. izvedbene konstituente. Tvorbena osnova može biti:

⁶² Za razliku od imeničkih implicitnih izvedenica, koje su zapravo građene uz pomoć sufiksa, glagolske implicitne izvedenice zaista su nastale unutrašnjim izvođenjem. Više reči o tome biće u poglavlju posvećenom implicitnom izvođenju.

1. neka netvorenica ili tvorenica:

klein (mali) → kleinlich (sitničav),

aufmerksam (pažljiv) → Aufmerksamkeit, f. (pažnja),

2. konfiks:

/elektr/ → Elektrizität, f. (elektricitet),

3. skraćena leksema:

Prolet, m. (primitivac, seljačina) → Prolo, m. (primitivac, seljačina),

4. srasla sintagma, uglavnom imenička:

viele Schichten (mnogi slojevi) → vielschichtig (višeslojan).

Izvedbene konstituente takođe mogu biti relativno raznovrsne. U toj se ulozi, naime, javljaju:

1. sufiksi:

dumm (glup) → Dummheit, f. (glupost),

2. sufiksoidi

Rechnung, f. (*račun*) → Rechnungswesen, n. (finansije; računovodstvo),

3. diskontinuirane konstituente koje se sastoje od prefiksa i sufiksa istovremeno pridodatih tvorbenoj osnovi:

Arzt, m. (lekar) → verarzten (pružiti laički prvu pomoć, laički lečiti jednostavniju povredu ili lakeš oboljenje).

U prvom smo delu knjige već pomenuli to da sufiksi po pravilu imaju funkciju sintakšičke transpozicije, tj. da određuju vrstu reči kojoj će pripasti tvorenica, a da je po potrebi i menjaju. Isto važi i za sufiksoide, kao i za diskontinuirane konstituente, tj. za sufiks u okviru diskontinuiranih konstituenata. Napomenuli smo i to da ima i izuzetaka od tog pravila, tj. da nekoliko sufiksa ima samo funkciju semantičke modifikacije. Ti sufiksi, deminutivski sufiksi *-chen* i *-lein* i mocijni sufiks *-in*, samo donekle menjaju značenje tvorbene osnove, ali ne mogu da utiču na vrstu reči kojoj će ona pripasti.

Kao što smo već istakli u prethodnom poglavlju, imenice koje danas nazivamo **implicitnim izvedenicama** zapravo su izvedene pomoću sufiksa, koji se, međutim, odavno izgubio. Bez obzira na to, imeničke implicitne izvedenice ipak treba izdvojiti kao poseban tip izvedenica. Iako nisu rezultat odista specifičnog tvorbenog procesa, one se u savremenom nemačkom jeziku jasno izdvajaju i od tipičnih eksplisitnih izvedenica i od drugih tvorenica, pa se najbolje mogu prikazati i upoznati kao zasebna kategorija.

Osim među imenicama i pridevima, implicitnih izvedenica ima i među glagolima. Taj tvorbeni obrazac takođe odavno više nije produktivan (Fleischer & Barz, 2007), ali se mnogi njegovi proizvodi

do dana današnjeg koriste u nemačkom jeziku. Za razliku od imeničkih implicitnih izvedenica, glagolske su implicitne izvedenice zaista nastale unutrašnjim izvođenjem u pravom smislu te reči.

Premda smo u prethodnom poglavlju već naveli nekoliko primera implicitnih izvedenica, i ovde čemo, podsećanja radi, navesti još par:

fällen (rušiti/srušiti; seći/iseći) ← *fallen* (pasti),
Fluss, m. (reka; proticanje; protok) ← *fließen* (teći),
Genuss, m. (uživanje, užitak) ← *genießen* (uživati),
Hang, m. (padina; sklonost) ← *hängen* (visiti),
Rat, m. (savet) ← *raten* (savetovati),
säugen (dojiti/podojiti) ← *saugen* (sisati; usisavati; uvlačiti),
tränen (napajati/napojiti) ← *trinken* (piti).

Retrogradno izvođenje (nem. *Rückbildung, f.*, *retrograde Bildung, f.*, *inverse Bildung, f.*) proces je u neku ruku suprotan eksplizitnom izvođenju. Dok se pri eksplizitnom izvođenju sufiks dodaje na tvorbenu osnovu, kod retrogradnog izvođenja nova reč nastaje oduzimanjem, odbijanjem tvorbenog morfema, kao u narednom primeru:

freimütig (otvoren; iskren) → *Freimut, m.* (otvorenost; iskrenost)⁶³.

Ovaj proces najčešće podstiče analogija s nekom već postojećom leksemom nemačkog jezika. Među tvorbenim osnovama za retrogradno izvođenje najprisutnije su tvorenice nastale tzv. složeno-sufiksalm tvorbom, o kojoj će nešto kasnije biti više reči, i to uz pomoć sufiksa *-ig*:

blödsinnig (bezvezan, sulud) → *Blödsinn, n.* (koještarija, glupost),
großmütig (velikodušan) → *Großmut, f.* (velikodušnost),
kleinmütig (malodušan, obeshrabren) → *Kleinmut, m.* (malodušnost, obeshrabrenost).

Sufiks se, međutim, može oduzeti, odbiti i s prefiksalnih tvorenica. Tako je imenica *Unschuld, f.* (nevinost) nastala retrogradnim izvođenjem od prideva *unschuldig* (nevin). U tom slučaju tvorenica na prvi pogled izgleda kao proizvod prefiksacije, i jedino se uz pomoć etimologije može utvrditi kako je ona zapravo nastala. U grupu retrogradnih izvedenica treba ubrojati i imenice izvedene od slabih glagola po analogiji s implicitnim izvedenicama, kao što je imenica *Kauf, m.* (kupovina) retrogradno izvedena od glagola *kaufen* (kupovati)⁶⁴ prema analogiji s imenicama poput *Schlag, m.* (udarac), *Fall, m.* (pad) ili *Flug, m.* (let), koje su zaista implicitne izvedenice od glagola *schlagen* (udariti/udarati), *fallen* (padati/pasti) i *fliegen* (leteti). Retrogradne je izvedenice uglavnom sa sigurnošću moguće

⁶³ isp. Kluge, 1999.

⁶⁴ isp. Kluge, 1999.

identifikovati samo na osnovu odgovarajućih etimoloških podataka, dakle uz pomoć istorije jezika (Fleischer, 1971).

5.2.3. Oblici eksplizitnog izvođenja

Eksplizitno je izvođenje najznačajniji vid izvođenja u svim periodima razvoja nemačkog jezika, a taj status uživa i danas. Sistem tvorbe reči savremenog nemačkog jezika raspolaže sledećim tipovima eksplizitnog izvođenja:

1. standardno eksplizitno izvođenje,
2. prefiksalno-sufiksalno izvođenje (nem. *Präfix-Suffix-Bildung*, f.),
3. složeno-sufiksalno izvođenje (nem. *Zusammenbildung*, f.),
4. sufiksoidno izvođenje,
5. konfiksno izvođenje,
6. eksplizitno izvođenje s unikalnom osnovom i
7. eksplizitno izvođenje sa skraćenom tvorbenom osnovom.

5.2.3.1. Standardno eksplizitno izvođenje

Standardnim eksplizitnim izvedenicama smatramo one izvedenice čije neposredne konstituente ne pokazuju značajnije morfološke osobenosti. To, s jedne strane, podrazumeva da je tvorbena osnova tvorenica ili netvorenica koja je uobičajna u nemačkom jeziku, kao na primer imenica *Lust*, f. (želja; uživanje; strast) u *lustig* (veseo) ili glagolska osnova *verläumd-* (od glagola *verläumden* – 'oklevetati') u *Verläumdung* (kleveta). S druge strane, izvedbene su konstituente kod standardnih eksplizitnih izvedenica produktivni ili aktivni⁶⁵ sufiksi domaćeg ili stranog porekla, kao u narednim primerima:

- sufiks *-s* kod priloga *morgens* (ujutro, izjutra),
sufiks *-iade* kod imenice *Hanswurstiade*, f. (lakrdija),
sufiks *-t* kod imenica *Fahrt*, f. (vožnja), *Naht*, f. (šav), *Flucht*, f. (beg) itd.

Da bi čitalac stekao osnovni uvid u raznovrsnost i produktivnost standardnog eksplizitnog izvođenja u savremenom nemačkom jeziku navećemo još nekoliko primera tvorenica koje su nastale na taj način:

- angeblich* (navodan) ← *angeben* (navesti),
duldsam (trpeljiv) ← *dulden* (trpeti),
einprägsam (upečatljiv, lak za pamćenje) ← *sich einprägen* (urezati se / urezivati se u pamćenje),
erheblich (pričičan, znatan, veliki) ← *erheben* (uzdići/uzdizati),

⁶⁵ Da podsetimo, aktivni su sufiksi koji se više ne koriste za građenje novih reči, ali su se sačuvali u tvorenicama koje su svojevremeno izveli, i kompetentni ih govornik srazmerno lako može uočiti i prepoznati kao takve.

Erklärung, f. (objašnjenje) ← *erklären* (objasniti),
Fälschung, f. (falsifikat) ← *fälschen* (falsifikovati),
Folge, f. (posledica) ← *folgen* (slediti; proisticati),
Gabe, f. (dar; talenat) ← *geben* (dati),
Heiligtum, n. (svetilište) ← *heilig* (svet),
Herzogtum, n. (vojvodstvo) ← *Herzog*, *m.* (vojvoda),
Huld, f. (milost, naklonost) ← *huldigen* (zakleti se / zaklinjati se na vernošć),
Königtum, n. (kraljevstvo) ← *König*, *m.* (kralj),
Liege, f. (ležaljka) ← *liegen* (ležati),
schweigsam (čutljiv) ← *schweigen* (čutati),
sterblich (smrtni) ← *sterben* (umreti) itd.

U standardne eksplisitne izvedenice ubrajaju se i **imenice izvedene pomoću mocijanog sufiksa –in**, kao što su:

Ärztin, f. (lekarka) ← *Arzt*, *m.* (lekar),
Dolmetscherin, f. (prevoditeljka) ← *Dolmetscher*, *m.* (prevodilac),
Präsidentin, f. (predsednica) ← *Präsident*, *m.* (predsednik),
Rechtsanwältin, f. (advokatica, pravna zastupnica) ← *Rechtsanwalt*, *m.* (advokat, pravni zastupnik),
Studentin, f. (studentkinja) ← *Student*, *m.* (student),
Übersetzerin, f. (prevoditeljka) ← *Übersetzer*, *m.* (prevodilac) itd.

Da podsetimo, mocija je građenje imenica sa značenjem ženskog lica od odgovarajućih imenica sa značenjem muškog lica. Ponekad, premda retko, ovaj proces teče i u obrnutom smeru, tako što se imenica sa značenjem muškog lica gradi od imenice sa značenjem ženskog lica (npr. *Kindergärtner, m.* ← *Kindergärtnerin, f.*).

Sufisk *-in* jedini je mocijni sufiks u savremenom nemačkom jeziku. To, međutim, nije prepreka za građenje imenica sa značenjem ženskog lica u nemačkom, pošto sufiks *-in* nema drugih značenja i funkcija, a kombinatorika mu je gotovo neograničena. Drugim rečima, on se može dodati na većinu imenica sa značenjem muškog lica (mada, primera radi, ne i na imenice sa sufiksom *-ling*), i tako izvesti odgovarajuću imenicu sa značenjem ženskog lica.

Osim toga, savremeni nemački jezik raspolaze i drugim mocijnim mogućnostima. Najznačajnija od njih svakako je građenje složenica s imenicom *Frau, f.* kao osnovičkom konstituentom (npr. *Fachfrau, f.* – 'ekspertkinja'). Izvesnih dodirnih tačaka s mocijom ima i građenje imenica koje su neutralne u pogledu prirodnog roda, kao što su izvedenice sa sufiksoidom *-kraft* (npr. *Fachkraft, f.* – 'ekspert/ekspertkinja', *Lehrkraft, f.* – 'nastavnik/nastavnica' itd.), baš kao i tvorba dvorodnih imenica, koje u nemačkom jeziku takođe mogu označavati i osobe muškog i osobe ženskog

roda, u zavisnosti od potrebe (npr. *Lehrende*, m./f. – 'nastavnik/nastavnica', *Lernende*, m./f. – 'učenik/učenica' itd.).

Na nemačkom je govornom području tokom poslednjih decenija porastao značaj mocije i srodnih procesa, pa su oni zahvaljujući tome postali i raznovrsnije. Na zalaganje pokreta za ženska prava, osamdesetih je godina 20. veka u germanofonim zemljama, naime, postignuta društvena saglasnost o tome da jezik, tj. njegova upotreba, treba da odražava i da promoviše ravnopravnost polova. U skladu s tim, nije više poželjno, a ponekad čak ni prihvatljivo, da koristimo tzv. gernerički maskulinum (nem. *generisches Maskulinum*, n.), tj. da upotrebljavamo samo imenice sa značenjem muškog lica kada mislimo na osobe oba pola. Kada mislimo na nastavnike i nastavnice ne bi trebalo, dakle, da kažemo samo *die Lehrer* (nastavnici), već *Lehrerinnen und Lehrer*, kada mislimo na učenike i učenice ne bi trebalo da kažemo isključivo *die Schüler* (učenici), već *Schülerinnen und Schüler*, a kada mislimo na zaposlene oba pola, umesto generičkog maskulinuma *die Mitarbeiter* (zaposleni), trebalo bi eksplisitno da pomenemo i muškarce i žene, tj. da kažemo ili napišemo *Mitarbeiterinnen und Mitarbeiter*.

Mnoge institucije i organizacije, poput ministarstava, univerziteta, pravosudnih organa itd., izdale su smernice za rodnosenzitivnu upotrebu jezika, kojih se zaposleni u tim ustanovama moraju pridržavati. Kao primer navešćemo odlomak iz takvog pravilnika Univerziteta u Braunšvajgu (Universität Braunschweig):

Leitfaden geschlechtergerechte Sprache

Sprache ist ein wichtiges Ausdrucksmittel, das die soziale Realität abbildet und gängige Werte und Rollenbilder transportiert. Das Ziel geschlechtergerechter Sprache ist, Frauen und Männer in ihren verschiedenen Rollen, Kompetenzen und Lebenssituationen gleichermaßen sichtbar zumachen. Eine Sprache, die weibliche und männliche Personen gleichwertig nennt bzw. differenziert anspricht, bringt dies klar zum Ausdruck.

In Niedersachsen schreibt der "Beschluss des Landesministeriums über Grundsätze für die Gleichbehandlung von Frauen und Männern in der Rechtssprache" aus dem Jahr 1991 in Artikel 1 die Verwendung einer geschlechtergerechten Sprache vor. Auch an der Ostfalia sollen alle Schriftstücke wie Texte, Formulare, Richtlinien, Studien- und Prüfungsordnungen geschlechtergerecht formuliert sein. Dieser Leitfaden hilft dabei.

Überlegen Sie, wen Sie ansprechen möchten und achten Sie dabei auf geschlechtergerechte Personenbezeichnungen! Beispiel: Frauen (die Studentinnen), Männer (die Studenten) oder beide Geschlechter (die Studierenden)?

Verwenden Sie für Frauen weibliche Personenbezeichnungen wie: „die Präsidentin“, „die Werkstattleiterin“, etc.

Formulieren Sie Titel- und Funktionsbezeichnungen geschlechtergerecht wie: die Professorin (Prof.in), die Dozentin (Doz.in), die Doktorin (Dr.in).

Verwenden Sie für Männer männliche Personenbezeichnungen wie: „der Präsident“, „der Werkstattleiter“, etc.

Formulieren Sie Titel- und Funktionsbezeichnungen geschlechtergerecht wie: der Professor (Prof.), der Dozent (Doz.), der Doktor (Dr.).⁶⁶

I dok se u kraćim tekstovima, kao što su, primera radi, oglasi za posao, imejlovi i razni dopisi, ove preporuke prilično lako mogu sprovesti u delo, u obimnijim tekstovima gotovo da nije moguće stalno naporedo navoditi i imenice sa značenjem muškog i imenice sa značenjem ženskog lica, a da se pritom ne naruši razumljivost i stilска prihvatljivost teksta. Sastavljači, doduše, mogu tu i tamo pribjeći i alternativnim mogućnostima, koje smo takođe pominjali, ali je veoma mukotrpno i nezahvalno neprekidno tragati i za takvim rešenjima.

Zato se, primera radi, u stručnim knjigama na nemačkom jeziku, u uvodu ili predgovoru, neretko sreću napomene kao u sledećim primerima:

Im allgemeinen sprechen wir Lehrer und Lehrerinnen im Text so oft wie möglich direkt mit ‘Sie’ an. Eine Ausnahme bilden natürlich die Fälle, in denen es um bestimmt namentlich bezeichnete Personen geht oder um den kleinen Ausschnitt aus dem menschlichen Verhaltensspektrum, der nur einem Geschlecht eigen ist. In den weitaus meisten Fällen sind Lehrer- und Schülerverhalten unabhängig vom Geschlecht allein durch die Rolle im sozialen bzw. Schulischen Kontext bestimmt. (Neill & Caswell, 2009)

Noch ein quasi-obligatorisches Wort zur Reichweite des grammatischen Genus: Selbstverständlich bezeichnen alle femininen, maskulinen und Neutrum-Markierungen von Personen immer alle natürlichen Geschlechter ohne jegliche politische Intention. Im Fachdiskurs, namentlich dam an den englischen Gebrauch angelehnt, haben sich bestimmt Präferenzen etabliert, wie etwa die Begriffe ‘learner’ oder ‘reader’, die hier entsprechend übernommen werden. In der Regel, das heißt wenn sich nicht eine spezifische Referenz ergibt, werden die Bezeichnungen jedoch in arbiträrer Genusmischung verwendet. (Roche, 2008)

Der Einfachheit halber habe ich in diesem Buch alle Lehrpersonen in der Einzahl weiblich als ‘Lehrerin’ und in der Mehrzahl als ‘Lehrer’ und alle Schüler männlich gemacht. Natürlich würden die Bezeichnungen umgekehrt genauso passen. (Nitsche, 2009)

Primeri koje smo odabrali preuzeti su iz nekoliko stručnih knjiga namenjenih usavršavanju nastavnika. Sama tema nameće izuzetno često pominjanje nastavnika i učenika, čak i po nekoliko puta u istoj rečenici. Zato su autori i/ili prevodioci bili prinuđeni na to da pokušaju da nađu neko rešenje koje neće opterećivati tekst u neprihvatljivoj meri. Ovde smo ih naveli u želji da čitaocima predočimo to koliki se značaj tzv. rodnosenzitivnoj upotrebi jezika pridaje na nemačkom govornom

⁶⁶ http://www.ostfalia.de/cms/de/bfg/download/Leitfaden_geschlechtergerechte_Sprache.pdf

području, ali i da im ponudimo i nekoliko rešenja kojima i sami mogu pribjeći kada se za tim ukaže potreba.

Najdetaljnije informacije o leksičkim mogućnostima za rodnosenzitivno izražavanje u srpskom jeziku čitaoci, pak, mogu naći u knjizi „Rod i jezik“ (Savić, S. et al., 2009).

5.2.3.2. Prefiksالno-sufiksالno izvođenje

U procesu prefiksالno-sufiksالnog izvođenja ulogu izvedbene konstituente igra tzv. diskontinuirana konstituenta (nem. *diskontinuierliche Konstituente, f.*). Takva diskontinuirana konstituenta sastoji se od prefiksa i sufiksa, koji se istovremeno dodaju tvorbenoj osnovi. Zadatak sufiksa pritom je da tvorbenu konstrukciju transponuje - jednostavnije rečeno prebac ili prenese - u odgovarajuću vrstu reči (funkcija sintakške transpozicije), dok prefiks dodatno uobičava značenje na željeni način (funkcija semantičke modifikacije). Prefiksالno-sufiksالno izvođenje u nemačkom jeziku najviše zastupljeno u tvorbi glagola od imenica i prideva, a najzastupljeniji prefiksi su *be-*, *ver-* i *ent-*:

- anschuldigen* (optužiti) ← *Schuld*, f. + /an-...-igen/,
- aushändigen* (izručiti/izručivati, uručiti/uručivati) ← *Hand*, f. (šaka) + /aus-...-igen/,
- bemuttern* (majčinski se brinuti o nekom; iron. daditljati) ← *Mutter*, f. (majka) + /be-...-en/,
- benachrichtigen* (obavestiti/obaveštavati) ← *Nachricht*, f. (vest) + /be-...-en/,
- beschuldigen* (okriviti) ← *Schuld*, f. + /be-...-igen/,
- entkalken* (ukloniti kamenac) ← *Kalk*, m. (kamenac; krečnjak) + /ent-...-en/,
- entschuldigen* (oprostiti) ← *Schuld*, f. (krivica) + /ent-...-igen/,
- entzweien* (posvađati, zavaditi) ← *zwei* (dva) + /ent-...-en/,
- vergiften* (trovati/otrovati) ← *Gift*, n. (otrov) + /ver-...-en/,
- vergittern* (staviti rešetke) ← *Gitter*, n. (rešetka) + /ver-...-en/,
- vergolden* (pozlatiti/pozlaćivati) ← *Gold*, n. (zlato) + /ver-...-en/,
- vergöttern* (obožavati) ← *Gott*, m. (Bog/bog) + /ver-...-en/,
- vernetzen* (umrežiti/umrežavati) ← *Netz*, n. (mreža) + /ver-...-en/,
- versilbern* (posrebriti/porebrivati) ← *Silber*, n. (srebro) + /ver-...-en/ itd.

Osim među glagolima, prefiksالno-sufiksالnih tvorenica ima i među imenicama. Prefiksالno-sufiksالnom tvorbom se, naime, uz pomoć kombinacije prefiksa *Ge-* i sufiksa *-e* izvode *nomina actionis*, *nomina acti* i *nomina instrumenti*,⁶⁷ pretežno srednjeg roda (Fleischer & Barz, 2007). Mnoge od ovih imenica imaju iterativno i pežorativno značenje, tj. označavaju radnju koja se učestalo ponavlja, što zamara i iritira:

⁶⁷ *Nomina actionis* (jednina *nomen actionis*) su imenice, uglavnom izvedene od glagola, koje označavaju radnje (npr. *Ausgrabung*, f. – ‘iskopavanje), *nomina acti* (jednina *nomen acti*) imenice koje označavaju okončane radnje, tj. njihov rezultat (npr. *Fall*, m. – ‘pad), dok su *nomina instrumenti* (jednina *nomen instrumenti*) imenice sa značenjem sprava i oruđa (npr. *Wecker*, m. – ‘budilnik).

- Gefluche*, n. (neprekidno psovanje) ← *flich-* (*fluchen* – 'psovati') + /Ge-...-e/,
Gefrage, n. (neprekidno zapitkivanje) ← *frag-* (*fragen* – 'pitati') + /Ge-...-e/,
Gehetze, n. (stalna žurba, jurnjava) ← *hetz-* (*hetzen* – 'jurcati', 'žuriti') + /Ge-...-e/,
Geheule, n. (neprekidna kunjava, jadikovanje) ← *heul-* (*heulen* – 'plakati', 'cmizdreti', 'zavijati') + /Ge-...-e/,
Gehöhne, n. (neprekidno izrugivanje) ← *höhn-* (*hönen* – 'izrugivati') + /Ge-...-e/
Gehopse, n. (đipanje, stalno skakanje) ← *hops-* (*hopsen* – 'skakati') + /Ge-...-e/,
Geprahle, n. (neprekidno hvalisanje) ← *prahl-* (*prahlen* – 'hvalisati se') + /Ge-...-e/ itd.

Neke od imenica izvedenih uz pomoć diskontinuirane konstituente /Ge-...-e/ mogu, međutim, imati i drugačije značenje, a mogu biti oslobođene i negativne, pežorativne konotacije:

- Gedanke*, m. (misao) ← *denk-* (*denken* – 'misliti') + /Ge-...-e/,
Gefüge, n. (struktura; konstrukcija; splet) ← *füg-* (*fügen* – 'sastaviti/sastavljeni', 'spojiti/spajati') + /Ge-...-e/,
Gelände, n. (teren) ← *Land*, n. (zemlja) + /Ge-...-e/,
Gemenge, n. (mešavina, smesa) ← *meng-* (*mengen* – 'mešat') + /Ge-...-e/,
Getöse, n. (huk, tutnjava) ← *tos-* (*tosen* – 'hučati', 'tutnjati') + /Ge-...-e/,
Getriebe, n. (pogon) ← *treib-* (*treiben* – 'terati', 'naterati') + /Ge-...-e/,
Gewölbe, n. (svod) ← *wölb-* (*wölben* – 'nadsvoditi') + /Ge-...-e/ itd.

Pojedine izvedenice ovog tipa veoma su se približile standardnim prefiksalnim tvorenicama, zato što je sufiks –e u njima fakultativan, ili se čak potpuno izgubio. Iz ove fakultativnosti sufiksa –e i njegovog potpunog gubljenja u mnogim tvorenicama proizilazi to da je diskontinuirana konstituenta /Ge-...-e/ vremenom razvila alomorf /Ge-...-∅/.

- Gebäck*, n. (pecivo) ← *back-* (*backen* – 'peći/ispeći') + /Ge-...-∅/
Gebrüll, n. (urlanje; grohot) ← *brüll-* (*brüllen* – 'urlati', 'smejati se grohotom') + /Ge-...-∅/,
Gedicht, n. (pesma) ← *dicht-* (*dichten* – 'pisati pesme') + /Ge-...-∅/,
Gefecht, n. (borba; bitka) ← *fecht-* (*fechten* – 'mačevati se'; 'boriti se') + /Ge-...-∅/,
Gefühl, n. (osećanje; osećaj) ← *fühl-* (*fühlen* – 'osetiti/osećati') + /Ge-...-∅/,
Gejammer(e), n. (kukumavčenje, kuknjava) ← *jammer-* (*jammern* – 'kukati', 'kukumavčiti') + /Ge-...-(e)/,
Gejohl(e), n. (dernjava; urlanje) ← *johl-* (*johlen* – 'drati se', 'urlati' + /Ge-...-(e)/),
Geklatsch(e), n. (dugotrajno aplaudiranje; tračarenje) ← *klatsch-* (*klatschen* – 'udariti/udarati'; 'tračariti') + /Ge-...-(e)/;
Geplapper(e), n. (torokanje, trtljanje, brbljanje) ← *plapper-* (*plappern* – 'trtljati', 'brbljati', 'torokati') + /Ge-...-(e)/,
Geschwätz, n. (brbljanje, naklapanje) ← *schwatz-* (*schwatszen* – 'časkati'; 'naklapati', 'trtljati') + /Ge-...-∅/,
Gespräch, n. (razgovor) ← *sprech-* (*sprechen* – 'govoriti'; 'razgovarati') + /Ge-...-∅/,
Gespür, n. (osećaj; predosećaj) ← *spür-* (*spüren* – 'osećiti'; 'predosećati') + /Ge-...-∅/,
Gestell, n. (postolje) ← *stell-* (*stellen* – 'staviti/stavljeni', 'postaviti/postavljati') + /Ge-...-∅/ itd.

Pored /Ge-...-∅/, diskontinuirana konstituenta /Ge-...-e/ ima i još nekoliko alomorfa, od kojih, međutim, nijedan više nije produktivan (Fleischer & Barz, 2007):

- /Ge-...-t/: *Gehöft*, n. (imanje, majur) ← *Hof*, m. (gazdinstvo; dvorište),

	<i>Gewicht</i> , n. (težina) ← <i>wiegen</i> (težiti, biti težak);
/Ge-...-st/:	<i>Geschwulst</i> , f. (tumor; izraslina) ← <i>schwellen</i> (oteći, oticati),
	<i>Gespinst</i> , n. (pređa) ← <i>spinnen</i> (presti);
/Ge-...-de/:	<i>Gebäude</i> , n. (zgrada) ← <i>bauen</i> (graditi, izgraditi),
	<i>Gemälde</i> , n. (slika) ← <i>malen</i> (slikati, naslikati);
/Ge-...-ter/:	<i>Gelächter</i> , n. (smeh) ← <i>lachen</i> (smejati se);
/Ge-...-sel/:	<i>Geschreibsel</i> , n. (škrabotina) ← <i>schreiben</i> (pisati, napisati).

5.2.3.3. Složeno-sufiksalno izvođenje

Složeno-sufiksalne izvedenice slične su aditivnim složenicama, zato što i kod njih prva neposredna konstituenta nije reč, već grupa reči, i to najčešće imenička sintagma. Kao atribut uz datu imenicu uglavnom se javlja broj. Najproduktivniji sufiks kod ovog tipa izvedenica jeste pridevski sufiks *-ig*, pa su, u skladu s tim, i složeno-sufiksalne izvedenice uglavnom pridevi:

<i>blauäugig</i> (plavook; naivan) ← <i>blaue Augen</i> (plave oči),
<i>dreijährig</i> (trogodišnji) ← <i>drei Jahre</i> (tri godine) + <i>-ig</i> ,
<i>dunkelhaarig</i> (tamnokos) ← <i>dunkle Haare</i> (tamna kosa),
<i>einspurig</i> (s jednom kolovoznom trakom) ← <i>eine Spur</i> (jedna kolovozna traka) + <i>-ig</i> ,
<i>fünfseitig</i> (petostran, s pet stranica) ← <i>fünf Seiten</i> (pet stranica),
<i>fünftätig</i> (pet dana) ← <i>fünf Tage</i> (pet dana) + <i>-ig</i> ,
<i>gleichseitig</i> (jednakostraničan) ← <i>gleiche Seiten</i> (jednake stranice),
<i>sechsmonatig</i> (šestomesečni) ← <i>sechs Monate</i> (šest meseci) + <i>-ig</i> ,
<i>vieltausendjährig</i> (višemilenijumski, dug više hiljada godina) ← <i>viele Tausend Jahre</i> (više hiljada godina),
<i>vierräd(e)rig</i> (s četiri točka) ← <i>vier Räder</i> (četiri točka) + <i>-ig</i> ,
<i>viertürig</i> (s četvoro vrata) ← <i>vier Türe</i> (četvoro vrata),
<i>zehnbändig</i> (desetotoman) ← <i>zehn Bände</i> (deset tomova),
<i>zweimotorig</i> (dvomotoran) ← <i>zwei Motoren</i> (dva motora) + <i>-ig</i> ,
<i>zweistöckig</i> (dvospratan) ← <i>zwei Stöcke</i> (dva sprata) + <i>-ig</i> itd.

Prilikom stapanja sintagme u prvu neposrednu konstituentu složeno-sufiksalne tvorenice ponekad se radi lakšeg izgovora u manjoj ili većoj meri pojednostavljuje fonološka i/ili morfološka struktura date sintagme. U narednim primerima u sastav složeno-sufiksalne tvorenice, tako, ulaze isključivo podvučene foneme/morfeme, dok se ostale izostavljaju. Izostavljanje se može ograničiti isključivo na gramatičke morfeme ili na samo neke od njih (kao u primeru *langweilig*). Njime, međutim, pored gramatičkih, mogu biti obuhvaćene i tvorbene morfeme (kao u primeru *mehrdeutig*), ali i čitave lekseme (kao u primeru *gleichzeitig*).

<i>zur gleichen Zeit</i> (u isto vreme) → <i>gleichzeitig</i> (istovremeno),
<i>mehrere Bedeutungen</i> (više značenja) → <i>mehrdeutig</i> (višeznačan, koji se može shvatiti na različite načine),
<i>lange Weile</i> (dosada, bukvalno 'dugo vreme) → <i>langweilig</i> (dosadan) itd.

5.2.3.4. Sufiksoidno izvođenje

Kod sufiksoidnog izvođenja izvedbena konstituenta nije sufiks nego sufiksoid. Kao što smo objasnili u prvom delu knjige, sufiksoidi su se razvili od slobodnih morfema koje su vremenom poprimile suštinska svojstva sufiksa. Da podsetimo, to znači da su počele da tvore tzv. nizove, tj. veliki broj izvedenica, kao i da su razvile uopšteno, kategorijalno značenje, koje je karakteristično za tvorbene morfeme. Slobodna morfema nije, međutim, nestala, već slobodna morfema i sufiksoid paralelno postoje u savremenom nemačkom jeziku, kao homonimi.

Sufiksoidno izvođenje neosporno je zastupljeno u tvorbi imenica. Najproduktivniji imenički sufiksoidi u savremenom nemačkom jeziku su *-wesen* i *-werk*. Pošto smo u poglavlju *Afiksoidi* u prvom delu knjige već naveli i objasnili niz primera, među kojima su dominirale izvedenice sa sufiksoidom *-werk*, ovde ćemo samo, podsećanja i ilustracije radi, pomenuti još nekoliko sufiksoidnih izvedenica sa sufiksoidom *-wesen*:

- Bibliotekswesen*, n. (bibliotečki sistem),
- Staatswesen*, n. (državni aparat),
- Steuerwesen*, n. (poreski sistem),
- Verlagswesen*, n. (izdavaštvo),
- Verwaltungswesen*, n. (administracija),
- Zollwesen*, n. (carinski sistem) itd.

Pojedini autori sufiksoide uočavaju i u tvorbi prideva. U tom se kontekstu najčešće pominju morfeme */frei/* (*frei* – 'sloboden'), */voll/* (*voll* – 'pun'), */arm/* (*arm* – 'siromašan') i */reich/* (*reich* – 'bogat'), a ponekad i druge. Ove morfeme/lekseme zaista bi mogle ispuniti kriterijum da grade nizove, s obzirom na to da se svaka od njih javlja kao neposredna konstituenta velikog broja tvorenica. Evo, primera radi, samo nekih od brojnih tvorenica s morfemom */frei/*:

- alkoholfrei* (bezalkoholan),
- bleifrei* (bezolovan),
- bügelfrei* (koji ne mora da se pegla),
- einwandfrei* (besprekoran),
- fehlerfrei* (potpuno tačan, bez ijedne greške, bez grešaka),
- fleckenfrei* (bez mrlja, neisflekan, potpuno čist),
- geruchfrei* (bez mirisa, bezmirisan),
- ideologiefrei* (ideološki neopterećen, koji nije ideološki obojen),
- kostenfrei* (besplatan),
- makelfrei* (bez greške, bez nedostataka),
- mangelfrei/mängelfrei* (bez nedostataka, besprekoran),
- nikotinfrei* (bez nikotina),

rauchfrei (bez dima),
regenfrei (suv, bez kiše),
rückenfrei (odeća, npr. haljina, bez leđa),
schadstofffrei (bez otrovnih materija),
schulterfrei (odeća, npr. haljina, bez rukava),
tadelfrei (besprekoran),
visumfrei (bezvizan, bez viza),
vogelfrei (ist. izopšten, odbačen, stavljen van zakona, dat na odsrtel),
vorlesungsfrei (kada nema predavanja, bez predavanja),
vorurteilsfrei (bez predrasuda),
widerspruchs frei (koji nije protivrečan, bez protivrečnosti),
wolkenfrei (vedar, bez oblaka),
zollfrei (bescarinski, koji se ne carini),
zuschlagfrei (bez doplate),
zweckfrei (besmislen, nesvrhovit, bespotreban),
zweifelsfrei (bez sumnje) itd.

S druge strane, značenje koje ove morfeme/lekseme imaju u okviru brojnih tvorenica ili uopšte ne odstupa, ili ne odstupa bitnije od značenja koje imaju kada se upotrebljavaju samostalno. Čitalac će se lako i sam uveriti u to već i na osnovu primera s leksemom/morfemom /frei/ koje smo upravo naveli. (Pritom ne treba preuvaličavati značaj sporadične metaforizacije, s obzirom na to da je ona u jeziku praktično sveprisutna.) S obzirom na to da nema promene značenja, nema ni razloga da prepostavimo da su se od morfema/leksema /frei/, /arm/, /voll/, /reich/ i njima sličnih razvili sufiksoidi.

5.2.3.5. Konfiksno izvođenje

Konfiksne izvedenice su izvedenice čija je tvorbena osnova konfiks, tj. slobodna morfema stranog porekla koja ima leksičko značenje, ali u nemačkom jeziku nikada ne стоји samostalno, već se javlja isključivo u sklopu tvorenica:

Elektrizität, f. (elektricitet),
elektrifizieren (elektrificirati),
elektrische (električan),
Elektriker, m. (električar) itd.;

Universum, n. (univerzum),
universal (univerzalan),
Universität, f. (univerzitet),
Universalie, f. (univerzalija),

Universalismus, m. (univerzalizam) itd.;

Logik, f. (logika),
logisch (logičan),
Logiker, m. (logičar),
Logizismus, m. (logicizam),
logizistisch (logicističan) itd.

5.2.3.6. Eksplisitno izvođenje s unikalnom tvorbenom osnovom

Kao što i sam naziv kaže, eksplisitne izvedenice s unikalnom tvorbenom osnovom od standardnih se eksplisitnih izvedenica razlikuju na osnovu toga što je njihova tvorbena osnova unikalna morfema. Evo nekoliko primera:

Böschung, f. (strmina, nagib, kosina) ← *Bosch* (grm) + *-ung*,

Innung, f. (strukovno udruženje, zadružna) ← *innen* (primiti u udruženje) + *-ung* itd.

5.2.3.7. Eksplisitno izvođenje sa skraćivanjem osnove

Kod eksplisitnih izvedenica ovoga tipa tvorbena se osnova prvo skraćuje, da bi se tek zatim na nju dодao sufiks. Osobitu sklonost ka kombinovanju sa skraćenom osnovom pokazuju sufiksi *-i/-y/-ie* i *-o*. Njihova je produktivnost tokom poslednjih nekoliko decenija znatno porasla, a grade imenice sa značenjem lica, hipokoristike, *nomina instrumenti*, nazive proizvoda, pa i imena novčanih jedinica (isp. Petronijević, 2000). Najveći broj ovih tvorenica muškog je roda. Jedini su izuzetak imenice sa značenjem ženskog lica i ženska imena od milja, koja su, u skladu sa značenjem, ženskog roda (npr. *Mutti*, f. – 'mama', *Omi*, f. – 'baka', *Tati*, f. ← *Tatjana*, *Oli*, f. ← *Olivera*, ali zato *Oli*, m. ← *Oliver* itd.).

Tvorenice ovog tipa uglavnom su supstandardne, tj. vezane su za jezik neformalne komunikacije. Neke su se od njih u međuvremenu etablirale u leksičkog fondu nemačkog jezika, ali mnogo je i onih kojima to nije pošlo za rukom. Takvih je tvorenica, primera radi, mnogo među nazivima proizvoda koji nisu postigli osobito veliki uspeh na tržištu, pa su relativno brzo zaboravljeni, zajedno s odgovarajućim nazivima (kao, recimo, sredstvo za čišćenje *Abrazzo*, od *abrasiv* / *Abrasion*, f.⁶⁸).

Između izvedenice od skraćene osnove i odgovarajuće neskracene lekseme uglavnom nema razlike u denotativnom značenju, već samo u konotaciji, tj. u dijasistemskim, a prevashodno dijastratskim i dijaevalucionim obeležjima:

As(s)i, m. ← *Asozialer*, m. (asocijalac),

Fundi, m. ← *Fundamentalist*, m. (ekstremista; politički aktivista ekstremnih shvatanja),

⁶⁸ Za dodatne primere isp. Petronijević, 2000.

Kugelschreiber, m. ← Kulli, m. (hemijaska olovka),
Ösi, m./f. ← Österreicher, m. / Österreicherin, f. (Austrijanac/Austrijanka),
Ossi, m. ← Ostdeutscher, m. (Istočni Nemac),
Prolo, m. ← Prolet, m. (seljačina, primitivac, sirovina, sivonja),
Pulover, m. ← Pulli, m. (džemper),
Realo, m. ← Realist, m. (umerenjak; politički aktivista umerenih shvatanja),
Trabbi, m. ← Trabant, m. (trabant),
Vater, m. (otac) ← Vati, m. (tata),
Wessi, m. ← Westdeutscher, m. (Zapadni Nemac),

Ove izvedenice ne treba mešati sa skraćenicama koje se završavaju glasom/slovom /i/ ili /o/, koje su im na prvi pogled veoma slične. Takve skraćenice nisu, naime, izvedene uz pomoć sufiksa –i/-y/-ie ili –o, već se tim glasom/slovom završavaju samo zato što se istim glasom/slovom završava i odgovarajući slog lekseme čijim su skraćivanjem nastale:

Abi, n. ← Abitur, n. (matura),
Abo, n. ← Abonnement, n. (preplata za pozorište, novine i sl.),
Assi, m./f. ← Assistent, m. / Assistentin, f. (asistent/asistentkinja),
Kombi, m. (kombi) ← Kombinationswagen, m. (kombinovano vozilo),
Krimi, m. (krimić) ← Kriminalroman, m. (kriminalistički roman),
Schiri, m. ← Schiedsrichter, m. (sportski sudija),
Schupo, f. ← Schutzpolizei, f. (policija opšte nadležnosti),
Schupo, m. ← Schutzpolizist, m. (pripadnik policije opšte nadležnosti),
Stasi, f. ← Ministerium, n. für Staatssicherheit (istočnonemačka tajna policija),
Uni, f. ← Universität, f. (univerzitet) itd.

Da se, kojim slučajem, odgovarajući slog lekseme čijim su skraćivanjem nastale završava na koji drugi glas/slovo, i skraćenica bi se završavala tako, kao npr. *Mathe*, f. ← Mathematik, f. (matematika) itd.

Analogija sa skraćenicama koje se završavaju glasom/slovom –i/-y/-ie ili –o svakako je, međutim, umnogome podstakle građenje izvedenica sa skraćenom osnovom. Osim toga, one su pretežno poncale u jeziku neformalne komunikacije, kao i u jeziku mlađih generacija, tako da su zvučale aktuelno i sveže, što ih je, pak, učinilo atraktivnim sa stanovišta trgovine i marketinga. Izvedenice od skraćenih osnova sa sufiksima –i/-y/-ie i –o našle su, tako, mesto u reklaminim tekstovima, a i nazivi brojnih proizvoda konstruisani su na ovaj način.

Tome je svakako doprinela i njihova kratkoća i praktičnost, kao i okolnost da izvedenice sa sufiskom –i, tj. osobito s njegovom varijatnom -y, mogu imati izvesan engleski „prizvuk“. U kontekstu trgovine i marketinga ni taj „prizvuk“ nije zanemarljiv, s obzirom na to da je engleski jezik i na nemačkom govornom području neosporno veoma prestižan u okviru popularne kulture i kulture

svakodnevice, pa tako i u sklopu potrošačke kulture. Vlasnici i proizvođači preduzećima i proizvodima zato rado daju engleska ili pseudoengleska imena⁶⁹, u nadi da će tako privući poslovne partnerne i/ili kupce. To ilustruje i naredni odlomak iz romana „Kuhdoo“ S. Svobodnika, u kome prikazuje promene koje je glavni junak zatekao kada se posle gotovo dve decenije vratio u rodno selo na jugozapadu Nemačke:

*Auch Lauterbach scheint sich verändert zu haben, dachte Plotek, als er die letzten Meter zu Fuß zum elterlichen Haus unterwegs war. Der Ort war kaum wiederzuerkennen. Aus dem kleinen Kuhkaff war ein modernes, prächtiges Provinznest der Kategorie Unser Dorf soll schöner werden geworden. Keine Misthaufen mehr, sondern ein Brillenfachgeschäft, ein Nagel- und Sonnenstudio mit den leuchtend sonnigen Namen **Sunschine City** und ein Bau- und Gartenmarkt, zwei Szenetreffs namens **High Life** und **Juddys**, ein Riesenbüro und ein Autohaus, ein Ökobäcker und das Fitnessstudio **Fit For FUNtastic**. Überall Siedlungen, Reihenhäuser und Neubauten. Das ist das globalisierte Zeitalter, da wird die Provinz zur Großstadt im Kleinen. (Swobodnik, 2010)*

Sufiksi *-i/-y* i *-o* uz to nemaju negativnu konotaciju, niti bilo koje drugo potencijalno problematično dijasistemsko obeležje, tako da ni imenice koje izvedu neće biti pežorativne, uvredljive ili vulgarne, ukoliko tvorbena osnova nije takva već sama po sebi (kao npr. kod izvedenica *Prolet*, m. → *Prolo*, m. ili *Asozialer*, m. → *As(si)*, m.). Zahvaljujući tome one se znatno bezbrižnije mogu preuzeti iz jezika neformalne komunikacije i/ili iz jezika mladih u iskaze i tekstove koji ne bi trebalo grublje da odstupe od jezičkog standarda.

Sve su ove okolnosti, uzete skupa, doprinele tome da trgovina i marketing uoče izvedenice od skraćenih osnova sa sufiksima *-i/-y/-ie* i *-o* i da ih prepoznaju kao veoma pogodno sredstvo za dočaravanje jezika neformalne komunikacije i/ili jezika mladih u tekstovima koji treba da se približe mladima ili korisnicima/potrošačima koji bi voleli da sebe tako dožive (npr. u reklamama ili omladinskim časopisima).

Tako su ove izvedenice, pored stvarnog obeležja jezika neformalne komunikacije i jezika mladih, postale i obeležje tobožnjeg jezika mladih (nem. *pseudo Jugendsprache*, f.) i tobožnjeg jezika neformalne komunikacije (nem. *pseudo Umgangssprache*, f.), tj. imitacija datih varijeteta. Ove pseudovarijetete srećemo u medijima i u raznim marketinškim tekstovima, čiji sastavljači sami ne pripadaju odgovarajućim društvenim grupama, ili barem nisu njihovi tipični predstavnici, pa samo pokušavaju to da što bolje mogu podražavaju način izražavanja svoje ciljne grupe.

Da čitaoca ne bismo naveli na pogrešan zaključak, na kraju valja još da istaknemo i to da sufiksi *-i/-y/-ie* i *-o* imenice ne izvode isključivo od skraćenih, već i od neskraćenih osnova. Ukoliko je,

⁶⁹ O fenomenu tzv. pseudoanglicizama više informacija nudi S. Radovanović u radu „Scheinentlehnungen aus dem Englischen“ (Radovanović, 2011).

naime, tvorbena osnova već sama po sebi dovoljno kratka, ona se pre izvođenja neće, ili čak ne može skraćivati:

doof (glupav, tupav) + *-i* → *Doofi*, m. (glupan, tupan),

dumm (glup) + *-i* → *Dummi*, m. (glupan, tupan),

soft (mekan) + *-ie* ← *Softie*, m. (mlakonja; osećajan muškarac pun razumevanja) itd.

5.2.4. Tipovi implicitnih izvedenica

Implicitno izvođenje kod imenskih reči i kod glagola obradićemo zasebno, uzimajući u obzir to da između njih postoje značajne razlike. Prudevskim implicitnim izvedenicama nećemo se posebno baviti, s obzirom na to da je njihov značaj srazmeran njihovom broju, tj. veoma mali.

5.2.4.1. Implicitno izvođenje kod imenskih reči

Implicitne smo izvedenice, pa i imeničke implicitne izvedenice, u ovoj knjizi pominjali već u nekoliko navrata. Da podsetimo, to su imenske reči, pre svega deverbativne imenice, koje su svojevremeno izvedene uz pomoć sufiksa, dakle standardnim eksplisitnim izvođenjem. Nakon što se taj sufiks izgubio, danas se, barem na prvi pogled, čini kao da su nastale retrogradnim izvođenjem, tj. oduzimanjem gramatičko-tvorbenog sufiksa *-en* od infinitiva odgovarajućih glagola.

Implicitne izvedenice nisu toliko značajne zbog brojnosti, koliko zbog značenja i frekventnosti, kao i zbog centralnog mesta koje zahvaljujući tome zauzimaju u leksičkom fondu nemačkog jezika. One, naime, označavaju izuzetno bitne pojmove, a prevashodno radnje, zbivanja ili njihove posledice, pa bi bez njih bilo gotovo nemoguće uspešno komunicirati o mnogim svakodnevnim temama, bilo iz privatnog, poslovnog ili javnog života:

Lauf, m. (trka) ← *laufen* (trčati),

Ruf, m. (zov; glas) ← *rufen* (zvati, pozvati, dozvati),

Schlag, m. (udarac) ← *schlagen* (udarati/udariti),

Schluss, m. (završetak, kraj) ← *schließen* (zatvoriti/zatvarati),

Schnitt, m. (rez; kroj) ← *schniden* (seći/iseći),

Schritt, m. (korak) ← *schreiten* (koračati),

Schuss, m. (pučanj) ← *schießen* (pučati),

Wuchs, m. (rast, stas) ← *wachsen* (rasti, porasti).

Upravo zahvaljujući visokoj frekventnosti ove su lekseme i uspele to da se do dana današnjeg održe u nemačkom jeziku, iako tome nimalo nije išla na ruku okolnost da tvorbeni obrazac prema kome su građene nije produktivan već hiljadam godina. Gašenje tvorbenog obrasca, najčešće, naime, vremenom dovodi i do nestanka, tj. arhaizacije, tvorenica koje su svojevremeno nastale prema tom obrascu.

Istini za volju, tragovi tvorbenog obrasca prema kome su svojevremeno građene imeničke implicitne izvedenice očuvali su se i u savremenom nemačkom jeziku. Prema analogiji s prvočitnim implicitnim izvedenicama, čije su tvorbene osnove listom monomorfematski⁷⁰ glagoli, građene su kasnije, po potrebi, imenice od odgovarajućih prefigiranih glagola (Fleischer & Barz, 2007):

- ausdrücken* (izraziti/izražavati) → *Ausdruck*, m. (izraz),
- einführen* (uvesti/uvoziti) → *Einfuhr*, m. (uvoz),
- erstezen* (zameniti/zamenjivati) → *Ersatz*, m. (zamena),
- verlegen* (izdati/izdavati itd.) → *Verlag*, m. (izdavačka kuća) itd.

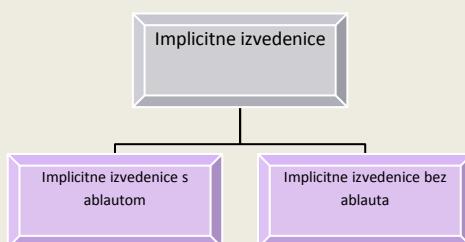
Govornicima koji nemački jezik usvajaju kao strani, tako da većinom ne mogu intuitivno da odrede gramatički rod imenica, korisno je to da nauče da prepoznaju imeničke implicitne izvedenice. Kao što je čitalac već i mogao zaključiti na osnovu primera koje smo do sada naveli, sve su ove imenice muškog roda. Genitiv jednine grade uz pomoć nastavka –(e)s (npr. *der Ruf – des Ruf(e)s*), a u množini uz pomoć nastavka –e (npr. *die Rufe*). Mnoge od njih u množini uz to imaju i umlaut (npr. *der Fluss – die Flüsse*, *der Sprung – die Sprünge*, *der Hang – die Hänge*, *der Fall – die Fälle*, *der Lauf – die Läufe* itd.)

Sinhrono posmatrano, implicitni se derivati prema obliku mogu podeliti na dve grupe: na implicitne derivate sa ablautom, poput:

- Fluss*, m. (reka; tok) ← *fließen* (teći),
- Fund*, m. (otkrice; iskopita; pronađena stvar) ← *finden* (naći),
- Genuss*, m. (uživanje) ← *genießen* (uživati),
- Guss*, m. (odlivak; mlaz) ← *gießen* (liti, izliti/izlivati, odliti/odlivati),
- Hang*, m. (padina; sklonost) ← *hängen* (visiti) itd.

i na implicitne derivate bez ablauta, kao što su:

- Fall*, m. (pad; slučaj; padež) ← *fallen* (pasti/padati),
- Fang*, m. (ulov) ← *fangen* (loviti/uloviti),
- Rat*, m. (savet) ← *raten* (savetovati/posavetovati) itd.

Grafikon 13: Tipovi implicitnih izvedenica

⁷⁰ Monomorfematska leksema je leksema koja se sastoji samo od jedne slobodne morfeme.

Kao što smo već napomenuli, ablaut se pripisuje sufiksu uz pomoć koga su ove lekseme prvo bitno izvedene. Smatra se da je taj ablaut mogao biti kvalitativan ili kvantitativan. Kvalitativni se ablaut zadržao do današnjih dana, dok se kvantitativni, za razliku od njega, nije očuvao, što je i stvorilo preduslove i potrebu za podelu implicitnih izvedenica na izvedenice s ablautom i na izvedenice bez ablauta.

Imeničke implicitne izvedenice uglavnom su *nomina actionis* ili *nomina acti*. Na tom im polju konkurišu dva sinonimna tvorbena obrasca: eksplisitne izvedenice sa sufiksom *-ung*, kao i poimeničeni infinitivi. Ukoliko ova tri tvorbena obrasca posmatramo u celini, primetićemo to da su eksplisitne izvedenice sa sufiksom *-ung* uglavnom neutralne u pogledu trajanja radnje, da poimeničeni infinitivi naglašavaju njen trajanje, dok implicitne izvedenice često radnju predstavljaju kao završenu ili, pak, označavaju njen ishod.

Tako, primera radi, imenica *Fallen*, *n.* (padanje) označava radnju kao takvu i naglašava samo njen odvijanje, dok je imenica *Fall*, *m.* (pad) posmatra kao zaokružen proces, a istovremeno označava i ishod tog procesa. Izvedenica od iste osnove (**Fallung*) u savremenom nemačkom jeziku ne postoji.

Od glagola *schneiden* (seći) načinjene su, međutim, imenice prema sva ova tri tvorbena obrasca: *Schneiden*, *n.*, *Schnitt*, *m* i *Schneidung*, *f.* Baš kao i poimeničeni infinitiv *Fallen*, *n.* iz prethodnog primera, *Schneiden*, *n.* (sečenje) označava radnju kao takvu, naglašavajući njen trajanje. Za razliku od njega, eksplisitna izvedenica *Schneidung*, *f.* (sečenje; ukidanje, gašenje) označava radnju kao takvu, ali ne naglašava njen trajanje. Ona je, uz to, metaforizacijom razvila i još jednu sememu, 'ukidanje', koja označava gašenje radnih mesta i sl. Implicitna izvedenica *Schnitt*, *m.* (rez) označava, pak, ishod sečenja.

Navedene značenjske tendencije možemo pratiti i kod drugih parova i trojstava ovog tipa, kao što su:

Finden, *n.* (traženje, nalaženje) / *Findung*, *f.* (pronalaženje) / *Fund*, *m.* (pronalazak, pronađeni predmet; iskopina),
Fliegen, *n.* (letenje) i *Flug*, *m.* (let),
Fließen, *n.* (tečenje, proticanje) i *Fluss*, *m.* (tok; reka),
Genießen, *n.* (uživanje) i *Genuß*, *m.* (užitak, zadovoljstvo),
Schlagen, *n.* (udaranje) i *Schlag*, *m.* (udarac),
Schließen, *n.* (zatvaranje) / *Schließung*, *f.* (zatvaranje; ukidanje) / *Schluss*, *m.* (kraj) itd.

Govornici nemačkog koji taj jezik usvajaju kao strani nipošto, međutim, ne bi trebalo da se sasvim osalone na značenjske zakonomernosti koje smo upravo opisali, tj. da se upravljaju samo

prema njima kada žele da odgonetnu značenje lekseme s kojom se prvi put sreću. Više je razloga koji navode na oprez:

- različite deverativne imenice mogu biti izvedene od različitih semema jednog glagola, pošto glagoli, kao i druge lekseme, uglavnom imaju više značenja;
- značenje neke od deverativnih imenica može se vremenom promeniti usled demotivacije, baš kao i značenje svih ostalih tvorenica;
- deverativna imenica može pripadati nekoj drugoj značenjskoj grupi koja se gradi prema istom tvorbenom obrascu⁷¹.

Navećemo i nekoliko primera. Glagol *rufen* između ostalog znači 'zvati/dozivati', ali i 'prizivati' (npr. duhove). Od prve sememe/značenja izvedene su deverativne imenice *Rufen*, *n.* (zvanje, dozivanje) i *Ruf*, *m.* (poziv; zov). U skladu s očekivanjima, poimeničeni infinitiv *Rufen*, *n.* zaista i označava radnju kao takvu, naglašavajući po potrebi i njeno trajanje, dok implicitna izvedenica *Ruf*, *m.* označava okončanu radnju ili njen ishod. Eksplisitna izvedenica *Rufung*, *f.* (prizivanje) izvedena je, međutim, od druge sememe glagola *rufen*, od sememe 'prizivati', pa je i njeno značenje, u skladu s tim, drugačije.

Veoma je slično i kod deverativnih imenica građenih od glagola *genießen* (uživati). Poimeničeni infinitiv *Genießen*, *n.* zaista znači 'uživanje', a implicitna izvedenica *Genuß*, *m.* 'užitak' ili 'zadovoljstvo'. Eksplisitna izvedenica *Genießung*, *f.* vezana je za značenje 'imati pravo na nešto' ili 'koristiti neko pravo', i u savremenom se nemačkom jeziku koristi samo u značenju 'korišćenje' ili 'pravo korišćenja' (nemački sinonimi *Nutzung*, *f.*, odnosno *Nutzungsrecht*, *n.*).

Govornici koji nemački jezik usvajaju kao strani treba da obrate pažnju i na to da od mnogih glagola nisu građene imenice prema sva ova tri tvorbena obrasca, iako bi to teorijski bilo moguće. Implicitno izvođenje nije, doduše, više produktivno, ukoliko izuzmemo analoške tvorenice (nem. *Analogiebildung*, *f.*) od prefigiranih glagola, koje smo već pomenuli ranije u ovom poglavlju, ali bi se zato gotovo od svakog nemačkog glagola mogla izvesti imenica sa sufiksom *-ung*, baš kao što bi se mogao poimeničiti i svaki infinitiv. Iako mogućnost na nivou sistema neosporno postoji, ona nije uvek iskorišćena, barem za sada. Tako, između ostalog, u savremenom nemačkom jeziku ne postoje imenice **Hörung*, **Sprechung*, **Raubung*, **Nehmung*, **Verratung* ili **Aussagung* (Fleischer & Barz, 2007). Za razliku od primera koje smo upravo naveli, poimeničeni infinitivi nikada ne zvuče potpuno

⁷¹ Tako, primera radi, imenice izvedene pomoću sufiksa *-ung* ne moraju označavati samo radnje i procese, nego mogu pripadati i drugim imeničkim značenjskim grupama, kao u sledećim slučajevima: *regieren* (vladati) → *Regierung*, *f.* (vlada), *bedingen* (uslovjavati) → *Bedinung*, *f.* (uslov), *vereinigen* (ujediniti) → *Vereinigung*, *f.* (udruženje), *leiten* (voditi; sprovoditi) → *Leitung*, *f.* (vođstvo, rukovodstvo; vod) itd.

neprihvatljivo, tako da ih dovoljno vešt govornik uvek može adekvatno upotrebiti, ali neki od njih, uprkos tome, nisu etablirane lekseme savremenog nemačkog jezika (npr. *das Mitfühlen*, *das Loskommen*, *das Durchsehen* itd.) (isp. Kostić, 2006).

5.2.4.2. Implicitno izvođenje kod glagola

Za razliku od imeničkih implicitnih izvedenica, koje su zapravo nastale ili eksplicitnom derivacijom ili analoškom tvorbom, glagolske su implicitne izvedenice zaista nastale unutrašnjim izvođenjem. Na taj su način u ranijim fazama razvoja nemačkog jezika građeni kauzativni (uzročni/faktivni) glagoli, tj. glagoli koji označavaju uzrok neke radnje (Fleischer & Barz, 2007):

- fallen* (pasti/padati) → *fällen* (obarati/oboriti; rušiti/srušiti; seći, poseći),
- liegen* (ležati) → *legen* (položiti/polagati),
- schwimmen* (plivati) → *schwemmen* (natopiti/natapati, poplaviti/poplavljati),
- sinken* (tonuit/potonuti) → *senken* (potopiti/potapati),
- sitzen* (sedeti) → *setzen* (postaviti/postavlјati; staviti/stavlјati), *sich setzen* (sesti/sedati),
- trinken* (pitи/popiti) → *tränken* (napojiti/napajati) itd.

Ovaj tvorbeni obrazac nije više produktivan, a za izražavanje kauzativnosti danas se u nemačkom jeziku pretežno koriste tzv. funkcionalni glagolski spojevi (nem. *Funktionsverbgefüge*, n.) pretežno s funkcionalnim glagolom *bringen* (dovesti/dovoditi), ali i s glagolima *geben* (dati/davati), *stellen* (staviti/stavlјati) i drugim (Fleischer & Barz, 2007):

- in Abhängigkeit bringen* (dovesti u zavisni položaj, učiniti zavisnim, potčiniti),
- in Bewegung bringen* (staviti u pokret, tj. pokrenuti),
- in Gang bringen* (pokrenuti),
- zum Ausdruck bringen* (izraziti),
- zur Verfügung stellen* (staviti na raspolaganje) itd.

Mnoge su se glagolske implicitne izvedenice u međuvremenu značenjski znatno udaljile od glagola od kojih su izvedeni, tako da se njihovo građenje danas može objasniti samo uz pomoć etimologije i istorije jezika:

- neigen* (sagnuti/saginjati, imati sklonost k nečemu) → *nicken* (klimnuti/klimati glavom),
- reißen* (vući, odvući, istrgnuti) → *ritzen* (urezati/urezivati),
- schneiden* (seći/iseći) → *schnitzen* (rezati/urezati),
- stechen* (bosti/ubosti) → *sticken* (vesti/izvesti),
- ziehen* (vući/povući) → *zucken* (trgnuti se / trzati se) itd.

5.2.5. Retrogradno izvođenje

Osnovne činjenice u vezi s retrogradnim izvođenjem već smo predstavili u poglavlju *Oblici izvođenja: eksplicitno, implicitno i retrogradno izvođenje*. S obzirom na to da ovaj vid izvođenja nije osobito produktivan, kao i na to da u mnogim slučajevima nije moguće sa sigurnošću utvrditi to da li je određena leksema građena baš na ovaj način ili ne, nema potrebe da u opštem pregledu tvorbenog sistema, kao što je ovaj, čitaoca opterećujemo dodatnim razmatranjima, tako da to nećemo ni činiti. Čitaoce koji žele da se podsete najvažnijih odlika retrogradnog izvođenja i retrogradnih izvedenica upućujemo zato na poglavlje *Oblici izvođenja*.

5.3. Prefiksalna tvorba

Istorijska gramatika prefiksalu tvorbu naziva prefiksalm kompozicijom (nem. *Präfixkomposition*, f.), a prefiksne tvorenice obrađuje zajedno sa složenicama. Prefiksi su se zaista i razvili od partikula koje su vremenom srasle s drugim leksemama, najčešće s glagolima, s kojima su se prethodno često kombinovale. Prefiksi su sa „svojim“ glagolima potpuno srasli tek nakon što se u pragermanskom periodu akcenat vezao za prvi slog. Istoričari jezika to zaključuju na osnovu činjenice da su u pragermanskom prefiksi kod većine glagola bili nenaglašeni (Krahe & Meid, 1967; Schmidt, 1993).

U savremenom nemačkom jeziku razlikuju se sledeći tipovi prefiksne tvorbe:

1. standardna prefiksala tvorba,
2. tvorba pomoću prefiksoida i
3. prefiksala tvorba s unikalnom morfemom.

O standardnoj prefiksaloj tvorbi govorimo onda kada je jedna neposredna konstituenta tvorenice prefiks, a druga leksema koja ne pokazuje nikakve osobenosti. Standardnih je prefisksalnih tvorenica, baš kao i tvorenica uopšte, najviše među glagolima, usled toga što je prefiksala tvorba osobito produktivna baš u tvorbi glagola. Prefisksalnih tvorenica ima, međutim, i među imenicama i pridevima. O prefiksima i prefisksalnim tvorenicama bilo je reči već u više navrata, u prvom delu knjige i u poglavlju posvećenom prefisksalno-sufisksalnoj tvorbi, tako da smo njihova najznačajnija svojstva već naveli. Da bismo izbegli ponavljanje, ovde ćemo samo, podsećanja radi, navesti nekoliko primera standardnih prefisksalnih tvorenica:

- aberkennen** (oduzeti neku nagradu ili pravo) ← *erkennen* (priznati),
Erzbischof, m. (nadbiskup) ← *Bischof*, m. (biskup),
Erzfeind, m. (iskonski neprijatelj, neprijatelj nad neprijateljima) ← *Feind*, m. (neprijatelj),

- E**lfreund, m. (bivši dečko) ← *Freund*, m. (dečko; prijatelj),
Misserfolg, m. (neuspeh) ← *Erfolg*, m. (uspeh),
Missernte, f. (loša žetva) ← *Ernte*, f. (žetva),
missinterpretieren (pogrešno protumačiti) ← interpretieren (tumačiti, interpretirati),
unmodisch (nemoderan, zastareo) ← *modisch* (moderan),
unmoralisch (nemoralan) ← *moralisch* (moralan),
Urquelle, f. (praizvor) ← *Quelle*, f. (izvor),
sich verwählen (pozvati pogrešan telefonski broj) ← *wählen* (birati telefonski broj) itd.

Prefiksoidnim tvorenicama nazivamo tvorenice kojima je jedna od neposrednih konstituenata prefiksoid. U nemačkom ih je jeziku najviše među imenicama i pridevima. U savremenom nemačkom jeziku najproduktivniji su prefiksodi *bomben-/Bomben-*, *stock-*, *Haupt-*. I o prefiksoidima je već bilo reči, a već smo navodili i primere tvorenica s prefiksoidima *bomben-/Bomben-* i *stock-*, tako da ćemo sad pomenuti samo još nekoliko primera s prefiksoidom *Haupt-*:

- Hauptbahnhof*, m. (glavna železnička stanica) ← *Bahnhof*, m. (železnička stanica),
Hauptgebäude, n. (glavna zgrada, glavno sedište) ← *Gebäude*, n. (zgrada),
Hauptgewinn, m. (glavna nagrada) ← *Gewinn*, m. (nagrada),
Hauptgrund, m. (glavni razlog) ← *Grund*, m. (razlog; tlo),
Hauptsaison, f. (špic sezone, glavna sezona) ← *Saison*, f. (sezona),
Hauptstadt, f. (glavni grad) ← *Stadt*, f. (grad) itd.

Prefiksalne tvorenice s unikalnim morfemom su one čija je tvorbena osnova unikalni elemenat. Evo nekoliko primera:

- geschehen* (dogoditi se / događati se) ← starovisokonemački *skehan* (juriti, žuriti),
Unflat, m. (nečistoća, prljavština) ← srednjevisokonemački *vlāt*, f. (čistoća, lepotu),
Ungeziefer, n. (štetočine) ← starovisokonemački *zebar* (žrtva, žrtvena životinja) itd.

5.3.1. Germanistička literatura o prefiksalnoj tvorbi

U sinhronim opisima savremenog nemačkog jezika prefiksalna se tvorba neretko razmatra kao podvrsta izvođenja (isp. Iskos & Lenkowa, 1963, Erben, 1975, Fleischer & Barz, 1992, Motsch, 1999, Eichinger, 2000). I Vajnrih smatra da su prefiksalna i sufiksalna tvorba samo vidovi istog tvorbenog modela, i to izvođenja (Weinrich, 1993). Sve glagole s naglašenim prefiksom i složene glagole s razdvojnom prvom neposrednom konstituentom ovaj autor, međutim, smatra proizvodima tvorbenog procesa koji on naziva „konstitucijom“, a definiše ga kao „oblik tvorbe reči koji se javlja isključivo kod glagola, ali zato kod njih u nemačkom jeziku veoma često. Konstitucija je povezivanje glagolske netvorenice s drugim jezičkim znakom, koji može biti tvorenica ili netvorenilica, u dvodelni

glagol, tako da data dva elementa zajednički mogu graditi glagolski okvir...”⁷² (Weinrich, 1993). U ovakve tvorbene konstrukcije Vajnrih izričito ubraja i funkcionalne glagolske spojeve, koji se uobičajno ne smatraju tvorenicama, već višečlanim leksemama, tj. frazeologizmima.

K. A. Levkovskaja detaljno izlaže i objašnjava razlike između sufiksa i prefiksa (Lewkowskaja, 1967). Ona ističe to da se prefiksi od sufiksa razlikuju pre svega time što u kombinaciji s raznovrsnim osnovama koje pripadaju različitim vrstama reči uvek izvode nove lekseme koje pripadaju određenoj, jednoj i samo jednoj vrsti reči. Prefiksi, nasuprot tome, ne određuju vrstu reči, a ni morfološka svojstva tvorenice koju grade, pa prefiksalne tvorenice u tom pogledu više nalikuju složenicama. Morfološka svojstva novonastale lekseme ostaju ista kao i pre prefiksacije, isto kao što morfološka svojstva složenice po pravilu ne odudaraju od morfoloških svojstava njene osnovičke konstituente (Lewkowskaja, 1967). Razlike između prefiksa i sufiksa Levkovskaja objašnjava i mestom prefiksa unutar tvorenice: prefiks uvek dolazi ispred osnove, on je prva neposredna konstituenta reči koju gradi. U jeziku poput nemačkog, u kome je akcenat vezan za prvi slog, ovakvi se elementi ne mogu u potpunosti stopiti sa novonastalom rečju, već u okviru nje zadržavaju određeni stepen autonomije. (Lewkowskaja, 1967). Nakon što je iscrpno nabrojila posebnosti prefiksa autorka, međutim, pomalo iznenađujuće, ipak dolazi do sledećeg zaključka: „Prefiksacija se u izvesnoj meri približava kompoziciji, ali je uprkos tome treba svrstavati u derivaciju, budući da se prefigirana osnova ne sastoji od dve druge osnove, već od jedne osnove i jednog afiksa....“⁷³ (Lewkowskaja, 1967).

Prema Dudenovoj gramatici (Duden, 1984) slaganje, sufiksalna tvorba i prefiksalna tvorba čine grupu tvorbenih procesa čija suština leži u „proširenju formativa“. One se time razlikuju od skraćivanja i konverzije, koji se, pak, zasnivaju na „skraćivanju formativa“, odnosno na „gramatičkom prenošenju u drugu vrstu reči“. Prefiksima Dudenova gramatika, međutim, smatra isključivo nenaglašene/nerazdvojne prefikse, dok u naglašenim prefiksima vidi ili prefiksoide, ili odredbene konstituente složenica (Duden, 1984).

Ajzenberg, doduše, konstatuje da se prefiksalna i sufiksalna tvorba najčešće objedinjuju u izvođenje (Eisenberg, 2000), ali ih on sam smatra zasebnim tvorbenim modelima. Pritom napominje da su sufiksalna i prefiksalna tvorba i konverzija donekle srodne, utoliko što „...se na bazi jedne osnove gradi nova osnova“⁷⁴ (Eisenberg, 2000: 237). Time se oni razlikuju od slaganja, s obzirom na to da se „kod slaganja negde u okviru tvorenice javljaju dve osnove, koje su jedna drugoj pridružene

⁷² „Konstitution wird in dieser Grammatik eine Form der Wortbildung genannt, die nur beim Verb – dort aber in der deutschen Sprache sehr häufig – auftritt. Bei der Konstitution wird eine einfache Verbform mit einem anderen – einfachen oder komplexen – Sprachzeichen zu einem zweiteiligen Verb verbunden, so daß es mit diesem zusammen eine Verbalklammer bilden kann...“ (Weinrich, 1993).

⁷³ „Die Präfigierung nähert sich einigermaßen der Zusammensetzung, gehört aber zur Ableitung, da ein präfixaler Stamm auch nicht aus zwei Stämmen, sondern sich aus einem Stamm und einem ... Affix zusammensetzt“ (Lewkowskaja, 1967).

⁷⁴ „... auf der Basis genau eines Stammes ein neuer Stamm gebildet wird“ (Eisenberg, 2000).

kao neposredne konstituente”⁷⁵ (Eisenberg, 2000). Slično kao i Dudenova gramatika, Ajzenberg prefiksima smatra jedino nenaglašene/nerazdvojne prefikse. Prema njegovom mišljenju, naglašeni/razdvojni prefiksi „nisu prefiksi u uobičajenom smislu te reči“⁷⁶ (Eisenberg, 2000), zato što imaju homonimnu slobodnu morfemu.

U svome prvom pregledu tvorbe reči u savremenom nemačkom jeziku (Fleischer, 1971) V. Flajšer ističe sledeće tri značajne razlike između prefiksa i sufiksa: prefiksi mogu nositi glavni akcenat, oni nisu vezani isključivo za jednu vrstu reči i ne svrstavaju tvorenice u određenu vrstu reči. Izložene činjenice podstiču ga na sledeći zaključak: „Bez obzira na [...] zajedničke karakteristike sufiksa i prefiksa, između jednih i drugih postoje i suštinske razlike. One nas navode na odluku da prefiksalne i sufiksalne tvorenice ne objedinjavamo u izvedenice, kao što se to neretko čini, već da prefiksalu tvorbu, uz slaganje i izvođenje, izdvojimo kao treći osnovni tvorbeni model“⁷⁷ (Fleischer, 1971).

5.4. Tvorba skraćenica

5.4.1. Ortografsko skraćivanje i tvorba skraćenica

Termin 'skraćenica' ima dvojako značenje. Njime se, s jedne strane, označavaju proizvodi ortografskog skraćivanja, tj. skraćenice u pisanju, potput 'npr.' (na primer), 'sl.' (slično), 'prof.' (profesor), 'mr' (magistar), 'dr' (doktor), 'v.' (vidi), 'dr.' (drugo), 'str.' (stranica) i tako dalje. Ove ortografske skraćenice nisu tvorenice, nisu nove reči, zato što se nikada, osim eventualno u šali, ne izgovaraju u tom skraćenom vidu, već isključivo u punom obliku. Ortografske nam skraćenice samo pomažu u tome da lakše i brže napišemo dugačke lekseme i kolokacije koje se često koriste u pisanom jeziku. Kada, primera radi, čitajući naglas neki tekst naiđemo na ortografsku skraćenicu 'str.' izgovorićemo 'stranica', kada naiđemo na ortografsku skraćenicu 'v.' izgovorićemo 'vidi', baš kao što ćemo 'prof.' izgovoriti kao 'profesor', a 's.r.' kao 'svojeročno'.

Može se, međutim, dogoditi to da se neke od ovih skraćenica vremenom osamostale, tj. da govornici zaista počnu da ih izgovaraju tako kako su napisane, dakle u skraćenom obliku. To se, primera radi, u srpskom jeziku dogodilo sa ortografskim skraćenicama 'itd.', 'tzv.' i 'v.d.' (vršilac dužnosti), čime su se one približile tvorbenim skraćenicama. Ovo osamostaljivanje često je ipak vezano za jezik neformalne komunikacije, kao kod skraćenica 'tzv.' i 'v.d.', ili, pak, za žargon struke u

⁷⁵ „bei der Komposition treten an irgendeiner Stelle der komplexen Form zwei Stammformen auf, die einander als unmittelbare Konstituenten nebengeordnet sind“ (Eisenberg, 2000).

⁷⁶ „... diese sind nicht Präfixe im üblichen Sinne“ (Eisenberg, 2000).

⁷⁷ „Ungeachtet der [...] Gemeinsamkeiten zwischen Suffix und Präfix bestehen auch einige Unterschiede zwischen diesen beiden Arten von Wortbildungsmorphemen. Sie veranlassen uns, nicht Präfixbildungen und Suffixbildungen gemeinsam unter den Ableitungen zusammenzufassen, wie das nicht selten getan wird, sondern die Präfixbildung als eine dritte Hauptart der Wortbildung neben Zusammensetzung und Ableitung zu stellen“ (Fleischer, 1971).

kojoj su odgovarajuće ortografske skraćenice osobito česte. Tako se, na primer, u akademskim krugovima ortografske skraćenice 'mr' i 'dr' ponekad baš tako i izgovaraju, zato što se unutar te grupe upotrebljavaju neuporedivo češće nego na nivou društva kao celine. Van akademskih krugova, a i u zvaničnoj komunikaciji unutar njih, uvek će se, nasuprot tome, naglas pročitati puni oblik reči, tj. 'magistar' i 'doktor'.

Uprkos ovim sporadičnim izuzecima koji se približavaju tvorbenom skraćivanju, ortografsko skraćivanje, u celini gledano, nije tvorbeni proces, pa se tvorba reči kao lingvistička disciplina njime ni ne bavi. To, međutim, nikako ne znači da ortografske skraćenice nisu vredne pažnje. Svi govornici koji žele da poštuju jezičku normu, a pogotovo (budući) stručnjaci za jezik poput filologa, neizostavno se moraju upoznati i sa njihovim osobenostima. Treba, primera radi, znati iza kojih se skraćenica piše tačka, a iza kojih ne, da li se pri kucanju između pojedinih delova skraćenice prvi ili ne pravi razmak (npr. da li treba kucati 'v. d.' ili 'v.d.'), koliki je taj razmak, koje su u tom pogledu razlike između pravopisnih pravila u srpskom i nemačkom, i tome slično.

S druge strane, na srpskom se jeziku skraćenicama nazivaju i proizvodi tvorbenog skraćivanja, kao što su APR (Agencija za privredne registre), SEIO (*Serbian European Integration Office*), Tanjug (Telegrafska agencija nove Jugoslavije), YUTA (Jugoslovensko turistička asocijacija), AIIC (*Association internationale des interprètes de conférence*), SCIC (*The European Commission's Directorate General for Interpretation*) itd. Ovom vrstom skraćivanja zaista nastaju nove reči, tako da je i njihovo građenje tvorbeni proces.

Tvorbene su skraćenice izgovaraju tako kako se i pišu, a najčešće su i neuporedivo poznatije od punog oblika odgovarajuće reči ili sintagme. Tako su za nemačku kompaniju BASF iz Ludvigshavena svakako čuli mnogi potrošači i poslovni ljudi, i u Nemačkoj i u Srbiji, a i u mnogim drugim zemljama, ali zato malo ko zna da je njeno ime skraćenica, čiji puni oblik glasi *Badische Anilin- und Soda-Fabrik* (Badenska fabrika anilina i sode). Slično tome, retko koji vlasnik električnih aparata marke AEG zna da je taj brend ime dobio po kompaniji AEG, koja je u međuvremenu ugašena, a čiji je puni naziv glasio *Allgemeine Elektricitäts-Gesellschaft* (Opšte preduzeće za električnu energiju).

Odgovarajućih primera ima i u srpskom jeziku: kompanija Simpo iz Vranja poznata je većini stanovnika Srbije, koji su verovatno barem neki komad nameštaja kupili u njenim prodajnim salonima. Malo je ko od njih, međutim, ikada obratio pažnju na samo ime preduzeća, pa tako malo ko još zna da je ono zapravo skraćenica. Prvobitno ime preduzeća glasilo je, naime, Fabrika „Sima Pogačarević“, prema narodnom heroju iz Vranja.⁷⁸ Pošto nije u skladu sa savremenim ukusom, ovaj se stari naziv više ni ne pominje, osim u tekstovima koji se bave istorijom kompanije. Veoma je slično

⁷⁸ Sima Pogačarević rođen je 1908. godine u Vranju. Bio je član Komunističke partije, a poginuo je 1941. godine u borbi s bugarskom vojskom. Proglašen je narodnim herojem Jugoslavije.

i s preduzećem PRETIS iz Vogošće u Bosni i Hercegovini. Ono je osnovano još 1948. godine, a puno mu je ime, u skladu s tadašnjim običajima, glasilo Preduzeće „Tito“ Sarajevo. Danas ova firma zove PRETIS d.d., a uglavnom izrađuje i prodaje tzv. proizvode posebne namene, tj. vojne proizvode. Svojevremeno je, između ostalog, proizvodila i ekspres lonce, koji se po njoj u bivšoj Jugoslaviji nazivali i pretis loncima, a taj naziv se i danas koristi. Provobitno ime preduzeća nije danas u duhu vremena, pa se više ne koristi, tako da gotovo niko ne zna ni da je PRETIS skraćenica, a ni da se u nazivu metalnog posuđa krije nadimak Josipa Broza Tita.

Da skraćenice mogu „nadživeti“ sintagme od kojih su nastale, pokazuju i brojne skraćenice koje i danas, posle više od dvadeset godina, čuvaju tragove imenice 'Jugoslavija' ili prideva 'jugoslovenski'. U tu se grupu ubrajaju i dve skraćenice koje smo već pomenuli nešto ranije u ovom poglavlju, YUTA (danasa Nacionalna organizacija turističkih agencija YUTA, na engleskom *YUTA Serbia*) i Tanjug (danasa Nacionalna novinska agencija Tanjug, na engleskom *Serbian National News Agency Tanjug*), ali ima i drugih sličnih slučajeva. Kao što se na osnovu primera već može i naslutiti, skraćenica može nadživeti svoj puni oblik, tj. preživeti njegovu promenu, ako je široko rasprostranjena, a pogotovo ako je uz to atraktivna i kao ime uspešnog brenda, koje se ne isplati menjati, da se ne bi ugrozila prepoznatljivost samog brenda, tj. proizvoda, organizacije, kompatnije itd.

Opisani terminološki problemi, koji proizilaze iz dvojakog značenja termina 'skrećenica' u srpskom jeziku, u nemačkom jeziku nisu prisutni, zato što on raspolaže zasebnim nazivima za ortografske i za tvorbene skraćenice. Za ortografske skraćenice i za ortografsko skraživanje koristi se, naime, naziv *Abkürzung, f.*, dok se tvorbene skraćenice nazivaju *Kurzwort, n.*, a njihova tvorba *Kurzwortbildung. f.*

S obzirom na to da je ovaj priručnik posvećen tvorbi reči, mi ćemo se u daljem toku izlaganja baviti isključivo tvorbenim skraćenicama, dok za informacije o ortografskim skraćenicama čitaoce upućujemo na pravopisne priručnike (Pešikan, Jerković & Pižurica, 2010, Šipka 2010, Duden, 2006).

5.4.2. Poreklo i razvoj tvorbenog skraćivanja

Iako je tvorba skraćenica u nemačkom jeziku, i ne samo u njemu, tokom 20. veka doživila pravi procvat, korene joj treba tražiti u nešto daljoj prošlosti (Duden, 1984), pri čemu je izvorište različitih tipova tvorbenog skraćivanja verovatno takođe različito (Fleischer, 1971). Inicijalne skraćenice (nem. *Inizialabkürzung, f.*), tj. slovna, glasovna i slogovna abrevijatura, verovatno potiču od ortografskih skraćenica, koje se prvobitno nikada nisu izgovarale u takvom skraćenom obliku, već je samo trebalo da olakšaju pisanje (Iskos & Lenkowa, 1963). Za razliku od njih, početno skraćene zajedničke imenice (nem. *Kopfwort, n.*) potekle su, barem prema tumačenju koje nudi V. Flajšer

(Fleischer, 1971), od analognog tvorbenog obrasca u građenju vlastitih imenica, tj. nadimaka nastalih skraćivanjem ličnih imena, poput *Gerhard* → *Gerd*. Najstarijim vidom tvorbe skraćenica u nemačkom jeziku Čirh (Tschorch, 1989), pak, smatra „premoščavanja“ (nem. *Klammerform*, f.), tj. skraćivanje složenica koje sadrže više od dve slobodne morfeme na prvu i poslednju među njima, uz izostavljanje sredine (npr. svođenje *Sonntagabend*, m. na *Sonnabend*, m. – 'subota'). Razvoj tvorbe skraćivanjem i porast njene produktivnosti Čirh tumači potrebom da se stvori protivteža narastanju formativa, koje pre nekoliko stoljeća uzelo maha u nemačkom jeziku: „Zdrava snaga jezika pronašla je, međutim, načina da, koristeći suprotnu tendenciju, stane na put opasnosti neprekidnog povećanja obima reči. Upravo savremenom jeziku polazi za rukom da uvek iznova uspostavi ravnotežu u dinamičnom sukobljavanju ovih dveju snaga, od kojih je jedna usmerena ka rastu i širenju, a druga ka skraćenju i sažimanju forme reči...“⁷⁹ (Tschorch, 1989).

5.4.3. Tipovi skraćenica u savremenom nemačkom jeziku

U savremenom nemačkom jeziku razvilo se više tipova skraćenica. To da je tvorba skraćenica (relativno) nov i dinamičan tvorbeni model primećuje se i po tome što granice između pojedinih podvrsta skraćenica nisu ni izbliza tako oštare kao kod starijih tvorbenih modela. Postoji, naime, i čitav niz mešovitih oblika (nem. *Mischform*, f.), koji kombinuju svojstva dva tipa skraćenica, ali i niz primera koji se potpuno opiru klasifikaciji. Najproduktivniji, pa zato i najvažniji, tipovi skraćenica u savremenom nemačkom jeziku svakako su, međutim, sledeći:

1. slovna abrevijatura (nem. *buchstabiert gesprochenes Initialwort*, n.)
2. glasovna abrevijatura (nem. *phonetisch gesprochenes Initialwort*, n.),
3. slogovna abrevijatura (nem. *Silbenwort*, n.),
4. početno skraćene reči (nem. *Kopfwort*, n.),
5. završno skraćene reči (nem. *Endwort*, n.),
6. slivenice (nem. *Zirkumflexbildung*, f., *Kofferwort*, n.),
7. unisegmentalne skraćenice (nem. *unisegmentales Kurzwort*, n.) i
8. skraćenice mešovitog tipa (nem. *Mischbildung*, f., *Mischform*, f.).

Prva tri tipa skraćenica, slovna, glasovna i slogovna abrevijatura, ubrajaju se u takozvano inicijalno skraćivanje (nem. *Initialkürzung*, f.), koje se zasniva na kombinovanju početnih slova ili

⁷⁹ „Die gesunde Kraft der Sprache aber hat diese Gefahr andauernden Längenwachstums der Wörter durch eine wirksame Gegenbewegung zu bannen gewußt. Gerade die Sprache der Gegenwart stellt im lebhaften Gegeneinander dieser beiden Kräfte, von denen die eine auf Ausdehnung und Erweiterung, die andere auf Verknappung und Raffung des Wortausdrucks gerichtet ist, ein immer wieder neu sich einpendelndes Gleichgewicht her...“ (Tschorch, 1989).

slogova veoma obimnih tvorenica ili višečlanih naziva. Skraćenice nastale inicijalnim skraćivanjem nazivaju se inicijalnim skraćenicama (nem. *Initialkurzwort*, *n.*).

U daljem toku poglavlja pokušaćemo da čitaoca informišemo o najznačajnijim svojstvima svakog od ovih podtipova.

Skraćenice nastale **slovnom abrevijaturom** sastoje se od početnih slova ključnih reči višečlanih naziva, ili od početnih slova pojedinih slobodnih morfema u okviru tvorenice obimnog formativa. Ovakve se skraćenice ne izgovaraju kao „obične“ reči nemačkog jezika, već se izgovaraju slovo po slovo, tj. speluju se. Evo nekliko primera slovne abrevijature s odgovarajućim neskracenim oblicima i neophodnim objašnjenjima:

SED, *f.*: *Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, *f.* (≈ Jedinstvena socijalistička partija Nemačke) – vladajuća politička partija u bivšoj Istočnoj Nemačkoj;

*SPÖ*¹, *f.*: *Sozialdemokratische Partei Österreichs*, *f.* (≈ Socijaldemokratska partija Austrije) – socijaldemokratska partija u Republici Austriji;

*SPÖ*², *f.*: *Sozialistische Partei Österreichs*, *f.* (≈ Socijalistička partija Austrije) – naziv koji je Socijaldemokratska partija Austrije nosila do preimenovanja 1991. godine;

SZ, *f.*: *Süddeutsche Zeitung*, *f.* (≈ Južnonemačke novine) – značajni nemački dnevni list koji izlazi u Minhenu; *VW*, *m.*: *Volkswagen*, *m.* - automobil marke Folksvagen;

WDR, *m.*: *Westdeutscher Rundfunk*, *m.* (≈ Zapadnonemačka radio-televizija) – jedna od devet tzv. pokrajinskih javnopravnih radio-televizijskih kuća u SR Nemačkoj; WDR pokriva područje federalne jedinice Severna Rajna – Vestfalija;

WG, *f.*: *Wohngemeinschaft*, *f.* – grupa nezavisnih pojedinaca koji zajednički iznajmjuju stan, u kome svako ima svoju sobu, dok su kuhinja i kupatilo i eventualno dnevna soba zajednički;

WM, *f.*: *Weltmeisterschaft*, *f.* – svetsko prvenstvo;

ZDF, *n.*: *Zweites Deutsches Fernsehen*, *n.* (≈ Druga nemačka televizija) – javnopravna radio-televizijska kuća u SR Nemačkoj.

Glasovnom abrevijaturum skraćenice se grade prema istom principu kao slovnom abrevijaturom, tj. od početnih slova pojedinih reči u višečlanom nazivu, ili pak od početnih slova ključnih delova tvorenice veoma obimnog formativa. Jedina je razlika u tome što se kod glasovne abrevijature skraćenica izgovara kao i sve ostale reči u nemačkom jeziku, dakle prema uobičjanoj fonetskoj vrednosti zastupljenih slova:

APO, *Apo*, *f.*: *außerparlamentarische Opposition*, *f.* - vanparlementarna opozicija (odnosi se najčešće na odgovarajuće oblike političkog delovanja u SR Nemačkoj krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina 20. veka);

DaF, *n.*: *Deutsch als Fremdsprache*, *n.* - nemački kao strani jezik;

DIN, *n.*: *Deutsches Institut für Normierung*, *n.* (≈ Nemački institut za standardizaciju) – zvanični naziv nemačkog instituta za standardizaciju;

DIN, f.: Deutsche Industrie-Norm(en), f. (≈ Nemačka industrijski standard) – standardi nemačkog instituta za standardizaciju;

FES, f.: Friedrich Ebert Stiftung, f. (≈ Fondacija Fridrih Ebert) – politička fondacija u SR Nemačkoj bliska socijaldemokratskoj partiji SPD;

GUS, f.: Gemeinschaft Unabhängiger Staaten, f. - Zajednica nezavisnih država;

KAS, f.: Konrad Adenauer Stiftung, f. (≈ Fondacija Konrad Adenauer) – nemačka politička fondacija bliska partiji CDU.

Kao što već i sam njen naziv nagoveštava, kod **slogovne abrevijature** za građenje skraćenica koriste se početni slogovi ključnih elemenata višečlanog naziva ili tvorenice obimnijeg formativa. Skraćenica se izgovara kao i svaka druga reč nemačkog jezika, prema fonetskoj vrednosti slova:

Gestapo, f.: Geheime Staatspolizei, f. - (≈ Tajna obaveštajna služba) – Gestapo (tajna policija u doba nacizma, od 1933. do 1945. godine);

KaDeWe, n.: Kaufhaus des Westens, n. (≈ Robna kuća na zapadu) – naziv poznate robne kuća u Berlinu;

Kripo, f.: Kriminalpolizei, f. – kriminalistička policija;

Mofa, n.: Motorfahrrad, n. – moped;

Mogo, m.: Motorrad(fahrer)gottesdienst, m. – služba božja pod otvorenim nebom, namenjena motociklistima i prilagođena njihovim potrebama i njihovom ukusu;

Schiri, m.: Schiedsrichter, m. - sportski sudija;

Schupo, f.: Schutzpolizei, f. - policija opšte nadležnosti.

Početno skraćene reči nastale su od leksema obimnijeg formativa, koje su svedene na početne slogove, a najčešće na prva dva sloga, kao u narednim primerima:

Abi, n.: Abitur, n.: matura, maturski ispit,

Abo, n.: Abonnement, n.: pretplata, pretplatna karta,

Akku, m.: Akkumulator, m. – akumulator, baterija,

Alu, n.: Aluminium, n. – aluminijum,

Auto, n.: Automobil, n. – auto, automobil,

Bio, n.: Biologieunterricht, m. – biologija (nastava biologije),

Bio, f.: Biologie, f., Biologiestunde, f. - biologija (čas biologije, studije biologije),

Chemo, f.: Chemoterapie, f. – hemoterapija,

Dino, m.: Dinosaurier, m. – dinosaurus,

Mathe, f.: Mathematik, f. - matematika (kao školski predmet),

Nazi, m.: Nationalsozialist, m. – nacista,

Reha, f.: Rehabilitation, f. – rehabilitacija,

Sozi, m.: Sozialdemokrat, m. – socijaldemokrata.

Završno skraćene reči nastaju svođenjem obimnijih determinativnih složenica na osnovičku konstituentu:

Bahn, f.: Eisenbahn, f. – železnica,
Schirm, m.: Regenschirm, m. – kišobran.

Slivenice se po pravilu sklapaju od elemenata dve lekseme, tako što se od jedne lekseme preuzme početak, a od druge kraj, a zatim se oni spoje u novu reč, tj. u skraćenicu. Slivenice uglavnom ne nastaju spontano, nego se oblikuju svesno, u želji da budu što efektniji nazivi novih pronalazaka, koncepata, zamisli, proizvoda, predmeta itd. Ukoliko dati koncept ili proizvod dožive veliki uspeh i, takoreći, steknu svetsku slavu, odgovarajuća slivenica postaje internacionalizam. Evo nekoliko primera:

*Besserwisser, m. (pametnjaković) + Wessi, m. (Zapadni Nemac) → Besserwessi, m. (umišljeni Zapadni Nemac),
Bombay + Hollywood → Bollywood (engl.) → *Bollywood, n.* (nem.),
breakfast + lunch → brunch (engl.) → *Brunch, m.* (nem.),
ja (da) + nein (ne) → jein (i da i ne),
motor + hotel → motel (engl.) → *Motel, n.* (nem.),
smoke + fog → smog (engl.) → *Smog, m.* (nem.).*

Unisegmentalne skraćenice su skraćenice kod kojih je skraćen samo jedan, tj. prvi deo tvorenice ili višečlanog naziva, dok ostatak zadržava puni oblik:

Atombombe, f. → *A-Bombe, f.* (atomska bomba),
Orangensaft, m. → *O-Saft, m.* (sok od pomaranče),
Schnellbahn, f. / Stadtbahn, f. → *S-Bahn, f.* (tramvaj; gradska železnica),
Untergrundbahn, f. → *U-Bahn, f.* (metro),
Unterseeboot, n. → *U-Boot, n.* (podmornica),
Untersuchungshaft, f. → *U-Haft, f.* (istražni zatvor),
Verbindungsmann, m. → *V-Mann, m.* (policajski informan, doušnik).

Skraćenice mešovitog tipa nastaju kombinovanjem različitih tipova skraćivanja, a najčešće kombinacijom dva procesa.

ABC-Waffen, pl.: atomare, biologische und chemische Waffen, pl. (radijsko, hemijsko i biološko oružje),
ASStA, m.: Allgemeiner Studierendausschuss, m. (≈ Opšti studentski odbor) – egzekutivni organ studentskog parlamenta u SR Nemačkoj;
Azubi, m./f.: Auszubildende, m./f. - osoba muškog ili ženskog pola koja ide na zanat u okviru tzv. dualnog sistema stručnog obrazovanja u SR Nemačkoj;
Bafög, n.: Bundesausbildungsförderungsgesetz, n. (zakon o podršci učenicima i studentima u SR Nemačkoj; beskamatni kredit koji se učenicima i studentima dodeljuje na osnovu ovog zakona);

BamS, n.: Bild am Sonntag, n. (≈ Bild nedeljom) – izdanje najtiražnijeg nemačkog dnevnog lista Bild (slika)

koje izlazi nedeljom, dok sam Bild izlazi od ponedeljka do subote;

Gröfaz, m. / Größter Feldherr aller Zeiten (najveći vojskovođa svih vremena) – sarkastična titula skovana za podsmevanje Adolfu Hitleru;

StGB, n.: Strafgesetzbuch, n. – krivični zakonik (KZ);

StPO, f.: Strafprozeßordnung, f. - zakon o krivičnom postupku (ZKP).

5.4.4. O statusu tvorbe skraćenica u germanističkoj literaturi

Pomalo uopšteno moglo bi se reći da najveći broj opisa sistema tvorbe reči u savremenom nemačkom jeziku eksplicitno navodi to da tvorbu skraćenica ne treba smatrati tvorbenim procesom. Nakon što iznese tu ocenu, većina autora, međutim, ne samo da tvorbu skraćenica ne ostavlja po strani, što bi bilo logično ako to nije tvorbeni proces, nego je i prilično detaljno obrađuju.

Ima, međutim, i drugačijih primera, kao što su monografija V. Moča (Motsch, 1999) i gramatika P. Ajzenberga (Eisenberg, 2000), s jedne strane, i univerzitetski udžbenik V. Flajšera (Fleischer, 1971), s druge strane. V. Moč i ovde, kao i u mnogo čemu drugom, odudara od pristupa i stavova drugih autora. On tvorbu skraćenica u svome pregledu tvorbe reči u nemačkom jeziku ne samo da ne obrađuje, nego je nigde direktno ni ne pominje. Ajzenberg se, pak, tvorbe skraćenica dotiče isključivo u vezi s promenom imenica, dakle povodom morfoloških, a ne tvorbenih pitanja. Nasuprot ovoj dvojci autora, V. Flajšer u svome prvom pregledu tvorbe reči tvorbu skraćenica izričito svrstava među tvorbene modele, ne navodeći, međutim, ni argumente za takvu odluku, a ni moguće argumente protiv nje: „Najznačajniji tipovi tvorbe reči u nemačkom jeziku jesu kompozicija..., derivacija..., prefiksalna tvorba... i skraćivanje“ (Fleischer, 1971)⁸⁰.

Nekoliko decenija kasnije Flajšer i Barc će ponuditi sasvim drugačije tumačenje: „skraćivanje ne dovodi niti do promene vrste reči niti do semantičke modifikacije; isprva dakle ne nastaje nova reč, već samo nova varijanta određene reči (...) Nova jedinica nominacije nastaje tek u trenutku kada se u posebnom, sekundarnom procesu izgubi semantička veza između punog i skraćenog oblika, odnosno kada puni oblik potpuno izđe iz upotrebe, ako ne u svim onda barem u mnogim oblastima komunikacije“⁸¹ (Fleischer & Barz, 1992). Ovo dvoje autora navešće takođe i da su rezultati tvorbe skraćivanjem za tvorbu reči zanimljivi samo utoliko što se mogu javiti kao neposredne konstituente

⁸⁰ „Die wichtigsten Arten der Wortbildung sind im Deutschen die Zusammensetzung..., die Ableitung..., die Präfixbildung... und die Kurzwortbildung“ (Fleischer, 1971).

⁸¹ „Durch Kürzung tritt weder ein Wortartwechsel noch eine semantische Modifikation ein; es entsteht also zunächst kein neues Wort, sondern eine Wortvariante (...) Eine neue Nominationseinheit hat sich erst dann herausgebildet, wenn in einem sekundären Prozeß der semantische Zusammenhang zwischen Voll- und Kurzworm verlorengegangen bzw. wenn die Vollform überhaupt, zumindest in weiten Kommunikationsbereichen, außer Gebrauch gekommen ist“ (Fleischer & Barz, 1992).

drugih tvorenica, ili utoliko što tvorenice koje su nastale prema nekom drugom tvorbenom modelu naknadno mogu ući u sastav skraćenica (Fleischer & Barz, 1992).

Sličan stav zastupa i četvrto izdanje Dudenove gramatike, da bi autori, međutim, neposredno potom čitaocu ponudili pregled različitih tipova skraćenica u nemačkom jeziku, i to opsežniji i precizniji nego u bilo kojoj drugoj gramatici opšteg tipa: „Jednostavnim skraćivanjem jednog znakovnog kompleksa zapravo se ne tvore nove reči. Forma znakovnog kompleksa se doduše pojednostavljuje, ili čak redukuje na minimum, ali se njegova sadržina pritom ne menja. U tom se smislu samo uslovno može govoriti o 'novim rečima'“⁸² (Duden, 1984).

Nasuprot tome, Gece i Hes-Litih bez dodatnih objašnjenja konstatuju: „Pored tvorbe reči proširivanjem (slaganje, izvođenje, složeno-sufiksalna tvorba), nove se reči mogu graditi i skraćivanjem; ovaj se tip tvorbe reči osobito razvio tokom poslednjih nekoliko decenija“⁸³ (Götze & Hess-Lüttich, 2002). Za T. Šipan tvorba skraćenica jeste model tvorbe reči, kao i za P. fon Polenca (Schippa, 1992, Polenz, 1991). Vajnrih tvorbu skraćenica ne navodi u pregledu produktivnih tvorbenih modela u savremenom nemačkom jeziku (Weinrich, 1993), ali je zato analizira u okviru tvorbe imenica, ne izjašnjavačui se o tome kako on vidi status ovog procesa (Weinrich, 1993). Ajhinger postupa na sličan način, ne ulazi u razmatranje mesta tvorbe skraćenica unutar sistema tvorbe reči u nemačkom jeziku, ali zato jednom od dva poglavlja posvećena skraćenicama daje indikativan naslov *Kurzwortbildung: to whom it may concern* (Eichinger, 2000).

Erben uočava to da nove reči nastaju i skraćenjem formativa lekseme kojom su motivisane, ali u tom kontekstu najpodrobnije razmatra analošku retrogradnu derivaciju. Pitanje da li i tvorbom skraćenica nastaju nove reči autor sam postavlja, ali ne odgovara jasno na njega: „...postavlja se pitanje da li nove reči možda mogu nastati i skraćivanjem jezičkog znaka. Ko na to daje potvrđan odgovor, verovatno misli pre svega na ekonomične kratke oblike poput *Ober(-Kellner)*, *Auto(-mobil)*, (*Omni-)Bus*, kod kojih jedan deo višemorfemske konstrukcije može da zameni celinu, a da se pritom ne promeni ni vrsta reči ni njeno značenje“⁸⁴ (Erben, 1975).

⁸² „Durch einfache Kürzung eines Zeichenkomplexes werden eigentlich keine neuen Wörter gebildet. Die Formseite des Zeichenkomplexes wird zwar vereinfacht oder gar auf ein Minimum reduziert, seine Inhaltsseite hingegen verändert sich nicht. Insofern kann man nur bedingt von „neuen Wörtern“ sprechen.“ (Duden, 1984).

⁸³ „Neben der Wortbildung durch Erweiterung (Zusammensetzung, Ableitung, Zusammenbildung) können auch neue Wörter durch Kürzung gebildet werden; dieser Wortbildungstyp hat sich in den letzten Jahren besonders entwickelt“ (Götze & Hess-Lüttich, 2002).

⁸⁴ „...stellt sich die Frage, ob Neuwörter nicht auch durch Zeichenkürzung entstehen können. Wer dies bejaht, denkt wohl vor allem an ökonomische Kurzformen wie *Ober(-Kellner)*, *Auto(-mobil)*, (*Omni-)Bus*, wo ein Teil des Morphemgefüges für das Ganze stehen kann, ohne daß sich Wortinhalt oder Wortart ändern...“ (Erben, 1975).

5.5. Konverzija

Konverzija je tvorbeni model koji ne podrazumeva nastanak novih formativa, već samo prekategorizaciju postojećih, tj. njihovo transponovanje (pevođenje, prenošenje, „prebacivanje“) u drugu vrstu reči. Na taj se način formativima omogućava da prevaziđu ograničenja koja im inače nameće pripadnost jednoj i samo jednoj vrsti reči⁸⁵.

Tako, primera radi, imenica *Ernst, m.* (ozbiljnost) nakon transponovanja u pridev *ernst* (ozbiljan) postaje neutralna u pogledu gramatičkog roda, kao i svi drugi pridevi, dok sintaksički stiče mogućnost da vrši funkcije koje su inače (proto)tipične za prideve, a ne za imenice:

ein ernster Fall (ozbiljan slučaj),
ein ernstes Gesicht (ozbiljno lice),
eine ernste Entscheidung (ozbiljna odluka).

5.5.1. Konverzija u germanističkoj lingvistici: opšta slika

Germanistička lingvistika nudi različita shvatanja konverzije. Već pri površnom pregledu odgovarajuće literature objavljene u drugoj polovini 20. i tokom prve decenije 21. veka uočava se mnoštvo raznolikih tumačenja, od onih koja potpuno poriču postojanje konverzije, pa sve do onih koja u nju uvrštavaju i niz procesa koje većina germanista posmatra na sasvim drugačiji način, na primer kao vidove izvođenja ili slaganja.

S druge strane, konverzionim se tvorenicama u opštim prikazima gramatičkog, leksičkog ili tvorbenog sistema nemačkog jezika većinom ne posvećuje osobita pažnja, tako da su ponuđene informacije uglavnom šture. Klasifikacije i opisi gotovo se bez izuzetka svode na usputne skice, koje nisu ni detaljne ni celovite.

5.5.2. Konverzija kao fenomen na granici tvorbe reči, morfologije i sintakse

Tumačenje konverzije znatno komplikuje okolnost da se ovaj fenomen ne tiče samo tvorbe reči, već zadire i u oblast morfologije i sintakse, a ni jednoj od njih ne pripada jasno i u potpunosti. Uz to se, i to ne bez razloga, postavlja i pitanje da li konverzija zaista dovodi do nastanka novih leksema. Prilikom konverzije ne nastaje novi formativ, već se samo neka od postojećih leksema premešta, odnosno preslikava i u drugu vrstu reči. Kao izraz jezičke ekonomije, konverzija se, za razliku od proširenja značenja, ne zadovoljava pridruživanjem dodatnih značenja jednom formativu, nego uz to

⁸⁵ Deo knjige posvećen konverziji zasniva se na Kostić (2006), a neki su njegovi segmenti i preuzeti odatle bez većih izmena.

datom formativu omogućava i da prevaziđe ograničenja koja inače neizbežno nameće vezanost za samo jednu vrstu reči.

Tako infinitivi nemačkih glagola nakon poimeničavanja mogu da preuzmu sintaksičke funkcije tipične za imenice, koje kao glagoli nikada ne bi mogli da vrše:

altern (stariti) → *Altern*, *n.* (starenje),
aussehen (izgledati) → *Ausehen*, *n.* (izgled),
bedenken (razmisliti, promisliti) → *Bedenken*, *n.* (razmišljanje, sumnja, rezerve),
betrachten (posmatrati) → *Betrachten*, *n.* (posmatranje).

Slično se događa i prilikom poimeničavanja drugih glagolskih oblika, a pre svega participa I i participa II:

begabt (nadaren) → *Begabte*, *m./f.* (talenat, nadarena osoba),
überlebend (preživljavajući) → *Überlebende*, *m./f.* (preživeli),
versäumt (propušteno) → *Versäumte*, *n.* (propušteno, ono što je propušteno),

ali i prilikom poimeničavanja prideva, zamenica, priloga, predloga i ostalih vrsta reči, kao i kod svih drugih vidova konverzije:

durcheinander (zbrda-zdola, u neredu) → *Durcheinander*, *n.* (nered, zbrka),
ganz (ceo) → *Ganze*, *n.* (celina),
gläubig (religiozan) → *Gläubigek*, *m./f.* (vernik, vernica),
morgen (utra) → *Morgen*, *n.* (utrašnjica, budućnost),
sein (njegov) → *Seinen*, *pl.* (njegova porodica, njegovi).

S obzirom na to da vrste reči u nemačkom jeziku nisu ni neutralizovane ni latentne, teško je prihvatići tvrdnju V. Moča da jedna leksička jedinica u ovom jeziku istovremeno može pripadati dvema različitim vrstama reči (Motsch, 1999). Iako su razlike između vrsta reči u određenom jeziku direktno srazmerne složenosti fleksije, pojednostavljivanje fleksije u savremenom standardnom nemačkom jeziku još ni iz daleka nije dostiglo stepen na kome se granice između pojedinih vrsta reči gube.

5.5.3. Poreklo i razvoj konverzije

Smatra se da je prelazak reči iz jedne vrste reči u drugu bio moguć još u praindoevropskom (Iskos & Lenkowa, 1963), pre svega u onim slučajevima u kojima granice između pojedinih vrsta reči nisu bile oštре. Konverzijom priloga za mesto nastala je čak i jedna potpuno nova vrsta reči:

predlozi.⁸⁶ Konverzija je danas zastupljena u različitim indoevropskim jezicima, iako je osobito snažno razvijen i raširen u fleksivno-analitičkim jezicima, tj. u jezicima čija je fleksija znatno pojednostavljena. Takvi su, primera radi, nemački, a osobito engleski jezik, dok se srpski i ostali slovenski jezici ubrajaju u tzv. fleksivno-sintetičke jezike, tj. u jezike s razvijenom, složenom fleksijom.

Najrasprostranjeniji oblik konverzije u savremenom nemačkom jeziku svakako je poimeničavanje ili supstantivacija (nem. *Substantivierung*, f.), i to poimeničavanje prideva i infinitiva. U savremenom se nemačkom jeziku u principu može poimeničiti svaki pridjev i svaki infinitiv. Baš kao i svaka druga poimeničena reč, oni dobivaju gramatičko značenje, sintaksičku funkciju i morfološka svojstva⁸⁷ imenice.

Poimeničeni infinitiv, i to isprva isključivo u nominativu i akuzativu, uobičajan je tek od srednjeviskonemačkog perioda (Wilmanns, 1922). U nešto kasnijim fazama istog perioda upotpunjena je i fleksivna paradigma poimeničenog infinitiva, i to stapanjem nekadašnjeg gerunda, čije je poimeničavanje bilo znatno rasprostranjenije, s oblikom infinitiva (Wilmanns, 1922). Da do ovakvog stapanja i nije došlo, jednom započeto formiranje paradigmе verovatno se ipak ne bi prekinulo, već bi se ona zaokružila na neki drugi način (Wilmanns, 1922). P. fon Polenc skreće nam, međutim, pažnju na okolnost da se primeri poimeničavanja različitih vrsta reči sreću još u tekstovima mističara iz 13. i 14. veka: „...mističari [su] koristili jedno novo tvorbeno sredstvo analitičke jezičke strukture: oni lekseme nisu poimeničavali samo dodavanjem sufiksa (-heit, -ung), već i tako što su ih upotrebljavali u sintaksičkim ulogama koje inače nisu predviđenje za imenice ... mističari su često koristili poimeničeni infinitiv, koji pojedini kritičari jezika smatraju pojmom modernog 'supstantivitisa'. Okušavali su se i u filozofskom rečeničkom infinitivu (*das An-und-für-sich-Sein*), iako bez crtice...“⁸⁸ (Polenz, 1991).

Poimeničenje prideva znatno je stariji fenomen. Ono se prвobitno moglo odvijati gotovo neprimetno, usled toga što se imenice i pridevi u fleksiji nisu razlikovali jedni od drugih, kao i usled toga što su se čak i u njihovoj tvorbi mogli koristiti isti sufiksi. To da li određenu leksemu valja svrstati među imenice ili među prideve zavisilo je isključivo od njene konkretne sintaksičke uloge (Wilmanns, 1922, Iskos & Lenkowa, 1963). Pridevi koji su poimeničeni u ovom jezičkom periodu (i) danas imaju imeničku fleksiju, tj. dekliniraju se isto kao i druge imenice (Fleischer, 1971, Duden, 1984, Wilmanns,

⁸⁶ A ovi su sa svoje strane doprineli nastanku novog tipa derivacionih morfema: prefiksa (Iskos & Lenkowa 1963).

⁸⁷ konstantan gramatički rod u konkretnom značenju, broj i padež

⁸⁸ „... die Mystiker [bedienten] sich eines neuen Wortbildungsmittels des analytischen Sprachbaus: Lexeme nicht nur durch Anfügen von Suffixen (-heit, -ung) zu substantivieren, sondern durch deren bloße Verwendung in einer Satzgliedrolle, die normalerweise für die syntaktische Klasse des betreffenden Lexems nicht vorgesehen ist... vor allem der substantivierte Infinitiv, den manche Sprachkritiker für eine Erscheinung moderner 'Substantivitis' halten, [wird] von den Mystikern schon häufig benutzt... Sogar der philosophische Satzininitiv (*das An-und-für-sich-Sein*) wird schon versucht, wenn auch noch ohne Bindestrich...“ (Polenz, 1991).

1922). Za razliku od toga, pridevi koji su poimeničeni nakon što se razvila posebna predevska deklinacija, pridevsku promenu većinom zadržavaju i nakon poimeničavanja (Fleischer, 1971).

Takozvane imperativne složenice (nem. *imperativischer Satzname, m.*), tj. poimeničene sintagme s glagolom u obliku današnjeg imperativa (nekašnjeg korena) kao prvim elementom tvorenice, postojale su još u praindoeuropskom (Krahe & Meid, 1967, Wilmanns, 1922). Smatra se da ih u pragermanskom i starovisokonemačkom periodu nije bilo, da bi se ponovo javile u srednjevisokonemačkom periodu, prvo uglavnom kao nadimici i prezimena, i to u okviru nižih stilskih slojeva (Fleischer, 1971, Krahe & Meid, 1967, Wilmanns, 1922), a kasnije i kao *nomina agentis* ili druge zajedničke imenice (Fleischer, 1971).

Ove imperativne složenice, tj. imenice nastale srastanjem elementarnih prostih rečenica, danas se sreću u različitim indoeuropskim jezicima, pa i u slovenskim. Imperativnih složenica tu, kao i u nemačkom, ima i među vlastitim imenicama (antroponimi, fitonimi) i među zajedničkim imenicama (isp. Tošović, 1998, Barić,). Evo nekoliko primera iz nemačkog jezika:

Vergissmeinnicht, n. (potočnica) ← *vergiss mein nicht,*

Rühr mich nicht an, ⁸⁹ (nedirak; pekmez, raspekmehena osoba) ← *rühr mich nicht an,*

i nekoliko primera iz srpskog:

cepidlaka,

derikoža,

ispičutura,

kažiprst,

mutivoda,

pamtivek,

pazikuća,

razbibriga,

secikesa,

vadičep,

visibaba,

vrtilrep itd.

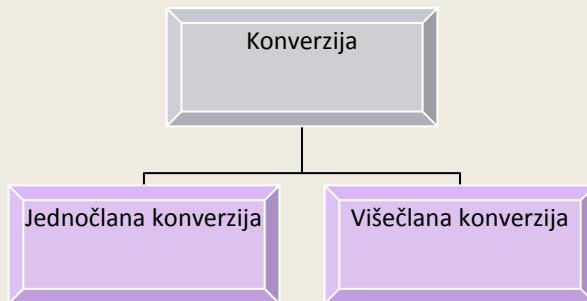
5.5.4. Tipovi konverzije

U savremenom nemačkom jeziku razlikujemo dva osnovna tipa konverzije, u zavisnosti od toga da li se konverziji podvrgava jedna reč ili grupa reči:

1. prosta konverzija (konverzija jednočlanih leksema) i
2. kompleksna konverzija (konverzija višečlanih leksema, tj. frazeologizama).

⁸⁹ Latinski naziv glasi *impatiens noli-tangere*, a nemački sinonimi *Springkraut, n.*, *Balsamine, f.*

Nezavisno od toga da li je konverzija prosta ili kompleksna, njen je najproduktivniji vid u savremenom nemačkom jeziku svakako poimeničavanje ili supstantivizacija. U nemačkom se jeziku, naime, može poimeničiti praktično svaka reč, bez obzira na to kojoj vrsti reči pripada. U druge vrste reči lekseme i sintagme prelaze znatno ređe, ako konverziju odredimo onako kako smo mi učinili. Zbog toga ćemo u ovoj knjizi naročitu pažnju posvetiti upravo poimeničavanju.

Grafikon 14: Osnovni tipovi konverzije u savremenom nemačkom jeziku

5.5.5 Poimeničavanje

Kao što smo već istakli, poimeničavanje je neosporno najrasprostranjeniji oblik konverzije u savremenom nemačkom jeziku. Ono je moguće kod svih vrsta reči, a poimeničiti se mogu čak i tvorbene morfeme, pa i slova. Najčešće se, međutim, poimeničavaju glagoli u obliku infinitiva prezenta aktiva i participa perfekta, kao i pridevi. Svaki infinitiv, pridev i atributivni particip u principu se mogu poimeničiti. Oni, kao i svaka druga poimeničena reč, dobijaju gramatičko značenje, sintaksičku funkciju i morfološka svojstva imenice, tj. stalan gramatički rod u konkretnom značenju, razlikovanje dva broja i deklinaciju (Srđić, 2007).

U savremenom nemačkom jeziku postoje dva osnovna tipa poimeničavanja: prosto i kompleksno poimeničavanje. Prosto poimeničavanje podrazumeva poimeničavanje pojedinačnih reči ili oblika:

- beauftragen* (zadužen, ovlašćen) → *Beauftragte*, m./f. (zastupnik/zastupnica, opunomoćenik/opunomoćenica),
- bedauern* (žaliti) → *Bedauern*, n. (žaljenje),
- fünfzehnjährig* (pentaestogodišnji) → *Fünfzehnjährige*, m./f. (petnaestogodišnjak, petnaestogodišnjakinja),
- gestern* (juče) → *Gestern*, n. (jučerašnjica, prošlost),
- können* (moći) → *Können*, n. (sposobnost, veština),
- nichts* (ništa) → *Nichts*, n. (ništavilo),
- reisend* (putujući) → *Reisende*, m./f. (putnik/putnica).

Za razliku od toga, kompleksno poimeničavanje podrazumeva istovremeno ili sukcesivno odvijanje dva tvorbena procesa, slaganja i konverzije. To je poimeničavanje sraslih grupa reči, tj. sintagmi i frazeologizama određenog tipa. Poimeničavanju podležu srasle glagolske i pridevske sintagme, a od frazeologizama funkcionalni glagolski spojevi, kolokacije i tzv. geminatni frazeologizmi (Kostić, 2006):

- allein sein* (biti sam) → *Alleinsein*, n. (samoća, usamljenost, samovanje),
- außen stehen* (stajati izvan nečega) → *Außenstehende*, m./f. (neupućeni, nezaintersovani, osoba koja nije uključena u nešto, osoba koja ne pripada određenoj grupi),
- bewusst sein* (biti svestan) → *Bewusstsein*, n. (svest),
- da sein* (biti tu) → *Dasein*, n. (postojanje, egzistencija),
- ein mal eins* (jedan puta jedan) → *Einmaleins*, n. (tablica množenja, elementarna znanja),
- einen Preis ausschreiben* (raspisati nagradu) → *Preisausschreiben*, n. (nagradni konkurs),
- schlafen gehen* (otići na spavanje) → *Schlafengehen*, n. (odlazak na spavanje),
- wohl wollen* (želeti dobro) → *Wohlwollen*, n. (naklonost, dobromernost).

5.5.6 Tipovi prostog poimeničavanja u savremenom nemačkom jeziku

U savremenom nemačkom jeziku postoji nekoliko tipova prostog poimeničavanja. Klasifikovali smo ih na osnovu sledeća četiri kriterijuma:

1. tip konverzione baze⁹⁰,
2. vrsta reči kojoj pripada konverziona baza,
3. fleksivni oblik konverzione baze i
4. morfološka obeležja konverzione tvorenice.

5.5.6.1. Podela prema tipu konverzione baze

Prema tipu konverzione baze razlikuje se poimeničavanje reči i poimeničavanja nereči. Ova dva procesa znatno se razlikuju u pogledu produktivnosti. Poimeničavanje reči javlja se u niz račilnih vidova, od kojih su mnogi izuzetno produktivni. Za razliku od toga, poimeničavanje nereči javlja se samo u dve podvrste, i to kao poimeničavanje tvorbenih morfema i kao poimeničavanje slova. Osim toga, broj imenica nastalih na ovaj način ne može biti veliki, s obzirom na to da je inventar tvorbenih morfema kojima raspolaže nemački jezik ograničen, baš kao i broj slova u nemačkoj abecedi. Evo po nekoliko primera za poimeničavanje reči i nereči.

1. poimeničavanje reči:

- grinsen* (keziti se, ceriti se) → *Grinsen*, n. (cerekanje, keženje),
- sterblich* (smrtan) → *Sterbliche*, m./f. (smrtnik, smrtnica);

⁹⁰ Pod konverzionom bazom podrazumeva se oblik koji se podvrgava supstatnivizaciji, tj. najčešće reč ili grupa reči koji se supstantivizuju.

2. poimeničavanje nereči:

2.1. poimeničavanje tvorbenih morfema (prefiksa i sufiksa):

ex- (bivši) → *Ex, m./f.* (bivši muž/žena ili dečko/devojka),
-ismus (-izam) → *Ismus, m.* (izam);

2.2. poimeničavanje slova:

a → *A, n.* (slovo *a*),
b → *B, n.* (slovo *b*).

5.5.6.2. Podela prema vrsti reči kojoj pripada konverziona baza

Najbrojnije vrste reči, glagoli i pridevi, ujedno su i najpodložnije poimeničavanju. Svi glagoli i svi pridevi teorijski se mogu poimeničiti, mada takve tvorenice većinom ipak ostaju okazionalizmi. Za razliku od toga, zamenice, prilozi, predlozi, brojevi i partikule srazmerno se retko poimeničavaju. S obzirom na to da te vrste reči već i same po sebi nisu brojne, primera za njihovo poimeničavanje nema ni izbliza toliko kao kod glagola ili kod prideva:

1. poimeničavanje glagola:

sich verhalten (ponašati se) → *Verhalten, n.* (ponašanje);

2. poimeničavanje prideva:

deutsch (nemački) → *Deutsch, n. / das Deutsche* (nemački jezik);

3. poimeničavanje zamenica:

all- (sve) → *das All* (kosmos, vasiona),
ich (ja) → *das Ich* (ja, ego, sopstvena ličnost),
mein (moj) → *die Meinen* (moji, moja porodica);

4. poimeničavanje brojeva:

sechs (šest) → *Sechs, f.* (šestica);

5. poimeničavanje priloga:

gestern (juče) → *Gerstern, n.* (jučerašnjica, prošlost),
hetue (danasy) → *Heute, n.* (današnjica, sadašnjost);

6. poimeničavanje predloga:

jenseits (s one strane) → *Jenseits, n.* (zagrobni život);

7. poimeničavanje partikula:

ja (da) → *Ja, n.* (pozitivan odgovor, slaganje, prihvatanje);
nein (ne) → *Nein, n.* (negativan odgovor, neslaganje, odbijanje).

5.5.6.2.1. Poimeničavanje infinitiva, brojeva i nepromenljivih reči

O poimeničavanju infinitiva, brojeva i nepromenljivih reči može se govoriti svaki put kada glagol u infinitivu, broj ili nepromenljiva reč preuzmu neku od sintaksičkih funkcija svojstvenih imenicama, ili kada za sebe vežu neki od tzv. pratilaca imenice (nem. *Begleiter, m. des Substantivs*), tj. član ili članska reč.

Da bi neka neimenska reč u rečenici preuzela ulogu koju inače vrše imenice, u nemačkom jeziku ona, naime, mora usvojiti imeničku kategoriju gramatičkog roda, kao i odgovarajuću deklinaciju, kojom će izraziti kategorije roda, broja i padeža: „Poimeničavanje u praktičnom smislu podrazumeva da se ispred određenog elementa postavlja član, čime dati elemenat postaje centar imeničke sintagme, kao i da leksema koja pripada nekoj drugoj vrsti reči počinje da gradi oblike dodavanjem gramatičkih morfema karakterističnih za imenske reči“⁹¹ (Eichinger, 2000). U pisanim izražavanjima ova pomeranja podrazumevaju i pisanje velikim početnim slovom. Sa stanovišta tvorbe reči upravo nam navedene promene omogućavaju da ustanovimo da je određena reč zaista poimeničena. Ovo pokazuje i primer glagola *leiden* (patiti) i imenice *Leiden, n.* (bolest, patnja), koja je nastala njegovim poimeničavanjem:

Kinder leiden an schlechter Ernährung.

Er war umgeben von seinen lieben Verwandten und Freunden, als er nach einem langen schweren Leiden starb.

5.5.6.2.2. Poimeničavanje zamenica

Situacija je nešto složenija kod zamenica, zato što su one imenske reči, pa su sličnosti između njih i imenica veće. Zamenice većinom poznaju imeničke kategorije roda, broja i padeža. Njihova je deklinacija, međutim, specifična, i znatno odudara od imeničke. Promenu ličnih zamenica karakteriše uz to i supletivizam.

Kod ličnih i neodređenih zamenica javljaju se tri pokazatelja poimeničavanja: vezivanje za jedan gramatički rod, preuzimanje imeničke deklinacije i upotreba s članom ili članskom reči. U nekim slučajevima prisutna su sva tri pokazatelja (lične zamenice, neodređene zamenice *all* - 'svi' i *niemand* - 'niko'), a u nekima ne (neodređene zamenice *etwas* - 'nešto' i *nichts* - 'ništa') (Kostić, 2006).

Bez obzira na to da li je zamenica pre poimeničavanja bila vezana za određeni gramatički rod ili ne, kao i na to da li se izvesno može govoriti o preuzimanju imeničke deklinacije, upotreba s članom ili članskom reči dovoljan je dokaz da je došlo do supstantivizacije. Ispred ličnih i navedenih

⁹¹ „Substantivierung bedeutet praktisch, dass ein Artikel vor ein anderes Element gestellt wird, das somit zum Kern einer Nominalgruppe erklärt wird, und dass an das Lexem aus einer anderen Wortart die nominalen Flexive treten“ (Eichinger, 2000).

neodređenih zamenica nikada, naime, ne mogu stajati član, članska reč ili druga zamenica, i do toga će doći jedino nakon poimeničavanja (isp. Srdić, 2007).

Kod prisvojnih zamenica formalni kriterijumi ne nude tako siguran putokaz. Poimeničene prisvojne zamenice imaju pridevsku deklinaciju. Uvek se koriste uz određeni član, ali to je kod prisvojnih zamenica moguće i bez prethodnog poimeničavanja:

Deine Koffer sind schon gepackt. Die meinen aber leider noch nicht.

U nedostatku pokazatelja formalne prirode, na supstantivizaciju kod prisvojnih zamenica ukazuje specifično značenje:

dein (tvoj) → *die Deinen* (tvoja porodica, tvoja rodbina),

ihr (njen, vaš) → *die Ihren* (njena/njihova/Vaša porodica, njena/njihova/Vaša rodbina)

sein (njegov) → *die Seinen* (njegova porodica, njegova rodbina).

5.5.6.2.3. Poimeničavanje prideva i participa

Kada se, međutim, radi o pridevima i o glagolima u obliku participa, znatno je teže doneti odluku o tome da li je zaista došlo do poimeničavanja, ili je reč samo o eliptičnoj imeničkoj sintagmi. Iako se u nemačkom jeziku njihova deklinacija razlikuje od imeničke, pridevi i participi u takvim okolnostima ne trpe formalne promene kroz koje moraju proći ostale reči. Oni jednostavno zadržavaju fleksiju koja im je i inače svojstvena:

Dann stiegen wir wieder ins grüne Auto.

Ein Ausflug ins Grüne ist immer eine gute Idee.

Jedinu formalnu promenu kod prideva i participa pisanje je velikim početnim slovom, ali ono proizilazi iz odgovarajućih pravopisnih pravila i ne doprinosi rešenju problema. Jasni i neosporni argumeti izostaju, jer je u ovom slučaju supstantivizacija:

„...u tolikoj meri utkana u morfološki sistem nemačkog jezika, da se tek uz izvesni trud može govoriti o konverziji u tehničkom smislu tvorbe reči. [...] Pridev u imeničkoj sintagmi, levo od imenice, nije od nje mnogo udaljen u pogledu čitavog svog sistema kategorija i fleksije. Tako se bez većih problema može pretpostaviti da pridev u tom flektiranom obliku, kada iza njega ne sledi imenica, u potpunosti iskorišćava imensku strukturu koja mu je već svojstvena. Pored svoje primarne atributivne upotrebe pridev se tako, barem kada su u pitanju centralni predstavnici ove vrste reči, sekundarno može upotrebljavati i poput imenice. Pri tom se njegov fleksivni inventar, karakterističan za imenske reči, koji se i inače realizuje, prilikom ovakve upotrebe povezuje sa članom. Promenljivost prirodног roda svojstvena pridevu u ovom se procesu koristi takoreći prirodno, tako što muški i ženski rod, kao i množina, označavaju ljudska bića odgovarajuće pola, dok srednji rod gradi apstraktne imenice koje predstavljaju specifični naziv za određenu osobinu kao takvu. [...] Participi koji se javljaju u ovom kontekstu [...] svedoče da zahvaljujući takozvanim glagolskim imenima postoje standardne prelazne forme između naizgled nepovezivih vrsta reči imenica i glagol, iako u

slučaju participa taj proces ide takoreći zaobilaznim putem, tj. odvija se uz posredstvo prideva.”⁹² (Eichinger, 2000)

Kao jedini pokazatelji za razlikovanje poimeničenih prideva i participa od odgovarajućih eliptičnih konstrukcija preostaju uzulaizacija, a u pojedinim slučajevima i udaljavanje značenja imenice od značenja konverzione baze. Konverzionim tvorenicama treba, dakle, smatrati samo one lekseme koji su se već ustalile u novoj ulozi (Kostić, 2006), kao što su:

äußer- (spoljni, spoljašnji) → *Äußere*, *n.* (izgled, spoljašnjost)

jung (mlad) → *Junge*, *n.* (mladunče), *Junge*, *m.* (dečak),

krank (bolestan) → *Kranke*, *m./f.* (bolesnik, bolesnica),

schwanger (trudan) → *Schwangere*, *f.* (trudnica),

wesentlich (suštinski) → *Wesentliche*, *n.* (suština).

*Ein etymologischer Nachweis für das **Indoeuropäische**, **Urslawische** oder **Germanische** bzw. **Gotische** ist nur für wenige der oben angeführten Belege möglich.*⁹³

Izvesna modifikacija značenja u odnosu na značenje konverzione baze ili idiomatizacija zanačajan su, premda ne i neophodan dodatni dokaz u prilog tome da je došlo do poimeničavanja:

frei (slobodan) → *Freie*, *n.* (*im Freien*, *ins Freie*) (priroda, prostor van kuće/stana),

geliebt (voljen) → *Geliebte*, *m./f.* (ljubavnik, ljubavnica),

gesandt (poslat) → *Gesandte*, *m.* (izaslanik).

5.5.6.3. Podela prema fleksivnom obliku konverzione baze

Ovaj kriterijum primenjuje se kod glagola, zato što se oni mogu poimeničiti u različitim oblicima paradigmе, što ima odlučujućeg uticaja na značenje novonastale imenice i na njena morfološka svojstva. Poimeničavanjem infinitiva nastaju, naime, glagolske imenice, značenjski veoma srodne srpskim imenicama na *-nje* (*Lesen*, *n.* – 'čitanje'), dok poimeničavanjem participa nastaju *nomina*

⁹² „...schon so in das morphologische System des Deutschen eingewebt, dass man eigentlich nur mit Mühe von Konversion im technischen Sinne der Wortbildung sprechen kann. [...] Das Adjektiv in der Nominalgruppe, links vom Nomen, isto ja von seinem ganzen Kategorien- und Flexionssystem nicht weit vom Substantiv entfernt. So kann man relativ problemlos annehmen, dass das Adjektiv in dieser flektierten Form, wenn kein weiteres Nomen mehr folgt, die in ihm angelegte nominale Struktur voll nutzt. Neben der primären attributiven Verwendung hat das Adjektiv somit, zumindest in den zentralen Fällen der Wortart, eine sekundäre Verwendung als Substantiv, bei der einfach das ohnehin realisierte nominale Flexionsinventar in Verbindung mit dem Artikel genutzt wird. Die Genusvariation des Adjektivs wird dabei sozusagen natürlich genutzt, indem die Maskulina und Feminina Personen des entsprechenden Geschlechts bezeichnen, ebenso wie der Plural, während das Neutrumb ein Abstraktum bildet, das einen spezifischen Namen für die Eigenschaft bildet. [...] Die Partizipien, die hier vorkommen, [...] dokumentieren, dass es mit den sogenannten Nominalformen des Verbs Standardübergänge zwischen den scheinbar unvereinbaren Wortarten Substantiv und Verb gibt - wenn auch beim Partizip sozusagen auf dem Umweg über das Adjektiv" (Eichinger, 2000).

⁹³ Heusinger, 2004.

agentis (*Erwachsene*, m./f. – 'odrasla osoba') i pojedine druge značenjske grupe imenica (npr. *Gegebene*, n. – 'datost', *Böse*, n. – 'zlo').

Poimeničavanje bezličnih oblika, tj. infinitiva prezenta aktiva i participa I i II, veoma je česta pojava. Za razliku od toga, primeri poimeničavanja glagola u ličnom obliku, tj. u trećem licu jednine prezenta, izuzetno su malobrojni:

1. poimeničavanje glagola u ličnom obliku:

er/sie/es muss (on/ona/ono mora) → *Muss*, n. (nužnost, imperativ, neophodnost, moranje),
er/sie/es soll (on/ona/ono treba) → *Soll*, n. (norma, dugovanje);

2. poimeničavanje glagola u bezličnom obliku:

2.1. poimeničavanje infinitiva prezenta aktiva:

verlangen (zahtevati, tražiti) → *Verlangen*, n. (želja, žudnja, zahtev);

2.2. poimeničavanje participa I:

studierend (studirajući) → *der/die Studierende* (student, studentkinja);

2.3. poimeničavanje participa II:

bekannt (poznat) → *Bekannte*, m./f. (poznanik, poznanica),

gefangen (uhvaćen, zarobljen) → *Gefangene*, m./f. (zatvornik, zatvorenica).

I pridevi se mogu poimeničiti u različitim fleksivnim oblicima, tj. u pozitivu, komparativu ili superlativu, ali stepen poređenja sam po sebi nema suštinskog uticaja ni na morfološka svojstva novonastale imenice, ni na njeno značenje. Zbog toga nema potrebe da se klasifikacija usložnjava uvođenjem tog parametra.

5.5.6.4. Podela prema morfološkim obeležjima konverzione tvorenice

Ovaj se kriterijum primenjuje kod prideva i participa, zato što od roda konverzione tvorenice zavisi njeno značenje:

- 1. poimeničavanje prideva i participa u imenicu srednjeg roda i**
- 2. poimeničavanje prideva i participa u dvorodnu imenicu muškog i ženskog roda.**

Dvorodne imenice muškog i ženskog roda nastale supstantivizacijom prideva i participa ubrajaju se, naime, u *nomina agentis* (*Begabte*, m./f. – 'talentovana osoba'), dok odgovarajuće imenice srednjeg roda označavaju osobinu ili skup osobina koje obeležavaju neko biće, predmet ili pojavu, ili izazivaju izvestan utisak (*rot* – 'crven', *Rot*, n. – 'crvenilo', 'crveno'). Osim toga, oni mogu označavati i sam predmet, pojavu ili biće koji poseduju ili oteletvoruju odgovarajuću osobinu (*gut* – 'dobar', *Gute*, n. – 'dobrota', 'dobro'). Imenice srednjeg roda nastale poimeničavanjem prisvojnih

pridjeva izvedenih od imena naroda označavaju odgovarjući jezik (*chinesisch* – 'kineski', *Chinesich* / *das Chinesische* – 'kineski jezik').

5.5.7. Kompleksno poimeničavanje

Kao što se kod prostog poimeničavanja najčešće poimeničavaju glagoli i pridjevi ili participi, tako se kod kompleksnog poimeničavanja uglavnom poimeničavaju glagolske i pridjevske/participske fraze. Primeri poimeničavanja ostalih tipova sintagmi veoma su malobrojni. Među proizvodima kompleksnog poimeničavanja dominiraju okazionalizmi.

1. poimeničavanje glagolskih sintagmi:

1.1. poimeničavanje glagolskih sintagmi s glagolom u imperativu:

Geratewohl, n. (*aufs Geratewohl* – 'na sreću', 'kud pukne da pukne', 'pa kako bude') ← *geraten* (uspeti) + *wohl* (dobro);

1.2. poimeničavanje glagolskih sintagmi s glagolom u infinitivu:

Alleinsein, n. (samoća, samovanje) ← *allein* (sam) + *sein* (biti),
Dunkelwerden, n. (smrkavanje, smračivanje) ← *dunkel* (taman, mračan) + *werden* (postati),
Wohlwollen, n. (naklonost, dobromernost) ← *wohl* (dobro) + *wollen* (želeti),
Abschiednehmen, n. (opraštanje) ← *Abschied nehmen* (oprostiti se),
Zustandekommen, n. (nastanak, izrada) ← *Zustande kommen* (nastati);

2. poimeničavanje pridjevskih i participskih sintagmi:

poimeničavanje pridjevskih i participskih sintagmi u imenicu srednjeg roda:

Niegelernt, n. (ono što neko nikad nije naučio) ← *nie gelernt* (nikad nenaučen);

poimeničavanje pridjevskih i participskih sintagmi u dvorodnu imenicu:

Alleistehende, m./f. (osoba koja nije u braku) ← *allein stehen* (stajati/biti sam),

Alleinerziehende, m./f. (samohrani otac/majka) ← *allein erziehen* (sam odgajati).

3. poimeničavanje ostalih tipova sintagmi

Einmaleins, n. (tablica množenja) ← *einmal eins* (jedan puta jedan),

5.5.8. Ostali vidovi konverzije

5.5.8.1. Prosto popridevljivanje

Popridevljivanje se još naziva i adjektivizacijom (nem. *Adjektivierung, f.*). Podležu mu imenice i prilozi. Prideva nastalih na ovaj način nema mnogo.

Popridevljeni prilozi dobivaju pridevsku deklinaciju. Njihova konverzija se upravo i ogleda u tom razvoju fleksivnih oblika. Tako je prilog *zufrieden* (zadovoljan), razvivši deklinaciju, prešao u prideve (*der zufriedene Arbeitgeber / ein zufriedener Arbeitgeber / zufriedener Arbeitgeber* – 'zadovoljni poslodavac'), a isto važi i za prideve *vorhanden* (raspoloživ, na raspolaganju), *behend/behände* (spretan, vešt), *selten* (redak), *bange* (uplašen) (Henzen, 1957). U novovisokonemačkom jeziku primetna je tendencija ka popridevljavanju priloga izvedenih uz pomoć sufiksa *-weise* (Henzen, 1957). Zahvaljujući tom procesu možemo reći *ein Problem schrittweise lösen*, ali i *eine schrittweise Lösung des Problems* ili *ein schrittweises Lösen des Problems*. Iz ove grupe pridevsku deklinaciju razvile su, između ostalih, i lekseme *teilweise* (delimično/delimičan), *zeitweise* (privremeno/privremen), *stufenweise* (postepeno/postepen), *serienweise* (serijski), *stundenweise* (na sat, na svaki sat), *probeweise* (probno, na probu, probe radi), *leihweise* (na pozajmicu):

eine teilweise / zeitweise Besserung (delimično/privremeno poboljšanje),
eine stufenweise Annäherung (postepeno približavanje),
die serienweise Produktion (serijska proizvodnja),
leihweiser Austausch (privremena razmena).

S druge strane, pridevi nastali od imenica uvek gube imeničku deklinaciju, ali samo u izuzetnim slučajevima preuzimaju pridevsku:

Ernst, m. (ozbiljnost) → *ernst* (ozbiljan):
ein ernster Mensch (ozbiljan čovek),
ein ernstes Problem (ozbiljan problem),
eine ernste Angelegenheit (ozbiljna stvar, ozbiljan slučaj).

Većina ovakvih leksema ne može se flektirati, i zato u sintaksičkom pogledu ostaje ograničena na ulogu imeničkog dela predikata:

Schade(n), m. (šeteta) → *schade* (šteta):
Es ist wirklich schade, dass das Wetter ausgerechnet heute so schlecht sein musste.,
**eine schade Verschlechterung;*

Schuld, f. (krivca) → *schuld* (kriv):
Der schreckliche Umfall ist schuld daran, dass sie seit Monaten unter Depressionen leidet.,
**der schuld(e) Umfall.*

Pojedine popriveljene imenice, novije po postanku i vezane za jezik neformalne komunikacije, ipak se javljaju i u atributskoj funkciji, uprkos izostanku fleksije:

Klasse, f. (klasa, nivo) → *klasse* (sjajan, fenomenalan):

Aus dem Pummelchen ist eine Klasse Frau geworden.

Sie ist eine Klasse Frau und eine der besten Schauspielerinnen.

Meine Freunde sollen sehen, wie ich mich mit einer Klasse Frau unterhalte;

ein Klasse Bild von einer Klasse Frau;

Spitze, f. (vrh, vrhunac) → *spitze* (vrhunski, sjajan):

Da einen Tag ranzuhängen ist eine spitze Idee.

Der Adventskalender ist einfach eine spitze Idee.

Mogućnosti kombinovanja takvih leksema za sada su, međutim, ograničene. Primetno je da se oba navedena pridjeva, koji se poput svojih konverzionih baza završavaju na *-e*, prevashodno javljaju kao atributi uz imenice ženskog roda, i to u nominativu i akuzativu. U datim padežima fleksivna morfema takođe glasi *-e*, pa izostanak fleksije ne dolazi do izražaja u onoj meri u kojoj bi to bio slučaj u drugim padežima, ili pak kod imenica muškog i srednjeg roda.

5.5.8.2. Tvorba nepromenljivih reči kompleksnom konverzijom

U okviru tvorbe nepromenljivih reči kompleksnom konverzijom razlikujemo sledeća tri procesa:

1. tvorbu priloga kompleksnom konverzijom,
2. tvorbu predloga kompleksnom konverzijom i
3. tvorbu veznika kompleksnom konverzijom.

Veznika i predloga nastalih kompleksnom konverzijom veoma je malo. Među predlozima su kompleksne konverzije tvorenice srasle predloške sintagme koje čine predlog i imenica, na primer:

aufgrund (na osnovu) ← *auf Grund* (na osnovu),

anstelle (umesto) ← *an Stelle* (na mestu, namesto, umesto),

anstatt (umesto) ← *an Statt* (na mestu, namesto),

infolge (usled, posledično) ← *in Folge* (nakon toga, zatim) itd.

Ove su sintagme zapravo kolokacije koje su usled česte upotrebe konačno i srasle, svrstavši se pritom prema svojim morfološkim i sintaksičkim karakteristikama među predloge. Kao i svi drugi sekundarni predlozi, i predlozi nastali kompleksnom konverzijom zahtevaju genitiv.

Kao primer veznika nastalog kompleksnom konverzijom možemo navesti *trotzdem* (ipak), veznik za dopusne rečenice:

trotzdem (ipak) ← *trotz dem* (upkos tome).

Priloga koji su nastali kompleksnom konverzijom ima znatno više nego veznika i predloga, premda je i tu broj primera ograničen. Kao i kod predloga, kompleksna konverziona tvorenice nastala je usled veoma česte upotrebe određene kolokacije i ima isto značenje kao ta kolokacija:

beiseite (na stranu, po strani, u stranu) ← *bei Seite*,

bislang (do sada) ← *bis lang*,

derzeit (trenutno) ← *der Zeit*,

diesmal (ovog puta, sada) ← *dies(es) Mal*,

insbesondere (posebno, osobito) ← *ins Besondere*,

insgeheim (tajno, kriomice, kradom) ← *ins Geheim*,

jederzeit (uvek, u svako doba) ← *jeder Zeit*,

keineswegs (nikako, ni u kom slučaju, nipošoto) ← *keines Wegs*,

manchenorts (ponegde, gde-gde) ← *manchen Orts*,

manchmal (povremeno) ← *manch(es) Mal*,

unterdessen (u međuvremenu, za to vreme) ← *unter dessen*,

zudem (usto, osim toga) ← *zu dem*,

zugunsten (u korist) ← *zu Gunsten*,

zutiefst (najdublje, duboko) ← *zu tiefst* itd.

III Treci deo

Značenje i pragmatička svojstva leksičkih jednica

Treći deo knjige sadrži osnovne informacije o leksičkom značenju, o denotaciji i konotaciji, kao i o polisemiji (polisemantičnosti). Pored toga obrađena su i aspekti konotacije, odnosno tzv. dijasistska obeležja leksema, a posebno dijaevaluaciona, dijatopska, dijastratska, dijaintegracijska i dijatehnička obeležja. Na kraju ovog dela čitaoca ukratko upoznajemo i sa sinonimijom i antonimijom, kao najznačajnijim vidovima paradigmatskih odnosa.

6. Leksičko značenje: semema i polisemija

Značenjem (nem. *Bedeutung, f.*) se bavi zasebna lingvistička disciplina, semantika (nem. *Semantik, f.*). Grana semantike koja se bavi leksičkim značenjem, tj. značenjem leksema i reči, naziva se leksičkom semantikom (nem. *lexikalische Semantik, f.*). Kao i tvorba reči, etimologija i frazeologija, i još neke lingvističke discipline koje do sada nismo pominjali (npr. leksikografija, onomastika, terminologija itd.), leksička se semantika smatra delom leksikologije. Na kraju ovog dela knjige čitalac može naći podatke o nekoliko publikacija koje srazmerno detaljno razmatraju najvažnija pitanja leksičke semantike savremenog nemačkog jezika.

Iako nije centralni predmet proučavanja tvorbe reči kao lingvističke discipline, leksičko je značenje za nju vrlo značajno, zato što se reči i grade s namerom da označe predmete, pojave ili predstave. Nešto drugačije formulisano, reči se grade upravo zato što imaju značenje i upravo zato da bi imale značenje. Da nije značenja, ne bi ni imalo smisla stvarati, pamtitи i koristiti stalno nove reči. Zbog toga tvorba reči i njeni proizvodi smisao dobijaju tek u svetlu značenja.

Pojedinačno leksičko značenje naziva se sememom (nem. *Semem, n.*). Svaka reč i svaka leksema imaju barem jedno, ali često i više od jednog značenja, tj. svaka reč ili leksema ima jednu ili više semema. Usled delovanja jezičke ekonomije za jedan se formativ, naime, najčešće vezuje nekoliko značenja/semema, dok ih pojedine lekseme imaju i desetak, pa i dvadesetak. Kada jedna leksema ima više značenja/semema, svejedno da li dva ili dvadeset, kaže se da je polisemna ili polisemantična (nem. *polysem, polysemantisch*). Sama pojava naziva se polisemijom (nem. *Polysemie, f.*).

Polisemantična je, primera radi, već i sama imenica *Bedeutung, f.*, koja pored sememe 'značenje' obuhvata i sememu 'značaj', kao i sememu 'smisao' (npr. *eine tiefer Bedeutung haben – imati dublji smisao*). Imenica *Glas, n.* takođe ima tri značenja/sememe ('staklo'; 'čaša'; 'tegla'),

imenica *Plan*, m. četiri ('predviđeni skup mera i/ili aktivnosti', 'namera', 'građevinski plan' i 'geografska karta'), dok imenica *Zug*, m. prema Dudenovom univerzalnom rečniku nemačkog jezika (Duden, 1996) ima čak šesnaest značenja/semema, npr. 'voz', 'zaprega' (*ein Zug Ochsen* – 'volovska zaprega'), 'povorka', 'kretanje u grupi' (*der Zug der Wolken* – 'kretanje oblaka'), 'vučenje', 'potez u igri', 'gutljaj', 'promaja', 'potez olovkom' itd. Kod glagola *geben* rečnik „Duden online“ navodi 17 značenja:

Bedeutungen ⓘ

1. a. (durch Übergeben, Überreichen, [Hin]reichen, Aushändigen) in jemandes Hände, Verfügungsgewalt gelangen lassen
b. als Geschenk, Spende in jemandes Besitz gelangen lassen
2. zu einem bestimmten Zweck überlassen, übergeben
3. a. (österreichisch, sonst landschaftlich) irgendwohin tun
b. (Ballspiele) abgeben, weitergeben, spielen
4. a. bieten, gewähren, zukommen lassen
b. verleihen
5. bewirken, dass etwas vorhanden ist; erzeugen, hervorbringen
6. veranstalten
7. a. aufführen
b. darstellen, spielen
8. zum Ergebnis haben
9. äußern, hervor-, herausbringen
10. (umgangssprachlich) erbrechen
11. auf etwas Wert legen, einer Sache Bedeutung beimessen
12. sich in bestimmter Weise verhalten, benehmen
13. nachlassen und aufhören
14. (selten) sich finden, sich ergeben
15. vorhanden sein, existieren, vorkommen
16. angeboten, ausgegeben werden
17. kommen, eintreten, geschehen [werden]

Ilustracija 8: Primer iz rečnika 8 (Duden online)

Kod glagola *kommen* isti rečnik izdvaja preko 20 semema, a mogli bismo, svakako, naći i mnoge druge primere reči koje imaju veliki broj značenja:

1. sich auf ein Ziel hin bewegen [und dorthin gelangen]; anlangen, eintreffen
2. a. zu etwas erscheinen, an etwas teilnehmen
b. jemanden aufsuchen, besuchen
3. gebracht werden
4. a. sich als Geschehen, Ereignis jemandem in bestimmter Weise darstellen
b. (umgangssprachlich) sich in bestimmter Weise gegen jemanden benehmen
c. (umgangssprachlich) sich [in belästigender Weise] an jemanden wenden
d. in »auf jemanden nichts kommen lassen«
5. hervortreten, [bei jemandem] in Erscheinung treten
6. irgendwo aufgenommen, untergebracht, eingestellt o. Ä. werden
7. a. ordnungsgemäß an einen bestimmten Platz gestellt, gelegt werden
b. irgendwo seinen Platz erhalten
8. in einen Zustand, eine Verfassung, eine bestimmte Lage geraten
9. (von Stimmungen, geistigen Zuständen) jemanden erfassen, zu beherrschen beginnen
10. Zeit, Gelegenheit für etwas finden
11. [langsam herankommend] eintreten, sich ereignen
12. etwas erlangen
13. etwas Grundlegendes, äußerst Wichtiges verlieren
14. a. durch eigene Anstrengung etwas verborgen Gebliebenes erfahren
b. durch eigene Anstrengung sich in den Besitz von etwas bringen, etwas für sich erreichen
15. a. an der Reihe sein, folgen
b. in einem bestimmten Zahlenverhältnis entfallen
16. a. von etwas herstammen; seinen Ursprung, Grund in etwas haben
b. von einer Generation zur anderen weitergegeben, vererbt werden
17. (salopp) einen Orgasmus haben
18. (umgangssprachlich) einen bestimmten Preis haben, kosten
19. (von Säuglingen) zur Einnahme einer Mahlzeit aufwachen
20. verblasst in festen Verbindungen mit Verbalabstrakta zur Umschreibung des entsprechenden Verbs (besonders des Passivs)
21. (umgangssprachlich) drückt eine Aufforderung aus

Ilustracija 9: Primer iz rečnika 9 (Duden online)

5.5.5. Denotacija i konotacija

Razlikuju se dve vrste značenja, denotacija i konotacija. Lekseme mogu imati samo denotaciju ili, premda retko, samo konotaciju, a neretko imaju i jednu i drugu.

Denotativno značenje (nem. *denotative Bedeutung, f.*) ili **denotacija** obuhvata suštinska svojstva označenog predmeta, pojave ili predstave, bez vrednosnih ili emotivnih stavova. Glagoli *verbergen* (skrivati), *entteeren* (očistiti od katrana) i *telefonieren* (telefonirati) označavaju, tako, određene radnje, ne iznoseći pritom nikakve vrednosne, moralne, emotivne ili druge stavove o njima, te je zato reč o denotativnom značenju. Slično je i s imenicama *Papier, n.* (papir), *Bobfahrer, f.* (vozač boba), *E-Mail, f.* (imejl), *Teelöffel, m.* (kafena kašičica), *Lineal, n.* (lenjir), *Zebra, n.* (zebra) ili *Toaster, m.* (toster), koje označavaju određene predmete, životinje ili osobe, bez ikakvog dodatnog suda o njima, pa je njihovo značenje takođe denotativno.

Nasuprot tome, **konotativno značenje** (nem. *konnotative Bedeutung, f.*) ili **konotacija** (nem. *Konnotation, f.*) obuhvata različita tzv. dijasistemska obeležja (nem. *diasystematische Markierung, f.*), koja se tradicionalno nazivaju i stilskim svojstvima (nem. *Stilmerkmal, n.*). To mogu biti vrednosni i/ili emotivni stavovi, ali i pripadnost određenom stručnom žargonu, određenoj istorijskoj epohi, jeziku mladih ili jeziku neke marginalizovane grupe, specifično poreklo i druga svojstva.

Germanistička i lingvistička literatura nude čitav niz sistematizacija dijasistemskih obeležja, kao i raznovrsna terminološka rešenja. Među najcelovitijim i najdetaljnijim sistematizacijama u germanistici razradili su V. Flajšer, G. Mihel i G. Štarke (Fleischer, Michel & Starke, 1993). Flajšer, Mihel i Štarke smatraju da treba razlikovati sledeća dijasistemska obeležja (Fleischer, Michel & Starke, 1993):

1. **dijaevaluaciona obeležja** (nem. *diaevalutive Markierung, f.*), koja podrazumevaju vrednosne sudove i osećanja (npr. pežorativno značenje, afirmativno značenje itd.),
2. **dijatopska obeležja** (nem. *diatopische Markierung, f.*), koja se tiču regionalne rasprostranjenosti lekseme (npr. regionalizmi, dijalektalizmi itd.),
3. **dijaintegracijska obeležja** (nem. *daintegrative Markierung, f.*), koja se tiču porekla lekseme (npr. strana reč, reč stranog porekla, kalk itd.),
4. **dijatehnička obeležja** (nem. *diatechnische Markierung, f.*), koja se tiču pripadnosti jeziku struke (termini i stručni žargon),
5. **dijahronijska obeležja** (nem. *diachrone Markierung, f.*), koja se tiču aktuelnosti lekseme (npr. arhaizmi, istorizmi, neologizmi itd.).

6. **dijastratska obeležja** (nem. *diastratische Markierung, f.*), koja se odnose na pripadnost sociolektilima (npr. jezik mladih, jezik stranaca, varijeteti koje koriste različite marginalne grupe itd.),
7. **dijafrekvenčska obeležja** (nem. *diafrequente Markierung, f.*), koja se tiču frekventnosti, tj. zastupljenosti u komunikaciji (visokofrekventne reči, niskofrekventne reči, reči u modi itd.),
8. **dijatekstualna obeležja** (nem. *diatextuelle Markierung, f.*), koja podrazumevaju vezanost za određenu vrstu ili vrste teksta) i
9. **dijamedijalna obeležja** (nem. *diamediale Markierung, f.*), koja se odnose na vezanost lekseme za određeni medij komunikacije, tj. za usmenu ili pisano komunikaciju.

U želji da čitaocima pomognemo da se bolje upoznaju s prirodom dijasistemskih obeležja, na narednim ćemo se stranicama nešto detaljnije pozabaviti njima, tj. posebno dijaevaluacionim, dijatopskim, dijastratskim, dijaintegracijskim i dijatehničkim obeležjima.

6.1. Dijaevaluaciona obeležja: lekseme i vrednosni sudovi

Dijaevaluaciona obeležja, primera radi, omogućavaju govorniku da iskaže mišljenje ili osećanja prema označenom predmetu, pojavi ili predstavi. U značenje imenice *Genie, n.* (genije) ugrađen je, tako, i pozitivan stav prema osobi koju tom imenicom označavamo, a pre svega divljenje prema njoj, baš kao što je u imenice *Heuchler, m.* (licemer) i *Abschaum, m.* (ološ) ugrađen negativan stav, a pre svega prezir prema osobama koje tako nazivamo. Upravo se u tom pozitivnom ili negativnom stavu sastoji dijaevaluativno obeležje, odnosno konotacija navedenih leksema. Pozitivnu konotaciju imaju takođe i imenice *Schönheit, f.* (lepotica), *Star, m.* (zvezda, npr. filmska) ili *Held, m.* (junak, heroj), dok kao primer leksema s negativnom konotacijom mogu poslužiti i imenice *Möchtegernübersetzer(in), m.(f.)* (nabeđeni prevodilac/prevoditeljka)⁹⁴, *Archkriecher(in), m.(f.)* (dupelizac, ulizica), *Denunziant(in), m.(f.)* (potkazivač/potkazivačica, denuncijant) ili *Pseudowissenschaft, f.* (pseudonauka).

6.2. Dijatopska obeležja: regionalna raslojenost jezika

S obzirom na to da se nemački jezik govori na velikom geografskom prostoru i da poseduje brojne geografske varijetete, **dijatopska obeležja** leksike takođe su veoma značajna. Naročito su važne leksičke osobenosti tri velika nacionalna standarda: nemačkog, austrijskog i švajcarskog. Kao

⁹⁴ Misli se na osobu koja nije kadra da bude prevodilac, ali se izdaje za prevodioca zato što ne može ili ne želi da uvidi i prihvati svoje prave domete.

što smo već napomenuli na samom početku knjige, nemački je policentričan (ili pluricentričan) jezik, tj. jezik koji se razvija oko više (nacionalnih) centara. Među njima su po broju govornika najveći, pa zato i najznačajniji, tzv. celoviti nacionalni centri (SR Nemačka, Republika Austrija i Švajcarska Konfederacija), dok tzv. nacionalni polucentri (Luksemburg, Lihtenštajn, Južni Tirol i istočna Belgija) zbog malog broja govornika neizbežno imaju manji značaj (Ammon, 2008).

Lekseme koje su specifične za nemački standard nazivaju se tevtonizmima (nem. *Teutonismus, m.*), lekseme specifične za austrijski standard austrijacizmima (nem. *Austraizismus, m.*), a lekseme specifične za švajcarski standard helvetizmima (nem. *Helvetismus, m.*). Ilustracije radi, ovom ćemo prilikom navesti nekoliko austrijacizama, koji se u pravnim aktima Evropske unije moraju koristiti naporedo s odgovarajućim leksemama iz SR Nemačke. Tokom pregovora o pristupanju Evropskoj uniji Austrija se, naime, vrlo uporno zalagala za to da budući dokumenti tog saveza na nemačkom jeziku neizostavno sadrže i specifičnu austrijsku leksiku. Tako je u čuvenom Protokolu 10 uz Ugovor o pristupanju Evropskoj uniji navedena i lista od nekoliko desetina austrijacizama, tj. leksema specifičnih za austrijski standard, koje se moraju navoditi uz odgovarajuće lekseme specifične za SR Nemačku⁹⁵:

Austrijacizam	Tevtonizam	Srpski ekvivalent
<i>Beiried, n./f.</i>	<i>Roastbeef, n.</i>	rostbif, rozbif
<i>Eierschwammerl, m.</i>	<i>Pfifferling, m.</i>	lisičarka (vrsta pečurke)
<i>Erdapfel, m.</i>	<i>Kartoffel, f.</i>	krompir
<i>Faschiertes, n.</i>	<i>Hackfleisch, n.</i>	mleveno meso
<i>Fisole, f.</i>	<i>grüne Bohne, f.</i>	grašak
<i>Grammel, f.</i>	<i>Griebe, f.</i>	čvarak
<i>Hüferl, n.</i>	<i>Hüfte, f.</i>	meso od buta
<i>Karfiol, m.</i>	<i>Blumenkohl, m.</i>	karfijol
<i>Kohlensprossen, pl.</i>	<i>Rosenkohl, m.</i>	prokelj
<i>Kren, m.</i>	<i>Meerrettich, m.</i>	(h)ren
<i>Lungenbraten, m.</i>	<i>Filet, n.</i>	file
<i>Marille, f.</i>	<i>Aprikose, f.</i>	kajsija
<i>Melanzani, f.</i>	<i>Aubergine, f.</i>	plavi patlidžan
<i>Nuß, f.</i>	<i>Kugel, f.</i>	deo buta ili bataka
<i>Obers, n.</i>	<i>Sahne, f.</i>	pavlaka
<i>Paradeiser, m.</i>	<i>Tomate, f.</i>	paradajz
<i>Powidl, m.</i>	<i>Pflaumenmus, n./m.</i>	pekmez od šljiva
<i>Ribisel, f.</i>	<i>Johannisbeere, f.</i>	ribizla
<i>Rostbraten, m.</i>	<i>Hochrippe, f.</i>	rozbratna
<i>Schlögel, m.</i>	<i>Keule, f.</i>	but, batak
<i>Topfen, m.</i>	<i>Quark, m.</i>	vrsta belog sira
<i>Vogelsalat, m.</i>	<i>Feldsalat, m.</i>	matovilac (vrsta salate)
<i>Weichsel, f.</i>	<i>Sauerkirsche, f.</i>	višnja

Tabela 3: Austrijacizmi u Protokolu 10

⁹⁵ http://ec.europa.eu/translation/german/guidelines/documents/austrian_expressions_de.pdf

Pored navedenih postoje, međutim, i brojne druge leksičke razlike između nemačkog, austrijskog i švajcarskog standarda. Za stručne prevodioce, sudske tumače i sve ostale učesnike i posrednike u međujezičkoj i međukulturnoj komunikaciji od posebnog su značaja razlike u nazivima institucija i organizacija, kao i razlike u nazivima raznih predmeta i koncepata koji su zastupljeni u zvaničnoj, pre svega pravnoj i poslovnoj komunikaciji. Tako se, recimo, predsednik opštine u SR Nemačkoj i Austriji naziva *Bürgermeister*, *m.*, dok se u Švajcarskoj, u zavisnosti od kantona, koriste lekseme *Ammann*, *m.*, *Gemeindeammann*, *m.*, *Gemeindehauptmann*, *m.*, *Gemeindepräsident*, *m.* i drugi. Donji dom parlamenta, koji se u SR Nemačkoj zove *Bundestag*, *m.*, u Austriji se i Švajcarskoj zove *Nationalrat*, *m.*. Dok je nemački vrhovni sud *Bundesgerichtshof*, *m.*, austrijski je *Oberster Gerichtshof*, *m.*, a švajcarski *Bundesgericht*, *n.*. Nemci i Austrijanci svoju saveznu vladu nazivaju *Bundesregierung*, *f.*, dok Švajcarci svoju nazivaju *Bundesrat*, *m.*, što je, pak, u Nemačkoj naziv gornjeg doma parlamenta. I SR Nemačka i Republika Austrija su federacije, a federalne se jedinice i u jednoj i u drugoj nazivaju *Bundesland*, *n.*. U Nemačkoj je, međutim, premijer federalne jedinice *Ministerpräsident(in)*, *m./f.*, a u Austriji *Landeshauptman*, *m.* / *Landeshauptfrau*, *f.* itd. (Ammon, Bickel & Ebner, 2004).

Informacije o leksičkim razlikama između nacionalnih standarda savremenog nemačkog jezika mogu se naći u tzv. rečnicima geografskih varijeteta (nem. *Varietätenwörterbuch*, *n.*). Podatke o nekoliko najzastupljenijih aktuelnih rečnika nacionalnih varijeteta nemačkog jezika navešćemo na kraju ovog dela knjige, a najobimniji i najkvalitetniji od njih svakako je „*Varietätenwörterbuch des Deutschen*“ U. Amona, H. Bihela i J. Ebnera (Ammon, Bichel & Ebner, 2004). Evo nekoliko primera iz tog rečnika:

Bundestag D der; -(e)s, ohne Plur.: ⁷NATIONALRAT A CH, ⁷KAMMER: *GROSSE KAMMER CH, ⁷LANDTAG LIE, ⁷ABGEORDNETENKAMMER STIR ‚gesetzgebende Versammlung der demokratisch gewählten Volksvertreter; Parlament‘; Der Bundestag hat am Donnerstag mit der Koalitionsmehrheit gegen die Stimmen der Opposition das neue Postgesetz verabschiedet (FAZ 10. 10. 1997, 17) – Dazu: ⁷Bundestagsabgeordnete, Bundestagsausschuss, Bundestagsdebatte, Bundestagsfraktion (⁷Fraktion), Bundestagsmandat, Bundestagspräsident(in), Bundestagswahl, Bundestagswahlkreis

Ilustracija 10: Primer iz rečnika 10 (Ammon, Bichel & Ebner, 2004)

Putzerei A die; -, -en: ⁷REINIGUNG CH D >chemischer Reinigungsbetrieb: *Mein Herr, wir sind, wie Sie hoffentlich schon bemerkt haben, eine Wäscherei und Putzerei* (Wieninger, Mann 86) – Vgl. putzen

Putzerin A-west die; -, -nen: ⁷AUFRÄUMERIN A-mitte/südost, ⁷BEDIENERIN A (ohne west), ⁷ZUGEHERIN A-west (Vbg.) D-süd, ⁷ZUGEHERRIN A-west (Vbg.) D-südost LIE, ⁷SPETTER CH, ⁷SPETTFRAU CH, ⁷AUFWARTUNG D-nordost, ⁷REINEMACHEFRAU D-nord/mittelost ⁷Putzfrau, Raumpflegerin: *Ich habe in meinem Betrieb für eine Putzerin um Arbeitsgenehmigung angesucht* (Stenogr. Protokoll des BR 2. 7. 1999, Internet) – Vgl. putzen

Ilustracija 11: Primer iz rečnika 11 (Ammon, Bichel & Ebner, 2004)

Leksičke razlike nisu vezana isključivo za nacionalne standarde. Drugim rečima, one se ne javljaju samo između nacionalnih standarda, već i unutar njih. Nemački je jezik, kao što smo već napomenuli, izuzetno bogat dijalektima, a najupečatljivije razlike između dijalekata upravo su leksičke razlike. To ilustruje i naredni odlomak, pisan na standardnom nemačkom jeziku, ali s primešama bavarskog dijalekta:

Wenn ich gemerkt hab, dass der Wackes den Gendarmen ausgekommen ist und nur der Otto und ich haben daran glauben müssen, da hat mich die ganze Sache schon sakrisch gewurmt. Ich hatte einen Mordsgrant auf den Franzosen. Erst redet er gescheit daher, und dann lässt er uns sitzen. Haut ab, weil er Mores hat, weil er Schiss hat! Und so einer redet Tag und Nacht von der Legion und dass man dort Mumm in den Knochen braucht! Ich hab dem Otto gesagt, was ich von seinem Freund halt, nämlich dass er ein Handerlump ist, ein windiger. Keine Ehre im Leib.

„Er hat uns im Strich gelassen, wie wir ihn gebraucht hätten, so was macht man nicht. Das ist schofe.“ [...]

Später soll ihm der Franzos' noch gesagt haben, dass er der Ruchin noch einmal eine gedupft hat. Auch dem Bankert hat er eines mit der Hacke drübergezogen. [...]

Mir hat die Geschichte keine Ruhe gelassen, ich wollte wissen, ob an der was dran ist oder bloß ein Dahergeschmarre. Und ich wollt, dass die nach dem Wackers, dem Lumpen, suchen. Darum habe ich es einem der Wärter erzählt. Aber der hat mir nicht geglaubt, der hat gedacht, ich will einem anderen hineintupfen, wie das gang und gäbe ist, dass ich selber gut dastehe und bessere Karten habe, wegen der Sache mit dem Teigaff. Und der Otto, der feige Hund, der hat natürlich von einer Minute auf die andere nichts mehr gewusst. Der hätte nicht einmal mehr seine eigene Mutter gekannt, wenn sie ihn gefragt hätten, der Lapp, sonst wär er ja auch dran gewesen.⁹⁶

Naredni odlomci iz romana „Sechs Österreicher unter den ersten Fünf. Roman einer Entpiefkenisierung“ D. Štermana (Stermann, 2012) takođe ilustruju regionalne leksičke i druge jezičke

⁹⁶ Schenkel 2012.

osobenosti, pre svega fonetske. U prvom odlomku autor se trudi da dočara regionalni varijetet Beča, u drugom varijetet Bregenca (zapadna Austrija), a u trećem varijetet iz Južnog Tirola (severna Italija):

„Entschuldigen Sie die Störung“, sagte ich mit etwas heiserer Stimme. „Es dauert nicht lang.“

„Jetz scho! Es dauert jetzt scho z'lang. Wos wüst?“

„Sehen Sie, wir sind in ganz Wien auf der Suche nach Adressen, wo einmal berühmte Leute gewohnt haben.“

„Und?“, schrie er. „Do kummst auf mi, odeer wos? Bin i a berühmte Person, oder wos? Hams eich ins Hirn geschissen und net gscheit umgröhrt? Soll i dir sogn, wofür i berühmt bin, du deitsches Würschtl? Oaschtrittmaster bin i, und den konnst jetzt hom, an Oaschtritt, an gewaltigen, dass es scheppat!“

„Ist schon gut, vielen Dank“, murmelte ich hastig und beeilte mich, von der Tür wegzukommen.

Wir verließen das Haus. Rüdisser war begeistert. „Das war doch wirklich wienerisch!“

„Aber es war nicht launig, Kollege. Es war übellaunig.“

„Aber wenn es hier doch nun mal keine historische Persönlichkeit gab, dann ist das doch eine gute Reaktion von dem Mann. Ich bin sehr zufrieden. Guat isch gsi.“ (Stermann, 2012)

„Sacklzement, Harrgottzack!“, rief's Gütli. „'s isch numma g'hörig! Des kascht rüabig si lo!“

Wenn sie ärgerlich war, redete sie so, wie man in „Breagaz“, also Bregenz untereinander spricht. Allerdings wurde sie so im Rest Österreichs nicht verstanden. Deshalb sprach sie normalerweise „Bödeledütsch“, ein dialektal eingefärbtes Hochdeutsch. (Stermann, 2012)

Guido erhob sich und drohend seine linke Hand. „Du sablhaxater Mauldoktor, fahls? Cazzata, goggilore, du Dottloff! Gandaloschtia! Huren in die Wend, du Gschtraun! Mi latzlin? Hosch du an Drahner? Muasi dr oan biagn, du Bolsch?“

Bens Khoekhoegowab hatte nicht fremder geklungen als die Wutrede des Südtirolers. (Stermann, 2012)

Jezik je značajan elemenat nacionalnog identiteta, i to ne samo kod monocentričnih jezika. Kod pluricentričnih jezika bitan element nacionalnog identiteta može biti upravo odgovarajući nacionalni standard. Njegova je uloga tada posebno značajna pri razgraničenju u odnosu na govornike drugih nacionalnih varijeteta istog jezika, dok je pri razgraničenju u odnosu na govornike drugih jezika nacionalni varijetet pada u drugi plan.

Ukoliko pripadnici nacija koje se služe različitim nacionalnim varijetetima istog jezika jedni prema drugima ne gaje samo pozitivna osećanja i stavove, pojedinac koji želi da se integriše u neko od datih društava često se mora potruditi i da ovlada odgovarajućim varijetetom, što slikovito dočarava i naredni odlomak iz Štermanovog romana (Stermann, 2012). Glavni junak, mladi Nemac iz Rurske oblasti, odlazi na studije u Austriju. Već prvih dana boravka u Beču suočava se s razlikama između nemačkog i austrijskog nacionalnog varijeteta:

Gleich am ersten Tag hatte ich einen Kölner kennengelernt, der seit einem Semester in Wien studierte: Hartmut, Erbe eines Spielzeugfachhandels. An der Uni hatte er mich angesprochen, „aus Deutschensolidarität“, wie er mir erklärte. Er wohnte am Getreidemarkt, ganz in meiner Nähe, und drückte mir gleich zur Begrüßung ein peinliches Vokabelheft in die Hand.

„Hier, kannst du gut gebrauchen. Steht alles drin. Hier!“

Er öffnete das speckige Heft. „Paradieser - Tomate“. Links steht das österreichische Wort, rechts das richtige.“ Er sagte tatsächlich „richtige“. Ich runzelte die Stirn, aber Hartmut fuhr unaberrt fort: „Also: ‚Karfíol - Blumenkohl‘. ‚Frisolen - Bohnen‘. ‚Pickerl - TÜV‘. Oder hier, auch ganze Sätze: ‚Treffen wir uns gleich da.‘ Wir Deutsche gehen dann ‚später nach dort drüben‘, stimmt’s? Der Österreicher trifft sich aber ‚sofort hier‘. ‚Gleich da‘ heißt hier ‚sofort hier‘. Sogleich hiert. Jetzt an diesem Ort.“

Er stammelte jetzt ein wenig, offenbar hatte er sich selbst im Sprachdschungel verirrt. Ich erlöste ihn.

„Hab's verstanden, Hartmut. Danke. Prima Heft. Dann geb ich's dir gleich wieder zurück, wenn's recht ist. Ich schlag mich schon durch, denk ich. Aber sehr nett, danke.“

„Und wie heißen Frisolen in Kärnten? Na? Wie nennt der Kärtner die Bohne?“

„Weiß ich nicht, Hartmut. Ess ich zur Not Möhren als Beilage.“

„Karotten. Nich Möhren. Und Erdäpfel, nicht Kartoffeln. Und die Bohnen heißen hier Frisolen, aber in Kärnten Strankalen.“

„Dann kann mir ja jetzt nichts mehr passieren“, erwiederte ich und ließ Hartmut stehen. Gleich da.

Doch Hartmut war nicht so leicht abzuschütteln in seiner zwangsbeglückenden teutonischen Solidarität. Schon tags darauf lud er mich auf eine abendliche Party, in der Schleifmühlgasse. (Stermann, 2012)

Kao što smo već napomenuli, dijatopska se obeležja, međutim, ne javljaju samo na nacionalnom nivou, tj. na nivou nacionalnih standarda. Geografskih varijeteta ima i na regionalnom, pa i na lokalnom nivou. Pred razlika između nemačkog, austrijskog i švajcarskog nacionalnog standarda, postoje, tako, i regionalne i lokalne specifičnosti unutar svakog od tih varijeteta. Date se specifičnosti javljaju na svim jezičkim nivoima (fonološki, morfološki, leksički, sintaksički, suprasintaksički), ali su najizraženije upravo na fonološkom i leksičkom nivou (Glück, 2004).

Regionalni i lokalni varijeteti nazivaju se regiolektima (nem. *Regiolekt*, m., *Regionalsprache*, f.) i dijalektima (nem. *Dialekt*, m., *Mundart*, f.). Dijalekti su lokalni jezički varijeteti, dok se regiolekti govore na nešto širem području. Oni objedinjuju obeležja više dijalekata koji se upotrebljavaju na određenoj teritoriji. U regiolektima su lokalne osobenosti, međutim, po pravilu donekle ublažene, ujednačene, tako da se oni manje razlikuju od standardnog varijeteta.

Kao što su nacionalni jezici i/ili nacionalni varijeteti važni elementi nacionalnog identiteta, tako su regiolekti i dijalekti značajno obeležje regionalnog i lokalnog identiteta. U tom smislu, stav prema njima može biti pozitivan, ali i manje ili više negativan. Istraživanja su, tako, pokazala da žitelji Nemačke gaje izuzetno odbojan stav prema sakonskom i švapskom dijalektu, pa i prema svojim

sunarodnicima koji se ovim dijalektima služe. Takav odbojan stav može proizći iz različitih okolnosti, koje su često povezane s negativnim stereotipima koji vladaju prema stanovnicima odgovarajućeg regiona ili oblasti.

Pošto jezik doživljavamo kao suštinsko svojstvo ličnosti i kao njen izraz, stav prema regiolektu ili dijalektu neizbežno se prenosi i na svakog pojedinca koji se njime služi. Za osobe u čijem se govoru prepoznaju karakteristike neomiljenih geografskih varijeteta to može imati vrlo štetne posledice u privatnim i poslovnim kontaktima. Mnogi se od njih zato trude da takva obeležja odstrane, tj. da ih se oslobole, sami li uz stručnu pomoć. Odgovarajuće primere, između ostalog, nudi i članak „Hochdeutsch für Schwaben“ (Nastava visokonemačkog za Švabe) i članak iz nedeljnika *Špigel* (*Spiegel*) iz koga ćemo preneti nekoliko odlomaka:

An dem Satz "Das ist der Mann, der wo gestern angerufen hat" wird sich in Stuttgart und Umgebung niemand stören, in Hannover oder im Ruhrgebiet wird er dagegen zumindest für ein Schmunzeln sorgen. (...)
Es gibt mehr als 2000 Begriffe, die nur in der schwäbischen Mundart vorkommen. Außerhalb Schwabens weiß kaum einer, dass mit Mucke nicht Musik, sondern eine Fliege gemeint ist. Dass „Gewand“ Kleidung bedeutet und eine Wolldecke unter Schwaben „Teppich“ heißt. Doch die Vokabeln sind nicht das große Problem. Schwerer wird es bei der Aussprache. (<http://www.spiegel.de/karriere/berufsleben/bizarre-berufe-sprecherzieherin-lehrt-hochdeutsch-a-883989.html>)

„Es kommt vor, dass ich wegen meines Dialekts von meinen Gesprächspartnern veräppelt werde“, erzählt Ulrich Bubeck, einer der Schüler. Er ist beruflich häufig im „nicht schwäbischen Ausland“ unterwegs. Dort werde er oft nicht richtig verstanden, erzählt er. „Ich merke, dass Schwäbisch nicht nur positiv wahrgenommen wird.“

Da könnte er recht haben. In Rankings taucht Schwäbisch neben Sächsisch regelmäßig unter den unbeliebtesten Dialekten auf. In Berlin wurde vor einigen Wochen erneut eine hitzige Debatte darüber geführt, ob es nicht zu viele zugezogene Schwaben in der Stadt gebe, es kamen viele Aggressionen hoch, auch gegen die Sprache. (<http://www.spiegel.de/karriere/berufsleben/bizarre-berufe-sprecherzieherin-lehrt-hochdeutsch-a-883989.html>)

6.3. Dijastrantska obelžja

Valja svakako skrenuti pažnju i na **dijastratska obeležja** leksema, odnosno na činjenicu da se pojedine lekseme koriste isključivo unutar određenih društvenih grupa ili samo u određenim tipovima komunikacije. Neke su lekseme, tako, koriste samo u neformalnoj komunikaciji (npr. *Mädel*, n. umesto *Mädchen*, n.), neke su vezane za jezik mladih (npr. *Fete*, f. umesto *Party*, f.), dok druge obeležavaju jezik određene supkulture ili marginalizovane grupe. Pojedine su lekseme, prve radi, karakteristične za jezik turskih doseljenika, tj. njihovih potomaka. Naredni odeljak iz knjige „Kanak Sprak“ Feriduna Zaimoglu obiluje takvim primerima (Zaimoglu, 2007), premda ga je pisac donekle prilagodio standardnom nemačkom jeziku:

*Nimm den sonntag, nimm all die schmierigen zombietoten und einfach und durch und durch
beknackten sonntage, ein einziger tag in der woche, und man könnte doch meinen, daß das schon in
ordnung geht, wenn eins von sieben eben grütze is und nix taugt, man is aber doch 'n allroundmänneken mit
vollen guten herrgotts-siebentagen, die man mit guter macht ausschöpfen kann, nur da is der olle teutsche
sonntag vor und vermasselt dir eitel sonnenschein. Wenn ich den ollen bimbam hör, was da dir'n privaten
himmel stark bewölkt, s'geläut wie so'n fetter becher, aus dem der verdammte sirup tropft und dir's hirn
numm verklebt, werd ich'n haßbimbo, der mit'm karabiner die kackglocke runterballert, so'n richtiger
muselman werd ich, obwohl mir die bärtigen auf die eier gehen, die mit ihrem rosenkranzsnickschnack und
arsch hochrekcen, weil's nem jechova günstig scheint, aber das behalt ich man schön für mich.*

6.4. Dijaintegracijska obeležja: lekseme domaćeg i stranog porekla

Kao što je čitaocima svakako poznato, pored leksema domaćeg porekla u svakom se jeziku koristi i niz leksema koje su potekle iz drugih jezika. One se nazivaju pozajmljenicama (nem. *Entlehnung, f.*), a dele na dve osnovne grupe:

1. strane reči ili tuđice (nem. *Fremdwort, n.*) i
2. reči stranog porekla (nem. *Lehnwort, n.*).

Strane reči su pozajmljenice koje se nisu sasvim odomaćile u jeziku-primaocu. Njihovo je strano poreklo očigledno, a ponekad se javljaju i kolebanja u pisanju, nedoumice u fleksiji i slične teškoće. Osim toga, strane su reči slabije raširene među govornicima jezika-primaoca, a ni oni kojima su poznate često ne znaju sasvim tačno šta one znače i kako se koriste. Evo nekoliko primera stranih reči:

Bakken, m. (iz norveškog) – skijaška skakaonica,
Baksisch, n. (iz persijskog) – bakšiš; mito,
Gabelle, f. (iz arapskog, preko francuskog) – porez, posebno porez na so u Francuskoj od 14. do 18. veka,
Gadulka, f. (iz bugarskog) – lijerica (instrument),
Gusla/Gusle, f. (iz srpskog/hrvatskog) – gusle,
Gymnasiarch, m. (iz grčkog i latinskog) – upravnik antičke gimnazije.

Rečima stranog porekla smatraju se pozajmljenice koje su se odomaćile u jeziku-primaocu, premda se još uvek lako prepoznaće da su potekle iz nekog drugog jezika. Govornici jezika-primaoca vladaju ovakvim leksemama, tj. poznaju njihov oblik i njihovo značenje i ispravno ih koriste. U reči stranog porekla ubrajaju se, primera radi, imenice:

Aubergine, f. (plavi patlidžan) ili
CD, f. (CD),
Computer, m. (kompjuter),
Döner, m. (giros),

Feuilleton, n. (kulturna rubrika u štampi).

Patient, m. (pacijent),

Pizza, f. (pica),

Schema, n. (šema),

Tsatsiki/Zaziki, m./n. (caciki, salata od krastavca s pavlakom),

Lekseme koje su u jezik-primalac ušle davno, a u međuvremenu ne samo da su se potpuno odomaćile, nego su i oblik potpuno prilagodile jeziku-primaocu, tako da ih govornici ni ne pripoznaju kao pozajmljenice, sa sinhronog se stanovišta ne smatraju niti rečima stranog porekla, niti stranim rečima. Mnogo takvih primera možemo naći među leksemama latinskog porekla koje su Germani prihvatali već pri ranim kontaktima s Rimskim carstvom i njegovim dostignućima:

Fenster, n. (prozor) ← lat. *fenestra*,

Insel, f. (ostrovo) ← lat. *insula* itd. (DWDS).

Öl, n. (ulje; nafta) ← lat. *oleum*, starogrčki *élaion*,

Straße, f. (ulica; put) ← lat. *strata* / *via strata*,

Tisch, m. (sto) ← lat. *discus*, starogrčki *diskos*,

Wein, m. (vino) ← lat. *vinum*,

Jezik iz koga je neka leksema preuzeta u drugi jezik naziva se jezikom-davaocem, dok se jezik koji je tu leksemu preuzeo naziva jezikom-primaocem. Leksema jezika-davaoca pritom se naziva modelom, a odgovarajuća leksema jezika primaoca replikom (Tomović, 2009)⁹⁷. U primeru *vinum* – *Wein*, m. latinski je, tako, jezik-davalac, a nemački jezik-primalac; latinska imenica *vinum* je model, a nemačka imenica *Wein*, m. njegova replika. Ponekad se pozajmljivanje ne odvija direktno, tj. reč u jezik primalac ne dolazi neposredno iz jezika davaoca, nego iz trećeg jezika. Taj treći jezik koji služi kao „most“ pri pozamljivanju naziva se onda jezikom-posednikom (Tomović, 2009).

Model i replika po pravilu nisu identični, jer se pozajmljene reči moraju prilagoditi jeziku primaocu da bi se integrisale u njega. Taj se proces naziva adaptacijom, a odvija se na fonološkom (transfonemizacija), morfološkom (transmorphemizacija), semantičkom i stilističkom nivou (isp. Filipović, 1986).

Replika se može menjati i nakon integracije u jezik-primalac, i tada govorimo u sekundarnim promenama, tj. o sekundarnoj adaptaciji (Filipović, 1986). Ukoliko je replika veoma slična modelu, tako da je govornici jezika davaoca jasno prepoznaju kao reč svog jezika, govorimo o importaciji, a ukoliko je replika znatno izmenjena u odnosu na model govorimo o supstituciji (Tomović, 2009; Filipović, 1986).

⁹⁷ Tvorac navedenih termina, kao i drugih termina koji se uvode u daljem toku pasusa, američki je lingvista E. Haugen (Einar Haugen).

Pozajmljena leksema u jeziku primaocu često ne zadobije odmah konačan oblik, već prolazi kroz stadijum tzv. kompromisne replike: „Posuđeni elementi, pošto su preuzeti, teže da za neko vrijeme ostanu u nestalnom lingvističkom statusu, tj. u obliku kompromisne replike (*compromise replica*). (...) Prije nego što je neki oblik posuđene riječi društveno prihvaćen, svaki govornik posuđivač može formirati svoju kompromisnu repliku s više ili manje vjernosti prema modelu. To se odnosi jednako na fonemsку i morfemsku supsticiju, a to je uzrok da posuđena riječ ima alternativne oblike (alternative forms).“ (Filipović, 1986)

I nemački i srpski (srpskohrvatski) jezik takođe su pozajmljivali lekseme jedan od drugog. Standardni nemački jezik iz srpskog je pozajmio mali broj reči, baš kao i iz svih drugih južnoslovenskih jezika. Uglavnom su to lekseme koje označavaju predmete i specifične za Srbe ili Južne Slovene, tj. za njihovu istoriju, kulturu ili teritoriju na kojoj žive. Izuzimajući nekoliko izuzetaka, kao što su npr. imenice *Cevapcici*, pl. i *Sliowitz*, m., Te pozajmljenice u nemačkom nisu osobito frekventne. Evo nekoliko primera:

Cevapcici, pl. / *Ćevapčići*, pl.,

Kukuruz, m.,

Opanke, f.,

Ponor, m.,

Skupschtina, f.,

Sliowitz, m. / *Slibowitz*, m.,

Tschetnik, m.,

Uvala, f.,

Vampir, m.

Za razliku od toga, srpski i drugi južnoslovenski jezici obilato su pozajmljivali iz nemačkog, preuzimajući pritom reči i u standardni varijitet i u supstandardne varijetete. Prenosimo samo neke od primera koje navode J. Đukanović (Đukanović, 2012) i B. Golubović (Golubović, 2007):

Ablaut, m. → ablaut,

Kellner, m. → kelner,

Auspuff, m. → auspuh,

Knödel, m. → knedla,

Bärendredk, m. → pendrek,

Kragen, m. → kragna,

Bügeleisen, n./ *Bügel*, m. → pegla,

Kupplung, f. → kuplning,

Duzend, n. → tuce,

Lager, n. → logor,

Eingemachte, n. → ajmokac,

leer → ler,

eins → ajnc,

löten → letovati,

Farbe, f. → farba,

Malerei, f. → moleraj,

Fehlen → faliti,

Mantel, m. → mantil,

Feierabend, m. → fajront,

Meister, m. → majstor,

Felge, f. → felna,

Muster, n. → mustra,

Haube, f. → hauba,

Orgel, f. → orgulje,

Platz, m. → plac,	schwenken → švenk,
Röhre, f. → rerna,	Sparherd, m. → šporet,
Schinken, m. → šunka,	Stoff, m. → štof,
Schraube, f. → šraf,	Strick, m. → štrik,
Schraubenzieher, m. → šrafciger,	Wäsche, f. → veš,
Schwarte, f. → švargla,	Wirtshaus, n. → bircuz,
Schwärzer, m. → švercer,	Ziegel, m. → cigla itd.
schweißen → švajsovati,	

6.5. Dijatehnička obeležja: opšti leksički fond i jezik struke

Kao što smo već ranije napomenuli, sve lekseme kojima određeni jezik raspolaže čine leksički fond datog jezika (nem. *Wortschatz, m.*). Leksički fond savremenog nemačkog jezika, a i drugih jezika, izuzetno je bogat, ali i heterogen.

Lekseme koje su neophodne ili značajne za svakodnevnu usmenu i pisanoj komunikaciji, svejedno da li privatnu, javnu ili poslovnu, čine **osnovni leksički fond** (nem. *Grundwortschatz, m.*, *Basiswortschatz, m.*). Osnovni leksički fond definiše se i kao skup reči koje su neophodne da bi se razumelo 85% bilo kog teksta na datom jeziku, izuzimajući stručne tekstove. Broj leksema koji nam omogućava da najvećim delom razumemo bilo koji tekst opštijeg tipa iznenadjuće je mali, i procenjuje se na 2000, pa čak i na nešto manje od toga. Lekseme koje su potrebne da bi se još potpunije razumeo bilo koji tekst na datom jeziku čine tzv. **nadgradni leksički fond** (nem. *Ausbauwortschatz, m.*).

Valja takođe razlikovati i **opšti leksički fond** (nem. *Allgemeinwortschatz, m.*) od terminološkog leksičkog fonda (terminološkog vokabulara), tj. od stručne terminologije (nem. *fachsprachliche Terminologie, f.*, *Fachterminologie, f.*). Reči koje pripadaju opštem leksičkom fondu koriste se i u opštoj, i u stručnoj i u naučnoj komunikaciji, dok se **stručni termini** velikom većinom koriste isključivo u stručnoj i naučnoj komunikaciji. Usled razvoja nauke, tehnike i industrije od 18. veka nastupila je takoreći poplava termina, i od tada se njihov broj neprestano uvećava velikom brzinom (Tomović, 2007).

Kako navodi D. Šipka (Šipka, 1998), svaki bi termin, barem u idealnom slučaju, trebalo da zadovolji sledeće kriterijume:

1. „a. **transparentnost**, osobina termina da se već u samom nazivu vide i određene karakteristike pojma koji je njime izražen, npr. rasplinjač, vodozemac, golosjemenice i sl.,
2. b. **internacionalnost**, osobina da je termin internacionalno prepoznatljiv, odnosno da se razlikuje od onih u drugim jezicima samo po fonetskoj i morfološkoj interpretaciji, npr. asimilacija, dikotiledon, bifurkacija itd.,

3. c. ***ustaljenost***, osobina da je termin duže vrijeme prisutan, opštepoznat i prihvaćen, npr. filozofija, molekul, atom i slično,
4. d. ***kratkoća***, osobina da termin nije glomazan, što obično podrazumijeva jednočlanost, npr. *šubler* u odnosu na *pomično m(j)jerilo s nonijusom*,
5. e. ***sistemnost***, uklopljenost u terminološki sistem, na primjer pod dosljednosti u upotrebi tvorbenih elemenata: *toponim, toponim/ikon, toponim/ija, toponim/ik, toponim/ičar* i sl.,
6. f. ***nedvosmislenost***, osobina da se ostvaruje veza termina samo s jednim pojmom unutar jednog predmetnog polja, npr. *biopsija, fraktal* itd.,
7. g. ***preciznost***, osobina da termin bez prelivanja i bez ostatka pokriva svoj pojam, npr. *glavonožac, kičmenjak*,
8. h. ***nesinonimnost***, osobina da se ostvaruje veza pojma samo s jednim terminom unutar predmetnog polja, npr. *integral, logaritam, algoritam*“ (Šipka, 1998).

Opisivanjem i propisivanjem termina, uključujući i standardizaciju, koja je posebno značajna, bavi se više međunarodnih i nacionalnih institucija i organizacija. Najznačajnije među njima svako su ISO (*International Organization for Standardization*, Međunarodna organizacija za standardizaciju), INFOTERM (*International Information Centre for Terminology*, Međunarodni informacioni centar za terminologiju), UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*, Organizacija Ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu) itd. (isp. Šipka, 1998; Tomović, 2007).

Termini su uglavnom poznati samo stručnjacima za odgovarajuću oblast, dok ostali govornici datog jezika većinom nemaju prilike da se sretnu s njima. Prenosimo nekoliko primera takvih nemačkih termina iz oblasti železničkog saobraćaja koje prema „Rečniku železničkih stručnih izraza“ navodi I. Stošić (Stošić, 2012). Autorka navodi i njihove srpske ekvivalente, koji se uglavnom ubrajaju među terminološke frazeologizme:

- Abdrückgeschwindigkeit, f.* → brzina guranja na spuštalici,
- Ablaufberg, m.* → spuštalica („grbina“) za ranžiranje vozova,
- Anschlussgleis, n.* → industrijski kolosek,
- Aufstellgleis, n.* → kolosek za rastavljanje vozova,
- Bettung, f.* → zastorna prizma (element gornjeg stroja),
- feste Fahrbahn, f.* → kolosek bez zastora,
- Flachwagen, m.* → otvorena kola sa niskim stranicama; plato-kola,
- Führerbremsventil, n.* → kočnik,
- Gleisstopfmaschine, f.* → mašina za podbijanje pragova,
- Huckepackverkehr, m.* → kombinovani saobraćaj,
- Heißläufigerortungsanlage, f.* → uređaj za otkrivanje pregrevanih ležišta osovinskih sklopova,
- Kreuzungsweiche, f.* → ukrnsna skretnica,

Linienführung, f. → *trasiranje pruge, f.*

Linienzugbeeinflussung, f. → *kontinualno automatsko upravljanje kretanjem vozova,*

Rollende Landstraße, f. → *pokretni drum (kombinovani saobraćaj železnica/drum),*

Tiefladewagen, m. → *plato kola sa spuštenim podom (za utovar teških predmeta),*

Wagenstandgeld, n. → *kolska dangubnina,*

Zug- und Stosseinrichtung, f. → *vučna i odbojna sprema (Stošić, 2012).*

Deo stručnih i naučnih termina ulazi i u opštu komunikaciju jedino ukoliko se i šira javnost zanima za probleme određene struke (npr. medicina, automobilska tehnika, telekomunikacije i sl.). Pri tome mediji često igraju izuzetno zančajnu ulogu, tj. ulogu posrednika između stručnjaka i širih slojeva stanovništva. Oni širu javnost upoznaju s naučnim otkrićima i tehničkim inovacijama, naravno u uprošćenom vidu, prenoseći usput i deo terminologije.

Usled intenzivnog razvoja nauke i tehnike stručna je terminologija, sveukupno gledano, danas praktično nepregledna, s tendencijom daljeg rasta i usložnjavanja. Termini nastaju na različite načine, i to: preuzimanjem iz postojećeg leksičkog fonda, preuzimanjem iz drugog jezika, kalkiranjem i tvorbom reči, tj. neologizama (Tomović, 2007). Informacije o ekvivalenciji u oblasti terminologije nude specijalizovani rečnici, koji se nazivaju terminološkim rečnicima. Oni mogu biti dvojezični ili višejezični. Ilustracije radi navećemo primere iz jednog nemačko-srpsko pravnog rečnika (Pavlović, 2008) i iz jednog višejezičnog rečnika muzičkih termina (Peričić, 1997).

2995. suzvuk v. <i>sazvuciće</i>
2996. sužavanje v. <i>sažimanje</i>
2997. svadbena pesma v. <i>epitalamijum</i>
2998. sveintervalska serija (dodekafonska s. koja sadrži sve intervale od male sekunde do velike septime)
I <i>serie f</i> formata da tutti gli intervalli
F <i>série f</i> contenant tous les intervalles
E all-interval series/row/set
N Allintervallreihe f
R всенпромежуточная серия f
Č všeintervalová řada f/série f
2999. „svetlosni klavir“ (u Skrijabinovom „Prometeju“)
I <i>tastiera f</i> per luce, t. a colori
F clavier <i>m à lumière</i>
E keyboard of light, coloful organ
N Farbenklavier <i>n</i>
R световой клавиr <i>m</i>
Č světelný/barevný klavír <i>m</i>
3000. svetovna muzika
I <i>musica f profana</i>
F <i>musique f profane</i>
E secular music
N weltliche/profane Musik <i>f</i>
R светская музыка <i>f</i>
Č světská hudba <i>f</i>
3001. sveumetničko delo, <i>sveukupno umetničko d.</i>
I <i>opera f d'arte integrale/totale/universale</i>
F œuvre <i>f de synthèse, œ. d'art intégral/total</i>
E work uniting all the arts
N Gesamtkunstwerk <i>n</i>
R синтетическое художественное произведение <i>n</i>
Č všeumělecké dílo <i>n</i> , souborné umělecké d.
3002. sving
I <i>swing m</i>
F swing <i>m</i>
E swing

Ilustracija 12: Višejezični rečnik muzičkih termina

<p>259</p> <p>Kapital ertrag m (<i>Zinsen, Dividenden u. Gewinn aus Kapitalanlagen</i>) prihod m stečen ulaganjem kapitala (Sy: Profit) ~ertragssteuer f porez m na kapitalnu dobit Kapital flucht f s. <i>Kapitalauswanderung</i> Kapital gesellschaft f (HR) trgovacko društvo n osnovano vlasničkim kapitalom članova (Sy: <i>Kapitalbeteiligungsgesellschaft</i>) Kapital herabsetzung f smanjenje n kapitala (Sy: <i>Kapital-, reduktion-, -verringerung</i>) Kapital investierung f ulaganje n kapitala, investiranje n (Sy: <i>Kapitalanlage</i>) Kapital knappheit f nestašica f kapitala (Sy: <i>Kapital-, mangel-, -not</i>) ~konzentration f koncentracija f kapitala Kapital markt (offizieller, alternativer) tržiste n kapitala Kapital nachfrage f potražnja f kapitala Kapital quellen f pl izvori m pl kapitala Kapital verkehr m promet m kapitala (Sy: <i>Kapitalumlauf, -zirkulation</i>) ~verkehrs freiheit f sloboda f prometa kapitala Kapital versicherung f osiguranje n kapitala ~verzinsung f okamačivanje n kapitala Kapital wanderung f migracija f kapitala Kapital wert m vrednost f kapitala ~wertzuwachs m povećanje n vrednosti kapitala Kapital zufluss m veliki priliv m kapitala (Sy: <i>Kapitalzustrom</i>) ~zusammenlegung f (bei e-r Aktiengesellschaft) združivanje n i smanjenje n vrednosti kapitala radi sanacije akcionarskog društva (vgl. <i>Aktienzusammenlegung</i>) Kapitalisierung f kapitalizacija f ~ der Zinsen anatocizam m, naplaćivanje n kamate na kamatu ~ von Gewinnen kapitalizacija dobiti Kapitalismus m kapitalizam m dirigerter ~ (od. regulierter) dirigovani kapitalizam entwickelter ~ razvijeni kapitalizam kleinbürgerlicher ~ (K. der Kleineigentümer) sitnosopstvenički kapitalizam liberaler ~ (K. freier Konkurrenz) liberalni kapitalizam monopolistischer ~ monopolistički kapitalizam Kapitalist m kapitalista m kapitalistisch Adj. kapitalistički Kapitel n (Abk: Kap.) poglavlje n, glava f Kapitulation f (VR) kapitulacija, predaja f ~bedingungslose ~ bezuslovna kapitulacija Kapitulations angebot n ponuda f za kapitulaciju Kapitulations bedingungen f pl uslovi m pl za kapitulaciju Kapitulations urkunde f akt m o kapitulaciji Kapitulations verhandlungen f pl pregovori m pl o kapitulaciji Kapovaz f s. Abrufarbeit Kardinal frage f (grundlegende Fragestellung zu e-m Sachverhalt) osnovno pitanje n, suštinsko pitanje (vgl. Fang-, Suggestivfrage) Karenz f (Wartezeit) karenca f, vreme n čekanja, (Sperrfrist) period m zabrane konkurenčije </p>	<p>Kasko schaden</p> <p>Karenz entschädigung f (ArbR) obeštećenje n radnika kome je prestao radni odnos i koji se zbog zabrane konkurenčije ne može baviti istom delatnošću (vgl. <i>Wettbewerbsverbots</i>) Karenz frist f rok m mirovanja otplate kredita Karenz>tag m prvi dan m bolovanja za koji se ne plaća naknada Karenz zeit f (VersR) vreme od zaključenja ugovora o osiguranju do sticanja prava na korišćenje osiguranja Karriere f karijera f Karriere chancen f pl mogućnosti f pl za napredovanje (Sy: <i>Aufstiegschancen</i>) Karriere macher m (Karrierist) karijerista m Karriere planung f planiranje n karijere (vgl. <i>Laufbahoplanung</i>) Karrieris mus m karijerizam m Karte f karta f ~grüne ~ (VersR) zelena karta osiguranja motornog vozila od šteta pricinjenih u inostranstvu Kartell n (WirtR) kartel m, udruženje n preduzeća za sticanje tržišnog monopolja putem jedinstvenih cena ~anmeldepflichtiges ~ kartel koji po zakonu mora da bude registrovan rechtswidriges ~ nezakonit kartel ~unzulässiges ~ nedozvoljen kartel Kartell abmachung f sporazum m o udruživanju u kartelu ~absprache f karteljni sporazum m (Sy: <i>Kartellabrede, -vereinbarung, -vertrag</i>) ~amt n agencija f za nadzor tržišne konkurenčije (Sy: Kartell, Wettbewerbsbehörde, vgl. Bundeskartellamt) ~aufsicht f nadzor m nad kartelima, kontrola f kartela Kartell behörden f pl (Bundeskartellamt u. Landeskartellbehörden) organi m pl za kontrolu kartela Kartell entflechtung f dekartelizacija f Kartell gesetz n (Gesetz gegen Wettbewerbsbeschränkungen) antitrustovski zakon m ~gesetzgebung f antitrustovsko zakonodavstvo n, antimonopolističko zakonodavstvo Kartell preis m kartelska cena f Kartell recht n (Europäisches K.) pravni propisi m pl o kartelima ~register n registar m kartela Kartell verbot n zabrana f kartela ~vereinigung f udruženje n kartela ~vertrag m ugovor m o kartelu (Sy: <i>Kartellvereinbarung</i>) Karten abstimmung f (Wahlen) glasanje n putem kartica Karten buchführung f (Buchf) knjigovodstvo n pomoći kartica Karten missbrauch m (StR) zloupotreba f čekovne ili druge kartice Karto thek f kartoteka f (Sy: Kartei) Kasko police f (Ö; Kaskopolizze) polisa f kasko osiguranja Kasko schaden m (Vollkasko) šteta f na vozilu koja se nadoknađuje na osnovu kasko osiguranja </p>
---	--

Ilustracija 13: Rečnik pravnih termina

Za jezički par nemački i srpski (srpskohrvatski, hrvatski itd.) postoji niz terminoloških rečnika, ali njihov broj ni izdaleka nije dovoljan. Mnogi od njih su u međuvremenu zastareli, a ima i vrlo značajnih oblasti struke i nauke za koje odgovarajući rečnik nikada nije ni izrađen. Stručna leksikografija je, međutim, terma koja zahteva zasebno razmatranje. Više informacije o kretanjima na tom polju tokom druge polovine 20. Veka nudi studija D. Begenišić „Nemačko-srpska (srpskohrvatska) i srsko (srpskohrvatsko)-nemačka stručna leksikografija u periodu 1945-2000“ (Begenišić, 2010). Podatke o novostima u nemačko-srpskoj stručnoj leksikografiji na početku 21. veka zainteresovani čitaoci mogu naći u Kostić-Tomović (2011).

Na kraju valja još istaći da jedna semema može imati više od jednog dijasistemskog obležja, tj. može biti istovremeno arhaizam (dijahronijsko obeležje), regionalizam (dijatopsko obeležje) i vezana za određenu marginalnu grupu (dijastratsko obeležje) ili, recimo, istovremeno i niskofrekventna reč (dijafrekvenčijsko obeležje) i historizam (dijahronijsko obeležje) itd.

7. Paradigmatski odnosi

Lekseme jednog jezika, tačnije rečeno njihove sememe, mogu biti u različitim značenjskim odnosima, koji se nazivaju paradigmatskim odnosima (nem. *paradigmatische Beziehung*, f.). Najznačajniji paradigmatski odnos svakako je sinonimija (nem. *Synonymie*, f.), a za tvorbu reči veoma su bitne i antonimija (nem. *Antonymie*, f.), hiperonimija (nem. *Hyperonymie*, f.) i hiponimija (nem. *Hyponymie*, f.).

Sinonimi (nem. *Synonym*, n.) su reči istog ili sličnog značenja, recimo pridevi 'interesantan' i 'zanimljiv' na srpskom, ili pridevi 'klug' (pametan) i 'intelligent' na nemačkom. Pri nešto pažljivijem posmatranju zapažamo da se u odnosu sinonimije zapravo ne nalaze lekseme gledano u celini, već samo pojedine njihove sememe, tj. uglavnom po jedna semema svake od sinonimnih leksema. Primera radi, pridevi *dick* (debeo) i *korpulent* (korpulentan) jesu sinonimi, ali to ne važi za sve sememe prideva *dick*, već samo za onu koja znači 'suviše težak' i odnosi se na ljude i na druga živa bića. Sememe 'gust' (*eine dicke Suppe* – 'gusta supa', 'jaka supa') ili 'masivan' (*eine dicke Wand* – 'debeli zid') nisu sinonimi prideva *korpulent*. Mogli bismo reći *eine dicke Frau* (debela žena) ili *eine korpulente Frau* (korpulentna žena), ali ne i **ein korpulentes Glas* (*korpulentna čaša), **eine korpulente Suppe* (*korpulentna supa) ili **eine korpulente Wand* (*korpulentan zid).

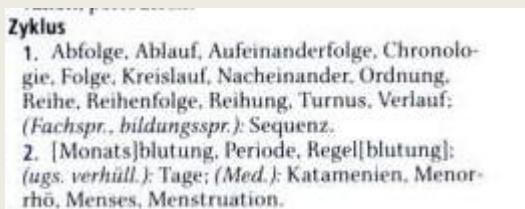
S obzirom na to da se sinonimija uspostavlja između pojedinačnih semema, a ne između leksema posmatrano u celini, pri izboru rečnika sinonima korisnici treba da provere da li struktura

rečnika u skladu s tom činjenicom. Kvalitetni rečnici sinonima prvo, naime, izdvajaju sememe polisemantičnih reči, a onda sinonime navode za svaku od njih ponaosob. Ukoliko su svi sinonimi koje odrednica ima u različitim značenjima navedeni neselektivno, tj. jednostavno nanizani jedan za drugim, kvalitet rečnika nije zadovoljavajući.

Evo primera iz dva rečnika, jednog štampanog rečnika sinonima i jednog kompleksnog *online* rečnika, koji odrednice prvo raščlanjuju na sememe, pa tek onda navode sinonime:

Ilustracija 14: Duden Synonymwörterbuch (Duden, 2007²)

Ilustracija 15: Duden Synonymwörterbuch (Duden, 2007²)

Ilustracija 16: DWDS - Openthesaurus

Na već pominjanom primeru prideva *dick* i *korpulent* možemo uočiti još jedno izuzetno važno svojstvo sinonimije. Sinonimija, naime, nikada nije absolutna, već samo delimična (parcijalna). Ma koliko slično bilo značenje sinonima, uvek postoje i neke razlike. One se mogu ticati denotacije ili konotacije, ali i jedne i druge. Ukoliko se tiču konotacije, mogu se odnositi samo na jedno dijasistemsko obeležje, ali i na više njih. Tako je, recimo, pridev *dick* domaća, nemačka leksema, potvrđena još od starovisokonemačkog perioda, dok se *korpulent* lako prepoznaje kao reč stranog, konkretno latinskog porekla. Osim toga, pridev *korpulent* je i manje frekventan, tj. ređe se koristi od prideva *dick*. Najvažnija razlika je, međutim, u tome što leksema *korpulent* poseduje i određenu konotaciju, tj. eufemizam je. Upravo je ovo eufemističko obeležje i *raison d'être* prideva *korpulent*, tj. razlog koji opravdava njegovo postojanje u leksičkom fondu savremenog nemačkog jezika. Data je leksema u leksički fond nemačkog jezika uvrštena upravo zato da bi njegovim govornicima omogućila da se izraze nešto blaže, kada tako žele ili moraju. Zahvaljujući toj nijansi, toj značajnskoj razlici u odnosu na stariji i frekventniji pridev *dick*, pridev *korpulent* već dugo uspešno opstaje u nemačkom jeziku.

Navećemo još nekoliko primera. Parcijalni sinonimi su i imenice *Stasi-Mitarbeiter*, *m.* (saradnik/agent Štazija⁹⁸) i *Stasi-Schwein*, *n.* (štazijevska svinja). One imaju potpuno isti denotat, tj. označavaju osobu koja je radila za zloglasnu istočnonemačku tajnu službu, ali je prva, *Stasi-Mitarbeiter*, *m.*, neutralna, dok je druga, *Stasi-Schwein*, *n.*, izrazito negativno konotirana, pežorativna. Pored toga, leksema *Stasi-Schwein*, *n.* pripada jeziku neformalne komunikacije (*Umgangssprache*), za razliku od lekseme *Stasi-Mitarbeiter*, *m.*, koja pripada standardnom registru. Glagoli *verprügeln* (premlatiti) i *verdreschen* (izlemati, ubiti boga u nekome, nekoga dobro propustiti kroz šake) imaju takođe istu denotaciju, s tom razlikom što se *verprügeln* koristi u standardnom jeziku, dok je *verdreschen* supstandardna leksema. Sinonimi *Feind*, *m.* (neprijatelj) i *Todfeind*, *m.* (smrtni neprijatelj) razlikuju se prema intenzitetu neprijateljstva, tj. imenica *Todfeind*, *m.* označava neuporedivo veći stepen neprijateljstva nego imenica *Feind*, *m.* Slično je i s glagolom *hassen* (mrzeti) i izrazom *nicht leiden können* (ne podnosi), jer prvi označava znatno izraženiju netrpeljivost od drugog, dok se glagoli *gucken* (gledati/pogledati) i *ansehen* (gledati/pogledati) razlikuju samo po dijastratskim obeležjima (jezik neformalne komunikacije nasuprot standardnom jeziku). U adverbijalnoj funkciji, tj. kada se upotrebe kao priloške odredbe, pridevi *gründlich* (temeljan) i *gewissenhaft* (savestan) imaju vrlo srođno značenje, tj. označavaju da je nešto urađeno pažljivo i detaljno, ali ipak naglašavaju različite aspekte pristupa poslu. Imenice *Fleischer*, *m.* i *Metzger*, *m.* obe znače 'mesar', ali je imenica *Metzger*, *m.* regionalno obojena, tj. koristi se samo u južnim i zapadnim

⁹⁸ Štazi (nem. *Stasi*, *f.*) je bila zloglasna tajna služba bivše Istočne Nemačke. Puni, zvanični naziv ovog organa glasio je *Ministerium, m. für Staatssicherheit* (Ministarstvo državne bezbednosti).

delovima nemačkog govornog područja. Pridevi *dumm*, *doof* i *deppert* svi imaju denotaciju 'glup', s tom razlikom što je *dumm* standardnojezična neutralna leksema, *doof* pežorativna supstandardna leksema (npr. poput srpskog prideva 'tupav'), a *deppert* supstandardna, pežorativna leksema koja se koristi samo na jugu Nemačke i u Austriji.

Sličnih primera moglo bi se naći još veoma mnogo, praktično onoliko koliko ima sinonima u nemačkom jeziku. Čak i ako je ne uočimo odmah, pri pažljivijem se posmatranju uvek pokaže da neka značenjska nepodudarnost između sinonima ipak postoji. Jezička ekonomija, naime, ne dozvoljava da u jeziku postoje dve lekseme između kojih nema baš nikakvih značenjskih razlika, ni u denotaciji ni u konotaciji, jednostavno zato što bi to bilo suvišno, i samo bi nepotrebno opterećivalo govornike. Kada bi se i dogodilo da dve lekseme imaju zaista identično značenje, ubrzo bi došlo do polarizacije, tj. neka bi se značenjska razlika naknadno iskristalisala, ili bi jedna od leksema izašla iz upotrebe.

Antonimi (nem. *Antonym*, *n.*) su reči suprotnog značenja, poput *reich* (bogat) i *arm* (siromašan), *jung* (mlad) i *alt* (star), *reif* (zreo) i *unreif* (nezreo), *bewiesen* (dokazan) i *unbewiesen* (nedokazan), *Treue*, *f.* (vernost) i *Untreue*, *f.* (nevernost), *Vorteil*, *n.* (prednost) i *Nachteil*, *n.* (mana, slabija strana), *verbessern* (poboljšati) i *verschlechtern* (pogoršati) itd.

Hiperonim (nem. *Hyperonym*, *n.*) je reč šireg, opštijeg značenja, koja obuhvata značenje jedne ili više reči užeg, specifičnijeg značenja. Te reči užeg značenja nazivaju se **hiponimi** (nem. *Hyponym*, *n.*). Više hiponima istog hiperonima nazivaju se kohiponimima (nem. *Kohyponym*, *n.*). Primera radi, glagol *sich fortbewegen* (kretati se) je hiperonim u odnosu na glagole *gehne* (hodati), *schreiten* (koračati), *laufen* (hodati; trčati), *fliegen* (leteti), *schwimmen* (plivati) itd., dok su oni njegovi hiponimi, a jedan u odnosu na drugog kohiponimi. Odgovarajući primeri mogu se naći i kod drugih vrsta reči. Imenica *Wortart*, *f.* (vrsta reči), hiperonim je u odnosu na imenice *Substantiv*, *n.* (imenica), *Adjektiv*, *n.* (pridev), *Verb*, *n.* (glagol), *Adverb*, *n.* (prilog), *Pronomen*, *n.* (zamenica) itd. Gledano iz obrnute perspektive, sve su ove imenice hiponimi imenice *Wortart*, *f.*, dok su jedna prema drugoj kohiponimi.

8. Zaključne napomene: leksika u nastavi (stranog) jezika i u prevodenju

Leksika je jedan od jedzičkih nivoa, uz fonološki, morfološki, sintaksički i suprasintaksički nivo. Svi navedeni nivoi deo su jezičkog sistema, i on bi bez njih bio nezamisliv. Jezik kao sistem ne bi mogao da funkcioniše bez leksike, i niko ne može ovladati nijednim jezikom, bilo maternjim bilo stranim, a da ne ovlađa i njegovom leksikom. Bogat leksički fond neophodan je za komunikaciju o svim iole složenijim pitanjima, a pogotovo za naučnu i stručnu komunikaciju i za književno stvaralaštvo. „Bogat rečnik“ smatra se izuzetno važnim pokazateljem obrazovanja i kulture pojedinca, baš kao što se „siromašan rečnik“ smatra znakom neobrazovanja i nekulture.

Za filologe, kao jezičke profesionalce, tj. stručnjake za jezik(e), od presudne je važnosti to da, pored ostalog, poseduju i bogat leksički fond, i to kod svih jezika kojima se služe u profesionalnom životu. Bogatstvo leksičkog fonda može znatno uticati na njihove profesionalne kapacitete, na kvalitet njihovog rada, pa time i na njihov uspeh ili neuspeh u struci. Filozima je takođe nužno i to da dobro poznaju sva relevantna svojstva leksema, tj. njihove morfološke i morfosintaksičke osobine, njihovu denotaciju i različite vidove konotacije, njihovu kombinatoriku i upotrebu generalno. Na kraju, oni moraju usvojiti i barem osnovna teorijska saznanja o leksici, da bi pri rešavanju profesionalnih zadataka mogli brzo i kompetentno da donose odgovarajuće odluke, da pronalaze rešenja i da, ako je potrebno, argumentovano obrazlažu i brane svoj izbor.

Leksika je veoma značajan činilac u usvajanju jezika, kako maternjeg, tako i stranog, što bi trebalo da se odražava i u nastavi. Zipman smatra da se u nastavi stranog jezika leksička znanja moraju sticati svesno i ciljano. Pozivajući se i na saznanja drugih autora, on to obrazlaže time što nastava stranog jezika koja počiva isključivo na komunikativnom pristupu praktično ne obogaćuje leksički fond, dok tzv. incidentalno učenje samo nezнатно doprinosi bogaćenju leksičkog fonda (za svega 5-10%). (http://www.viseus.eu/downloads/osnabrueck/osnabrueck_Siepmann.pdf).

Pritom nije dovoljno samo to da se leksici u nastavi posveti mnogo vremena i/ili velika pažnja, već se, pre svega, pristup nastavi stranog jezika u celini, pa i pristup nastavi leksike, mora zasnovati na uvidima u strukturu jezika i u njegovu upotrebu koje nam pruža savremena lingvistika. Aktuelne lingvistička saznanja mogu protivurečiti uvreženim shvatanjima, tj. pobijati mišljenja i uverenja koja su duboko ukorenjena u široj, pa čak i u stručnoj javnosti.

Među takve revolucionarne lingvističke spoznaje, koja bi morale da imaju dalekosežne implikacije za nastavu leksike i stranog jezika uopšte, svakako je saznanje o principu idiomatičnosti⁹⁹. Dati princip podrazumeva to da govornik iskaze tumači i oblikuje na osnovu „polugotovih fraza koje su skladištene u njegovoj memoriji. (...) kad god hoće nešto da saopšti, govornik prvo proveri inventar polugotovih fraza, kako bi našao odgovarajuću. Isto tako, kod razumevanja, svaki primljeni iskaz prvo se poredi sa inventarom fraza, kako bi se pronašlo odgovarajuće značenje“ (Samardžić, 2004). Tek ako se pokaže da u inventaru fraza nema odgovarajućeg rešenja, govornik će preći na princip izbora, koji podrazumeva slobodno kombinovanje jezičkih elemenata prema jezičkim pravilima, i tako oblikovati potpuno nove formulacije (Samardžić, 2004).

Drugačije rečeno, kako princip idiomatičnosti objašnjava Zipman, nije idiomatično „samo ono što nam uvek bode oči. Ne obeležavaju našu kulturu samo izreke, poslovice i rutinske formule. Baš naprotiv, mi konstantno govorimo i pišemo u obimnijim idiomatskim jedinicama, koje bi se mogle nazvati kolokacijama... I ove veće jedinice imaju karakter znaka, ili im čak taj karakter prvenstveno i pripada¹⁰⁰“ (Siepmann, 2007).

Iz ovoga proizlazi to da nastava leksike i stranog jezika uopšte, u skladu s aktuelnim lingvističkim saznanjima, ne bi više smela da se zasniva na predstavi o leksičkom fondu kao skupu reči, koje govornik prema odgovarajućim pravilima može kombinovati, po želji/potrebi i bez značajnijih ograničenja, i tako oblikovati neograničeni broj iskaza i/ili rečenica (Siepmann, 2007). Iz ovakve predstave neizbežno proizilazi shvatanje reči kao nezavisnih, izolovanih jedinica. Polazeći od tog stanovišta, nastavna sredstva, priručnici, nastavnici itd. reči onda tako i predstavljaju učenicima. Ovi usvajaju odgovarajuće, nažalost netačno, polazište i dalje se uglavnom prema njemu i ravnaju, i tako posledično neizbežno proizvode neadekvatne iskaze na stranom jeziku. Jedini način da se taj problem prevaziđe jeste taj da se neadekvatna predstava o rečima kao izolovanim jedinicama koje se gotovo bez ograničenja kombinuju prema gramatičkim pravilima zameni adekvatnim polazištem prema kome se iskazi i rečenice oblikuju na osnovu principa idiomatičnosti, koji smo opisali nešto ranije u ovom poglavlju.

Značaj leksike veliki je i u procesu prevođenja. Osim što, po prirodi stvari, mora da vrla leksičkim fondom izvornog i ciljnog jezika, prevodilac pre svega mora da pozna fenomen ekvivalencije, i da prepoznaje razliku između sistemske, leksikografske i prevodne ekvivalencije, kao i

⁹⁹ U uočavanju i dokazivanju principa idiomatičnosti posebno značajnu ulogu igrala je korpusna lingvistika.

¹⁰⁰ „Es ist also nicht nur das idiomatisch, was uns immer wieder unmittelbar ins Auge steckt, nicht nur Redensarten, Sprichwörter und Routineformeln, die unsere Kultur prägen. Ganz im Gegenteil: wir sprechen und schreiben durchgängig in größeren idiomatischen Einheiten, die man als Kollokationen... bezeichnen könnte. Auch – oder gerade – disen größeren Einheiten kommt Zeichencharakter zu...“ (Siepmann, 2007).

da poseduje svest o faktorima koji utiču na prevodnu ekvivalenciju (isp. Kostić-Tomović, 2009). Vrlo je bitno da budući filolozi, kao potencijalni budući prevodioci, shvate to da leksikografski ekvivalenti ne samo da nisu objašnjenje značenja odrednice, nego i to da ih nipošto ne smeju posmatrati kao prevodne ekvivalente, koji se bez daljeg mogu preuzeti iz rečnika i „umetnuti“, prepisati na željeno mesto u prevodu (Kostić-Tomović, 2009). Leksikografski su ekvivalenti samo kompromis između sistemske ekvivalencije, prevodne ekvivalencije, nužnosti leksikografske prakse i potreba korisnika (Herbst & Klotz, 2003). Po svemu sudeći, ta se njihova priroda ni u doglednoj budućnosti neće promeniti. A čak i kad ne bi bilo tako, prevodilac mora znati to da se ekvivalencija u prevodu ni ne uspostavlja na nivou pojedinačnih leksema, već na nivou teksta kao celine, ili u najmanju ruku mora posedovati intuitivnu svest o tome.

Nadamo se da će ova knjiga omogućiti čitaocima to da bolje upoznaju tvorbu reči u savremenom nemačkom jeziku i svojstva leksike tog jezika, kao i da će im ta saznanja pomoći da prošire svoj leksički fond i da znanja o njemu uspešno primenjuju u profesionalnoj praksi, bilo nastavnoj, bilo prevodilačkoj. Verujemo da je uvid barem u osnovna svojstva leksike veoma koristan pri usvajanju jezika, a da je od neprocenjive važnosti za sve koji se profesionalno bave jezikom (ili jezicima) i za one koji nameravaju da se u budućnosti posvete odgovarajućim zanimanjima.

9. Bibliografija

- Ammon, U., Bickel, H. & Ebner, J. (2004). *Variantenwörterbuch des Deutschen. Die Standardsprache in Österreich, der Schweiz und Deutschland sowie in Lichtenstein, Luxemburg, Ostbelgien und Südtirol.* Berlin: Walter de Gruyter.
- Ammon, U. (2008). *Nemački kao pluricentričan jezik. O nacionalnim varijetetima nemačkog jezika i o rečniku koji ih iscrpno kodifikuje.* <http://uvodugermanistiku.pbworks.com/f/4410231-STANDARD.pdf>.
- APA. (2010). *Publication Manual of the American Psychological Association.* Washington DC: American Psychological Association.
- Barić, E. (s.a.). Imeničke složenice s glagolskim prvim dijelom. Zagreb: Zavod za jezik.
http://www.google.rs/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CBoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fhrcak.srce.hr%2Ffile%2F103386&ei=D-tIUPa4NsSxtAbO0IDoBQ&usg=AFQjCNE3_J6XWiKg4H94Kb0pS6T5yOrecA&sig2=XX41VT1BJo4Ydieo1K-B0A
- Begenišić, D. (2010). *Nemačko-srpska (srpskohrvatska) i srsko (srpskohrvatsko)-nemačka stručna leksikografija u periodu 1945-2000.* Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Burger, H. (2003). *Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen.* 2., überarbeitete Auflage. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Czichocki, S., Mrazović, P. (1983). *Lexikologie der deutschen Sprache: Einführung.* Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Cruse, A., Hundsnurscher, F., Job, M. & Lutzeier, P.R. (prir.) (2001). *Lexikologie: Ein internationales Handbuch zur Natur und Struktur von Wörtern und Wortschätzten.* New York: Walter de Gruyter.
- Donalis, E. (2002). *Die Wortbildung des Deutschen. Ein Überblick.* Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Duden (1984). *Duden: Grammatik der deutschen Gegenwartssprache.* 4., völlig neu bearbeitete und erweiterte Auflage. Mannheim et al.: Dudenverlag.
- Duden (1996). *Duden: Deutsches Universalwörterbuch A-Z.* 3., neu bearbeitete Auflage. Mannheim: Dudenverlag.
- Duden (2006). *Duden: Die Grammatik.* Nachdruck der 7., völlig neu erarbeiteten und erweiterten Auflage. Mannheim et al.: Dudenverlag.

- Duden (2007). *Duden: Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache*. Mannheim et al.: Dudenverlag.
- Duden (2007²). *Duden: Das Synonymwörterbuch*. 4. Auflage. Mannheim et al.: Dudenverlag.
- Duden (2010). *Duden: Das Stilwörterbuch*. 9., völlig neu bearbeitete Auflage. Mannheim et al.: Dudenverlag.
- Duden online. <http://www.duden.de/woerterbuch>
- DWDS: *Digitales Wörterbuch der deutschen Sprache*. <http://www.dwds.de/>
- Đukanović, J. (2012). Nemačko-srpski jezički kontakti. *Prevodilac*, 67, 21-33.
- Eichinger, L. M. (2000). *Deutsche Wortbildung. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Europäische Kommission. *Beachtung österreichischer Ausdrücke*.
http://ec.europa.eu/translation/german/guidelines/documents/austrian_expression_s_de.pdf
- Filipović, R. (1986). *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičkih dodira*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Fleischer, W. (1971). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 2., unveränderte Auflage. Leipzig: VEB Bibliografisches Institut.
- Fleischer, W., Stepanova M.D. (1985). *Grundzüge der deutschen Wortbildung*. Leipzig: VEB Bibliographisches Institut Leipzig.
- Fleischer, W., Michel, G. & Starke, G. (1993). *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Fleischer, W., Barz, I. (2007). *Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache*. 3., unveränderte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Glück, H. (prir.) (2004). *Metzler Lexikon Sprache*. Berlin: Directmedia Publishing. [CD]
- Golubović, B. (2007). *Germanismen im Serbischen und Kroatischen*. München: Verlag Otto Sagner.
- Helbig G. & Buscha J. (1991). *Deutsche Grammatik. Ein Handbuch für den Ausländer Unterricht*. München: Langenscheidt.
- Henzen, W. (1957). *Deutsche Wortbildung*. Zweite, verbesserte Auflage. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Herbst, T., Klotz, M. (2003). *Lexikografie*. Paderborn: Schöningh.
- Heringer, H.J. (1999). *Das höchste der Gefühle. Empirische Studien zur distributiven Semantik*. Tübingen: Stauffenburg-Verlag.
- Heusinger, S. (2004). *Die Lexik der deutschen Gegenwartssprache*. München: Wilhelm Fink Verlag.
- Iskos, A. M. & Lenkowa A. F. (1963). *Deutsche Lexikologie für pädagogische*

- Hochschulen und Fremdsprachenfakultäten. 2. Auflage. Leningrad: Staatsverlag für Lehrbücher und Pädagogik des Ministeriums für Bildungswesen der RSFSR.
- Ivanović, B. (2005). *Frazeologizmi u Luterovom prevodu Biblije iz 1534. godine i njihova zastupljenost u savremenom nemačkom jeziku*. Magistarski rad. Beograd: Filološki fakultet.
- Ivanović, B. (2012). *Recesivna obeležja nemačkih frazeologizama i tendencija nivelacije prema savremenom jezičkom stanju*. Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Kostić, J. (2006). *Imenice nastale konverzijom u savremenom nemačkom književnom jeziku i njihovi ekvivalenti u srpskom*. Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Klajn, I. (2002). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Prvi deo, Slaganje i prefiksacija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Klajn, I. (2003). *Tvorba reči u savremenom srpskom jeziku. Drugi deo: Sufiksacija i konverzija*. Prilozi gramatici srpskoga jezika II. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva. Institut za srpski jezik SANU / Novi Sad: Matica srpska.
- Kluge, F. (2011). *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. Berlin: Verlag Walter de Gruyter.
- Knopf-Komlósi, E., Rada, R. & Bernáth, C. (2006). *Aspekte des deutschen Wortschatzes. Ausgewählte Fragen zum Wortschatz und Stil*. Budapest: Bööcsész Konzorcium. (<http://mek.niif.hu/04900/04913/04913.pdf>)
- Kostić, J. (2002). *Umrlice u nemačkoj i srpskoj štampi*. Magistarski rad. Beograd: Filološki fakultet.
- Kostić, J. (2006). *Imenice nastale konverzijom u savremenom nemačkom književnom jeziku i njihovi ekvivalenti na srpskom*. Doktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Kostić-Tomović, J. (2009). Jezička ekvivalencija i njeni tipovi. *Prevodilac*, 61, 21-40.
- Kostić-Tomović, J. (2011). Nemačko-srpska stručna leksikografija kao izazov za nastavu i prevodilačku praksu (2000-2010). *Jezik struke: izazovi i perspektive. Zbornik radova s Druge međunarodne konferencije DSJKS-a*. Beograd: Filozofski fakultet.
- Krahe, H. & Meid, W. (1967). *Germanische Sprachwissenschaft. Band III: Wortbildungslehre*. Berlin: Walter de Gruyter & Co.
- Krahe, H. (1985). *Indogermanische Sprachwissenschaft*. 6., unveränderte Auflage d. 1. und 2. Teils in einem Band. Berlin / New York: de Gruyter.
- Krstić, M. (1998). *Imeničke tvorbene konstrukcije sa ličnim imenom kao tvorbenim morfemom u savremenom nemačkom jeziku*. Magistarski rad. Beograd: Filološki fakultet.

- Meje, A. (1965). *Uvod u uporedno proučavanje indoevropskih jezika*. Prev. Borislav Drenovac. Beograd: Naučna knjiga.
- Pavlović, D. (2008). *Pravni rečnik nemačko-srpski*. Beograd: Književni glasnik.
- Peričić, V. (1997). *Višejezični rečnik muzičkih termina*. Drugo izdanje. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti .
- Petronijević, B. (2000). *Deutsche –i und –o-Derivate. Neue Tendenzen in der Wortbildung des Deutschen?* Beograd: Naučna knjiga.
- Polenz, P. von (1991). *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart. Band I: Einführung. Grundbegriffe. Deutsch in der frühbürgerlichen Zeit.* 2., überarbeitete und ergänzte Auflage. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Polenz, P. von (2000). *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart. Band I: Einführung. Grundbegriffe. Deutsch in der frühbürgerlichen Zeit.* Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Quasthoff, U. (2011). *Wörterbuch der Kollokationen im Deutschen*. Berlin / New York: Walter de Gruyter.
- Radovanović, S. (2011). *Scheinentlehnungen aus dem Englischen*. Masterski rad. Beograd: Filološki fakultet.
- Römer, C. & Matzke, B. (2003). *Lexikologie des Deutschen. Eine Einführung*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Samardžić, T. (2004). Osnovne teorijsko-metodološke karakteristike korpusne lingvistike. *Philologia*, 2, 15-18.
- Savić, S. et al. (prir.). (2009). *Rod i jezik*. Beograd: Fondacija „Fridrik Ebert“.
- Schmidt, W. (1993). *Geschichte der deutschen Sprache. Ein Lehrbuch für das germanistische Studium.* 6. Auflage, erarb. unter der Leitung von Helmut Langer. Stuttgart: Stirzel Wissenschaftliche Verlagsgesellschaft.
- Schulz von Thun, F. (2011). *Miteinander reden 1: Störungen und Klärungen. Allgemeine Psychologie der Kommunikation*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch Verlag.
- Schwarz, M. & Chur, J. (2004). *Semantik. Ein Arbeitsbuch*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Siepmann, D. (2007). Wortschatz und Grammatik: zusammenbringen was zusammengehört. *Beiträge zur Fremdsprachenvermittlung*, 46, 59-80. (http://www.veplandau.de/bzf/2007_46/%2806%29Siepmann%2859-80%29.pdf)
- Srdić, S. (2007). Vrste reči: problem gramatičke teorije. *Prevodilac*, 57, 22-30.
- Srdić, S. (2008). *Morphologie der deutschen Gegenwartssprache*. Beograd: Jasen.
- Stojićić, V. (2010). *Teorija kolokacija*. Beograd: Zadužbina Andrejević.

- Stošić, I. (2012). Problemi u prevođenju tehničkih tekstova iz oblasti železničkog saobraćaja.
Prevodilac, 67, 34-56.
- Šipka, D. (1998). *Osnovi leksikologije i srodnih disciplina*. Novi Sad: Matica srpska.
- Tomović, N. (2007). *Terminologija primenjene lingvistike*. Magistarski rad. Beograd: Filološki fakultet.
- Tomović, N. (2009). *Slavizmi u savremenom engleskom jeziku*. Diktorska disertacija. Beograd: Filološki fakultet.
- Wilmanns, W. (1922). *Deutsche Grammatik. Gotisch, Alt-, Mittel- und Neuhochdeutsch. Zweiter Abteilung: Wortbildung*. Zweite Auflage. Anastatischer Neudruck. Berlin / Leipzig: Vereinigung wissenschaftlicher Verleger Walter de Gruyter & Co.
- http://www.viseus.eu/downloads/osnabrueck/osnabrueck_Siepmann.pdf
- Zeljić, G. (2005). *Ustaljene konstrukcije u novinskom jeziku*. Beograd: Zadužbina Andrevjević

Izvori primera

- Basara, S. (2012). *Dugovečnost*. Beograd: Laguna.
- Basara, S. (2012²). *Mein Kampf*. Beograd: Laguna.
- Caswell, C. & Neill, S. (2009). *Körpersprache im Unterricht. Techniken nonverbaler Kommunikation in Schule und Weiterbildung*. 6. Auflage. Aus dem Englischen von Jörg W. Rademacher und Cristoforo Schweeger. Münster: Daedalus Verlag.
- Gete, J.V. fon (2007). *Geteove misli kroz dela, pisma, razgovore*. Izabralo i preveo Branimir Živojinović. Beograd: Artist.
- Hesse, H. (1971). *Das Glasperlenspiel. Versuch einer Lebensbeschreibung des Magister Ludi Josef Knecht samt Knechts hinterlassenen Schriften*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Menge, S. (2009). *Warten auf die Flut*. Norderstedt: Books on Demand.
- Nitsche, P. (2009). *Nonverbales Klassenzimmermanagement*. 2. Auflage. Untermeitingen: Inge Reichardt Verlag.
- Roche, J. (2008). *Handbuch der Mediendidaktik Fremdsprachen*. Ismaning: Hueber Verlag.
- Schamoni, R. (2011). *Tag der geschlossenen Tür*. München: Piper.
- Schenkel, A.M. (2012). *Finsterfrau*. 2. Auflage. Hamburg: Hoffmann und Campe.
- Stermann, D. (2012). *Sechs Österreicher unter der ersten Fünf. Roman einer Entpfeifenisierung*. Berlin: Ullstein Taschenbuch.
- Swobodnik, S. (2010). *Kuhdoo [KU:DU]. Ploteks fünfter Fall*. München: Wilhelm Heine Verlag.

Zaimoglu, F. (2007). *Kanak Sprak. 24 Mißtöne vom Rande der Gesellschaft*. 7. Auflage. Berlin: Rotbuch Verlag.

Izvori primera s interneta

- <http://twitter.com/ICEthunersee/statuses/73455282520469505>
- <http://twitter.com/codenaga/statuses/230284491669766144>
- http://www.schmitzchen.org/alt/archive/2004_10_01_Altes.html
- <http://www.ureader.de/msg/15101330.aspx>
- <http://forum.staemme.ch/showthread.php?t=22698&page=222&langid=5>
- http://www.nw-news.de/magazin/schwarz_weiss/3617113_Viel_mehr_als_ein_Gruessaugust.html
- <http://www.netzwerkrecherche.de/files/nr-werkstatt-13-interview-kulturen.pdf>
- <http://www.dwds.de/?qu=Filmfritze>
- <http://www.dwds.de/?qu=Heulsuse>
- <http://www.dwds.de/?qu=Schwatzbase>
- <http://www.dwds.de/?qu=Kaffeetante>
- <http://www.dwds.de/?qu=Reiseonkel>
- <http://www.dwds.de/?qu=M%C3%A4rchentante>
- http://www.tagblatt-anzeiger.de/Home/aus-der-region_artikel,-Merkeln-wulffen-guttenbergen-_arid,159516.html
- http://www.ostfalia.de/cms/de/bfg/download/Leitfaden_geschlechtergerechte_Sprache.pdf
- http://de.wikiquote.org/wiki/Michail_Gorbatschow
- <http://www.spiegel.de/karriere/berufsleben/bizarre-berufe-sprecherzieherin-lehrt-hochdeutsch-a-883989.html>

10. Registar

- Abkürzung, 144
ablaut, 117, 134, 182
Ablautdoppelung, 100
Ableitung, 39, 87, 98, 116, 140, 141, 149, 150
Ableitungsmorphem, 29
abwertend, 100
Ad-hoc-Bildung, 64
Adjektivierung, 165
Affix, 29, 140
afiksoid, 52, 54
akcenat, 35, 45, 101, 138, 140, 141
Allgemeinwortschatz, 183
Allomorph, 62
alomorf, 62
analiza neposrednih konstituenata, 89, 91
Analogiebildung, 136
antonomija, 187
Antonym, 191
Antonymie, 187
Afixoid, 52
arhaizam, 187
aristotelovska kategorija, 22
atribut, 115, 126
Ausbauwortschatz, 183
Australismus, 173
austrijski standard, 173
Autophraseologismus, 70
Bahuvrihi-Kompositum, 108
Basismorphem, 24
Basiswortschatz, 182
Bedeutung, 30, 110, 168, 170
Benennung, 15
Bestimmungswort, 103
bogaćenje leksičkog fonda, 116
buchstabiert gesprochenes Initialwort, 145
demotiviert, 93
demotivisanost, 92
denotacija, 170
denotat, 106, 190
denotativno značenje, 170
deonimizacija, 109
deonimizovana vlastita imenica, 109
derivacija, 97, 98, 149
Derivat, 40, 98, 116
Derivation, 39, 87, 98, 116
Derivationsmorphem, 29
Determinativkompositum, 103
Determinativzusammensetzung, 103
deverbativna imenica, 92, 136
diachrone Markierung, 171
diaevaluative Markierung, 171
diafrequente Markierung, 172
diaintegrative Markierung, 171
Dialekt, 178
diamediale Markierung, 172
diastratische Markierung, 172
diasystematische Markierung, 171
diatechnische Markierung, 171
diatextuelle Markierung, 172
diatopische Markierung, 171
dijaevaluaciona obeležja, 171
dijafrekvencijska obeležja, 172
dijahronijska obeležja, 171
dijaintegracijska obeležja, 171
dijamedijalna obeležja, 172
dijasistemska obelžja, 171
dijastratska obeležja, 172, 179
dijatehnička obeležja, 171
dijatekstualna obeležja, 172
dijatopska obeležja, 171, 173
diskontinuierliche Konstituente, 124
diskontinuierliches Morphem, 59
diskontinuirana konstituenta, 124, 126
doslovno značenje, 73
e-haltiges Präfix, 34
Eigenname, 109
einfache Reduplikation, 99
eksplizitna izvedenica, 135
Eksplizitna izvedenica, 136

- eksplizitno izvođenje s unikalnom osnovom,
120
eksplizitno izvođenje s unikalnom tvorbenom
osnovom, 130
eksplizitno izvođenje sa skraćenom
tvorbenom osnovom, 120
eksplizitno izvođenje sa skraćivanjem osnove,
130
ekvivalent, 41, 72, 86, 108, 173
Endwort, 145
Entlehnung, 15, 179
etimologija, 43, 93, 168
fachsprachliche Terminologie, 183
Fachterminologie, 183
feste Phrase, 69
Flexionsmorphem, 58
formativ, 97, 151, 168
frazeologija, 168
frazeologizacija, 97
Frazeologizam, 68
frazeološki sistem, 68
Fremdwort, 179
guga, 92
Fugenelement, 92
Fugenlaut, 92
Fugenzeichen, 92
Funktionsverbgefüge, 137
Gattungsbezeichnung, 109
geflügeltes Wort, 70
Geimeinplatz, 70
Gelegenheitsbildung, 64
generisches Maskulinum, 122
germanistička lingvistika, 151
gernerički maskulinum, 122
glagolska sintagma, 77, 78
glasovna abrevijatura, 145
govorni čin, 78
građenje, 15, 16, 28, 29, 32, 45, 49, 56, 91
građenje frazeologizama, 15, 97
građenje reči, 86, 101
gramatička morfema, 58, 59, 63
gramatička morfema, 58, 61
grammatisches Morphem, 58
Grundmorphem, 24
Grundwort, 103
Grundwortschatz, 182
grupa reči, 68, 85, 88, 101, 115, 126, 154, 156
Halbaffix, 52
Helvetismus, 173
hiperonim, 191
hiperonimija, 187
hiponim, 104
hiponimija, 187
historizam, 187
Hyperonym, 191
Hyperonymie, 187
Hyponym, 191
Hyponymie, 187
idiom, 70
Idiom, 69
idiomatizacija, 161
imenica sa značenjem muškog lica, 41, 121,
122
imenica sa značenjem ženskog lica, 121, 122
imenice izvedene pomoću mociionog sufiksa –
in, 121
imenička sintagma, 71, 77, 115, 126
imperativischer Satzname, 154
imperativne složenice, 154
implicitna derivacija, 117
implicitna izvedenica, 136
Implicitno izvođenje, 133, 136, 137
inicijalno skraćivanje, 145
Initialkürzung, 145
Initialkurzwort, 145
Inizialabkürzung, 144
Interfix, 92
internacionalnost, 183
Inventar, 28, 57, 58, 61
inverse Bildung, 119
izvedbena konstituenta, 127
izvedenica, 25, 44, 52, 58, 89, 91, 92, 96, 110,
115, 117, 118, 126, 127, 132, 134
izvođenje, 10, 29, 87, 88, 96, 97, 116, 141, 150
izvođenje, 39, 87, 98, 116
jednostavno udvajanje, 99
jezički znak, 23, 63

- jezik neformalne komunikacije, 11, 12, 109, 130, 142, 166, 190
jezik-davalac, 94, 180
jezik-primalac, 58, 180
kalkiranje, 96, 97
kategorijalno značenje, 127
kinogram, 81
Kinigramm, 70
Klammerform, 144
Klischee, 70
kliše, 84
Kofferwort, 145
Kohyponym, 191
Kollokation, 69
Kollokationskompetenz, 74
Kollokationswörterbuch, 74
kolokacija, 20, 72, 73, 74, 167, 197
kommunikativer Phraseologismus, 70
komparativer Phraseologismus, 70
kompleksna konverzija, 155
kompleksno poimeničavanje, 156
Kompleksno poimeničavanje, 163
Komposition, 86, 98, 141
kompozicija, 97, 149
konfiks, 115, 118, 129
konfiksno izvođenje, 120
konfiksno izvođenje, 129
Konfix, 27
Konnotation, 171
konnotative Bedeutung, 171
konotacija, 96, 170, 171, 172
konotativno značenje, 12, 171
Konstituentenanalyse, 89
Konversion, 87, 98, 161
Konversionsbildung, 98
konverzija, 10, 45, 87, 88, 96, 97, 98, 141, 151, 155, 165, 196
konverzija, 88, 97, 151, 153
konverzija jednočlanih leksema, 155
konverzija višečlanih leksema, 155
konverziona baza, 156, 158
konverziona tvorenica, 19, 88, 96, 98
Koordination, 103
Kopfwort, 144, 145
Kopulativkompositum, 103
Kopulativzusammensetzung, 103
kratkoća, 131, 183
Kurzwort, 16, 98, 144
Kurzwortbildung, 87, 98, 144, 149, 150
Kvalitativni ablaut, 117
kvantitativi ablaut, 117
lautmalendes Wort, 100
Lehnübersetzung, 97
Lehnwort, 179
leksema, 12, 15, 19, 22, 23, 27, 33, 40, 41, 59, 63, 64, 68, 74, 85, 88, 93, 94, 97, 99, 100, 101, 104, 115, 129, 134, 138, 147, 159, 168, 172, 180, 181, 182, 190
leksička jedinica, 63, 152
leksički fond, 63, 65, 96, 182, 189
leksički fond, 63, 96, 182
leksičko značenje, 30, 129
Ieksikografija, 168, 187, 194, 196
Lexem, 63, 159
Lexema, 63
lexikalische Semantik, 168
lexikalischs Moprhem, 24
Lexikon, 63, 96, 195
Mischbildung, 145
Mischform, 145
mocija, 121
mocioni sufiks, 118, 122
model, 97, 116, 150, 180, 181
Modellbildung, 70
monomorphematisches Wort, 84
monomorphemische Konstruktion, 84
morfema, 19, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 36, 50, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 61, 64, 85, 88, 90, 94, 99, 129, 153
Morfeminventar, 28
morphologija, 19, 62
morphološka svojstva, 31, 153, 155, 162
Morphem, 23, 24, 25, 28
Motivisanost, 92
Mundart, 178
Nachsilbe, 39
nacionalni centri, 173
nacionalni polucentri, 173

- nacionalni standard, 176
 nacionalni varijetet, 10, 177
 nadgradni leksički fond, 183
 narodna etimologija, 19, 93, 94
 nedvosmislenost, 183
 nemački standard, 173
 neoklasične složenice, 115
 neoklassische Zusammensetzung, 27
 neoklassisches Kompositum, 115
 neposredna konstituenta, 22, 90, 91, 102, 103,
 104, 106, 114, 115, 126, 128, 138, 140
 neposredna konstituenta', 22
 nesinonimnost, 183
 netvorenica, 118, 120, 140
 nomen agentis, 58, 109
 Nomination, 15
 odnos podređenosti, 104
 odredbena konstituenta, 104, 114, 115
 offenes Inventar, 28
 okazionalizam, 64
 Okkasionalsmus, 64
 onomastika, 168
 Onomatopoetikon, 100
 Onomatopoetikum, 100
 onymischer Phraseologismus, 70
 opšti leksički fond, 182, 183
 ortografsko skraćivanje, 141
 osnovička konstituenta, 109, 112, 114
 osnovni leksički fond, 182
 Paarformel, 70
 paradigmatische Beziehung, 187
 pars pro toto, 108, 109
 pasivan leksički fond, 79
 pejorativ, 100
 Personenbezeichnung, 58, 100, 109
 pežorativno značenje, 125
 phonetisch gesprochenes Initialwort, 145
 Phraseolexem, 68
 Phraseolexikon, 68
 Phraseologie, 69, 194
 phraseologische Kompetenz, 68
 phraseologischer Terminus, 70
 phraseologisches Wörterbuch, 69
 Phraseologisierung, 15
 Phraseologismus, 68
 početno skraćene reči, 145
 poimeničavanja nereči, 156
 poimeničavanje, 67, 153, 155, 158
 poimeničavanje bezličnih oblika, 162
 poimeničavanje brojeva, 158
 poimeničavanje glagola, 158
 poimeničavanje glagola u bezličnom obliku,
 162
 poimeničavanje glagola u ličnom obliku, 162
 poimeničavanje glagolskih sintagmi, 163
 poimeničavanje glagolskih sintagmi s glagolom
 u imperativu, 163
 poimeničavanje glagolskih sintagmi s glagolom
 u infinitivu, 163
 poimeničavanje infinitiva, 159
 poimeničavanje infinitiva prezenta aktiva, 162
 poimeničavanje nereči, 156, 158
 poimeničavanje ostalih tipova sintagmi, 164
 poimeničavanje participa I, 162
 poimeničavanje participa II, 162
 poimeničavanje partikula, 158
 poimeničavanje prdevskih i participskih
 sintagmi u imenicu srednjeg roda, 163
 poimeničavanje predloga, 158
 poimeničavanje prideva, 153, 158
 poimeničavanje prideva, 160
 poimeničavanje prideva i participa u dvorodnu
 imenicu muškog i ženskog roda, 162
 poimeničavanje prideva i participa u imenicu
 srednjeg roda, 162
 poimeničavanje prdevskih i participskih
 sintagmi u dvorodnu imenicu, 163
 poimeničavanje prdevskih i participiskih
 sintagmi, 163
 poimeničavanje priloga, 158
 poimeničavanje reči, 156, 157
 poimeničavanje slova, 156, 158
 poimeničavanje tvorbenih morfema, 156, 158
 poimeničavanje zamenica, 158
 poimeničavanje zamenica, 159
 poimeničeni infinitiv, 136, 153
 polisemantičnost, 15, 61
 poluidiom, 71

- polumotivisanost, 92
 polymorphematische Konstruktion, 85
 polymorphematisches Wort, 85
 polysem, 169
 polysemantisch, 169
 Polysemie, 169
 poprivedljivanje, 165
 Possessivkompositum, 108
 pozajmljivanje, 15, 57, 96, 181
 poziciona varijanta morfeme, 62
 Präfigierung, 87, 98, 140
 Präfixableitung, 87, 98
 Präfixbildung, 33, 98, 141, 149
 Präfixkomposition, 138
 Präfix-Suffix-Bildung, 120
 preciznost, 13, 21, 183
 prednaučni pojam, 21, 64
 prefiks, 19, 32, 34, 35, 37, 39, 89, 124, 138,
 140
 prefiks, 31, 34, 36
 prefiksacija, 97, 98, 196
 prefiksalna tvorba, 10, 87, 88, 96, 97, 98, 138,
 140, 141, 149
 prefiksalna tvorba, 138
 prefiksalna tvorba s unikalnom morfemom,
 138
 prefiksalna tvorenica, 96
 prefiksalno-sufiksalno izvođenje, 120
 prefiksalno-sufiksalno izvođenje, 124
 prefiksoid, 55, 139
 pridevska sintagma, 78
 produktivan, 34, 36, 39, 119, 126, 133, 137,
 138
 Produktivität, 43, 56
 produktivnost, 43, 56, 57, 102, 121, 130
 produktivnost, 56, 57
 proširivanje značenja, 96
 prosta konverzija, 155
 prosto poimeničavanje, 155
 prosto poprivedljivanje, 165
 pseudo Jugendsprache, 132
 pseudo Umgangssprache, 132
 reči stranog porekla, 93, 179, 180
 rečnik kolokacija, 75
 reduplikacija, 99, 100
 Reduplikationsbildung, 99
 Regiolekt, 178
 regionalizam, 187
 Regionalsprache, 178
 Reimdoppelung, 99
 replika, 181
 retrograde Bildung, 119
 retrogradna derivacija, 85
 retrogradno izvođenje, 117, 119
 retrogradno izvođenje, 119, 138
 rimovano udvajanje, 99
 rodni pojam, 22
 Rückbildung, 119
 sekundäre Motivation, 93
 sekundarna motivacija, 93
 Semantik, 94, 168, 195, 197
 semantika, 94, 168
 semantische Modifikation, 32, 149
 Semem, 168
 Silbenwort, 145
 Simplex, 84
 sinegdoha, 108
 sinonimija, 101, 187, 188
 sinonimija, 100, 189
 sistemnost, 183
 skraćenica, 15, 85, 91, 96, 98, 131, 141, 142,
 143, 145, 146, 147, 149
 skraćenice, 16, 91, 131, 145
 skraćenice mešovitog tipa, 145
 skraćivanje, 10, 88, 96, 98, 142, 149
 slaganje, 10, 45, 86, 88, 96, 97, 102, 140, 141,
 150, 159
 slaganje, 87, 101, 196
 slivenice, 145
 slobodna morfema, 19, 28, 54, 55, 58, 101,
 127, 129
 slobodne morfeme, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 31,
 52, 53, 54, 57, 64, 84, 87, 106, 115, 134
 sloganova abrevijatura, 144, 145
 slovna abrevijatura, 145
 složenica, 10, 25, 27, 52, 58, 92, 96, 97, 101,
 103, 106, 109, 114, 115, 116, 122
 složeno-sufiksalno izvođenje, 120

- složeno-sufiksalno izvođenje, 126
smernice za rodnosenzitivnu upotrebu jezika, 122
specifična razlika, 22
sprachliches Zeichen, 23
Sprachökonomie, 60
Sprachwandel, 60
Sprachzeichen, 23, 140
Sprichwort, 69
srasla sintagma, 118
Stammkompositum, 102
standardna prefiksalna tvorba, 138
standardni varijetet, 11, 182
standardno eksplizitno izvođenje, 120
standardno eksplizitno izvođenje, 120
Stilmerkmal, 171
strane reči, 86, 179
struktureller Phrasologismus, 70
Subordination, 103
Substantivierung, 153, 159
Suffigierung, 39
Suffix, 39, 141
Suffixableitung, 39
Suffixbildung, 39
Suffixderivat, 40
Suffixderivation, 39
sufiks, 19, 24, 30, 41, 43, 48, 50, 56, 58, 61, 89, 118, 119, 125, 126, 127, 130, 133
sufiksalna tvorba, 45, 116, 139, 140, 141, 150
sufiksoid, 53, 54, 56, 127
sufiksoidno izvođenje, 120
sufiksoidno izvođenje, 127
supletivizam, 59, 159
Suppletion, 59
suppletivisches Paradigma, 59
Suppletivismus, 59
Suppletivstamm, 59
supstantivizacija, 153, 155, 160
švajcarski standard, 173
Synekdoche, 108
Synonym, 111, 187
syntaktische Transposition, 32
Teil-Idiom, 69
teilmotiviert, 93
terminologija, 83, 168, 184
Teutonismus, 173
Textbegrenzungssignal, 80
tipovi konverzije, 154
transfonemizacija, 181
transmorphemizacija, 181
transparentnost, 183
trennbares Präfix, 35
tuđice, 179
tvorba pomoću prefiksoida, 138
tvorba reči, 15, 16, 19, 44, 62, 96, 99, 142, 168
tvorba reči, 10, 11, 12, 15, 85, 196
tvorba skraćenica, 97, 141, 144, 150
tvorba skraćenica, 141
tvorbena osnova, 33, 41, 120, 129, 130, 132, 139
tvorbeni model, 17, 45, 87, 96, 99, 101, 116, 141, 144, 151
tvorbeni obrazac, 96, 119, 133, 137
tvorbeno skraćivanje, 87
tvorenica, 26, 27, 32, 33, 57, 89, 90, 92, 98, 101, 102, 104, 107, 114, 115, 118, 119, 120, 128, 129, 130, 133, 139, 140, 145, 150
udvajanje s ablautom, 100
Umgangssprache, 11, 55, 100, 109, 111, 190
umlaut, 63, 134
unbetontes Präfix, 35
undurchsichtig, 70
unikalna morfema, 106, 130
unisegmentales Kurzwort, 145
unisegmentalne skraćenice, 145
unmittelbare Konstituente, 89
untrennbares Präfix, 33
ustaljenost, 183
Usualisierung, 64
Varietätenwörterbuch, 174
verbalna komunikacija, 21
Verbpartikel, 37
verdunkelte Zusammensetzung, 27, 107
vezana morfema, 19
vezane morfeme, 24, 28, 31
vlastita imenica, 109, 111
Volksetymologie, 93

-
- Wortbildung, 15, 16, 140, 141, 149, 150, 161, 194, 195, 197, 198
Wortbildungsbedeutung, 30
Wortbildungslehre, 15, 16, 196
Wortbildungsmodell, 86
Wortbildungsmorphem, 29
Wortgruppenlexem, 68
Wortschatz, 15, 63, 96, 182, 196
završno skraćene reči, 145
Zirkumflexbildung, 145
- značenje, 12, 15, 23, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 40, 41, 48, 53, 54, 58, 63, 64, 68, 70, 71, 82, 90, 92, 93, 100, 108, 111, 112, 114, 118, 124, 125, 129, 135, 136, 150, 153, 160, 162, 167, 168, 172, 180, 189, 190
Zusammenbildung, 120, 150
Zusammenrückung, 114
Zusammensetzung, 86, 97, 98, 140, 141, 149, 150
Zwillingsformel, 70

СИР - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

811.112.2'373.611(075.8)
811.112.2'373(075.8)

КОСТИЋ-Томовић, Јелена, 1973-
Leksikologija nemačkog jezika
[Elektronski izvor]. 1, Tvorba reči u
savremenom nemačkom jeziku / Jelena
Kostić-Tomović. - Beograd : FOKUS, 2013

Način dostupa (URL) :
<http://www.komunikacijaikultura.org>. - Nasl.
sa naslovne strane dokumenta. - Dokument je
pdf формату. - Opis izvora dana 06. 03.
2013.. - Sadrži bibliografiju i registar.

ISBN 978-86-88761-02-4

a) Немачки језик - Творба речи b) Немачки
језик - Лексика
COBISS.SR-ID 197152012